

ભાસ્કરકવિ દયારામ-વિરચિત

રસિકવલ્લભ

[કવિના હસ્તાક્ષરની પ્રતને આધારે]

: સંપાદક :

કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી (ખાંભલિયા)

મા નિયામક—ગુજરાત સરોધન મંડળ—અમદાવાદ સાખા
મા. અધ્યાપક—મો. જી. અધ્યયન સરોધન વિદ્યામંડળ
અને

સહાય અધ્યાપક—ખાલાભાઈ દામોદરદાસ કોલેજ, અમદાવાદ

ગુર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય : અમદાવાદ

પ્રકાશક :

શંભુલાલ જગજીભાઈ શાહ

સુજરે ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય,

કુવાર પુર્ણી સેતા, અમદાવાદ

પહેલું સંસ્કરણ

પ્રત ૧૦૦૦

સાહે ૧૮૮૩

વિ સં. ૨૦૧૭

ઈ. સ. ૧૯૧૧

કિંમત રૂ. ૪-૦૦

સુદક :

જયંતી ધેલાભાઈ દલાલ

વર્ણત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,

ધેલા ભાઈની વારી,

ધી કોટા, અમદાવાદ.

બાબકરિ દયારામ
(ગોઈ)

ગા. શ્રી હોટાઈ મહારાજ
(અમદાવાદ)

(પરિશીના પદસિંધના પ્રણેતા શ્રી અમૃતલાલ હનુવાલ જોશીના સૌજન્યથી)

જૂની ગુજરાતી કવિતાના છેલ્લા પ્રતિનિધિ
વૈષ્ણવરાજ
કવિવર્ય દયારામનાં ચરણોમાં

કેશવરામ

પ્રકાશકનું નિવેદન

કવિવર દયારામના 'રસિકવલ્લભ'ની હાલ ઠાઈ આવૃત્તિ અમ્યાસ માટે લબ્ધ નથી, તેથી અમારી ઈચ્છા એની નવીન આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાની થઈ હતી. દરમ્યાન અમારા જાણુવામાં આવ્યું કે 'રસિકવલ્લભ'ની ખુદ કવિ દયારામના હસ્તાક્ષરોમાં જ અસલ નકલ સચવાયેલી છે અને એ પ્રાપ્ત કરી જૂની ગુજરાતીના સાહિત્યના લખ્મપ્રતિષ્ઠ સંપાદક અધ્યા, કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી એનું નવેસરથી સંપાદન કરી રહ્યા છે. અમારી વિનંતિથી એમણે સટિષ્ઠિ આ સંપાદન પ્રસિદ્ધિને અર્થે સોંપ્યું છે એ બદલ અમે એમના આભારી છીએ. એમણે 'રસિકવલ્લભ : એક અધ્યયન' લખી આપવાનું સ્વીકાર્યું છે, જે પણ થોડા સમયમાં અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થશે. શ્રી દયારામના સિદ્ધાંતનિરૂપક સાહિત્ય ઉપર પણ આનાથી વધુ સારો પ્રકાશ પડશે એવી અમારી ધારણા છે.

આ સંપાદનનો લાભ એના અધિકારીઓ ખરોખર ઉઠાવશે એવી અમને દૃઢ શ્રદ્ધા છે.

પ્રાસ્તાવિક

જૂની ગુજરાતી કવિતાના સમર્થ પુરસ્કારકો તો ઘણા થયા છે, પરંતુ એઓમાં નગસિંહ મહેતો, પ્રેમાનંદ અને દયારામ એ સર્વોચ્ચ કાદિના કવિ લેખે આદર પામ્યા છે. અહીં પ્રસિદ્ધ થતો ‘રસિકવલ્લભ’ આર્માના બકતકવિ દયારામની રચના છે. દયારામની ખ્યાનિ તો એની સુમધુર અને હૃદય પ્રાપ્તિની કવિતાથી સમૃદ્ધ ગરમીઓથી છે. આ કવિ હૃદયથી રંગાયેલો લેખ્યુવ હોઈ એણે સિદ્ધાન્તથી પણ રચ્યા છે. ‘રસિકવલ્લભ’ એ વસ્તુસ્થિતિએ કોઈ કાવ્યગ્રંથ નથી, પરંતુ શ્રીવલ્લભાચાર્યે’ વિકસાવેલ શુદ્ધાદૈત વેદાંતસિદ્ધાંત અને યુદ્ધિમાર્ગનો સરળ ગુજરાતી ભાષામાં રજૂઆત કરી આપતો પદ્યગ્રંથ છે. અખાએ જે પદ્યનિએ ‘અમેગીતા’ ગાંધી છે તે જ પદ્યનિએ કવિ દયારામે ‘રસિક-વલ્લભ’ની રચના કરી છે. અખાએ કડવાં કવાં છે તેને બદલે દયારામે ‘પદ’ કલા છે; વસ્તુસ્થિતિએ એ કડવાં જ છે, જેમાં સરજાતમાં ચરણા-કુળનાં આઠ ચરણ આપવામાં આવ્યાં છે અને પછી માત્ર ત્રણ રથળનાં અપવાદે ૧-૬ કડીઓ આપવામાં આવી છે ત્રણ રથળે ૫૬ ૯ અને ૪૫ માં અને છેલ્લા ૧૦૯ માં પદમાં ૭-૭ કડીઓ છે. અખાએ કડવાંઓમાં વચ્ચે વચ્ચે બધાં મળી ૧૦ ચોખ્ખાં ગેય પદ આમેજ ક્યાં છે : ૪ કડવાં ને ૧૦ પદ મળી ૫૦ ની સંખ્યા થાય છે. અખાનાં કડવાંઓમાં મુવમાં ચરણાકુળનાં સર્વત્ર ૪-૪ ચરણ છે, બાકીની કડીઓ કયાંક નવ તો કયાંક દસ છે. નિરૂપણપદ્ધતિ બનેલી સમાન છે.

‘રસિકવલ્લભ’ આ પૂર્વે સં. ૧૯૪૫-ઈ. સ. ૧૯૯૦માં વડોદરાથી ‘પ્રાચીનકાવ્યમાળા’ ગ્રંથ ૨ ના તરીકે ટીકા સાથે સ્વ. દરગોવિંદ-દાસ દા. કાટિવાળા અને સ્વ. નાથાચંદર પૂ. સાહીએ પ્રસિદ્ધ કરેલો. થોડા જ સમય પછી સં. ૧૯૪૬-ઈ. સ. ૧૯૯૦-કાર્તિક માસના ‘આર્ચમુદ્ર’માં ગો. વા. પં. ગદ્યલક્ષ્યએ છપાવેલો. શ્રી. નારાયણદાસ પ. સાર્વ કોર્મલવાળાએ ઓદયારામકૃત કાવ્યમણિમાળાનું પ્રકાશન કરે

કયું ત્યારે-આ માળાના બીજા અંથમાં ગો. વા. છોટાલાલ ગિરિજશંકર
 જ્ઞેશી (કવિ દયારામના શિષ્યપુત્ર) અને ગો. વા. વસંતરામ હરિ-
 કૃષ્ણ શાસ્ત્રી પાસે સટીક તૈયાર કરાવી આ અંથ સં. ૧૯૭૨-ઈ. સ.
 ૧૯૧૬ માં પ્રસિદ્ધ કર્યો. આ પછી અતિ વિસ્તૃત ઉપોદ્ધાત સાથે
 સંશોધન-સંપાદન સાધી પ્રો. જેઠાલાલ ગો. શાહે ગુજરાત વર્નાક્યુલર
 સોસાયટી-અમદાવાદ દ્વારા સં. ૧૯૮૯-ઈ. સ. ૧૯૭૩ માં બહાર
 મૂક્યો આ ત્યારે સંપાદન પોતપોતાની દૃષ્ટિએ બાત પાડનારા હતા એ
 વિશે કશો મતભેદ નથી. ‘રસિકવલ્લભ’ની પ્રતો એક કે વધુ કથાથી
 મળી હતી એ વિશે પ્રા. કા મા વાળા કાઈ સ્પષ્ટતા કરતા નથી;
 એટલું જ કે ૮૧ મા પદની પ મી-૬ ટી કડી ખૂટતી બતાવી છે ત્યાં નીચે
 ‘આ બે કડીઓ અમને જે પ્રતો મળેલી છે તે પ્રતોમાં લખેલી નથી’
 એવી (પૃ ૧૧૨ નીચેની) નોંધ ઉપરથી બેથી વધુ પ્રતો મળી હોવી
 સભવે છે આ સંપાદનમાં આમ છતાં કથાંય પાઠાંતર નોંધવામાં નથી
 આવ્યાં ગો. વા. મદુલાલજીને પણ કદાચ એક જ પ્રત મળી હશે, ત્યારે
 શ્રીદયારામકૃત કાવ્યમાળા માટે તૈયાર થયેલી વાચના ગો. વા. વસંત-
 રામ શાસ્ત્રીની સરકારેલી છે અને કઈ પ્રત ઉપરથી તૈયાર થઈ એ
 વિશે મૌન સેવવામાં આવ્યું છે. એમાં પણ એકથી વિશેષ પ્રતનાં પાઠાંતર
 નોંધાયાં નથી પ્રો. જેઠાલાલ ગો. શાહે શાસ્ત્રીજી વસંતરામવાળી
 વાચનાનો આધાર લઈ પ્રા. કા માળાની વાચનામાંથી અને એમને
 કવિશ્રીના શિષ્યપુત્ર (નાથાભાઈ હોઈ) છોટાલાલ ગિરિજશંકર) તરફથી
 ડોહોઈથી આવેલી પ્રતનાં પાઠાંતર નોંધ્યાં છે. ‘પ્રાચીન કાવ્યમાળાવાળા
 પુસ્તક માટે ક સદા વાપરી છે’ એમ ‘પ્રસ્તાવના’માં એમણે લખ્યું
 છે, પણ પાઠાંતરોમાં તો ‘પ્રા. કા’ અને ‘ક’ એમ બે જુદી જુદી
 પ્રતોનાં પાઠાંતર નોંધાયાં છે અને એમ લાગે છે કે ઉપરના વાક્યમાંથી
 આખી પંક્તિ જ બીડી ગઈ છે અને એ ‘પ્રાચીન કાવ્યમાળાવાળા
 પુસ્તક માટે પ્રા. કા. અને ડોહોઈથી કવિશ્રીના શિષ્યપુત્ર પાસેથી મળેલી
 હાથપ્રત માટે ક સદા વાપરી છે’ આવા કે એને મળના સ્વરૂપમાં

લખાયું હોતું જોઈએ. આ ક પ્રત વિશે પ્રે. સાહે કસો માફિતી નથી આપી, માત્ર પેલા ૮૧ મા પદ માંની પેલી ૫મી-૬મી કડી ક પ્રતમાં છે એમ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. આ બંને વાચનાઓનાં પાઠાંતર જોતાં બેઝમાં મળતાપણું ઘણું જ છે, જ્યારે શ્રી ગદુનાથજીનો અને એના ઉપરથી શાસ્ત્રીજી વસંતરામે અપનાવેલા પાઠ સંખ્યાબંધ સ્થળે ભિન્નતા બતાવે છે. પ્રા. કા. મા. ને મળેલી પ્રત ક યી જુદી છતાં એને ખૂબ મળતી છે. સંજોગ છે કે એ બેઝ નકલ કાઢી એક પ્રત ઉપરથી સિદ્ધ થઈ હોય. એ મૂળ નકલ કઈ હશે ?

જણાવતાં અત્યંત આનંદ થાય છે કે ખુદ દયારામભાઈના હસ્તાક્ષરમાં જ અનેક મંથે સાથે લખાયેલા ચોપડામાં 'રસિકવલ્લભ' પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રતમાં ૮૧ મા પદની પેલી ૫મી-૬ મી કડીના સ્થાનમાં કારો ભાગ મૂકી દેવામાં આવેલો જોવામાં આવે છે, જેમાં નવા હાથે—શ્રી. જીવણલાલ જ. જોશી (કવિશ્રીના પદ્મિધ્વના પ્રપૌત્ર)ના જણાવ્યા પ્રમાણે કવિશ્રીના બીજા શિષ્ય ગિરિજાકરના પુત્ર શ્રીનાથભાઈ ઉર્ફે છોટાલાલના હાથે—ઉમેરવામાં આવી છે. વાચનાઓનું સામ્ય જોતાં ક પ્રત કદાચ દયારામના હસ્તાક્ષરવાળી પ્રત હશે, જેના ઉપરથી પ્રા. કા. મા. ની વાચના તૈયાર થઈ, જે વખતે આ ખુટતી ૨ કડીઓનો ખાડો હતો, જે પ્રે. સાહેના જોવામાં આવી ત્યારે શ્રી. નાથભાઈને હાથે ઉમેરાઈ ચૂકી હતો. પ્રે. સાહેને આ પ્રત બતાવતાં આ વાત સ્વીકારી છે. પરંતુ આ અક્ષરો દયારામના પોતાના જ છે એ વસ્તુ એ સમયમાં જણાતી નથી લાગતી; એ વાત તો 'ગીતાગોવિંદ'ની કવિ દયારામના હાથની સં. ૧૮૫૮ ની—એમની પત્નીસ વર્ષની ઉંમરે ભક્ત્યમાં કરેલી નકલનાં અક્ષરોની સાથે આ ચોપડાના હસ્તાક્ષરોનું અદ્ભ સામ્ય જોતાં આવ્યું પછી જ જણવામાં આવી. ગો. વા. વસંતરામ શાસ્ત્રીએ એમના માસિક 'શુદ્ધદિત અને ભક્તિમાર્ગ'માં 'રસિકવલ્લભ'ની કવિશ્રીના હસ્તાક્ષરની નકલના આરંભના પાનાનો ખલેક છપાવ્યો છે ત્યાં આ અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે નિર્દિષ્ટ છે.

આ પ્રત અને તો શ્રી. જીવજીલાલ જગનલાલ જોશી પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ છે. મારું પરમ સૌભાગ્ય ગણું છું કે કવિશ્રીના હસ્તાક્ષરની પ્રત ઉપરથી પ્રથમ વાર જ ‘રસિકવલ્લભ’ નું સંપાદન સાધી શક્યો છું. કવિશ્રીના હસ્તાક્ષરની જ આ પ્રત હોઈ પાઠાતરો તરીકે પાઠાતરો નોંધવાને કોઈ દવે કારણ રહેતું નથી. ‘રસિકવલ્લભ’ ની રચના સં. ૧૮૮૪ના શ્રાવણ સુદિ ૧૧ ગુરુવર પવિતરા એકાદશીને દિવસે પૂરી થયા પછી તરતમાં જ યા સાથેસાથ જ આ નકલ તૈયાર થઈ હશે. ૮૧ માં પદની પમી-૬૪ી કડીનો કારો ભાગ કવિશ્રીએ કેમ ખાલી રાખ્યો હશે એનું સમાધાન એવું આપી શકાય કે કાચી નકલમાં ત્યાં કોઈક અસ્પષ્ટતા રહી હોય યા એટલો ભાગ કરપાઈ ગયો હોય, બંન્નાં પાછળથી ઉમેરો કરી લેવાનું ધાર્યું હોય અને પછી ઉમેરો કરવો રહી ગયો.

આ પ્રત દયારામની માલિકીની હોવા વિશે તો શંકા નથી, કારણ કે ઘેલાભાઈ અમીનના હાથની ત્રણ રચળે નોંધ છે : ‘૧ ‘રસિકવલ્લભ’ પૂરો થાય છે ત્યાં દેવનાગરી લિપિમાં : ‘આ ગ્રંથની ચોપડી શ્રીદયારામભાઈએ પટેલ ઘેલાભાઈ હુલવદાસને આપી છે પોતે ॥’ (પાન ૨૭ સામેની ખાજુ ઉપર)

ફરી ૬૩મા પાનાની ખાજુએ નીચે ગુજરાતી લિપિમાં : “ આ ચોપડી પટેલ ઘેલાભાઈ હુલવદાસને શ્રીદયારામભાઈએ આપેલ છે ”

ફરી કોઈ ખીજ જ લઢિયાને હાથે નવેસરથી પા. ૧ થી ૭૩ માં ‘વરતુલ્લંકારપિકા,’ લખાયેલી છે તેને અંતે ઘેલાભાઈને હાથે જ ગુજરાતી લિપિમાં : “ આ ચોપડી પટેલ ઘેલાભાઈ હુલવદાસને શ્રી દયારામભાઈએ આપેલ છે. ”

આ ચોપડામાં પા. ૨૬૮ સામેથી ‘કૃષ્ણવતનમાધુરી’ પા. ૨૭૧ની સામે સુધી ગુજરાતી લિપિમાં લખેલી છે તેના જિભા હાસિયામાં આડી લીટીએ “ પટેલ ઘેલાભાઈ હુલવદાસે લખ્યું છે આત્મપઠનાર્થમુ : ”

આ પ્રતમાં કવિશ્રીના ગુજરાતી લિપિમાં પણ હસ્તાક્ષર મળે છે.

પા. ૬૯મે 'રસિકવદનમ' નું ૭૦મું પદ પુરૂ કરી પા. ૬૮ની સામે લખ્યાનું અનુસંધાન આપનાં : " પાછળ આદાની સાધણી આ મંથના પ્રારંભની પછવાડે પાંનાં ૨૫ ॥ મુકીને પાન ૬ થી લખી છે તાંહાંથી વાચનને ઇકાતેરમા પદ થઈ છે ॥ "

આ એ.પદમાં પા. ૨૮માને સામેથી ૨૯માની ૧લી પૂઠી પદ ખીન્નની ૭મી કડીના ૭ અક્ષરે અટકારી ૩૧મા સુધી 'ક્ષમા ગોડસી' લખી ફર.થી ૩૧મા પાનાની સામેની પૂઠી ઉપર નવેસરથી 'રસિકવદનમ' શરૂ કરવામાં આવેલ છે, જે ૬૯મા પાનાની ૧વી પૂઠી ઉપર ૭૦ પદ આપી, ઉપગ્ની નોંધ પ્રમાણે ૬૮ પાનાની સામે દેવન ગરી એ જ અક્ષરોમાં " ॥ સંવર્ણી પાને ૬૧મે થી રસીકવદનમ પ્રથમ ॥ " એવી નોંધ સાથે ૭૧મા પદથી શરૂ થાય છે. ૫છી ૨૭મા પાનાનો સામી પૂઠીએ પાનાના જ મધ્યમાં અથ પૂરો લખાઈ રહે છે, જ્યાં પ્રુષ્ઠિપદા :

" પદ ॥ ૧૦૮ ॥ इति श्रीकृष्णजनकविदयारामविरचितरविक्रम[म]-
प्रथ समाप्तोय ॥ शुभ मवतू ॥ कल्याणमस्तू ॥ "

—આ પ્રમાણે છે આ એ.પદમાં પોતે જ લલિયો કે એવો કવિએ કથાંય નિર્દેશ કર્યો નથી, કાન્ધુ કે પોતાનો જ અથ પોતાને હાથે લખાતો હોઈ એવી જરૂર એણે નોંધ નથી એમ સમાધાન મેળવી શકાય એમ છે, અન્યન ડપાયેલા પ્લોટા—' ગીનગોવિંદ ' ની પ્રુષ્ઠિપદાના તેમજ 'રસિકવદનમ'ના આદિ અંતના—ઉપગ્ની લિપિકાગની અનન્યતા વિશે શકાને કાઈ કારણ નથી.

મારા તાકૂથી સાધવામાં આવેલા સપાઠનમાં પાઠટીપમાં પાઠાંતરો નથી, પરંતુ અત્યંત આવરમક જણાયેલા સ તત્સમ શબ્દોની જ મુખ્યત્વે જોડણીમાં કવિશ્રીને હાથે જે અન્યથા જેવામાં આગ્યુ છે તે ઉપરની વાચનામાં સુધારી લેવામાં આગ્યુ છે તેવાં કવિશ્રીની જોડણીનાં રચાન બધા નોંધવામાં આગ્યાં છે. અનુનાસિક વ્યંજનોની પૂર્વે 'દયારામ' ની જેમ પૂર્વસ્વર ઉપર આનુનાસિકનાં નિંદુ દયારામે વિપુલતાથી કર્યા છે તેવાં

સ્થાન સર્વત્ર હોઈ પાદટીપોમાં કારણ વિના નોંખ્યા નથી. બીજી રીતે એમની જોડણીને સાંચવવાને સંપૂર્ણ સાવધાની રાખી છે. કવિશ્રી સામાન્ય રીતે છંદ માગતો હોય તે રીતે હરવ-દીર્ઘ તેમજ 'રકારવાળા'—જોડાક્ષરવાળા શબ્દો તોડીને લખતા હતા, તેવા બધાં સ્થાન, હરવ-દીર્ઘના વિષયમાં અને ઋવાળા શબ્દોમાં માત્ર તત્સમ શબ્દોને અપવાદે, અગાધિન રાખવામાં આવ્યાં છે. લઘુપ્રયત્ન યક્ષગ, લઘુપ્રયત્ન હકાર કે મહાપ્રાણિત સ્વરોચ્ચાંશુ, ત્રીજી-સાતમી વિભક્તિના 'એ' કે 'યે' પ્રત્યયમાં અનુનાસિક ઉચ્ચારણનું નિંદુ, એવી રીતે 'લલિયે' વગેરે ક્રિયાપદોમાંનું સ્વાભાવિક અનુનાસિક નિંદુ વાચનામાં સાવધાનીથી સાંચવવામાં આવ્યાં છે.—નોં, હોય, તેમ—સંખ્યાબધ સ્થળે 'ઓ'કાર ઉપર આવતું અનુનાસિક—નિંદુ કવિશ્રીએ સમાદત કર્યું છે, પણ એતુ કારણ સમઝાર્યું નથી, તેથી ઉપરની વાચનામાં એ ન લખતાં પાદટીપમાં એવા બધાં સ્થાન નોંધવામાં આવ્યાં છે.

કવિશ્રીની આ પ્રનમાં નીચેની ત્રણ વિશિષ્ટતા ધ્યાન ખેંચે છે :

- (૧) અર્ધચંદ્ર સર્ગિંદુ નો નિંદુના વિકલ્પમાં પ્રયોગ,
- (૨) સંખ્યાબધ સ્થળે જ નો મુક્તતાથી ઉપયોગ,
- (૩) લઘુપ્રયત્ન દક્ષગની 'ત્યાહા' 'ત્યાહા' 'ત્યાહા' જેવી, 'આહાર' સાથે મોટે ભાગે 'અહાર'—એ રીતે 'અહમરી' જેવી ગોવર્ધનરામીય પદ્ધતિ

આમાંથી સર્ગિંદુ અર્ધચંદ્ર સામાન્ય નિંદુથી જ વાચનામાં ઉપર બતાવવામાં આવ્યો છે. એવો શબ્દ પાદટીપમાં બીજો કારણે નોંધાયો હોય તો એવે સમયે અસલ સર્ગિંદુ અર્ધચંદ્ર આપવામાં આવેલ છે.

જ ન્યાં ન્યાં મળ્યો ■ ત્યા તો વાચનામાં સ્વીકારવામાં આવ્યો જ છે; ઉપરાંત જ લખ્યો હોય, પણ ઉચ્ચારણ જ સ્વાભાવિક છે તેવા બધે સ્થળે જ કરી લેવામાં આવ્યો છે, અને એવા જ સાંચવતા શબ્દ બધા જ પાદટીપમાં નોંધવામાં આવ્યા છે.

લઘુપ્રવાન દકાર એ કે ત્રણ નેટથી રીને લખાયેલો છે તેટલી રીને ઉપર વાચનામાં આપવામાં આવ્યો છે એટલે, શુદ્ધ તત્સમ શબ્દોમાં સંસ્કૃત રીત સ્વીકારી સંપાદન કર્યું છે અને એવાં સ્થાન પાદટીપમાં નોંધ્યાં જ છે.

દકાર અને એ જે બ્યંજનોમાં હોય ત્યાં મોટે ભાગે ગદ્ય તરીકે મળે છે તેવા ત્રણેક અપવાદે મુદારી યદ્યકાર કરી લીધા છે. પાદટીપમાં આવાં સ્થાન સર્વજ્ઞ નોંધ્યાં છે આ રીતે દયારામના હસ્તાક્ષરની પ્રાપ્તિ આટલા વિવેકથી સચિત્રીને આ મહત્વના સિદ્ધાન્તધનુ આવશ્યક ટિપ્પણ સાથે સંપાદન સાદર કરવામાં આવ્યું છે

આ પૂર્વે મુદ્રિત થયેલી વાચનાઓમાં, આમ છતાં, પાદભેદ છે જ; આના પાદભેદોમાં અર્થભેદનો જ જ્યાં સંભવ છે તેવાં મહત્વનાં શાબ્દિક પદોત્તર 'રસિકવૃક્ષલ'ની વાચનાને ઉકેલે એટલે અલગ આપવામાં આવ્યાં છે.

દયારામનું પ્રામાણિક જીવન-ચરિત્ર આપવાનો મારો મનોભાવ હતો. એ મોટે દયારામના પદ્ધિષ્ઠના પ્રપૌત્ર અને દયારામની કવિતાના અનુભવી અભ્યાસી શ્રી. જીવજીલાલ જનનલાલ જોશીને મેં વિનંતિ કરી એમણે સક્ષેપમાં ૩૬ મુદ્દાઓમાં દયારામનું જીવન-દર્શન જ લખી મોકલ્યું છે એ અક્ષરશઃ અદ્ભૂત આ પછી એમના જ નામથી આપુ છું. દયારામના જીવનના વિસ્તૃત નિવંધનો આ સક્ષેપ છે વિસ્તૃત નિવંધ થોડા સમયમાં ગુજરાત સાહિત્ય સભા-અમદાવાદ તરફથી પ્રસિદ્ધ થશે. બાઈબી જીવજીલાલે અલ્પ પ્રત મારા વિશ્વાસે આપવનું અને આ જીવનદર્શન મોકલવાનું જે પ્રીતિધાન કર્યું છે એ બદલ હું ખૂબ જ આભારી છું. ડોમોઈમાં છેલ્લે કવિ કપાં રહેતા હતા એની સ્પષ્ટતા મારા રનેદો અને 'શ્રીદયારામ સ્મારક મંદિર'ના દૂસરી શ્રી ગોવિંદલાલ હો. પરીખ-વડિયારાજાએ કરી આપી છે-જે 'અનુપૂર્તિ' તરીકે મેં મૂકી છે-આ બદલ એમનો પણ આભારી છું.

‘રસિકવસ્તુભા’માંના વેદાંતસિદ્ધાંત અને પુષ્ટિમાર્ગની આવશ્યક સમજ ત્યાં ત્યાં ટિપ્પણમાં આપી છે એ ઉપરનું વિશદ અધ્યયન પ્રસ્તાવના-રૂપે આપવાનો મનોભાવ હતો જ, પણ એ સમયના રૂકોએ જુદી પુસ્તિકારૂપે પ્રસિદ્ધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે આ પુસ્તિકા પણ થોડા જ સમયમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

કવિશ્રીના પોતાના જ હસ્તાક્ષરોમાં એની મધ્યાનઘ કૃતિઓ હવે મળે છે એમના હસ્ત ક્ષરોમાં પ્રાપ્ત થતી કૃતિઓનું નવેસરથી સંપાદન કરવાની એક યોજના હું વિચારી રહ્યો છું. એનું પહેલું મૂલં સ્વરૂપ આ રસિકવસ્તુભા ‘ગુજર્ અચરત્ન કાર્યાવય’ તરફથી પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે એ માટે બાઈશ્રી શબ્દુદ્ધાન અને જોવિદ્યાલ એ બાઈઓને સાબાર ધન્યવાદ આપું છું, અને વસંત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના નિયામક શ્રી જયતીબાઈ દલાલે તેમજ ફેરમેન શ્રી ચતિનાન શાહે ત્વરાથી આ પુસ્તક છાપી આપ્યું છે એ બદલ આભાર વ્યક્ત કરું છું આ અથને ઉપયોગ કરનારાઓને આ અથના આ પ્રકારના સંટિપ્પણ સંપાદનથી સતોષ થશે તો મારી આ પાછળની સેવાની સાર્થકતા છે.

તા, ૩૧-૭-૬૧

કેશનરામ કા. શાસ્ત્રી

શ્રીદયારામભાઈનું જીવનદર્શન

(૧) સં. ૧૮૩૩ના બાદશા સુદિ એકાદશી ઉપરાંત દ્વાદશી (વામન દ્વાદશી) ને દિવસે સનિવારે સર્વોદય થયા પછી ૪૧ થી ૫૭ી ચાણોદમાં, કંગાલપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના બાપોતી મકાનમાં માતા મહાલક્ષ્મી ઉર્ફે રાજકોરની પરમ પૂનિત કૃષ્ણે પિતા પ્રભુરામને ત્યાં શ્રીદયારામભાઈનો જન્મ થયો હતો.

(૨) ૫. ૫. ગોસ્વામી શ્રીદિવડીનંદનજી મહારાજશ્રીએ શ્રીદયારામભાઈને “શ્રીકૃષ્ણઃ દારણં મમ” — એ અષ્ટાક્ષર મંત્રનું દાન ચાણોદમાં શ્રીશેવજીમીજીના મંદિરમાં કર્યું હતું. એ વખતે એમની વય ચાર વરસની હતી (સં. ૧૮૩૭).

(૩) પરમ પૂનિત માતા તાતે શ્રીદયારામભાઈને એમની આઠ વરસની વયે ચાણોદમાં, કંગાલપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના મકાનમાં યજ્ઞોપવીત દીધું (સં. ૧૮૪૧).

(૪) શ્રીદયારામભાઈના પિતાશ્રી પ્રભુરામભાઈના (પ્રભાસંકરનો) ચાણોદમાં, કંગાલપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના મકાનમાં ગોસોઠવાસ થયો (સં. ૧૮૪૩). એ વખતે શ્રીદયારામભાઈની વય દસ વરસની હતી.

(૫) શ્રીદયારામભાઈના પરમ પૂનિત માતાશ્રી મહાલક્ષ્મી ઉર્ફે રાજકોરનો, ચાણોદમાં કંગાલપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના મકાનમાં, ગોસોઠવાસ થયો (સં. ૧૮૪૫). એ વખતે શ્રીદયારામભાઈની વય બાર વરસની હતી.

(૬) શ્રીદયારામભાઈ બાદશી ચૌદ વરસની વય સુધીમાં માસી દેવમા સાથે ચાણોદમાં રહેતા હતા. એમની સાથે ચાણોદ—ડોમોઈ અવારનવાર આવજા કરતા હતા. ડોમોઈમાં, મામાને ત્યાં, સારોદરા વગામાં આવેલી કુરમવાળાની હવેલીમાં ખપપૂના રહેતા હતા (સં. ૧૮૪૫ થી ૧૮૪૭).

(૭) શ્રીદયારામભાઈએ તેર વરસની વયે શુદ્ધાદિતસિદ્ધાંત અને સર્વસામાન્ય સિદ્ધાંત સમગ્રાવતા—“તત્ત્વપ્રખ્યાન” અથવા ‘ધવલ ધનાશ્રી’ રાગમાં, ગુજરાતગિરિમાં, ચાણોદમાં—કગલપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના બાપોલી મકાનમાં સર્જન કર્યું—સ ૧૮૪૬, આવણ વદિ ૮ (જન્મભાષી), કડી ૬૬

(૮) શ્રીમદ્ વેદવ્યાસે બ્રહ્મસૂત્ર લખ્યું એ બ્રહ્મસૂત્ર પર શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ અણુભાષ્ય લખ્યું એ અણુભાષ્ય પર શ્રીહરિરામજી મહાપ્રભુજીના પરમકૃપાપાત્ર શિષ્ય, ત્રિકાલદર્શી મહાત્મા, પડિત-પચાનન, પેટનાદવાળા, ઠાકોરનિવાસી—શ્રી ઇચ્છારામ ભટ્ટજીએ ‘પ્રદીપ’ નામની પાડિત્ય-પ્રચુર ટીકા લખી એવા મહાપુરુષનો સમાગમ શ્રીદયારામભાઈને એમની ૧૪ અથવા ૧૫ વરસની વયે ચાણોદ અને ડોહોઈ વચ્ચે આવેના “તેનતળાવ” આગળ થયો હતો (સ ૧૮૪૭-૧૮૪૮) ભટ્ટજી ‘તેનતળાવ’ની પાળે જેસી ભગવન્મય્યા કરતાં હતાં ભટ્ટજી ચાણોદ જતા શ્રીદયારામભા ડોહોઈ જતા હતા

શ્રીદયારામભાઈએ શ્રી ઇચ્છારામ ભટ્ટજીના સમાગમનું વર્ણન ‘ધવલ ધનાશ્રી’ રાગના અથાદિમાં અને એમના અનુભવોનું વર્ણન ‘અનુભવમંજરી’માં કર્યું છે

૫ પૂ ઠાકાશ્રી નાથાલાઈ ગિરિગજકર જોયો—સ ગૃહીત હસ્તલિખિત સમ્રાટમાં આવેલા દોઢ હાથ જેટલા લાંબા લાવ આમડાના પૂઠાવાળા પુસ્તકમાં વિવિધ લલિયાઓના હાથે લખાયેના ‘ધવલ ધનાશ્રી’ રાગના અથો આશરે સોએક આવેલા છે એમાંના કેટલાકમાં શ્રી ઇચ્છારામ ભટ્ટજીના સમાગમનું અને ઉપદેશનું વર્ણન અને સૂચન છે ‘ધવલ ધનાશ્રી’ રાગના અથોને શીર્ષક આપેલાં નથી જે મેં આપેલાં છે. આ હસ્તલિખિત સમ્રાટ, ડોહોઈમાં, સાદોદરા વગામાં આવેલા મોસાળના મકાનમાં, ફૂરજવાળાની દબેલીમાં ‘શ્રીદયારામ—રમારક—મદિર’માં આવેલો છે.

શ્રીદયારામભાઈના દાથે લખાયેલો “અનુભવમંજરી” ગ્રંથ વક્ષપરપરાથી અમારી પાસે તે ને તે સ્વરૂપમાં સુરક્ષિત છે

શ્રીદયારામભાઈ ૧૪-૧૫ વરસની વયે ભારતના બાર વગસ જેટલા સારા માગાના પ્રથમ પર્થતને પગવર્ષા (સ. ૧૮૪૭ થી ૧૮૫૬, વય. ૧૪ થી ૨૬ અથવા સં. ૧૮૪૮ થી ૧૮૬૦, વય. ૧૫ થી ૨૭) સૌથી પ્રથમ મયુર ગયા. ત્યાંથી ફરતા ફરતા ચિત્રકૂટ થઈ કાશી ગયા ત્યાંથી ફરતા ફરતા બરૂચ આબ્યા-ત્યાંથી ફરતા ફરતા શ્રીનાથદ્વારા ગયા. મજમાત્રા કરી ચાણોદ આબ્યા (૨. વ. ૫૬ ૨ થી ૧૦)

(૧૦) ભાગતનાં વિવિધ તીર્થોએ ફરતા ફરતા બરૂચ આબ્યા ત્યાં શ્રીદયારામભાઈએ ૨૫ વગસની વયે જ્યેષ્ઠ-કૃત ‘ગીનજોવિદ’ ગ્રંથ સામ્રાટવિક પાઠ કરવાના સ્તોત્રપાઠના ગૂઢમાં ઉતાર્યો (સ. ૧૮૫૮, ફાગણ સુદિ ૧૩, મગજવાર)

શ્રીદયારામભાઈના મામા બરૂચમાં ફરતી પગ નોકરી કરતા હોવાથી એમને ત્યાં રહી ઉતાર્યો હોય અથવા એમના કાઈ ભિત્રને ત્યાં રહી

આ ગૂઢો અમારી પાસે તે ને તે સ્વરૂપમાં સુરક્ષિત છે

(૧૧) બરૂચથી પાછા ભારતનાં બાકીનાં તીર્થોએ ફરતા ફરતા સૌથી છેલ્લા શ્રી જીદાર (શ્રી નાથદ્વારા) આબ્યા શ્રી વલ્લભજી મદારાજશ્રી પાસે શ્રીનાથજીની સાનિધ્યમાં બ્રહ્મસંનય લીધું (સ. ૧૮૫૬ અથવા ૧૮૬૦, વય ૨૬ કે ૨૭)

શ્રીવલ્લભજી મદારાજ પાસે શ્રીનાથજીના સાનિધ્યમાં બ્રહ્મસંનય લીધા બાગતને ઉત્તેષ છટક પાનિવામાં એમના દાથે લખાયેલો છે આ પાનિયુ અમારી પાસે સુરક્ષિત છે

શ્રીવલ્લભજી મદારાજ વિગેના ઉલ્લેખો અને પ્રસંગો ‘ધવત ધનાશ્રી’ રાગના મથોમાં, મજમાપાના મથોમાં, અને ‘અનુભવમંજરી’માં મળે

(૧૨) શ્રીદયારામભાઈએ ૨૭-૨૮ વરસની વયે સ્વઝસંબંધ લીધા પછી શ્રીજીદ્વારમાં અથવા શ્રીનાથદ્વારાથી આવ્યા પછી ચાણોદ-ડોમોઈ આવીને મરગદ લીધી (સં. ૧૮૬૦-૬૧).

(૧૩) શ્રીદયારામભાઈએ ૨૯ વરસની વયે ગધાધૃષ્ટના પાત્રમાં અરસપરસ પ્રેમપત્રો પાઠવના ગુર્જર-સાહિત્યમાં પ્રથમ જ નિરૂપાતા પ્રેમપત્રોનું—પત્રલીલાનું ગુર્જર ગિગમાં પદમંથ સર્જન ડોમોઈમાં કયું (સં. ૧૮૬૨)

ડોમોઈમાં, સાહોદરા વગામાં આવેલા મામાના મકાનમાં, કૂરળ-વાળાની હવેલીમાં અથવા આમોપાત્રવના મહોદ્વામાં આવેલા પદ શિષ્ય ભેટી રણુછોડાઈના મકાનની સાથેના પિતંગઈના મકાનમાં રહી સર્જન કયું હશે

(૧૪) શ્રીદયારામભાઈએ ૩૦ વરસની વયે શ્રી હંજારામ જટ્ટજીની આગાથી બમવત્તામનો અતુલિત પ્રભાવ દર્શાવના “અમ્મમિલાખ્યાન” ની ગુર્જર ગિગમાં સરગ બાષામાં ચાણોદમાં, કમાસપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના મકાનમાં રહી રચના કરી (સ. ૧૮૬૩, બાદરવા સુદિ પૂનમ, શુધવાર, શતબિંશ નક્ષત્ર)

(૧૫) શ્રીદયારામભાઈએ સાત વરસના લાંબા ગાળાનું કારતનું ખીજુ પગદંડી પર્યટન કયું (સ. ૧૮૬૪-૧૮૭૧, વય ૩૧ થી ૩૮).

આ પર્યટન વિશેનો વિખિત ઉદ્દેશ્ય શ્રીદયારામભાઈના પ્રામાણિક અધ્યાદિમાં મળતો નથી, પરંતુ વય પરમ્પરાથી અમને જે જાણવા મળ્યું છે તે આધારે અરી ઉદ્દેશ્ય કયો છે.

શ્રીદયારામભાઈએ ૩૦ વરસની વયે ‘અમ્મમિલાખ્યાન’ની રચના કર્યા પછી ૩૯ વરસની વયે ‘સનસૈયા’ નું સર્વાંગસુદર સર્જન પ્રજાબાષામાં કયું છે અને ૪૧ વરસની વયે ‘વસ્તુવૃંદલીપિકા’ ની—એક કોશ—મંચની પ્રજાબાષામાં સુલભ રચના કરી છે. ૩૦ થી ૩૯ વરસની વય સુધીના ગાળામાં એમનું કોઈપણ સાલવારી સર્જન

માત્રમ પ તુ નથી, તેથી અનુમાન થાય છે કે એ વત્તો, એ વય એમણે જાનના બીજા પર્વટનમાં પસાર કરી દશે અને એ પર્વટનમાં એમણે પ્રજાભાષાનો, સાહિત્ય પ્રચીનો, અને બીજા પ્રાંતીય ભાષાઓનો ધણો જ સારો અભ્યાસ કર્યો હશે ‘સર્ત્તમવા’ અને ‘વસ્તુવૃદ્ધીપિકા’નું સાહિત્યિક અને બદ્ધશ્રુત સર્જન આ અનુમાનને સમજા દેતા આપે છે

(૧૬) શ્રીવાયમભાઈએ ૩૯ વસતી વયે પ્રજાભાષામાં પ્રસિદ્ધિ પામેના અને હિંદી સહિત્યમાં અમૂલ્ય ભેગવેલા ‘સર્ત્તમવા’ નું ચ જોડામાં, કમાલપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના જાપોતી મકાનમાં રહી પ્રજાભાષામાં સર્જન કર્યું (સ ૧૮૭૨, જાન્યુઆરી સુદિ ૮, રાધાદેવી)

(૧૭) શ્રીવાયમભાઈએ ૪૧ વસતી વયે ૧ થી તે ૧૦૮ વસ્તુ સુધીનું વર્ણન કે તા “વસ્તુવૃદ્ધીપિકા” નું—મહામયનુ—વિવિધ છંદોમાં વિવિધ વિષયોમાં અને પ્રજાભાષામાં ચાણોદમાં કમાલપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના મકાનમાં રહી સર્જન કર્યું (સ ૧૮૭૪, શ્રાવણ વદિ ૮ સોમવાર, જાન્યુઆરી)

(૧૮) શ્રીવાયમભાઈએ ૪૨ થી ૪૪ વસતી વયમાં શ્રીનાથદાસ, કાંકરેલી, ગોહુલ-ટાવન પ્રજાભાષા અને ઉત્તર ભાગનો પ્રવાસ બેઠ્યો (સ ૧૮૭૫-૧૮૭૭). એ વખતે શ્રીનાથદાસની ગાદીએ પૂ નિલકાશિત શ્રીદામોદ જી (દાકિણ) મહારાજ (પ્રાકટક સ-૧૮૫૩) મિત્રાજતા દત્તા એ વખતે નિલકાશિતશ્રીની વય ૨૨-૨૪ વસતી હતી. નિલકાશિતશ્રી સાર્થેના વાર્તાલાપ શ્રીવાયમભાઈએ ‘અનુભવ મંજરી’માં લખ્યો છે

(૧૯) શ્રીવાયમભાઈએ ૪૬ વસતી વયે શ્રીમદ્ભગવતના તલરપર્ણી જ્ઞાનની જાવમુજબ આસી સમી અને જાગવતના વર્ણનાત્મક અને જાવનાત્મક અચિત્ત સમેવડી ‘જાગવતની અનુ-મણિકા’ પ્રજાભાષામાં અને વિવિધ છંદોમાં, ચાણોદમાં કમાલપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના જાપોતી મકાનમાં રહી લખી (સ ૧૮૭૮ ફાગણ વદિ બીજી)

(૨૦) શ્રીદયારામભાઈએ ૪૬ વસસની વયે 'પદ્મપુગળ'ના આધારે વાર્તા અને આડવાર્તાઓથી ગૂંથાયેલા "ભગવદ્ગીતામાહાત્મ્ય" પ્રંથનું" ચાણોદ અને ડભોઈ દેકાણે, રેડી ગુર્જર નિરામાં સર્જન કર્યું (સં.-૧૮૭૬, શ્રાવણ સુદિ ૮, (જન્માષ્ટમી) ગુરુવાર), ચાણોદમાં, દંગાસપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના જાપોતી મકાનમાં, ડભોઈમાં આસોપાસવના મહેલમાં આવેલા ૫૬ સિંચ જોશી રણછોડભાઈના મકાનની સાથેના પિંગાઈના અથવા ઝરોળાવગામાં શ્રી દ્વારકાનાથજીના મંદિરની પાસે આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાં.

(૨૧) શ્રીદયારામભાઈએ ૪૮ વસસની વયે શ્રીચિત્રલેક્ષણની આગાધી સુરસારાવલીનું ભાષાંતર, -ડભોઈમાં, ઝાગેળા વગામાં શ્રી દ્વારકાનાથજીના મંદિરની પાસે આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાં રેડી, ગુર્જરગિરામાં કર્યું (સં. ૧૮૮૦, શ્રાવણ સુદિ ૧૨, પવિત્ર બાગશ, ગવિવાર).

હિંદી સાહિત્યના કેટલાક વિવેચકો 'સુરસારાવલી'ને અટ્ટહાપના શિરોમણિ અને હિંદી સાહિત્યના સ્વર્ગ સૂરદાસજીની કૃતિ માને છે તો કેટલાક માનતા નથી, કાર્ષ બીજા સૂરદાસની માને છે.

(૨૨) શ્રીદયારામભાઈને એમની ૪૭ અને ૪૮ વસસની વયે મદાદારુણેશ શ્રીવલ્લભાધીશના સાક્ષાત્ દર્શન થયાં, એમની સાથે રસયસ વાર્તાશ્રાવ થયો. એમનો ભાવસુખ આશીર્વાદ મળ્યો. આ પ્રસંગે એમણે 'અનુભવમંજરી'માં લખ્યા છે (સં. ૧૮૮૦, બાદરવા સુદિ બીજા, પરાદિગે; સં. ૧૮૮૧, માગશર સુદિ ૭૬, પરાદિગે).

(૨૩) શ્રીદયારામભાઈએ ૪૯ વસસની વયે પ્રજ્ઞાપ્રાપ્તિ વળુન કૃતા ભાવપ્રધાન "પ્રજ્ઞવિલાસામૃત"નું પ્રજ્ઞાપ્રાપ્તિ સર્જન ભરૂચમાં કર્યું (સં. ૧૮૮૨, આસો સુદિ પાંચમ).

શ્રીદયારામભાઈ ૪૯ વસસની વય સુધીમાં સમસ્ત ગુજરાતમાં સુપ્રસિદ્ધ થઈ ગયા હતા અને એમના શિષ્યો, પ્રશંસકો અને પૂજકો એ વય સુધીમાં દેર ઠેર હોવાથી ભરૂચમાં એમના કોઈપણ પ્રશંસક, પૂજક

અને સિધ્ધને ત્યાં રહી “વ્રજવિલાસામૃત”નું સર્જન કર્યું હશે એમ લાગે છે.

ભરૂચના મરજાડી લગિયા પારેખવાળા હરિવલ્લભ કુમેરને ત્યાં પણ ઊતરતા હોવાથી એમને ત્યાં રહીને પણ રચના કરી હોય (જુઓ ‘જૂનું નમંગલ’-પા. ૪૮૧); ભરૂચના સાડ વાણિયા મનોરદાસને ત્યાં રહીને પણ રચના કરી હોય (જુઓ જ. કા. દો. બા. ૫, પા. ૪૫).

આ ત્રણે ફક્ત અનુમાન જ છે. કેને ઘેર થઈ હશે એ ચોક્કસ પ્રમાણ વગર ચોક્કસ કહી શકાય નહિ, પરંતુ ભરૂચમાં થઈ છે એ ચોક્કસ છે.

(૨૪) શ્રીદયારામભાઈએ ૫૧ વર્સની વયે શુદ્ધાદિતસિદ્ધાંતને સચોટ સમજાવતા, પુષ્ટિમાર્ગના નિગૂઢ રહસ્યનું નિરૂપણ કરતા રસિકવલ્લભનું સુજ્ઞર ગિરામાં ડબોઈમાં સર્જન કર્યું (સં. ૧૮૮૪, આવણ સુદિ એકાદશી-પવિતરાં એકાદશી, ગુરુવાર).

આણેદમાં સર્જન કરવામાં આવ્યું છે એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કે નિર્દેશ રસિકવલ્લભની ઇનિત્રીમાં મળતો નહિ હોવાથી એની રચના ડબોઈમાં જારોળાવગામાં, શ્રીદારકાનાથજીના મંદિરની પાસે આવેલા સમી-દાસ ગ્રાંધીના મકાનમાં થઈ હશે એમ લાગે છે.

(૨૫) શ્રીદયારામભાઈને એમની ૫૩ વર્સની વયે અમદાવાદના બક્તકવિ માધવરામ વ્યાસ સાથે શુદ્ધાદિત-સિદ્ધાંતની ઇજ્જાવટ કરતો, માર્ગની ભાવનાને નિરૂપતો, કૃપામાર્ગના રહસ્યને સ્ફુટ કરતો પદ્યાત્મક પત્રવહેવાર - અમદાવાદ અને ડબોઈ વચ્ચે થયો હતો (સં. ૧૮૮૬, ચૈત્ર વદિ ૩, ગુરુવાર).

. પત્રથી એટલું જાણવાનું મળે છે કે માધવરામ વ્યાસ અમદાવાદ- (રાજનગર) માં રહેતા હતા, પરંતુ ક્યે દેકાલે રહેતા હતા, કેને ત્યાં રહેતા હતા એનો ઉલ્લેખ કે નિર્દેશ પત્રવહેવારમાં કયાંયે જણાતો નથી,

તેથી એમના વિશે વધુ સંશોધન થવું મુશ્કેલ છે. જો થયો હોત તો વધારે જાણવાનું મળત, સંશોધકોને આનંદ યાત.

માધવરામ બ્યાસના પત્નો ઉત્તર લખતી વખતે શ્રીદયારામભાઈ ડોહોઈમાં, ઝારોળા વગામાં શ્રી દારકાનાથજીના મંદિર પાસે આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાં બજાં વરસોથી રહેતા હોવાથી વખતે ત્યાં જ રહેતા હશે અને ત્યાંથી જ ઉત્તર લખ્યો હશે.

(૨૬) શ્રીદયારામભાઈ ૫૩ વરસની વયે ડોહોઈથી, ઝારોળા વગામાં શ્રી દારકાનાથજીના મંદિર પાસે આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાંથી પ્રજયાત્રા કરવા જાય છે (સં. ૧૮૮૬, વૈશાખ વદિ ૧૦).

પ્રજયાત્રા કરવા ગયા એ બાગનનું શ્રીદયારામભાઈનાં હાથે લખાયેલું છટક પાનિયું અમારી પાસે સુરક્ષિત છે. એમાં વાસણ, લૂગડાં અને મંથોની યાદી આપવામાં આવી છે. એ યાદી પરથી ૨૫૯ માલૂમ પડે છે કે પ્રપંચવિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવદ્દાસક્રિતની સુદૃઢ ભાવના ભંગવદીયોની હોય છે; આને કારણે અસંગ્રહી ભાવનાથી આવશ્યક વસ્તુઓ જ રાખતા હતા; તે શ્રીકાકોરજીની સેવામાં ઉપયોગ પૂરતી; એમને ઘર વસાવવાની કે ધનસંચયની વૃત્તિ જ નહોતી થઈ. એમાં 'અનુભવમંજરી'ના જે પ્રમાણે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે જ પ્રમાણે એ ગ્રંથ અમારી પાસે સુરક્ષિત છે.

શ્રીદયારામભાઈ ૫૩ વરસની વય પહેલાં સાતેક વરસથી અવાર-નવાર અને પછી અંતઃકાળ સુધી સતત સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાં રહેતા હોવાથી ત્યાંથી જ પ્રજયાત્રા કરવા ગયા હશે એમ અનુમાન થાય છે.

શ્રીદયારામભાઈને નિવૃત્તકાલિત શ્રી દામોદરજી (દાઉજી) મહારાજ-શ્રીનો પ્રસંગ ૪૨ થી ૪૪ વરસની વયે કરેલા ઉત્તરભારતના પર્વટનર્માં કે ૫૩ વરસની વયે કરેલી પ્રજયાત્રા-વખતે કરેલા શ્રીનાથદારાના મનનમાં સાંપડ્યો હશે એમ લાગે છે. એ પ્રસંગો 'અનુભવમંજરી'માં નોંધાયેલા છે (પ્રસંગ-૧૪૦, ૧૪૧, ૭૬ ૩૬૩, ૩૬૪, ૩૬૫,

૩૬૬). એ બંને પર્ષદન વખતે તિલકાધિતરીની વય ૨૨-૨૪ કે ૩૩ વરસની હતી.

(૨૭) શ્રીદયારામભાઈએ ૫૬ વરસની વયે યુષ્ઠિમાર્ગના નિગૂઢ રહસ્યને રહસ્ય કરતા, મહાકારુણિક શ્રીવલ્લભાધીસના કાવરવરૂપના દર્શન કરાવના ‘યુષ્ઠિપથરહસ્ય’નું ડોહાઈમાં કારોળાવગામાં, શ્રીદારકાનાથજીના મંદિરની પાસે આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાં રહી સર્જન કર્યું (સં. ૧૮૮૬, આસો વદિ ૨) :

“इति कृष्णमल्ल श्रीवल्लभदासानुदास कविदयाराम-विरचित
पुष्टीपंथरहस्य ग्रंथ संपूर्ण ॥ शुभं भवतु ॥ संवत् १८८९ ना आरब्ध
वद २ ॥”

અત્યાર સુધીના સંશોધન મુજબ શ્રીદયારામભાઈની ૫૬ વરસની વય પઠી. એમનું સાલવારી મંથ સર્જન મળતું નથી. ‘યુષ્ઠિપથરહસ્ય’ એમના સાલવારી મંથસર્જનમાં અત્યારે તો અનિમ લાગે છે; ભવિષ્યમાં સંશોધન થયે ૫૬ વરસની વય પઠીતું સાલવારી મંથસર્જન મળે તો જુદી વાત.

(૨૮) શ્રીદયારામભાઈને એમની ૬૦ વરસની વયે એમના સપૂર્ણ કૃપાપાત્ર અને પદસિંધુ થવા સર્જયેલા ૧૩ વરસના રણુકે જોશીના ભોટા અને પરિચય મહાકારુણિક શ્રીવલ્લભાધીસના પ્રાકટ્ય-મહોત્સવને દિવસે રાતના જાગરણ વખતે ડોહાઈમાં કારોળાવગામાં, શ્રીદારકાનાથજીના મંદિર પાસે આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાં થયેા હતો (સં. ૧૮૯૩).

(૨૯) શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રજ્ઞજીના સિંધુ, ત્રિકાળદર્શી મહાત્મા શ્રી. ઈશ્વરારામ બદ્ધજીની માદીએ આવેલા શ્રી. નારાયણદાસે પેતાને પૂજ્યભાવ દર્શાવેલો, એસડ ઉપચાર બતાવેલો તેમજ શ્રીદયારામભાઈના ગુરુ શ્રીવલ્લભજી મહારાજનો ઉલ્લેખ કરેલો પત્ર ડાહોરથી ડોહાઈ લખ્યો હતો (સં. ૧૮૯૭, આવણ વદિ ૨).

એ પત્રથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે શ્રીદયારામભાઈ ડોહોઈમાં, ઝારોળાવગામાં, શ્રીદ્વારકાનાથજીના મંદિર પાસે આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાં ગંભીર માંદગીના નિજાને પટકાયા હતા.

એ પત્ર અમારી પાસે તે ને તે સ્વરૂપમાં સુરક્ષિત છે.

(૩૦) શ્રીદયાગમભાઈ ૬૫ વરસની વયે ડોહોઈમાં, ઝારોળાવગામાં, શ્રીદ્વારકાનાથજીના મંદિરની પાસે આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મકાનમાં મરણાસન માંદગીના નિજાને પટકાયા (સં. ૧૮૯૮). આ વખતે એમણે ‘વસિયતનામું’ કર્યું.

આ વસિયતનામાની પ્રાચીન પ્રત પૂ. કાકાશ્રી નાથાભાઈ ગિરિજા-શંકર જોશી-સંગૃહીત હસ્તલિખિત ગ્રંથસંગ્રહમાં સુરક્ષિત છે.

આ સંગ્રહ ડોહોઈમાં આવેલા મોસાળના મકાનમાં ફૂરજવાળાની હવેલીમાં, ‘દયારામસ્મારક મંદિર’માં સુરક્ષિત છે.

વસિયતનામામાં પેણ શ્રીદયારામભાઈના ગુરુ શ્રીવલ્લભજી-શ્રીવલ્લભલાલજીનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.

(૩૧) શ્રીદયારામભાઈને એમની આશરે ૬૭-૬૮ વરસની વયે વડોદરાના હરિકાકિતને ત્યાં (વડોદરા, ધડિયાળી પોળમાં, અંબામાતા પાસે આવેલી હરિકાકિતની હવેલીમાં) બાવાજી સાથે વાતવાતમાં, નજીવી બાબત માટે મીતની સ્પર્ધા જામી હતી (સં. ૧૯૦૦-૧૯૦૧).

જીવલેણ માંદગી, એમાંથી તાબા જોડેલા, એમાં પાછી સંગીતની સ્પર્ધા, એમાં વળી હિસ્તાદ સાથે, એમાં પાછો વિજ્ય, એમાં વળી બક્ષિસ—સાચા મનની અને ઉદાર દિલની—આ બધું આપણને એમના પૂજક અને પ્રશંસક બનાવે છે.

(૩૨) શ્રીદયારામભાઈની આશાથી અને એમના આશીર્વાદથી એમના પદશિષ્ય જોશી રણછોડભાઈ એમના પદાદિના પ્રચારાર્થે સમસ્ત ગુજરાતમાં ફરતા હતા.

શ્રીદયારામભાઈની ૭૨ વરસની વય હતી ત્યારે સમસ્ત ગુજરાતમાં પદાદિના પ્રચારાર્થે ફરતા જોશી રજુહોડભાઈએ શ્રીદયારામભાઈની ખચર અંતર પૂજો, પોતાનો પૂજ્યભાવ દર્શાવતો પત્ર મુરતથી લખ્યો હતો. એ પત્ર અમારી પાસે સુરક્ષિત છે (સં. ૧૯૦૫, મામલર વદિ ૧૦)

એ પત્રથી ૨૫૪ સમજાય છે કે જોશી રજુહોડભાઈ શ્રીદયારામભાઈની આજ્ઞાથી અને એમના આશીર્વાદથી એમની હયાતીમાં જ એમના પદાદિના પ્રચારાર્થે સમસ્ત ગુજરાતમાં ફરતા હતા.

જોશી રજુહોડભાઈએ ગુજરાતીઓને, ગુજરાતીઓને શ્રીદયારામભાઈની સમુદ્ધી વાણીની અજળ મોહની લગાડી હતી; નરો હજી સુધી પણ એસયો નથી.

(૩૩) શ્રીદયારામભાઈને એમની ૭૩ વરસની વયે શ્રીનાથજીનાં સાક્ષાત્ દર્શન થયાં, રસમસ વાર્તાલાપ થયો. વાર્તાલાપમાં આયુષ્ય પૂજ્યું. “એ ત્રણ વરસ જ બાકી છે” એમ જવાબ મળ્યો (સં. ૧૯૦૬). આ પ્રસંગ ‘અનુભવમંજરી’માં લખાયેલો છે.

(૩૪) શ્રીદયારામભાઈની ૭૪ વરસની વય હતી ત્યારે ભોમીલાલ ઉત્તમરામે એમની જિનાનો ગ્રંથ મંજાવતો પત્ર ડોહઈ, આરોણાવગામાં, શ્રીદારકાનાથજીના મંદિર પાસે આવેલા સખીદાસ માંધીના મકાનને સરનામે લખ્યો હતો (સં. ૧૯૦૭, કાગળ વદિ ૬, ગવિવાગ) એ પત્ર અમારી પાસે તે ને તે સ્વરૂપમાં સુરક્ષિત છે.

(૩૫) શ્રીદયારામભાઈની ૭૫ વરસની વય હતી ત્યારે રાજપીપળાથી (નંદકુંવળાએ) સહા મેવો અને પોતીજોડો મોહકી પોતાનો પૂજ્યભાવ દર્શાવતો પત્ર ડોહઈમાં, આરોણાવગામાં, શ્રીદારકાનાથજીના મંદિર પાસે આવેલા સખીદાસ માંધીના મકાનને સરનામે લખ્યો હતો (સં. ૧૯૦૮, પોષ સુદિ ૪, શુક્રવાર). એ પત્ર અમારી પાસે સુરક્ષિત છે.

(૩૬) શ્રીદયારામભાઈએ ૭૬ વરસની વયે પરમપૂનિન પૂજનીય દારદેહનો, ડોહઈમાં, આરોણાવગામાં, શ્રી દારકાનાથજીના મંદિર પાસે

આવેલા સખીદાસ ગાંધીના મહાનમાં, સદાને માટે ત્યામ કરી,
નિત્યલીલામાં પ્રવેશ કર્યો (સ ૧૯૦૯, મહા વદિ પાંચમ, સોમવાર)

ટીપ:- અત્યાર સુધી થયેલા સંશોધન મુજબ આ સાલવારી
જીવનદર્શન લખ્યું

(૧) ભવિષ્યમાં-સંશોધનમાં અગત્યનું સાંપડતા ફેરફાર પણ
થઈ શકે

(૨) વડોદરાનરેશ સયાજીરાવ ખીજ, વડોદરાના ફોર્સિંગ મુનાસિફ,
વડોદરાના (વાડી જિલ્લાના) ગોપાનરાવ મહેરાજી, અમદાવાદના
માધવરામ વ્યાસ અને કૃષ્ણરામ મદાગજી, શ્રીનાથદારાના તિનકાચિનશ્રી,
પેટનાદની નાગજી બાઈ ચૂ, પેટવાદની નાગજી ઉમાગવરી, સ્વામિ
નારાયણ સમ્રાથના સાધુવરો એમની સાથે શ્રીદયારામભાઈને કચારે,
કયે સમયે, કઈ ઉમરે અને કયાં પ્રસંગે સાંપડ્યા હતા એની, ખુબ
સંશોધન કરવા છતાં, હજી સુધી માહિતી મળતી નહિ હોવાથી એ
પ્રસંગોને સાલવારી જીવનદર્શનમાં સ્થાન આપવા સાહસ કર્યું નથી, એ
પ્રસંગોની સવતવાર ચોક્કસ માહિતી મળ્યે સ્થાન આપવાની ઇચ્છા છે

(૩) શ્રીદયારામભાઈએ એમના સાલવાળા અને સાત વગરના,
ગુજરાતી અને વ્રજભાષાના તેમજ ખીજ પ્રાંતીય ભાષાઓના ગ્રંથોમાં
એમની 'ભટ' અટક સ્પષ્ટ સ્પષ્ટોમાં બતાવેલી હોવાથી જ કા દો.
ભા પના કવિચરિત્રમાં સ્વ ઇચ્છારામ દેસાઈએ પંડ્યાની જે અટક
બતાવી છે તે શ્રીદયારામભાઈના જ કથનથી ખોટી ઠરે છે

(૪) શ્રીદયારામભાઈએ પોતાનો જન્મ સ ૧૮૩૩ સ્વયંચિત
કવિત્તમાં સ્પષ્ટ બતાવેલો છે જ કા દો ભા. પમાં જન્મ-સવત ૧૮૨૩
આપ્યો છે તે ખોટો ઠરે છે

(૫) શ્રીદયારામભાઈએ પોતાના જન્મ-તિથિ વાર બાદરવા સુદ
૧૧ ઉપરાંત ૧૨ ને શનિવાર સ્વયંચિત કવિત્તમાં સ્પષ્ટ બતાવેલાં
હોવાથી જ કા દો ભા પમાં જપ્તિની વાર્તામાં ડાહ્યાભાઈ સાહોદરાએ જે

અનુપૂર્તિ

આસોપાસવના મહોત્સવામાં ભક્તઠવિ શ્રી દયારામભાઈ બહેળા કુટુંબી સમાને ત્યાં રહેતા હતા. ભક્તકવિશ્રી પાસે ભક્તો અને કવિતાની બીડા જામેલો રહેતો. રાતના પશુ મોડે મુઘી કોઈ કોઈ વખતે ભગવત્ચર્યાં ચાલતી હતી. પડોશની કોઈ વ્યક્તિએ આ વિશે બહુમણાટ કરતાં, એ અવાજ શ્રી દયારામભાઈના જાણવામાં આવતાં કોઈ એકાંતવાસ માટે હોઈ જાહેર જવાની ઈચ્છા પોતાના નિત્યના સહવાસી ભગવદીયો પાસે જણાવી ત્યારે સખીદાસ ગાંધીની પ્રેમપૂર્વક વિનંતિ સ્વીકારી શ્રી દયારામભાઈ ત્યાં રહેવા ગયા. ભગવદીય સખીદાસ ગાંધીનું ઘર મોટું હતું. એનો એક ભાગ શ્રી દયારામભાઈના વસવાટ માટે સ્વનંત્ર કાઢી આપ્યો. આ ઘરમાં શ્રી દયારામભાઈના શ્રી હકોરજી મિરાજતા હતા તે જાણ્યા જેની તે સ્થિતિમાં સખીદાસ ગાંધીના વારસોએ એ પોતાના ઘરમાં જાળવી રાખી છે. ઘરની બારી દરિયુ તરફ પડે છે, ત્યાં શ્રી-દયારામભાઈ ખેસતા. એ બારી પણ જમની તેમ જાગવી રાખી છે.

બહારથી આવનાર દર્શનાર્થીને સખીદાસ ગાંધીના વારસો બહુ આદરમાનથી આ જાણા ખતાવે છે.

ગોવિંદલાલ છા. પરીખ

‘गीतगोविंद’नुं छेत्तुं पानुं

कविधरश्रीदयारामभाईना संस्कृत हस्ताक्षर.

श्रीगीतगोविंदकविवचनस्तु ॥ ४ ॥ इत्थं के
लितनाविद्वत्पुण्यमुकुलैः समराधया तद्गो
मावलिमोक्तिकावलियुगेवैणीन्द्रमंविच
ती ॥ तत्राकादिकुचप्रयागफलयोत्तिसा
न्ततोदस्तयोर्व्यापारपुरुषोत्तमस्य दत्तु
स्फीतां मुदं संपदं ॥ ५ ॥ इति श्रीगीतगोवि २५ ॥
देजयदेवकंतोस्वाधीननर्चिवर्णने प्रीत
पीतां वरोनामुद्गादराः स गः ॥ संवत् १९
पत्विषे फाल्गुनी शुदी १३ ॥ नौमवारे ८ अय
कं मध्ये चंडीग्रामवास्तव्यनरप्रचुरीमात्मा
जदयारांकरेण विरितं श्रीगीतगोविंदमि-

सं. १८५८ : कवि दयारामना हस्ताक्षरमां

२५ मे वर्षे अक्षयमां करेवी नक्षत्र

[कविश्रीना पदशिष्यना प्रपौत्र श्री जगन्नाथ चमनदास नेशीना

स्नेह सौजन्यवी जने प्रतिभृति]

કાર્તિક સુદિ અષ્ટમી ને ગુરુવાર જતાવ્યા છે તે શ્રીદયારામભાઈના જ કથનથી ખોટાં દર છે અને જે વ્યક્તિને પોતાના ગુરુનાં જન્મદિ પજાં યાદ નથી તેને શિષ્ય માનવા મન ગ્રેણતું નથી; કાર્તિકદ્વિતીય બેળનો એ કાલ્પનિક પરિપાક હશે એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

(૬) શ્રીદયારામભાઈએ પોતાના ગુરુનું નામ શ્રીવલ્લભસાહ છે એમ મયોમા અને છટક પાનિયામાં રપટ ગણાવેલું હોવાથી શ્રીપુરો-
તમજી (ગુરુ નર્મગદ), વિદ્યુતજી (જ્ઞ કા દો. ભા. ૫) કે શ્રી ગિરિ-
ધરસાહજીનો (દ. કા. સુ.) જે હિલેખ કરવામાં આંવ્યો છે તે શ્રીદયારામભાઈના જ કથનથી ખોટો દરજો હોવાથી એ બીજા બીજા ગોસ્વામીનાજકાને એમના ગુરુ તરીકે માનવા મન ગ્રેણતું નથી.

(૭) શ્રીદયારામભાઈની ૧૪થી ૨૬ કે ૧૫થી ૨૭ વયસની વય, એમની સમગ્ર જુવાની, ભારતના પ્રથમ પર્યટનમાં પસાર થયેલી હોવાથી, એ યુવાવસ્થાને લગતા જે જે પ્રસંગો આસેખવામાં આવ્યા હોય તે કાલ્પનિક અને નિરાધાર લાગે છે; પછી કલે-
ને એ પ્રસંગ રતનગાઈની સગી સેનારજીનો હોય કે કરનાળીના કેશવાનંદનો હોય, એ બંને પાત્રો (સગી મોનારજી અને કેશવાનંદ) કાલ્પનિક લાગે છે, કાર્તિકેત્તેદેવોના દ્વિતીય બેળની પેદાશ લાગે છે જે વ્યક્તિ પોતાની યુવાવસ્થા ભારતના પર્યટનમાં ગાળે છે તે વ્યક્તિ એ જ અવધ્યામાં ગાજોદમાં રતનગાઈની સગી મોનારજીનું બેઠું કે કપા કપારે આવી, નર્મદા તળી તળી સામે પૂરે કરનાળી કેવી રીતે મર્દ, કરનાળીના કેશવાનંદ પાસે ઉપરેલ કપારે લીધી, એ જરાયે સમગ્રી શક્ય નથી, એ લગેરે ગળે જીનરતું નથી. એથી જ એ પાત્રોને અને એ પાત્રો સાથે સંકળાવેલા પ્રસંગોને અને હુકીકોનો કાલ્પનિક માનવા ફરજ પડે છે.

(૮) શ્રીદેવકીનંદનજી, શ્રીવલ્લભ-શ્રીવલ્લભસાહજી, શ્રીકોટાજી, શ્રીપુરોતમજી, શ્રીરજાકાવાસજી, શ્રીવગ્ધાસજી, શ્રીવિદ્યુતજી વગેરે સમગ્રાધીન ગોસ્વામી બાળકોનો અને પંડિતવર્ગ અક્ષરવર શ્રી. ઇન્દુલાલ

બહુજનો હિંદીય એમના અંધોમાં અને ખાસ કરીને ‘અનુભવમંજરી’માં જોવામાં આવે છે, પરંતુ કરનાળીના કેશવાનંદનો હિંદીય કે નિર્દેશ એમના કોઈપણ અંધ કે પદમાં જોવામાં આવતો નથી. એ પ્રસંગોના વાર્તાલાપમાં એમનું ભગવદીય માનસ, એમનું અવૃદ્ધ દૈન્ય, એમનો ગોપીભાવ ન્યાં તરી આવે છે. એવા માનસવાળા, એવા દૈન્યવાળા, એવા સાવચાળા શું શ્રીપુરુષોત્તમજીનું કે શ્રીવિઠ્ઠલજીનું અપમાન કરે ખરા, એ ગળે ઊતરે ખરું? ‘અનુભવમંજરી’માં એમણે જાતે લખેલા પ્રસંગો અને એ વાર્તાલાપ સાચી સાખ પૂરે છે કે શ્રીદયારામભાઈ અપમાન કરે જ નહિ.

પેટલાદ : ૧૬-૬-૧૧

જીવનલાલ હગનલાલ જોશી
(શ્રીદયારામભાઈના પદ સિંધના પ્રપૌત્ર)
બી. એ., એડવોકેટ, સાહિત્યરત્ન, વગેરે

श्रीगुरुगोपीजनवल्लभाय नमः
 अथरसिकवल्लभग्रंथद्विर्य
 ति॥छंद ॥ रागसांमेरी॥
 प्रथमजप्रणमं श्रीगुरुपाये जी॥
 बाहाव्येवंदं श्रीजराये जी॥१॥
 अथ संखावंदं हरिरूपजी॥२॥
 धिक्कशिरोमणिकविकुळभूप
 जी॥३॥ मुजनैजाणीसुकुनिजदा
 सजी॥ मुजरुदयामापुरोवास
 जी॥४॥ मुजनैभासेनिजप्रभुपंथ
 जी॥५॥ रचंरषिकुवल्लभभुमग्रंथ
 जी॥६॥ गळःग्रंथरचनकसं
 छं गुरुशिष्यसंवादकरा॥खंडन
 मायावादसुधादेतप्रतिपादन
 मरी॥७॥ जेचकीसुकुसंधेटले
 सिधांतसुधुंभासे॥पडेप्रतिदि
 परवतप्रायनिश्चैन्नमणजाती
 नासे॥८॥ होयप्रकटभक्तीप्रेम
 श्रीगिरिधरवसेंउरमांदें॥
 निजकरीकरुं एण्डुछिनाळ
 सरुजकाळेबांदें॥९॥ एहेव

ર સિ ક વ લ ભ

રાગ સામેરી

૧. પ્રથમ જ પ્રણમૂ શ્રીગુરુપાયે જી,
વાહાતયે વહ્ન શ્રીમજરાયે જી, ૧
આજ સખા વહ્ન હરિરૂપજી,
રસિકશિરોમણિ કવિકુળભૂપ જી ૨
મુજને બાણી સહુ નિજ દાસ જી,
મુજ રુદયામા પૂરો વાસ જી ૩
મુજને ભાસે નિજ-પ્રભુ-પથ જી,
રચૂ “રસિકવલભ” શુભ મથ જી ૪

હાજી— આ મથરચના કડે છૂ, ગુરુશિષ્યસવાહે કરી,
જહેમા ખડન-માયાવાદ શુદ્ધાદૈત-પ્રતિપાદન ભરી ૫
જે થકી સહુ સઘે ટળે, સિદ્ધાત સૂધૂ ભાસે,
પડે પ્રતીતિ, પરવતપ્રાથ નિશ્ચે બ્રમણુ પ્રાતિ નાસે ૬
હોય પ્રકટ ભક્તિ પ્રેમ, શ્રીગિરિધર વસે ઉરમાછે,
નિજ કરી કરુણાદષ્ટિ ભાળે, સહજ આલે બાહે ૭

આરભ : શ્રીગુરુગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ॥ અથ રસિકવલ્લભમય લિલ્યતે
॥ છંદ ॥ રાગ સામેરી ॥

૨ રવિઃ— ૪ ભાસે રવિઃ— ૬ ટલે ભાસે પડે પ્રતિનિ-પરવત-
પ્રદાય ભાંતી નાસે. ॥ હોય ભક્તી વસે કરુણાદષ્ટિ ભાળે આલે

એહેવું કથન હું કરું છું શ્રીગુરુકૃષ્ણપ્રતાપ,
સ્થાપન સગુણ સાકારનું, હરિ વિશ્વકરતા આપ. ૮
નિત્ય ધર્મ સેવક સ્વામીનો, ઐક્યતા નહિ કો કાળ;
ઇત્યાદિ વરનન કરિશ સરળ જ, જ્યમ સમઝે બાળ. ૯
મહિ શાસ્ત્રમત ઇતિહાસ અદ્ભુત યુક્તિસહ દર્શાત,
જે સુર્યેથી જન દયાપ્રીતમ-કૃષ્ણપદ રહે આંત. ૧૦.

૨. શિષ્યે પૂછ્યું શ્રીગુરુ મત્ય હઃ
કથમ બ્રમતી રહે મહારી મત્ય હ? ૧
કૃપા કરી તે સુજને કહિયે હ,
શરણાગત છું, નિજનો કહિયે હ. ૨
મેં અવિલોક્યા છે બહુ મંથ હ,
તેથી ન ચોટે મન એક પંથ હ. ૩
છું વચળેલો, દોષ ન ધર્યો હ,
પૂછિશ મેલું, ક્રોધ ન કર્યો હ. ૪

હાળ— મન ક્રોધ ઉપજે એહેલું અવળું પૂછવું પડશે ખરું;
તે વિના બ્રમ ભાગે નહી, માટે પ્રથમ ચિનતી કરું. ૫
મેં સંગ કરમક ખો કર્યા, સંન્યાસી યોગી અંત્ય,
તેથી તમારાં વચનમાં સંશે રહે, કરું સત્ય. ૬
આખ્યે કથા અદ્ભુત કહી, મેં શ્રવણ કીધી સાર;
તે તદ્દપિ ઉરમાં ના કરી, ત્યાં સંશય સજર વિકાર. ૭

૮. શ્રીગુરુકૃષ્ણપ્રતાપ. ૯. સ્વામીનો. ઐક્યતા સમઝે. ૧૦. દર્શાત. કૃષ્ણ-.

૧. રહે. ૨. કૃપા. નિજનો. ૩. છું. ૪. ચોટે. ૫. વચળેલો. ૬. ઉપજે.
ભાગે. ૭. મંન્યાયિ. મંથે રહે. ૮. અદ્ભુત કહિ ના.

જ્યાં લગી સંશય ત્યાં લગી, પ્રભુ, સફળ થાય ન ધર્મ;
 તે માટય નિસ્સંધે થવું, શ્રીગીતા-ભાષ્યો મર્મ. ૮
 ઉપદેશ માત્ર જ આપથી પામ્યો પુરવ, ગુરુરાય;
 સમજ્યો ન સ્વસિદ્ધાંત પૂરું જે ન કયહું ચિત્ત જાય. ૯
 દયાપ્રિતમ-દાસ ન સંગ જે સિદ્ધાંત સમજૂં સત્ય;
 એહેવી દિશામાં તીર્થ કરવા ગયો કાચી-મત્ય. ૧૦

૩. વિના વિવેકયેં જ્યાંહાંત્યાંહાં રાચું છું,
 જેહ સુણું તે જાણું સાચું છું. ૧
 ભ્રમ-ચગડોળ્યેં ચઢ્યું ચિત્ત માહાફું છું,
 નિશ્ચેં ન થયું આ એક સાફું છું. ૨
 એમ બ્રમ્યો હું દ્વાદશ વરષ છું,
 તીર્થ કર્યાં પણ હૃદય ન હરષ છું. ૩
 હજી લગિ નિશ્ચેં નથિ એક ઘટ છું,
 સહુ પથ સરખા, ન એકો સિદ્ધ છું. ૪

દાળ—તો મિદ્દ લાગે મત્તથી, જો આવે નિશ્ચેં એકમાં;
 સહુ વાતમાં ભ્રમ રહે છે, સમજૂં ન સત્ય વિવેકમાં. ૫
 પરિપૂર્ણ જ્ઞાની જાણે કે સમજાવવો જલ મુગ્ધ;
 અધજ્ઞો સધરે નહીં, જ્યમ સધરે ન વચણું દુગ્ધ. ૬

૮. -ભાષ્યો. ૯. પામ્યો. સમજ્યો. સ્વ. ૧૦. તીર્થ.

૨. -ચગડોળ્યેં. ૩. બ્રમ્યો. તીર્થ. ૫ 'દાળ' શબ્દ હવે મોટે
 ભાગે 'દાલ' એમ લખાયેલો છે. એની નોંધ હવે નહિ આવે.
 તો. લાજે. આવે. નિશ્ચેં. છે. ૬. -પુર્ણ. જાણે. સમજાવવો. અધજ્ઞો.

નથિ અધમ ઉત્તમ પરીક્ષા; મન થયું માટીની ડળી;
 મધુ મૂત્ર વા જળકૂપ નદી સહુ સ્પર્શથી ન્તય જ ગળી. ૭
 શિવ શક્તિ ગણપતિ રવિ હરિગુણ સાંભળા જ્યાં જોડ,
 તે વિશ્વકરતા કહ્યા છે આદિ અનાદિ તેહ. ૮
 તે વચન સરવે બ્યાસનાં મિથ્યા ન કોઈ કેહેવાય;
 તે થકી નિરજો ધાય નહિ જોક, સદા મન ડોહોળાય. ૯
 એહેવી દિશા છે માહેરી, મેં પ્રકટ કહી, ગુરુરાય,
 તમ્મેા દયામીતમના પ્રિયે—કહિ શીશ મૂકયું પાય, ૧૦

૪. સુષિનેં એહેવાં શિષ્ય-વચન જ,
 હરિ ગુરુ બોલ્યા પ્રકુલિત-મન જ : ૧
 ન કરિય ચિંતા, મુદય, હે તાત જ,
 સરવ મુધરશે તાહારી વાત જ. ૨
 સમજા સમે તાહારા ટળશે જ,
 મન નિશ્ચળ થૈ હરિપદ મળશે જ. ૩
 એહેવો દીધો આશિરવાદ જ;
 કેહે, હે બાલ્યક, ધરિ આહ્વાદ જ. ૪

[દાળ]—આહ્વાદ સહ, સુત, કહે, કર્યાં જે તીર્થ તે તે નામ;
 મુખી મુખી નદી પુરી ક્ષેત્ર વલ ગિરિસરાગ્રમ પ્રભુધામ. ૫
 એહેવું સાંભળીને શિષ્ય બોલ્યો કરિ ગુરુ પરણામ :
 સાંભળો, સ્વામી, કર્હુ મુને સ્મૃતિ શ્રેષ્ઠ જે જે નામ. ૬

૭. પશ્ચિમ. ૮. મુત્ર નદિ. ૯. હરીગુણ છે. આદિઅનાદિ.

૮. કેહેવાય. નિરજો. ડોહોળાય. ૧૦. દીશા. માહેરી. કદિ.

૨. મુધરશે. ૩. ટળશે. નિશ્ચય. મળશે. ૪. કેહે. ૫. નિર્ધ. નદિ.

પુરિ. ૬. સાંભળીને. સાંભળો. સ્મૃતિ શ્રેષ્ઠ.

મેં પ્રથમ શ્રીયમુના પુનિત જળ કરચું સુંદર સ્નાન,
 શ્રીગોકુળ મથુરા વૃંદાવન ગિરિરાજ દરશ મહાન. ૭
 વન બાર ઉપવન ચોવિશ રાવળ વરસાણું નંદગ્રામ,
 ચોરાશી કોસ પરિક્રમા-ઝળ, નિરખ્યા કેશવ રામ. ૮
 પેછિ ગયો નિમિશારણ્ય પ્રદ્યાવર્ત સોરભ ક્ષેત્ર;
 ત્યાંથી ગયો માયાપુરી, હરિદ્વાર પરમ પવિત્ર. ૯
 કરચું સ્નાન શ્રીગંગાજીમાં, પૂજ્યા પ્રભુ તતખેવ,
 ત્યાંહાં પધાર્યા છે દયાપ્રીતમ શ્રીમદ્વલ્લભદેવ. ૧૦

૫. ત્યાંથી હું હિમાલય ચઢિયો છ,
 શ્રીખદરીનાયક - ૫૬ પરિયો છ. ૧
 જે નરનારાયણ-મહાધામ છ,
 તમકુંડ ત્યાં પૂરણકામ છ. ૨
 અલકનંદા ને ગંગા-બ્યામ છ,
 મજ્જન કીધું મન હુલ્લાસ છ. ૩
 ત્યાંથી કેદારેશ્વર દેવ છ,
 ગંગોત્રી નાહાયો તતખેવ છ. ૪

જીથલો-તતખેવ માનસરોવરેયં નાહિ ગયો શ્રીકુરુક્ષેત્ર;
 શ્રીસરસ્વતીમાં સ્નાન કરિ હરિ નિરખ્યા ભરિ નેત્ર. ૫
 શ્રીમુક્તનાથ શ્રીહરિક્ષેત્ર ને પુલહાશ્રમ પવિત્ર;
 ગંડલકી શાળિગ્રામ શ્રીહરિભક્તજનના શુચિ મિત્ર. ૬

૭. જલ. વૃંદાવન. ૮. ચોવિશ. ચોરાશિ. ૯. પ્રદ્યાવર્ત. ૧૦. ગંગાજિમાં.
 પૂજ્યા. છેં.

૧. હિમાલય. શ્રીમદ્દો-. ૨. ખજેદી નાહાયો તતખેવ છ. ૩. શ્રી સર-
 સ્વતિમાં. ૪. શ્રીહરીક્ષેત્ર. શુચિ.

પંચહ્રદ કૌશિકી નદી નદ સોણ તીર્થ વસંત;
 પછિ પુણ્યક્ષેત્રાનંદ મુક્તિક્ષેત્ર, છૂટે જંત. ૭
 શ્રીજનકપુર શ્રીઅયોદ્યાપુરી, સ્નાન સરયૂતીર;
 શુચિ સ્વર્ગદ્વારી ઘાટ નેધને નિરખ્યા શ્રીરઘુવીર. ૮
 ત્યહાંથી ગયો હું પ્રયાગરાજ ત્રિવેણીસંગમ સ્નાન;
 શ્રીવેણીમાધવ પૂજ્યા, વટ અક્ષયતીર્થ મહાન. ૯
 પછિ ચિત્રદ્રુટ પવિત્ર સ્થળ જ્યહાં વચાં સીતારામ,
 જન દયાપ્રીતમ પુરણ પુરુષોત્તમ સદુ-સુખધામ. ૧૦

૬. પછિ શ્રીકાશીપુરીમાં જૈને લ,
 શ્રીગંગા ન્હાયો શુચિ ઘૈને લ. ૧
 પૂજ્યા શ્રીવિશ્વેશ્વરદેવ લ,
 વિંદુમાધવ કીધી સેવ લ. ૨
 પંચકોશી યાત્રા કીધી લ,
 પાવનપુરીને પરિક્રમ કીધી લ. ૩
 ક્ષેત્ર ગયા જૈ કીધાં શ્રાદ્ધ લ,
 પુરવજ તરિયા, ટળિયા બાધ લ. ૪

ઢાળ—ત્યહાં બાધ ટળિયા સકળ, કીધું ક્ષદ્ગુસરિતાસ્નાન;
 શ્રીગયા—ગદાધર પૂજ્યા પદ વિપ્લુસહિત મહાન. ૫
 પછિ આડેખંડી વૈદનાથજી પૂજ્યા જ્યોતીર્લિંગ;
 પછિ કપિલદેવજી અરચિયા જ્યહાં ગંગાચાગરસંગ. ૬

૭. કૌશિકી નદિ. તીર્થ. મુક્તી. ૮. શુચિ. ૯. ત્રિવેણીસંગમ. પૂજ્યા.
 —તીર્થ. ૧. —પુરિમાં. શુચિ. ૨. વિંદુમાધવ. ૩. —પૂજિને. ૪. ટળિયા.
 ૫. ટળિયા સકલ. ક્ષદ્ગુ. ૬. નાથજી. પૂજ્યા. —દેવજી.

વૈતરણી ક્ષેત્રે ગયો, પછિ મહાનદી શુચિ-જલસ્નાન;
 પછિ શ્રીસાક્ષીગોપાળ નિરખ્યા, વિપ્ર - કન્યાદાન. ૭
 પછિ શ્રીપુરુષોત્તમપુરી ગયો, નિરખિયા શ્રીજગન્નાથ,
 બલભદ્ર, સુભદ્રા, સુદરશન, દરશન આહારે સાથ. ૮
 મહા મહાત્મ મહાપરસાદ લીધ્યે ચતુર્ભુજ હોય જત,
 મહોદધિ ઇંદ્રધુમ્ર નાહાયો, જ્યહાં પુન્ય અનંત. ૯
 શુચિ મારકંડે શ્વેતગંગા, વટે કૃષ્ણનું દર્શન;
 જન દયાપ્રીતમ શ્રીપુરુષોત્તમ ક્ષેત્ર અતિ ઉત્કર્ષ. ૧૦

૭. પછી ગયો આઘ કુરુમ ક્ષેત્રલ,
 મજ્જન દરશે શુચિ તતુ નેત્ર લ. ૧
 વળતી નિરખ્યા ગિરિપદ્મનાભ લ,
 સોહદ્રી નૃહરિ લખિ લાભ લ. ૨
 મંગળગિરિ શ્રીપદ્માનૃસિંગ લ.
 પિયે પ્રત્યક્ષે પશ્યો શ્રીરંગ લ. ૩
 ગોદાવરી વેણી સરિ સ્નાન લ,
 રૂપહૂદે મુખ હરિચુલુગાન લ. ૪

દાળ—શુણુગાન ગોવિંદ યજ્ઞપદ, પદ પાપ રહે નહિ લેશ;
 આગળ શેષાયળ શિખર નિરખ્યા રાજે શ્રીવ્યંકટેશ. ૫

૭. વૈતરણી. મહા નદી શુચિ. —ગોપાલ ૮. પુરિ. ૯. મહોદધી
 નાહાયો. ૧૦. શુચિ સ્વેન. કૃષ્ણનું દર્શ. શ્રીપુરુષોત્ત. ઉત્કર્ષ.
 ૧. શુચિ ૨. વળતી. ૩. મંગલ. પિયે. ૪. ગોદાવરિ. મુખ.
 ૫. આગળ. રહે.

પછિ તલ્હેટીમાં ત્રિપતિપુરી શ્રીરામચંદ્રજી બ્રાજે,
 પછિ કાંચિ શિવ, વિષ્ણુપુરી શ્રીવરદરાજ વિરાજે. ૬
 શુચિ પક્ષિતીર્થ ને કામકોષ્ઠી કુંભકરણુ મુક્તેત્ર,
 નદી કાવેરિ શ્રીરંગસ્વામી નિરખિ સદ્દક્ષિત નેત્ર. ૭
 પછિ હક્ષિણ મથુરા દ્વારિકા નિરખિયા રાજગોપાળ,
 શ્રીરામ પોઢયા નિરખિ નવઅહુ પૂજિયા લઘુ કાળ. ૮
 શ્રીસેતુબંધજી રામેશ્વર પૂજિયા અઘદુખભંગ,
 પછિ ધનુષપતિશયે સ્નાન કીધું ઉભય-આગર-મંગ. ૯
 તુંગલદ્રા કૃતમાલા પયસ્વિની તામ્રપરણી-નીર;
 હોય સ્નાન-પાન્યે દયાપ્રીતમ-કૃષ્ણભક્તિ ધીર. ૧૦

૮. નિરખ્યા હરિ તોતાદ્રિ પામ જી,
 શ્રીઆદિદેશવ અલિરામ જી. ૧
 મેહેલ - કોટામાં શ્રીહરિરૂપ જી,
 કુમારી કન્યા ક્ષેત્ર અનૂપ જી. ૨
 પદ્મતિરથ પંચામ્બર - ક્ષેત્ર જી,
 અનંતપુર શ્રીપંકજનેત્ર જી. ૩
 પદ્મનાભજી શ્રીમહુ નામ જી,
 જનાર્દન શ્રી-પૂર્ણકામ જી. ૪

૬. તલ્હેટીમાં. -પુરિ -પુરિ -ચંદ્રજી, બ્રાજે. વિષ્ણુ- શ્રીવરદરાજ.
 વિરાજે. ૭ મુચિ -નિર્થ. નદિ ૮. દક્ષણ નિર્ગમીલા. -ગોપાલ.
 કાલ. ૯ -જંધજી. પૂજ્યા ૧૦. કૃતમાલા પયસ્વિનિ. હોય.
 -બકાળી ૧. તોતાદ્રી. શ્રીઆદી ૨. મેહેલ- કુમાળિ.

લાળ— છે પૂર્ણકામ શ્રીરંગનાથજી, ચલપતરાયજી નામ,
 શ્રીસ્વામી કાર્તિક ગોકરજેશ્વર પંચાસર અભિરામ. ૫
 શ્રીશૈળશિખરચે મલ્લિકાજ્યુન રપલશૈલ મહેંદ્ર,
 શ્રીરામહૃદ અધનારીશ્વર, પછિ નિરખ્યા શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર. ૬
 પછિ પુંદરપુર શ્રીવિકૃલેશ્વર ચંદ્રલાગાતીર,
 નદી ભીમરથી શ્રીભીમાશંકર કૃષ્ણા નિરમળ-નીર. ૭
 શ્રીમહાલક્ષ્મી ક્ષોલાપુર, પછિ સપ્તશૃંગી દેવી,
 શ્રીગૌતમી ગંગા પુનિત-પથ દેવ-મુનિજન-સેવી. ૮
 શ્રીત્ર્યંબકેશ્વર નીલગિરિ કનખલ તિરથ શુભ નામ,
 નાહિ નિરખિયા સ્થળ. પંચવટી લક્ષ્મણ સસીતારામ. ૯
 દંડકારણ્યની યાત્રા કરી પછિ સૂર્યતનયા-સ્નાન;
 જન દયાપ્રીતમપ્રિયાલગિની તીર્થ પરમ મહાન. ૧૦

૯. નદી પયોધ્વી મજ્જન કીધું જી,
 રેવાસાગર નાહિ પથ પીધું જી. ૧
 પરશુરામ હોટેશ્વર તીર્થ જી,
 ભૃગુક્ષેત્ર ન્હાયો શુભ અર્થ જી. ૨
 યજ્ઞ કર્યા જ્ઞા બલિ લડલાગી જી,
 શ્રીવામનજી લિક્ષા માગી જી, ૩
 શુકલતિરથ ઈશ્વર હોંકાર જી,
 રેવોરિસંગ મ્હાતમ અપાર જી. ૪

૫ છે -નામજિ -રાવજિ શ્રીસ્વામિ ૬ શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ૭.
 નદિ ભીમરથિ નિગમવ કૃષ્ણા. ૮. -લક્ષ્મિ. સપ્તશૃંગો ૯ શ્રી ત્ર્યંબકે-
 શ્વર સ્થલ. પંચવટી ૧૦ દંડકારણ્યનિ સુપ્ર- -મગનીતિર્થ.
 ૨. પરશુરામ નિર્થ બ્રહ્મક્ષેત્ર ૪. ઈશ્વર. હોંકાર.

ઢાળ— છે અપાર મહિમા ન ડિપુરી, શ્રીશેવશાસ્ત્ર લગવાન,
 શ્રીવ્યાસ ક્ષેત્ર ને શુકાશ્રમ શૂવલેહ ક્ષેત્ર મહાન. ૫
 ક્રકારનાથજી નિરખિયા, નર્મદા નિરમગ સ્નાન,
 માહિષ્મતીપુત્રી પગમ પાવન શાસના એમ જ્ઞાન. ૬
 પુરી અવ્યતી મહાકાળેશ્વર ક્ષિપ્રા તિરથ પાવન,
 શ્રીદારિકાપુરી પછિ ગયો, જહા મદા જુગલવત્ત ૭
 ગોમતીમાગર ચક્રતિગ્રથે કન્યૂ મ્નેહે મ્નાન,
 પછિ શ્વેતોદ્ધાર જેથે નિરખિયા કૃષ્ણ શ્રીલગવાન ૮
 શ્રીત્રીકમ માધવ પુરુષોત્તમ નિરખિયા કુન્દા કન્યાજી,
 રુકમણી રામા જાણુવતી સત્યભામાદિ મણુ-મણુ ૯
 વિધિવત કરી સહુ નારાયણસર તીર્થ અતિ ઉત્કર્ષ,
 પછિ પિઠતારક પ્રભાસ નાહાયો, મુદામાયુની દર્શ ૧૦
 દૂપ દામોદર ગિર્ગિર યાત્રા, જીર્ણગઢ જહા ગામ,
 જન દયાપ્રીતમ લક્ષ્મી-સ્થળ નગસિંહ મેહેતા નામ. ૧૧

૧૦. સોરઠ નોમેશ્વર સુરતેવા જી,
 નામેશ્વર ધુમેશ્વર દેવા જી ૧
 અજુદાયગ અતિજ પ્રવળા જી,
 આરાસુરમા દેવી નળા જી ૨

૫ છે -પુત્રિ મુવમેદ ૬ નિગ્ધા -પુત્રિ પર્મ ૭ પુત્રિ
 મ્હાદાશેશ્વર -પુત્રિ ૮ કૃષ્ણ ૯ જાણુવતી -આમ તી. ૧૦ નિર્થ
 ઉત્કર્ષ. -પુત્રિ -તાર્ક -પુત્રિ ૧૧ કુન દામોદર -નડ -સ્થપ
 મેહેતા. ૨ અ પૂતયન

સિદ્ધપુરચે' હૂં વળતો ધાયો છ,
સરસ્વતી પ્રાચી-જળ-પૂત ન્હાયોછ. ૩
ખિંદુ સરોવર મજ્જન કીધું છ,
ગોવિંદ માધવ-દરશન લીધું છ. ૪

ઢાળ— લિધું પરમ સુખ ડાકોર, ગોમતી સ્નાન પૂરણ-કોડ,
સાક્ષાત શ્રીદ્વારિકાપતિ નિરખિયા શ્રીરણુછોડ. ૫
મહિસાગર ન્હાઈ પાવાગઢચે' કાલિકા દેવી-સેવ;
પછિ મેવાડચે' જઈ પૂજ્યા શ્રીએકલિંગછ મહાદેવ. ૬
પછિ શ્રીછદ્ધારચે' હૂં ગયો, જે પરમ પાવન ધામ;
મેં નિરખિયા શ્રીનાથછ પરબ્રહ્મ પૂરણ-કામ. ૭
સહુ-તીર્થેશુરુ પુષ્કર તિરથ, ત્યહાં સ્નાન કરિ હરિ-દર્શ,
ચરમનવતી વેદિકા સુરનદી નાહિ પામ્યો હર્ષ. ૮
પછિ મજ્જમંડળ ફરિ આવિયો, એ સુખ્ય નામોચ્ચાર;
જો વિધિવત વરનન કરું તો શ્રંધ થાય વિસ્તાર. ૯
એ કહી પુનિત તિરથાવળી, શ્રદ્ધા સુણે વા ગાય,
તો દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ રીઝે, સહુ તિરથ-ફળ ધાય. ૧૦

૧૧. સુધિ એમ બોલ્યા શ્રીગુરુસચે છ :
હરિકૃષ્ણ હોય તો એ ધાયે છ. ૧
પૂજ્ય હવાં તું ધાર્યાં પ્રશ્ન છ,
સંશય છૂટે, પૂરણ તૃપ્તુછ. ૨

૩. હ. વળતો. સરસ્વતી. -પુ. ૫. ૫મું. ડાકોર ગોમતી. ૬. પાવાગઢચે'. માહાદેવ. ૭. ગયો ૫મું. ૮. તીર્થ- -નદિ. દર્શ. ૯. -મંડલ. વીધીવત. ૧૦. કહિ. નિરથાવળી. સુણે. કૃષ્ણ. ૬૫.

૨. પ્રશ્ન. તૃપ્તુ.

શિષ્ય વધો એમ સુણિ શિર નામીલુ :
 પ્રથમ જ એ પૂછું છું, સ્વામી લ. ૩
 કહો, કયમ આત્મતિક કહ્યાણુ લ,
 નિગમાગમમાં જે પરમાણુ લ. ૪

ઢાળ— પરમાણુ નિગમાગમ વિષે, જે પામી પડવું નહિ કદા,
 પદ પ્રાપ્ત તે કયમ થાય ? છૂટી જન્મમરણની આપદા. ૫
 સુણિ એહેવૂ બોલ્યા શ્રીગુરુ : તેં સુંદર પૂછ્યું પ્રશ્ન;
 તે સકલ સિદ્ધિ થાય પૂન્યે પરમેશ્વર, તજિ તૃપ્ત. ૬
 એહેવું સુણી બોલ્યો શિષ્ય :

કહો, પ્રભુ, પરમેશ્વર તે કાંણુ ?
 નિજ મત્યેં કહે સહુ જુણુઆ,
 કયમ હૃદયે આજ પ્રમાણુ ? ૭
 કોઇ વિષ્ણુ કહે, શિવ શક્તિ કો, ગણપતિ કોઇ દિનેશ;
 ઇત્યાદિ બહો રવિ-મત સુદયા; કહો, કેટલા પરમેશ ? ૮
 હે બાળ, તૂં ગોળાળ બ્રમ્ય માં; પરમેશ્વર તો એક,
 પણ સમગ્રય પણ-સંશે રહે; તુનેં નથી પક્ષ વિવેક. ૯
 એક સુક્તિથી સમગ્રાણું : બહો પરમેશ કહે જડ એમ,
 પણ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ છે સરવેશ; તાત્ય મન બેડમ. ૧૦

૧૨. એક મદનમાં જન દશ બાર લ,
 જેહેના કહ્યામાં તે ગિરદાર લ. ૧

૩. વધો. ૪. ૪ અતિંતક ૫. -મરણની ૬. શ્રીગુરુ પ્રશ્ન સિદ્ધિ
 તૃપ્ત. ૭. બોલ્યો કહો. ૮. કહો. ૯. નાત. -સંશે રહે. ૧૦. કહે,
 કૃષ્ણ છે.

સદનાધિપ એહેવા ન્યમ અત્ય લ,
 જ્ઞાત્યધિપ તેહેનો અધિપત્ય લ. ૨
 જ્ઞાત્યધિપ એહેવાનું જૂપ લ,
 તેહેનો પરમેશ્વર પુર જૂપ લ. ૩
 જૂપ ઘણા એહેવા પરમાણો લ,
 દેશપતિ તેહેનો પ્રભુ જાણો લ. ૪

દાળ— ન્યમ જાણો પ્રભુ તે તેહેનો, વળિ તેહવાનું જે જુદું,
 તેહેનોસ્વામી મુલકતણો અધિપ,
 પેલી પડી પ્રભુતા મંદ. ૫

બહો મુલક-પતિ ધણી ખંડપતિ,
 નવખંડ-પતિ પતિ-દ્વીપ,
 સત દ્વીપના પતિ, તદશિરચે નૃપ ચક્રવર્તિ અધિપ. ૬
 તેહેવાનો ઈશ્વર ઈંદ્ર, એમ જૈશ્વર્થ કમ કમ જ્યેષ્ઠી,
 સુરનાથ અનલાનીલ ચમ વરુણાદિ પ્રભુ પરમેષી. ૭
 વિધિ શિવ શિવા વિધ્નેશ રવિ પ્રભૃતિ પરિવૃદ શેષ,
 શ્રીશેષ અનિરુધ પ્રદ્યુમન વાસુદેવ દેવ રમેશ. ૮
 શ્રીમન્નારાયણુ વિશ્વરૂપ સમાન અક્ષરબ્રહ્મ,
 તેહેમના પણ પ્રભુ પરમ કારણ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ. ૯
 જેહેની ન કોઈ બરાબરી, તો અધિક ક્યાં થકિ હોયે ?
 જન દયાપ્રીતમ તે જ પરમેશ્વર, ન બીજો કોયે. ૧૦

૨-૩. જ્ઞાત્યાધિપ. ૫. વલિ. તેહેનો. મંદ. પેલિ. ૬. ધણિ.
 અધીપ ૭. ઈંદ્ર. ઈં. જ્યેષ્ઠી. ૮. પ્રભૃતિ પરિવ્રદ. ૯. તેહેમના. પર્મ.
 પુર્ણ. ૧૦. તો. હોયે. કોયે.

૧૩. આંધ સ્વયંભૂ આત્મારામ છ,
 મૂળ પુરુષ જે પૂરણકામ છ, ૧
 પ્રધાનપુરુષેશ્વર પરબ્રહ્મ છ,
 નેતિ નેતિ કહે નિર્ગમ છ. ૨
 પર અક્ષરથી ત્રિગુણાતીત છ,
 ગમ્ય ન મન, ગોચ્યકળ અજિત છ, ૩
 જે થકિ ક'યે માયા કાળ છ,
 હેતુ અખિલનું રૂપ રસાળ છ. ૪

[ઢાળ]—જે રસાળ નિત્ય નવીન મોહન, આનંદમય સહુ અંગઃ
 નટવર લલિતત્રિભંગ છળિ પર વારું અનંત અનંગ. ૫
 પ્રતિરોમ જે મહાપુરુષ બ્રહ્મ બ્રહ્માંડ કોટિ અનંત,
 તે વામ પદમાં જિંદુરૂપે વસે રાધાકાંત. ૬
 'પરમાત્મ—ધરમ્યે' કરી જે સરવનાં અંતરયામી,
 શ્રીનારાયણ લગવાન ધરમ્યે સકળ કેરા સ્વામી. ૭
 આકૃતિ શિશુ ને કુમાર વ્રજ, યૌગંડ નંદકુમાર;
 છે ધરેમી નિત્ય કિશોર કેશવ, રાધિકા-ઉરહાર. ૮
 નિત્ય નવલયશ જે સહસ્ર રસના

રોષ જેહેના ગાય છે,

શિવશીશ યાવન અચળ પદ પય

વહન કરિ સુખી થાય છે. ૯

૨. નેતી નેતી. કહે. ૩. અજિત. ૪. ક'યે. ૫. વારુ. ત્રીભંગ. ૬. બ્રમ.
 બ્રહ્માંડ. ૭. સકલ. ૮. આકૃતી. પૌર્વક. છે. ૯. ને સહસ્ર. જેહેના
 છે. અચળ. સહિ. છે.

જે મૂળ પ્રકૃતિ મહામાયા, જે પુરુષની કિંકરી,
તે દયાપ્રીતમ અખિલ ઈશ્વર ગોપિજનવલ્લભ હરિ. ૧૦

૧૪. જેહેનં નામ્યેં શુચિ ગણરાય જી,
જેહેના જપથી આદ્ય પુનય જી. ૧
જેહેના ભયથી સૂર્ય બ્રમે છે જી,
હરિ મુકાવે રાહુ ઈમે છે જી. ૨
શશી અરકાશિ-તેજ જેહેનું જી,
તે કયમ પામે સમપણું તેહેનું જી ? ૩
જેહેની મરજી-સમ સહુ ચાલે જી,
અધિકું ઓછું પત્ર ન હાલે જી. ૪

[ઢાળ]- હાલે નહળ ઓછું અધિક તો બીજૂં કાંઈ કયમ થાયે ?
છે વાચુ બળિયો અતિ ઘણો, પણ રુચિ પ્રમાણે વાયે. ૫
જઠરાશિ બાળે અહાર માત્ર, ન દહે કયમ પણ ચર્મ ?
પણ થરથરે તે થકી, બાકી સહુ દહાનો ધર્મ. ૬
જળ અડચેં અગ્નિ ના બચે, છે સદા સઘળે રીત્ય;
દધિ દુખાદ વડવાનળ ન બુજવી સકે, જે પ્રભુ-ભીત્ય. ૭
મરનાર બે એક ગ્રહ તુરત ઇક એક પછિ પણ પાંચ;
સંગ્યેં જવાય ના લઈ ઉભય તે મહાપુરુષની આંચ. ૮

૧૦. મૂળ. પ્રકૃતી. ઈશ્વર. ૧. સુચિ. જેહેના ૨ સૂર્ય. બ્રમેં છે. દરી.
ઈમેં છે. ૩. સશિ અરકાશી. જેહેનું સમપણું તેહેનું ૪. જેહેની.
હાલે. ૫. હાલે. દહ. છે. બળિયો. વાયે. ૬. જઠરાશિ બાલે. વાકી.
દહાનો. ૭. અગ્ની નાં વચે છે. વડવાનલ. સકે. ૮. પણ.

જે સમય ઘનવૃષ્ટિ જહાં, જેટલી હરિરૂચિ હોય,
તે પ્રમાણે સુરપતિ કરે, ન કરે કદા તો રોય. ૯
સહુ જકતને લય કાળનો, કાળને લય-લગવંત;
જન દયાપ્રીતમ તે જ નિરલય એક, બીજા સંત. ૧૦

૧૫. સુત, ત્યેં પરમેશ્વર જે ભાખ્યા છ,
તે સહુ ભયથી હરિયેં રાખ્યા છ. ૧
વૃકનેં વર આપી શિવ કંખ્યા છ,
હરિ અરિ બાળ્યો ત્યારયેં જંખ્યા છ. ૨
ત્રિપુર જલધર નવ છતાયા છ,
હરિ પત્ય રાખી રચિનેં માયા છ. ૩
વળિં બલિસુતપદ્મેં હર આબ્યા છ,
હારી સૂતા હરિચિ ન કાબ્યા છ. ૪

[ઢાળ]- કાબ્યા ન, સ્તુતિ કરી કૃષ્ણની;
કહ્યું : નાય, હું તવ દાસ;
પતિ રતિ સમય સતી રથામ સમરયા,
હરિ હરમો મહાનાસ. ૫
ખળ મધુકૈટભ શંખાસુર હણિ, હરિ હણ્યો વિધિતાપ;
સનકાદિ પ્રશ્નોત્તર કર્યો, યશ. પ્રદ્યા વાહન આપ. ૬
ગજવદન અગણિત પ્રદ્યાહત્યા કરિ થયા ભયભીત;
હરિ દયા કરિ નિજ નામ આપી હરી પીડ્ય અમિત. ૭

૯. ઘણી. તો. ૧૦. કાલનો. કાલને. ૨. વૃકને. બાળ્યો. ૪. વલિ.
૫. કરિ. કૃષ્ણની. ૫. સતિ. સામ. દરયો. ૬. ખલ. મધુ. સંખાસુર.
હણ્યો. કર્યો. અંમલ ૭. ખમીત.

રાવણુ-સદન ખર ચારતા વહૂં હતૂં પદ વિદેશ;
 પંચાંગ ધાતા વાંચતા, દીપિકા ચંદ્ર દિનેશ. ૮
 શકાદિ સહુ સુર આજ્ઞાઆધીન રહેતા સાધી ટેહેલ;
 નવ ગ્રહ પનોતી ગંધિખાને, દશાનનને મેહેલ. ૯
 તે સરવનો ભય હરિ હણ્યો, હતિદુષ્ટ નિજ જાદ બોધ,
 તે દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ સમ જડ કચમ આવે કોઈ? ૧૦

૧૬. અકળ અજિત શ્રીહરિની માયા છ,
 ઇંક હરિ પાખ્યે સરવ બહવાયાછ. ૧
 શ્રીમહાલક્ષ્મી નિજ અરધાંગ છ,
 ભય ધરિ નાઠાં લખી નૃસિંગ છ. ૨
 હજધર ભૂડ્યા તાળી ગણતાં છ,
 દાખી લીલા ન બણે ભણતાં છ. ૩
 એકદા ઉપનો ગર્વ અનંત છ,
 મુજ વણુ ચાલે નહિ ભગવંત છ. ૪

હાજી—ભગવંત મુજ વણુ પોટે ફર્યાં, ઉર વશું સઘ
 પ્રભુ બળિયું;

ઉડ્યા મહદ આકાશકલપ અગણિત ભ્રમણ વખાણિયું; ૫
 પછી જણ્યુ આ ફળ ગર્વનૂ ભૂમિ પડ્યા શેષાયલ ધર; ૬
 અઘાપિ જે પરવત વિરાળે શ્રીચંકડેશ કૃપામંડ; ૭
 શિવ છળાયા મોહનીરૂપ, ન રહ્યું જ્ઞાન-વિવેક; ૮
 દારિકા વૈલવ લખિ ચળા, વણિ એમ વાર અનેક. ૭

શ્રીરામજનન વિલોકિ અળા મોહ પામ્યા મલ્ય,
 ધરયુ રૂપ સીતા, ઓગળ્યા હરિ, લગ્યા લાગી અલ્ય. ૮
 સુર અસુર મળિ સાગર મધ્યો, વિધ્નેશ મ દર બોલ્યો,
 મહ હરિ હલ્યો, કીકા પડ્યા, ધરિ કુર્મ તનુ તર્ત તોલ્યો. ૯
 મગ મામમા સહુ સૂર્ય કહ્યુ અમ્યો તપીશે નહિ કોઈ,
 રવિ થે તપ્યા હગિ દયાપ્રીતમ, સહુ રહ્યા તવ લોઈ. ૧૦

૧૭. પ્રકટાબ્યા પ્રારથના કગિને ૭,
 તે જ ગયા ધાતા વત્સ હરિને ૭ ૧
 મજ વાસવ દ્રુપદ દિકુ અપાર ૭,
 તદપિ ન દ્રુમ આપ્યુ વણુ પ્રહાર ૭ ૨
 -ઇત્યાદિક સમાર સમસ્ત ૭
 હરિ-માયા આગળ બળ અમ્ત ૭, ૩
 હરિ-સબધે લહે સહુ સેવા ૭,
 દ્વર થયે દ્વૈ-કકર જેહેવા ૭ ૪

[હાગ]- એ કકર-ગોધૂમ ન્યાય સહુ પૂજાય મહાજન દેવ,
 હગિ-સબધ ટળતા કકર સમ, ઈશ્વર રહ્યા સ્વયમેવ ૫
 પાડવ-સભા-અગ્રેશ હરિ, પૂજ્યા, ગદ્યા સહુ લોઈ,
 ગજ અનિરવચન્યે સ્તુતિ કરી, હગિ વણુ ન ધાયા કોઈ ૬
 અવતારી અશી સર્વાત્મા ઈશ્વર હરિ લગવાન
 પરમાત્મ પ્રદા અપાર તે શ્રીકૃષ્ણ, શ્રુતિ કર ગાન ૭

૮ ઓગળ્યા ૯ મલિ મધ્યો મેળો દલ્યો કુર્મ- ૧૦ મન-
 સૂર્ય ૨ પ્રહાર ૩ આગળ બલ ૪ -દ્વૈ ૫ ગોધૂમ મહાજન
 ટળતા કકર. ૭ અનારિ ઈશ્વર દરી શ્રીકૃષ્ણ

મહાદેવ આદે' મોટા સહુ કેહેવાય છે જગમાંહે',
 પણ આટલા ગુણ હરિ વિષે, ન મળે કદાપિ ત્યાંહે. ૮
 સરવજ્ઞ સ્વામી સકળના, સરવના અંતરયામી;
 સમતા ન જોહેની કોઈ, નહિ કો શીશ જોહેને' સ્વામી. ૯
 આત્મારામ ને' આત્મયોનિ સરવાત્મા સહુ-૩૫;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણમાં ઇત્યાદિ સુગુણ અનૂપ. ૧૦

૧૮. સરવ કરે ને' નહિ અહંકાર છ,
 ગંભીરતાનો ન મળે પાર છ; ૧
 નિત્ય પરિપૂરણ અતિ તોષ છ,
 ગુણ કરિ માને' જનના દોષ છ. ૨
 અણુ સેવા માને અતુલિત છ,
 એકરસ નિભાવે નિત્યે' પ્રીત્ય છ. ૩
 શરણાગત થે ધાય વિમુખ છ,
 ફરિ ચિતવે તો પ્રફુલિત-મુખ છ. ૪

ઢાળ— પ્રફુલિત-મુખ શ્રીનાથજી સમરે ન પેહેલા દોષ;
 ઇચ્છે ન પ્રત્યુપકાર, સહજ ઉદાર, સદ્ગુણ-કોશ. ૫
 ભયદ્રેષ હિત વા કામના, કોઈ ભાવ, કો સમ્રણ કરે,
 હરિ તેને' પણ ક્ષણ મોક્ષ દે, મોટાઈ નિજ અંતર ધરે. ૬
 મહાદુષ્ટ ઉપર પણ દયા હરિ કરે નિજપણું જોઈ;
 જે જે હૃદયા ખળ, મુક્તિ તેહેને, કહે એહેવું કોઈ. ૭

૮. મતે. કદાપી ૯. સકળના જોહેની. જોહેને'. ૧૦. —યોની કૃષ્ણમાં.
 ઇત્યાદિ. ૧. કરે. ગંભીરતાનો. મતે. ૨. પરિપૂરણ. ૩ અણુ. અતુલિત.
 ૪. વિમુખ. તો. —મુખ. ૫ સમરે. પેહેલા ૬. દેશ. કૃષ્ણ. ૬. ૭. કરે.
 —પણું. ખળ. તેહેને'.

સહુ-શક્તિપતિ નેં શાંત અતિ, ભૃગુ પરીક્ષા

જેઠને કહ્યું;

એહેવા તો એક જ કૃષ્ણ, બીજાનું કયન માત્ર જ રહ્યું. ૮

કોપી કદાપિ ન શ્રાપ દે, વર-તુલ્ય જેહેનો કોપ,

સ્વાધીન મન ધારણ કરે, કોઈનો ન આલે રોધ. ૯

અવળું ન અરચનમાં પડે, નિષ્કંટક જેહેનો પંથ;

જન હયાત્રીતમ કૃષ્ણ એહેવા ગાયા મહામુનિ શ્રંધ. ૧૦

૧૯. જેહેનું આપ્યું ન જાય કદાપિ છ,
અચલિતપદ છે ક્રુપ અઘાપિ છ. ૧
શરણ પડ્યો છું સારું ભાષે છ,
તેહેનેં હરિ નિજ સમ કરિ રાષે છ. ૨
અલય અયજ-દાતા હરિ એક છ,
એ ભજ ન મળે દેવ અનેક છ; ૩
'કૃષ્ણ તમ્હારો' કહે એક વાર છ,
સહજ હરિ દે સુખ-ભંડાર છ. ૪

હાજી— ભંડાર-સુખ એટલાજમાં ઉમ્મસેન વિલીધણુ પામિયા;
કહે, ભેટય સાધન શાં કર્યાં, હુખ સઘ સઘળાં વામિયાં. ૫
શિવ પ્રહ્લાદિક મુર આરાધે મહાકૃષ્ટ કરિ કદિ કોઈ,
દે તુલ્ય ફળ, તે પણ અનિત્ય, વિચ્ચારિજો મન સોઈ. ૬

૮. ભૃગુ પરીક્ષા. તો. કૃષ્ણ. ૯ - તુલ્ય. જેહેનો. કરે. કોઈનો. ૧૦.

અવળું. જેહેનો. કૃષ્ણ. ૧. જેહેનું. કદાપી છે. અઘાપી. ૨. પડ્યો.

તેહેને. નીજ. ૩. અયજ. જલ. મલે. ૪. કૃષ્ણ. તમ્હારો. કહે. હરી.

૫. વિકિષણ. કહે. સઘળાં. ૬. પ્રમાદિક. આરાધે. ૬.

વર હિરણ્યકશિપુ હિરણ્યગર્ભથી પામ્યો,
 નરહરિ મારિયો;
 જન જાણિ પોતાનો વિધાતા કયમ ન આવિ ઉગારિયો ? ૭
 શિવ-સેવક રાવણ બાણાસુર, હરિ હણ્યો, છેલા હસ્ત;
 શંકર થકી શૂં નીપનૂં ? વર વૈભવ પામ્યા અસ્ત. ૮
 જડભરત-હરિજન-તેજ સહન થયું ન, યજ્ઞિ દાટી,
 નિજ કર્યેં નિજ કિંકર હણ્યા, ઘેં ગયો થ્રમ સહુ માટી. ૯
 -ધૃત્યાદિ અમર નશ્વર, ફળ અવળૂં પડે ક્ષણમહિં;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વણ સુખરૂપ સઘળૂં ક્યાંહિં ? ૧૦

૨૦. હરિ વણ ઉજ્જવળ પંથ ન એક જ,
 વાગી મેલા માર્ગે અનેક જ. ૧
 મધ માંસ માગે બલિ ચાંડી જ,
 શિવવ્રતધારી સહુ પાખાંડી જ. ૨
 ધર મુંડમાળા અસ્થિ યર્મ જ,
 ભૃગુને શ્રાપ્યેં અનુચિત ધર્મ જ. ૩
 કયડૂં વિપથ, ફેડોં બ્રહ્માચાર જ,
 વરણાશ્રમ નૈ ધર્મ લગાર જ. ૪

[ટાળ]- ના ધર્મ, એકાચાર સહુ, નહિ વેદશાસ્ત્ર પ્રમાણ;
 તે માટય કહું શુક : શિવાદિક તત્ત્વ, વિષ્ણુથી કહ્યાણ. ૫

૭. હિરણ્યકશિપુ. હિરણ્યગર્ભથી. મારિયો. ઉગારિયો. ૮. હણ્યો.

૯. -અર્ત. ૨૧ સૂત્રો ૧૦. ધૃત્યાદિ ફળ. અવળૂં કૃષ્ણ સવળૂં.

૧. ઉજ્જવલ ૨. માર્ગે. ૩. મુંડમાળા અસ્થિ. શ્રુતે.

૪. ફેડો. ૫ ના

સીરક્ષ, ભંડ્યે' લક્ષ લંબ્યુ, જય દેહિ મંકટ દહિ કણુ;
 તે પ્રભાણે' શક્તિ કરયું અંતરજપણું, ફેહે, ફેલાં રહ્યું? ૬
 તે માટય સરવેશ્વર હરિ સમ ઇતરમાં મતિ જે ધરે,
 તે નારકીશ સદા, મહામુનિ પદ્મપુરાણે' ઉચ્ચરે. ૭

મતિ-શિલા હરિ અરયા શુરુ, નરનાતિ મતિ છે સંતમાં;
 પદ તીર્થ પાવન વિષ્ણુવૈષ્ણવ, અધમ ઉદકમતિ અંતમાં. ૮

હરિનામ મંત્ર મહાકલુપહર ત્હાં ધી શબ્દ સમાનની;
 - તે પતિત પશુ-મતિ, ગાય દુમ તુલસી પ્રિયે
 ભગવાનની. ૯

મુખ દાર ધરી તુમિ સહુ, તરુ તુમિ ન્યમ જડિપોષ,
 ત્યમ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ પૂજ્યે' પામે સહુ સંતોષ. ૧૦

૨૧. તજિ સુંદર શ્રીહરિની સેવા છ,
 કરે ઉપાસન દેવી દેવા છ, ૧
 તે ન્યમ તરવો ગંગ અનૂપ છ
 તજિને તિરથે' જોડે કૃપ છ. ૨
 સુર પૂજે મૂકી જગદીશ છ,
 તજિ કામદુષ્ટા દુહો મહિષ છ. ૩
 કહે નિગમાગમએ ફરિ ફરિને છ :
 ભજો સદા સ્હો એક હરિને' છ. ૪

૧. શક્તો. ૭. દરી ૮. છે. નિર્ધ. નિષ્ણ. ૯. -કલુષ- પિ. ૧૦.
 -તપ્તિ. -તપ્તિ. કૃષ્ણ. પામે. ૨. જોડે. ૩. પૂજે. કામદુર્ગા. દુહો.
 મદીશ દરીને.

ઢાળ— શ્રીહરિ તણ કલ્યાણ ઇચ્છે જાળ અવરાધાર,
 ન્યમ શ્વાનપુચ્છ ગ્રહી ધરે મન જાવા સાગરપાર; ૫
 એ સર્વ વાતો વેવલાં, લામા - લમાબ્યા બ્યર્થ;
 એક કેવળ શ્રીહરિશરણ વણ નથિ સરયો કોઈનો અર્થ. ૬
 શ્રીકૃષ્ણ શ્રીમુખ કહ્યું જહો : પ્રિય મુનેં દાસ અનન્ય;
 અતિ દુરાચારી તદપિ સાધુ શ્રેષ્ઠ મહારે મન્ય. ૭
 વણિ કહ્યું હારીતસ્મૃતિમાં પાંડવી-ગીતામાંહે,
 તે વચન કેરા અર્થ માત્ર જ લખૂં છું છૂં આંહે : ૮
 નમવું નહીં અન્ય દેવનેં, નિરખવા નહિ, નમ્રસાદ,
 મંદિરજવું નહિ, જદપિ કોઈની પડતી હોય મરજ્યાદ; ૯
 વઢવું સમરવું સેવવું ચિંતનાશ્રય શ્રવણાદિ
 અન્યનું ન કરવું, દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-રસ જે સ્વાદી. ૧૦

૨૨. વિશ્વ સકળ છે હરિનું રૂપ જ,
 એકાંશે બ્યાપક વજ્રભૂપ જ, ૧
 કરતા હરતા પોષક સ્વામી જ,
 સહુ-ધટવાસી અંતરયામી જ. ૨
 માટ્યે કોઈનો દ્રોહ ન કરવો જ,
 હરિ દુખાશે એ બચ ધરવો જ; ૩
 જે તે રીત્યે કોઈ તનુધારી જ
 સુખી કરતાં ખુશી કુંજવિહારી જ. ૪

૫. ઇચ્છે. જાણ. પુછ. ૬. વાર્તો. કેવલ. -ચર્ણ. કોઈનો. ૭ શ્રીકૃષ્ણ.
 ૮. વણિ. હારિતસ્મૃતીમાં. ૯. નિર્ભવા. પડતી. ૧૦. શ્રવણાદી.
 કૃષ્ણ- ૧. સકલ. ૨. -વાર્ષી. ૩. હરો. દુખાશે-. ૪. સુખિ.

હાજી—કુંજવિહારી રાજી રહે, જો દયા સહુ પર હોય;
 આત્મા ન કોઇનો દૂખવે, નવ દોષ કોઇનો ભેય. ૫
 સહુ દેવ હરિ-અંગેથી ઉપના, દાસ હરિના બાણી
 નિંદા અરિશા ના કરે, પણ ભને સારંગપાણી. ૬
 શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિના ન કોઇની શીતિ, નહિ કોઇ તૃષ્ણ;
 સહન્યે શિવાલય માર્ગ દીઠું, કરવા 'જય શ્રીકૃષ્ણ.' ૭
 હરિને વિષે સહુ વિશ્વ, તે હરિ પૂજતાં પૂજય;
 કોઇ કહે : હું હરિમાં નથી, તેહેને પૂજે અહમારી બલાય. ૮
 પ્રતિ પશુ પશુઓં ચિસાડા, પ્રતિ પોણીયેશું મ્હોણુ
 સમજૂ ન દેવા નીસરે, વડી વડી પ્રત્યે લોણુ. ૯
 શિવ સ્ફુટ નમ્યા નહિ દક્ષને દેખી દેહા-અભિમાન;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ અંતરયાત્રી નમિયા ધ્યાન. ૧૦

૨૩. સઘળે સરખી પ્રીત્ય ન સારી છ,
 ટેકની ભક્તિ પ્રભુ અતિ ખ્યારી છ. ૧
 અજગા અન્યાશ્રિત લગવંત છ,
 બ્યભિચારિણીથી પ્રેમ ન કાંત છ. ૨
 પતિવ્રતા ઉત્તમ જો હોય છ,
 પતિ પુરુષોત્તમ, ત્યાં ચિત પ્રોય છ. ૩
 વણુ સમજ્યે અન્યાએ જનમાં છ,
 તે પણ ખટકે હરિના મનમાં છ, ૪

૫. રહે. દુખવે. ૬. નાં કરે. ૭. શ્રીકૃષ્ણ-ચંદ્ર. ૮. પૂજે અહમારિ.
 ૯. પશુઓં પોણીયેશું નીસરે. વડિ વડી ૧૦. કૃષ્ણ-ચામિ. ૧. સઘળે
 ટેકની ભક્તી. ૨. અજગા બ્યભિચારિણી. ૩. હોય. ૪. અ-વાર્ષિ.
 ખટકે.

બિથલો-મન ખટક, જ્યમ રજ નેત્રમાં વણુ નીકળેં નહિ ચેહેન,
 ત્યમ અન્યાશ્રય વણુ છોડવ્યેં નહિ જ'પ પંકજનેન. ૫
 પશુપતાકાઆદિકે અન્યાશ્રય હતો અરબુદ્ધ,
 પ્રદ્ધાસ્ત્ર દ્વારા મુકાવ્યો હરિ બાણિનેં નિજ જન્ન. ૬
 વણિ આશરો અરકનો, અક્ષયપાત્ર દ્રોપદાદિ,
 તે દુરવાસા પ્રેરી મુકાવ્યો, કૃષ્ણ સુચિ રતિ-સ્વાદી. ૭
 અંબરીષનેં અલયા તણો આશ્રય લખ્યો અગ્નિદેશ,
 તે પણે ટળાવ્યો મોકલી મુનિ દ્વાદશી-વ્યપદેશ. ૮
 વણિ એ જ મતનો આશરો નંદનેં દીઠો નાથ;
 પ્રેરી વરુણ-અરબંધાવ્યા, વણિ લાવ્યા અર્ધિહરિહાથ. ૯
 વણિ અંબિકા યાત્રા ગયા, ત્યાં ગળ્યા અજગર નંદ;
 ફરિ દયા-પ્રીતમ છોડવ્યા તવ સમગ્રચા સહુ સુર મંદ. ૧૦

૨૪. અન્યાશ્રયનૂ ફળ છે એહેવું જ,
 નદાદિકને દીઠું જેહેવું જ. ૧
 હરિનેં હિત ના આવે ત્યાંહેં જ,
 જેહેનું ચિત હોય ખડૌં સુરમાંહેં જ. ૨
 પ્રાધુરણિક ખડૌ ઘરનો હોય જ,
 મરે ક્રુધાચે, ન પૂછે કોય જ; ૩
 પુત્ર-પુત્રવતી પિતુ ફહે ફહાનેં જ?
 લાડ એણંભા કોઈ ના માને જ. ૪

૫ બિથલો નીકલે. ચેહેન ૬. પશુપતાકા આદિકે-. ૭ વણિ. આશરો.
 અરકનો દ્રોપદાદી-. કૃષ્ણ સુચિ ૮ અગ્નિવને લખ્યો ૯. વણિ દીઠો.
 વણિ. ૧૦. વણિ ગળ્યા. ૧. ફળ. ૨ ના. જેહેનૂ ૩. હોય. ૪.
 એણંભા. નાં મન.

ઢાળ— માને ન મન માધવ વિના કચહું, તે જ સાચો સંત;
 નિજ પ્રાણ—અધિકો લહે તેહેને ભક્તાધીન ભગવંત. ૫
 એમ સુણી બોલ્યો શિષ્ય : પ્રભુ, સંશય રહે છે એક;
 આપ્યે કહ્યું તે ખરું, ભજવા એક હરિ ધરિ ટેક; ૬
 શ્રુતિ—સ્મૃતિ—વચને દહ થયું, સંશે ન નિશ્ચે એવ;
 છે એમ તદપિ ઘણા જન કયમ ભજે ઇતર કેવ ? ૭
 કેટલા દહ સુર એક, કેટલા નામે સઘળે શીશ,
 તે કયમ હશે, શુર, કહો, અજકે પ્રવર જસ જગદીશ. ૮
 એમ સુણી શ્રીગુરુ કહ્યું : સાંભળ્ય, કહું કારણ, તાત;
 જે અંશ જેહેના હોય તે, તેહેને ભજે શ્રુતિ ખ્યાત. ૯
 જે જેહેનું તેહેને તે મળે, તવ થાય ચિત્તનિરોધ,
 જ્યમ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ સેવે ભગવદી વણ—બોધ. ૧૦

૨૫. વત્સ કહા મૈશી નવ ધાવે છ,
 ધેનુ ધાવવા મહિષ ન આવે છ; ૧
 શુભ અવશુભનું કશું ન કામ છ,
 ચિત્ત તેહનું ત્હાં જ વિરામ છ. ૨
 ભૂલું ચડિયું બાળક રાય છ,
 મુખ અધમોત્તમ સહુનાં બોય છ, ૩
 તદપિ ન ભટકણ ભાગે મનની છ,
 સઘ શાંતતા મળતાં જનની છ. ૪

૫. અધિકો તેહેને. ભક્તાધીન ૬. બોલ્યો. શિષ્ય. ૭. —સ્મૃતી—
 ૮. સંશે. છે. તદપી. ભજે ઇતર ૮. ૬૬. નામે. સઘળે. અજકે. ૯.
 સાંભળ્ય. જેહેના હોય તેહેને ભજે. ૧૦. તેહેને તે મળે. કૃષ્ણ સેવે.
 ૧. ધાવે. ધેનું. મહિષ આવે. તેહેનું ૪ બાળે મતના.

વલણુ—જ્યમ જનની મળતાં જ'પ તતક્ષણુ, અવર રેહે નહિ આશ;
 પછિ જોષ તેહેને' ન કરવો, પામ્યા પુરણુ અભિલાષ. ૫
 સઘજે' નમે પંચપીરિયા, જીવ આસુરી કેહેવાય;
 ઉપજતાં માયામાં મળ્યા, ક્યમ એક ઠોર ઠરાય? ૬
 એકદા શ્રીમદ પુરુષોત્તમને ઇચ્છા ઉપની એહેવી.
 વિસ્તાર જગમાં થાય જસનો, કૃતિ કરવી તેહેવી. ૭
 એમ ધારિ બ્રહ્મટી લંગથી ઉપજવી સૃષ્ટિ સાર:
 બ્રહ્માંડ ભવ્ય વિચિત્ર નાના લોક દશ ને' ચ્યાર, ૮
 મહિમંડળ નવ ખંડાદિ રચના લીલા માત્રે' કીધી;
 જુગ પ્રકાર્યે' રચી સૃષ્ટિ કરવા પર પોતાની પ્રસિદ્ધિ. ૯
 એક દેવી બીજી આસુરી ઉપજવી આપોઆપ,
 જન દયાપ્રીતમ સકળ-શક્તિ-પતિ અતુલ પ્રતાપ. ૧૦

૨૬. ભક્તિ મુંઢરી માયા દાસી જી,
 બંધે' પ્રકટ કરી કુંજવિલાસી જી. ૧
 નખશિખ સુભગા ભક્તિ જેહ જી,
 અતિ ખ્યારી લાગી પ્રભુ તેહ જી. ૨
 પડી અક્ષર-પર કૃપા-કટાક્ષ જી,
 સત્વ જીવના લક્ષ્ણલક્ષ જી, ૩
 થયા ભક્તિમાં લીન સુભાગી જી
 વૈષ્ણવ ગુણવતા હરિશગી જી. ૪

૫ જનનિ મનતાં તેહેને'. અભિલાષ. ૬. સવશે. નમે. જિવ કેહેવાય.
 મળ્યા. ૭ જસનો કૃતી. તેહવી ૮ -બ્રમ્યા ઉપજવિ સટી ૯.
 -મહલ લિલા ગચિ સૃષ્ટિ ૫-પોતાનિ પ્રસીદ્ધી ૧૦. દંવિ. ઉપજવિ.
 સકળ-શક્તીપતી. ૨ નખશિખ જકતી. ૩. પડિ. સત્વ

૭૦— અનુરાગી કેવળ કૃષ્ણમા, મર્વદા કૃષ્ણાધીન
 જે જીજી કટાંગે જીવના, તે માયામા થયા ત્રીન, ૫
 તે આસુરી સહુ કર્મજડ હરિભાજન-ધર્મવિમુખ,
 તે કરે ઉપામન અવગ્ના, જેહમા સદા ભય દ્રુખ ૬
 એહેવા જ મળ્યે છુત તે દો કાળ નહિ કલ્યાણ,
 કહ્યું 'મૃત જન્મનિ જન્મનિ' શ્રીગીતામાહે પ્રમાણ ૭
 વગિ તેહેવાને અતિ બહિરમુખ ગિલ કરયા હુગ્નિચિ
 જોઈ,
 મૂલ્યે મરકા ને વગિ મધ પાયો, તે શાણા કહે
 કોઈ ? ૮

એ કયા પદ્મપુરાણમા વિસ્તાર છે અધ-ધંતિ,
 તે અશ માત્ર લખ્યો, વધે બહુ મધ તે મન લીતિ ૯
 તે માટય હગ્નિના હોય તે જ સદા ભજે હરિરાય,
 જન હયામીતમ કૃષ્ણ વણુ તેહેનૂ ચિત્ત કચર્હુ
 નવ જાય ૧૦

૨૭. શ્રીગિરિધરના લખ્ત સોહાગી છ,
 પ્રેમરસ લક્ષિત તણા વિભાગી છ, ૧
 એ સરભ્યા છે હરિરસ પીવા છ,
 અણુઅધિકારી ન ઉતરે શ્રીવા છ ૨
 મરાલ ગીન મધ્યે નવ જાય છ,
 બડ લે મુખ્તાદ્ધા, ન ખવાય છ ૩

૫ અનુરાગી કૃષ્ણમા કૃષ્ણાધીન ગિનિ ૬ - વિમુખ ૭ મૂલ્યે મરકા
 મુત્રા જ મનિ જન્મની ૮ વલિ મૂલ્યે વનિ ૯ ૥ અધ ધંતી લખ્યો
 વધે લીતી ૧૦ કૃષ્ણ તેહેનૂ ૧ બખી ૨ છે ૩ લે - ૬૫

દીપક જીવે પાન્યેં સ્નેહ જી,
મક્ષિ તજે તે અડતાં દેહ જી. ૪

ઠાળ— એમ દેહ છૂટે ખંર તણો, જો કદા સાકર ખાય;
તે આહાર શક્કરખોર ખગ, મિસરી વિના ન જિવાય. ૫
સિંહેણ્ય-પય જ્યમ જેરવે સિંહેણ્યનાં જે ખાળ;
વણ કંચનપાત્ર ટકે ના કચહું, ફાડિ નીસરે તતકાળ. ૬
ઉદરચેં ટકે રસ-સોમવલ્લી, શુદ્ધ-કુળ જો વિપ્ર;
હોય વિકારી તો વમન કરિ કાઢે જ તે રસ ક્ષિપ્ર. ૭
જ્યમ ક્ષાર-જળનૂં મત્સ્ય મીઠે જળેં પામે મીચ,
જ્યમ કીટ વિષનો મરે ખાંડચે, એ જ રીતિ નીચ. ૮
મહામિષ્ઠ ભોજન કટુક લાગે, જેહેને તન જ્વર હોય;
ઉંટ ભક્ષિ કંઠેજ્ય-કર્મ, કૂંપળી-આમ્ર ખાય ન કોય. ૯
ભગવદી જન ભગવંત ભજવા નિત્ય નવલા કોડ;
જન દયાપ્રીતમ-પ્રભાકર દેખે ન આસુરી ઘોડ. ૧૦

૨૮. સુણિ એમ બોલ્યો શિષ્ય વચન જી ।
સુણિ પ્રતિકર ઉકળ્યું મન જી, ૧
સત્ય કહો છો સકળ પ્રપંચ જી,
સહુ હરિકારજ, વ્યર્થ ન રંચ જી; ૨
પ્રદા સગુણ કહો છો સાકાર જી,
જીવ પ્રદાના અંશ અપાર જી, ૩

૪. તજે. ૫ તણો ૬. ખાવ કચહું તતકાલ. ૭ ટકે. -કુલ. ક્ષીપ્ર
૮. -જલનૂ. મત્સ્ય. જલે. પામે. રીતી. ૯ મહા- લાગે હોય કંઠેજ્ય-
કૂંપળી. ૧૦. નવલા. દેખે. આસુરિ. ૧. ઉકળ્યું. ૨. સકલ ૩ કહો છો.

હવ અગ્નના ઈશ્વર સ્વામી હ,

હવ અણુ, પ્રભુ સહુ-ગુણ-ધામી હ. ૪

દાળ— છે ધામી અક્ષર ધામના, સેવવા અંતત તેહ;
અચલિત મેવક-સ્વામી-નાતું સંભવે કયમ એહ ? ૫
જળ-તરંગ લેહ નહીં જ, કંચન-કુડળ લેહ ન હોય;
મૃતિકા-ઘટમાં લેહ ચો ? જડ તે જ જૂઠાં જોય ૬
નિરલેપ ધ્રુવ અખંડ અંતત, ત્યાં ન લેહ ત્રિકાળ,
કેહે ભેદ વેદ વૃથા જ, ફેહે કો સત્ય, મમતો, બાળ. ૭
એમ સુણી બોલ્યા શ્રાગુરુઃ તૂ સુણી કેહે છે વાત,
પણ અંતરમાં સમજાવેલું નથી આ મલિન, આ અવહાત. ૮
એક દ્રવ્ય કેરી અવસ્થા, સુષ્ય, વિવિધ ભાત્યની થાય,
તે માટય નિશ્ચે કાજ-કારણ વસ્તુ જે ફેરવાય ૯
છે લેહ નામાકારથી, વળિ ક્રિયાથી પણ હોય,
જે મૃદાથી આવે નહીં તે ઘટયે આવે તોય ૧૦

૨૬.

લેહેરી કુંડળ ને વળિ કળશ હ,
જળ કંચન લોમીથી દરશ હ, ૧
સમીર સોની કુલાલ પાખ્યે હ
ભેદ ન ઉપજે, નિરખો આખ્યે હ. ૨
વણુ ત્રય હેતુ કારજ ન હોય હ,
શ્રુતિ અશ્રુતિ બોલે સહુ કોય હ, ૩

૪. ઈશ્વર અણુ ૫ છે ધામિ અચનીન ૬ જલ- નહીં હોય ૭.
પ્રથા સમતો બાન ૮. શ્રીગુરુ ૯ ભાત્યની જે ફેરવાય ૧૦. છે વનિ.
છે. નહીં આવે. ૧ કુંડલ વલિ ૧૬૪. જલ ૨ ઉપજે. નિરખો ૩.
લેહ શ્રુતિઅશ્રુતિ.

ઉપાદાન-ઘટ અતિકા લહિયેં છ,
નિમિત્ત્ય કારણ કુલાલ કહિયેં છ. ૪

હાળ— કહિયેં વળી સમવાઈ કારણ વિવર ચક્ર ને દંડ;
એ ત્રણ કારણ થકી સમગ્રી લે રચ્યું પ્રહાંડ. ૫
જો નિરગુણ નિરાકાર વણુ જીજ્ઞૂં ન હોય જ કોય,
તો તું જ ફેરે, આ સૃષ્ટિ શી રીતે અભેદે હોય. ૬
મુણિ શિષ્ય બોલ્યો: સાંભળો, મહારાજ, કોહો
છે જ્યંમ,
હું કદાપિ હા કહું, પણ એમ વાલી માને ક્યંમ? ૭
તે એમ કહે છે, સાંભળો, કોઈ કાચમંદિર માહ્યે
જન ગયો, એક અનેક રૂપે થયો પોત્યે ત્યાંદે; ૮
નિજ છાયા દરપણે દેખી માને અવર કાચે કામ;
ભૂલો પડ્યો પ્રતિબિંબ નિરખી આપણું જ અભિરામ. ૯
ત્યાં દષ્ટાદષ્ટ્ય નથી, અવર સદા ન સૃષ્ટિ કોય;
છે હયા-પ્રીતમ પ્રહા તે એક, વાલી ફેરે સહુ કોય. ૧૦

૩૦. જળ ભરિ ધરિયે કોટિક કળશ છ,
તેટલા રવિ તેહમાં હોય દરશ છ, ૧
ત્યમ સંયોગ્યે કરિને માય છ
રૂપ પ્રહાનાં ઘણાં જણાય છ. ૨

૫. વલી. રચ્ય. ૬. નીરાકાર. જીજ્ઞૂ. તો. ફેરે આ સૃષ્ટિ. ૭. સાંભળો.
માહારાજ. કોહો છો. કદાપી. વાદિ માર્ગ. ૮. કહે. સાંભળો. થયો. ૯.
માને. પડ્યો. ૧૦. દષ્ટાદષ્ટ્ય સૃષ્ટિ. છે. વાદિ ફેરે. ૧. જલ. દલસ. હોય.

એમ મુણી વધા શ્રીગુરુ વાણી હઃ
 મેં મતિ તાહારી અતિ જડ જાણી હ; ૩
 મુણિ તાહારી વાતો હાંસી આવે હ;
 વદતો અસંલપ લાજ ન લાવે હ. ૪

[ઠાળ]- તું લાવતો નથિ લાજ મન જે ખોટું સંભવશે કચડી;
 ભે, તારા મતમાં જહાનેં તો રૂપ મૂળમું છે નહીં. ૫
 વળિ દરપણુ-સ્થાની માયા કહી તે માયા કપટનું નામ;
 તે કપટમાં દ્રહ્યાં અમલતા ગણો આદ્રશ કેરે ઠામ? ૬
 પ્રતિબિંબ ન પડે રૂપ વણુ નિરમળી વસ્તુ પાખ્ય;
 પવનનું પ્રતિબિંબ કાષ્ઠમાં કચડું પડચૂં દીડું, લાખ્ય. ૭
 વળિ તું અભેદ કહે, જ્યહાં ત્યહાં લેદ ભાસે સત્ય;
 ભે, તું જ તાહારા કહ્યાથી બંધાય છે વણુ-મત્ય. ૮
 એક કાચ, ખીભે નર ગણો, વળિ છાયા તેહેની ત્રીહ,
 કાઇ અનુચોધો મળ્યો સંખે, જમણમાં મતિ ભીંહ. ૯
 અવયવ વિના છાયા ન સંલપ દયાપ્રીતમ રંચ;
 સમજે ન, જડ, તું પણુ: બને નહિ મુગલ વણુ પરપંચ. ૧૦

૩૧. અખંડ વ્યાપક અરૂપ જણાયા હ,
 ત્યાં પ્રતિબિંબ જ મૂં, શી છાયા હ? ૧
 અશુણુ એક ત્યાં લિપ્ત શી માયા હ?
 માયા છે તો એક શિદ ગાયા હ? ૨

૪. વાતો. આવે. ૫. લાવતો. સંભવશે. તો. મુગલ છે નહીં. ૬. વલિ.
 કહિ. ૭. નિરમળો. વસ્તુ કાષ્ઠમાં. ૮. વનિ. ૯. વલ. ચોથો. મળ્યો.
 ૧૦. સમજે. બને. ૨. શિ છે.

રૂપ વિના કરતત્વ ન હોય જ,
 સગુણ વિના સૃષ્ટિ નહિં કોય જ. ૩
 જો કરતા ના હોય સાકાર જ,
 તો અવયવ હોય કયમ સંસાર જ? ૪

ઢાળ— સંસાર—રૂપ ન હોય, જો કરતા પુરુષ ના હોય;
 કારણ સરીખું કાર્ય સઘળી સૃષ્ટિ. શેં નવ જોય? ૫
 હરિ રૂપાદિક સહુ જોઈ નિજ જકતનું કીધું જાણ્ય.
 ના કહે તે અજ્ઞાન છે, તું સત્ય કરિ પરમાણ્ય. ૬
 કહે કરપદાદિ ન પ્રહા શ્રુતિ, છે અહણુ ગતિ આદિક,
 નિરવાહ કયમ તે ઋચાનો જો કહેશ છેક અલીક? ૭
 સિદ્ધાંત તેહનો એ જ છે : પ્રાકૃત ન ઇંદ્રી-ધર્મ,
 છે અપ્રાકૃત આનંદમય સહુ રૂપાદિ, શ્રુતિ-મર્મ. ૮
 તું કહેશ : તેજોમય કહે સહુ પ્રહા ગોળાકાર;
 તે રૂપ અક્ષર ધામ હરિ, તે માંહેં છળિ સાકાર. ૯
 તેની સમીપ જે વસનાર મહાપ્રભુ સદૃશ નિત્ય જ સિદ્ધ,
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણશૂં તે રમે અચળ પ્રસિદ્ધ. ૧૦

૩૨. વળિ સમઝાવું દેઈ દૃષ્ટાંત જ,
 તાહારા મનની ટળવા જાંત જ; ૧

૩. હોય, સદી. ૪. નાં હોય. હોય. ૫. હોય. નાં સરીખૂ સઘળી.
 ૬. રૂપાદિક. કીધૂ. કહે. છે. ૭. કહે. છે. આલીક. રચાનો.
 કહે. ૮. છે. પ્રાકૃત. છે. રૂપાદી ૯. કહે. છે. કહે. ગોળાકાર ૧૦.
 તેની, સમીપ. કૃષ્ણશૂં. રમે. અચળ. ૧. વળિ. દૃષ્ટાંત. ટળવા.

લ્યમ કત્તપ છે કર પદ સુખ છ,
 રમે સમતિમાં, લહે સુખ છ; ૨
 કોઈ વિનતિ આવે લ્યારયે છ,
 વરતુળ-રૂપ્યે થી ભય ત્યારયે છ; ૩
 અંગ સકળ છે પણ અંતાડે છ,
 શૂન્ય સરીખી પીઠય દેખાડે છ. ૪

[હાજ-] દેખાય શૂન્ય સરીખડું વપુ વિનતિથી લ્યમં,
 લ્યમ શૂન્યવાદી શૂન્ય સરખા માને દેખે બ્રહ્મ. ૫
 જે જેલેવા જાણીનેં લજે, હરિ તેહનેં તેહેવા થાય;
 શ્રીગુપ્તે શ્રીગીતાજીમાં એમ કહ્યું વૈકુંઠરાય. ૬
 લ્યમ સૂર્યમંડળ જોધિ જગ સહુ કહે જોળાકાર,
 છે દૂરના જોનાર, ' દેખે 'નહીં રૂપ લંગાર, ૭
 પણ અગુણાદિક અવિદોકે અંતર રૂપ, રહે રવિ પામ;
 એમ મંડળ અક્ષરતેજોમય માંહે સૂર્ય, લ્યમ અવિનાશ. ૮
 છે ધામી નટવર પુરુષોત્તમ, કૃતસ્થ અક્ષર ધામ;
 તેહની પ્રતીતિ ધાવા પ્રતિનિધિ પ્રકટ શાજિઆમ. ૯
 તે મધ્યથી સધારમણ નીકળ્યા વૃંદાવનન;
 જન દયા-પ્રીતમ અઘાપિ સહુ-શિળા દે દરશન. ૧૦

૨. છે. મૂખ. રમે સમતીમાં લહે સુખ. ૩. વિનતી. વરતુલ-.

૪. સકળ. શૂન્ય પિઠય. ૫. શૂન્યવાદી. મનિ. ૬. શ્રીગીતાજીમાં.

૭. સૂર્યમંડલ. જોલાકાર. છે. નહીં. ૮. રહે. મંડલ સુર્ય. ૯. છે.

૧૦. નીકળ્યા. વંદાવન. અઘાપી. દે.

૩૩. અરૂપ અગુણ તું કેહે છે પ્રદા જી,
તેથી પર છે પુરુષોત્તમ જી; ૧
દિવ્ય જનમ નેં કરમ જેહેનાં જી
પ્રાકૃત કહે, કૂટાં કમ તેહેનાં જી. ૨
મન વાણીથી પર ગતિ ગૂઢ જી,
તેહેનેં શું જાણે જન મૂઢ જી? ૩
રૂપ વિના કાંઈ નહિ સુખકારી જી,
શાણા સમઝે હૃદે વિચારી જી. ૪

ઢાળ— વિચારી જોયું, શ્રીગુરુ, મ્યેં, શિષ્ય જોલ્યો વાણી :
ગુણ રૂપ વણ પ્રતિબિંબ-શું મેં જુગતિ જૂઠી જાણી. ૫
પણ જગત કહેા છે સત્ય કયમ શ્રીમુખે ફરિ ફરિ

આપ,—

જે દેખતાં મટિ જાય છે, જ્યમ દોરડીનો સાપ ? ૬
જ્યમ રૂપું માને શીપ દેખી, પણ ન રૂપું થાય;
જો સત્ય રૂપું હોય તો કયમ ધરેણું ન ઘડાય ? ૭
જ્યમ મરીચિકા-જળ જોઇ મૃગગણ મતિ વિના

અથડાય,

પણુત્કાં ન કિંચિત તોય, ધાઈ ધાઈ શ્રમિત થૈ પસ્તાય, ૮
એમ પ્રદામાં અજ્ઞાનથી જગતની પ્રાંતિ હોય;
છે પ્રદા સત્ય સદા જ તેથી જગત સત્ય ન કોય. ૯

૧. અરૂપ. ૨. કેહે છે. ૩. પ્રાકૃત. ૪. ગૂઢ. ૫. જાણે. ૬. સમઝે.
૭. શ્રીગુરુ. ૮. કહેા છે. ૯. દોરડીનો. ૧૦. રૂપું માને. ૧૧. મરીચિકાજલ.
મગ-૯. પ્રાંતિ હોય.

- ગુરુ, એમ બહુધા મુણી એં વિવર્તવાદની રીતિ;
- જન દયા-પ્રીતમ દહ અભેદની તે થકી જ પ્રતીતિ ૧૦

૩૪. રે જડ, તુજનેં નથિ કાંઈ જ્ઞાન છ,
મિથ્યા પંડિતનું અભિમાન છ; ૧
જૂઠી જુગતી મહિ ઇતિહાસ છ,
છવને નાંખે જ્રમની ફાંસ છ. ૨
વાંકીચૂંકી સુર્પની ભાતેં છ
ભેઈ જેવડી કોઈ એક રાતેં છ, ૩
સાચા ઠેરી વિના સજાતિ છ
જ્રમ નવ હોય જ, ચોયુગ ખ્યાતિ છ. ૪

[ઢાળ-] ૭ ખ્યાતિ ચોયુગ મર્ષ સાચો માટય જાંતિ હોય;
ભે જૂઠું પુષ્પ, ગગનનું દીઠું કહે નહિં કોય. ૫
ભે શીય સાચી હોય નહિ નેં રૂપું હોય ન સત્ય,
ના સત્ય નર તો, ભેઈ તેહનેં જ્રમી કાંઈની મત્ય? ૬
ભે કિરણ સત્ય ન સૂર્યનાં તો ચમક શા થકિ યાય? ૭
રવિ-કિરણમાં જળ છે જ માટયેં દગરશિતિ દરશાય. ૭
એ વ્યાહારે સત્યના ભેદ વસ્તુ જાંતિ કયહું નવ થાય,
જડ દુરામહ અળગો કરે તો ઓચું તે સમજાય. ૮
સાઅવયવનેં વિવર્ત હોય, નહિ નિરઅવયવનેં કોય;
સાચી જ વસ્તુ માંહેં સાચો હોય તેહને હોય. ૯

૧૦. વીવર્તવાદની રીતિ. ૧૧. અભેદને પ્રતીતિ. ૧. પંડિતનું. ૨. જિવને. ૩. સુર્પની. ૪. સજાતિ. ૫. મર્ષ. ૬. મર્ષ. ૭. રૂપું. ૮. રૂપ. ૯. સૂર્યના. -કિરણમાં. ૧૦. જાંતિ. અર્થે. ૧૧. નિરઅવયવ. ૧૨. સાચે. ૧૩.

નિરરૂપ પ્રહા દયા-પ્રિતમ વણુ અવર હોય ન વસ્ત,
તો તેહેને મન દષ્ટાંત કેરું કથન પામે અસ્ત. ૧૦

૩૫. જો ભવ જૂઠો નિસ્સંધેહ છ,
તો આ જૂઠો ઠરિયો દેહ. છ. ૧
તદા દેહની કૃતિ પણુ જૂઠી છ,
સાધન જૂઠું ગયું રૂણ ભીડી છ. ૨
વિના શરીરચેં હોય ન જ્ઞાન છ,
તે જૂઠું શો મોક્ષ મહાન છ? ૩
પ્રાપ્તિ સ્વપ્નમાં થૈ હોય ગર્થ છ,
જાગ્યેં ન સરે તેથી અર્થ છ. ૪

[ઠાળ-] નિજ અર્થ સાચો સરે જે થકિ, મળે પદ મહા મોદું,
તે તણું હેતુ શરીર સુંદર કયમ કહિયે ખોટું? ૫
હરિ-વસ્તુમાં મમતાપણું તેટલું મિથ્યા જાણ્ય.
વસ્તુનો નાશ નથી કદા, તું સત્ય કરિ પરમાણ્ય. ૬
જે વસ્તુ પોતાની લહી તે નાશ પામ્યેં રોય.
મહારાપણું મિથ્યા કર્યું, વસ્તુ તો જ્યાં ત્યાં હોય. ૭
તું કેહેશ પરિણામ્યેં મૃષા, તે મંદ તાહારી મત્ય;
સંસાર સુક્ષમળીજ-રૂપ્યેં સદા હરિમાં સત્ય. ૮
જ્યમ પ્રયા વીત્યેં અબ્ર અંતરધ્યાન હોય, સહુ જોય,
ક્યહું હતાં નહિ તો સમય આવી કાંણુ વરણું તોય? ૯

૧૦. તો. દષ્ટાંત. પામે. ૧. જૂઠો. તો. જૂઠો. ૨. કૃતિ. રૂણ. ૩. હોય. ૪. હોં. ૫. મલે. શરિર. ૭. વસ્તુ. તો. હોય. ૮. કેહેંશ. પ્રયા. ૯. હોય. નહીં તો.

ભવલીલા. છે ભગવંતની, સંશે ન ભગવત-રૂપ;
 છે કારણ સાચું દયા-પ્રીતમ, કાર્ય ' પણ તદ્રૂપ. ૧૦

૩૬. નામ રૂપ નેં ગુણ કરિ લેદ છ,
 સકળ રૂપ શ્રીહરિ, કહે વેદ છ. ૧
 વિચિત્ર લીલા રચી સમરથેં છ,
 રમણ પોતાને કરવા અરથેં છ. ૨
 સકળ સદૃશ તૂં લે હરિ ભોઈ છ,
 હરિ-સદૃશતા ન મળે કોઈ છ. ૩
 આધાતેં એક રહે હરિ જોઈ છ,
 મધ્યેં ખડૌ રૂપેં પણ તેઈ છ. ૪

હાળ—તેહ જ સકળ સરવત્ર કારણ-કાર્ય લેદ-અલેદ;
 તૂં નામ-રૂપ-વિનાશ કહે છે, તે જુથા કહે વેદ. ૧
 પોત્યેં જ રચના-રૂપ હરિ, પોત્યેં જ ભોય અનૂપ;
 ચિત ગુહ્યની નિરખતાં ભાસ વિલાસ છે તદ્રૂપ. ૨
 સુષ્ટિ એમ જોડ્યો શિષ્ય: ગુરુ, ગુજ સંધે ઉપનો એહ;
 સરવત્ર હરિ તો પ્રેય કથમ નહિ ન્હાં ત્હાં કરતાં રનેહ? ૩
 હરિ શ્રવણ શ્રીગુરુ જોલિયા: તુનેં સંશય ઉપનો સત્ય;
 પણ શ્રવણ કર્ય, શંકા દળે, નિશ્ચલિત રાખી મત્ય. ૪
 ભૌતિક આધ્યાત્મિક નેં આધિદેવિક હરિ ત્રિરૂપ,
 ન્યમ ગંગા-વારિ તીર્થ દેવી, કમ વિવેક અનૂપ. ૫

૧૦. ભવસિદ્ધા જં. સંશે છે. ૧. સકલ. કહે. ૩. સકલ. સદૃશ. લે. હરીસદૃશતા. મળે. ૪. સકલ કહે છે. તથા કહે. ૭. તે. ૮. દમે. ૯. ભૌતિક આધ્યાત્મિક નેં આધિદેવ. ત્રિરૂપ. -વારી નિર્ધ-.

એ રૂપ ત્રણે મુર-સરી, વ્યવહાર બૂદો જ્યમ,
જળ જલ તીરથ અંત્રયામી, દૈવી પુરુષોત્તમ. ૧૦

૩૭. નિરાવરણ અગ્નિ જ્યમ બાળે છ,
સામણ સ્પર્શે ત્યમ ન પ્રજાળે છ, ૧
એમ હિત હરિનું સંસૃતિ ટાળે છ,
પ્રીત્ય પ્રપંચે લદ્દ ન લાળે છ. ૨
થડ ડાળાં અળગાં નહિ કોય છ,
પણ સિંચન તે થડને હોય છ. ૩
બ્રહ્મ સત્ય ને જગત અસત્ય છ,
એમ કહે કાણા વણ-મત્ય છ. ૪

ઢાળ—મતિ-હીણ લોચન એક દેખે બ્રહ્મ, અવર ન કોય;
તે તણે મત દષ્ટાંત કેરું કથન કયમ કરિ હોય ? ૫
તવ શિષ્ય ફરે : ગુરુ, સાંભળો, પરમાર્થમાં હરિએક;
વ્યવહારમાં સહુ સત્ય છે વરણવી વસ્તુ અનેક. ૬
જ્યાં લગી જેહેને નિજ સ્વરૂપનું નથી ઉપજ્યુ જ્ઞાન,
ત્યાં લગી તેહેને લેદ વસ્તુ તણું રહે છે ભાન. ૭
પ્રકૃતિવિકાર મટી ગયે વ્યવહાર લેદ અસત્ય,
ભ્રાંતિજનિત વ્યવહાર છે ગુરુ-શિષ્ય ત્યાં લગિ સત્ય. ૮
જ્યાં લગી કાંઈએક રહે છે અજ્ઞાન કેરો લેશ,
ત્યાં લગી ગુરુછ કરે છે ધ્રુવ શિષ્યને ઉપદેશ. ૯

૧૦. જલ દૈવી. ૧. અતી. બાલે. પ્રજાલે. ૨. ટાલે. લાલે. ૩. ડાલાં
અળગાં. હોય. ૪. કહે. કાણા. ૫. લોચન. દેખે. દ્રષ્ટાંત કેરું. હોય.
૬. ફરે. સાંભળો. ૭. ઉપજ્યુ. વસ્તુ રહે છે. ૮. પ્રકૃતિ- ભ્રાંતિ-
શિષ્ય. ૯. રહે છે.

શુરુ દયા-પ્રીતમ પ્રદા અખંડિત સ્વરૂપ નિજ કરિ જાણે,
તદપિ ચુરવ અધ્યાસ દૈતની પ્રાંતિ મનમાં આણે. ૧૦

૩૮. એમ મુણી આચારજી બોલ્યા હુઃ
જૂઠી જુગતી દેખી ડાહ્યા હુ; ૧
અતિ અજ્ઞાની શિષ્ય વખાણ્યો હુ,
શુરુ અણુ અજ્ઞાની પરમાણ્યો હુ. ૨
શુરુને ન કર્યું પૂરણ જ્ઞાન હુ,
લેદ-દૃષ્ટિમાં ઉભય સમાન હુ. ૩
એક જ પ્રદા હું છું સહુ ઠામ્યે હુ,
મુજ વણ વસ્તુ અવર ન નામ્યે હુ. ૪

ઠાળ- નામ્યે ન વસ્તુ અવર-એહેવું જ્ઞાન હોય જ જેહેને,
હે શિષ્ય, પૂરણ જ્ઞાની તાહારે મતે કહે છે ત્હેને. ૫
જમ્હાં લગી અંતરમાં રહ્યો અજ્ઞાન કેરો લેશ,
ત્હાં લગી, તૂં જ વિચાર, છે શું શુરુ માહે વિશેષ ? ૬
શુરુ શિષ્ય ખંધે અજાણર, જમ્હાં લગણુ દૃષ્ટિ-લેદ;
વણ જ્ઞાન તુજને ઉપજે છે સત્ય વચને એદ. ૭
મુણિ શિષ્ય બોલ્યો : પ્રભો, કયમ સમતા ઉભયને
આપી ?

શુરુ પ્રદા જીવનો લેદ તો જાણુતા છે નિ કદાપિ ? ૮
અજ્ઞાન ધાહું શિષ્યને : આપથી બીજો દેખે;
નિરરૂપ નિરગુણ પ્રદા તે છું છું જ, એહેવું લેખે; ૯

૧૦. સ્વરૂપ. જાણે. તદપી દૈતનિ જ્ઞાનિ. આણે. ૨. વખાણ્યો. અણુ.
૩. -દૃષ્ટિમાં. ૪. હ. વસ્તુ. ૫. એહેવું હોય. જ્ઞાનિ. કેહે છે. ૬. છે.
૭. વિશેષ. ૮. દૃષ્ટી-ઉપજે છે. ૯. કદાપી. ૯. શિષ્યને. દેખે. મદા.

સ્વપ્ને ન દૃષ્ટિ અવર ગુરુ, શિષ્યને મહા અજ્ઞાન;
ગુરુ દયા-પ્રીતમરૂપ તે કયમ હોય શિષ્ય સમાન ? ૧૦

૩૯. સુણિ એમ વદિયા ગુરુ વચન છ :
તું-સમ નથિ કેા મૂરચખ જનન છ. ૧
લેઈ શૂન્ય બે ગુરુ નિજ પેખે છ,
ગુરુ શિષ્યને લિન ન દેખે છ. ૨
અવર વસ્તુ બે છે નહિ લેશ છ,
ગુરુ કરે કહાને ઉપદેશ છ ? ૩
લેઈદૃષ્ટિ તુજ મત નહિ જ્ઞાની છ,
સુણ્યો ન ઉપદેષ્ટા અજ્ઞાની છ. ૪

ઢાળ- અજ્ઞાનીને અધિકાર નહિ, જ્ઞાની ન લેઈ લગાર,
તો તાહારે મત ઉપદેશનો સંલવે નહિ જ વિચાર. ૫
એમ સુણી બોલ્યો શિષ્ય : વિનતી કરૂં, સુણિયે, સ્વામી;
એ વાત જૂઠી નથી, સાચી છે જ, કરૂં શિર નામી. ૬
એક ચંદ્ર દૃષ્ટિદોષવાળો દેખે ઉભયાકાર;
દેખનારો પણ સત્ય નં કહે, સમજિ નેત્ર-વિકાર. ૭
નિત્ય પ્રત્ય એક વિલોકિયો તે સત્ય માને મનન;
પરિણામ મિથ્યા મિથુન થાતાં નિરમળાં લોચનન. ૮
સુણ્ય, શિષ્ય, શશિ સાચો ન છળ તો શું દૃષ્ટિ બે
આવે ?

બે બેનારો નથિ સત્ય, તો બે ચંદ્ર કાંણુ બતાવે ? ૯

૧૦. ૬૪ી ૧. ગુરુ ૩. વસ્તુ. ૪. ગુરુ. ૫. અજ્ઞાનિને. ૬.
કરૂં છે. ૭. ૬૪ીદોષવાળો. ૮. વિલોકિયો. પાને. નિરમળા. ૯.
શિષ્ય. સચિ. તો ૬૪ી તો. જનાવે.

શ્રોતા ન સાચો હોય તો ફેરે કાંણુ આગળ વાત ?
સાકાર સાચા દયા-પ્રીતમ, સત્ય ભવ સાક્ષાત. ૧૦

૪૦. સત્ય ગુરુ, સાચો ઉપદેશ ભ,
-સત્ય શિષ્યના હરે કલેશભ ભ. ૧
પુષ્પ ગગનનૂં જૂઠું કહિયેં ભ,
શિંગ સસાનૂં તદ્વત લહિયેં ભ, ૨
જૂઠો વંઝયાસુત ત્યમ ફેરે લે ભ,
રૂપ કમલૂં કે દૃષ્ટ ન આવે ભ. ૩
તે સહુ સાચું જાણે સ્પષ્ટ ભ,
જૂઠું હોય તે નાવે દૃષ્ટ ભ. ૪

દાળ—દૃષ્ટિયેં જૂઠું ના પડે, સુષ્ટિ શિષ્ય બોલ્યો વાણી :
મહારાજ, સમજ્યો હવાં હું, ત્હેની ભુગતિ જૂઠી જાણી. ૫
એહોવી અનેક અલેહ ભુગતી સુષ્ટિ વધ્યું અજાણ;
નિઝકૃપાથી કાંઈ થયું હવાં મુજ સત્યાસત્યનૂં જાણ. ૬
હું રહ્યો કાશી ત્હાં થયો સંન્યાસી કેરો સંગ;
તે માયાવાદી હતો તેથી ચક્રો એહોવો રંગ. ૭
મુનેં કહ્યું : તું એક બ્રહ્મ નિત્યેં પોતાનેં કરિ જોની;
નધિબેદતુજ મુજ અણ, ન્યૂનાધિકપણ સહુ ખડોની. ૮
છે સત્ય જ્ઞાન અલેહ, સહુ ભેદનૂં મિથ્યા જાણ;
નિજ રૂપમય સમગી સકળ તું, અભયતા ઉર આપ્ય. ૯

૧૦. સાચો હોય તો. અગ્રજ. ૧. ગુરુ સાચો. ૨. પુષ્પ. સસાનૂં. ૩.
ફેરે. ૪. દેશ દૃષ્ટ ૫. દ્રષ્ટિયેં. નાં બોલ્યો. ત્હેની. ૭. નજી.
મન્યાસિ. કેરો. મદ્યે. ૮. અણ -પણ ૯. છે. સ્પષ્ટ.

ખૂઠી કાળ તેહેવો જોધ સુણિ નવ રહ્યો સત્ય વિવેક;
તે માટય કહ્યું, ગુરુ : દયા-પ્રીતમ બ્રહ્મ જીવ તો એક. ૧૦

૪૧. વળિ તેણ્યેં એક જીગતિ બતાવી જી,
મુજનેં હવડાં સાંભરિ આવી જી; ૧
- ત્રય સત્તા કહે છે સહુ ઠામ જી,
શ્રીગુરુ, સુણિયેં તે[નાં] નામ જી. ૨
- વ્યવહારિક તો પેહેલી કહિયે જી,
પ્રતિભાસ બીજીને લહિયેં જી, ૩
- ત્રીજી પરમાર્થ ઇંક બ્રહ્મ જી,
ઠહું વિસ્તારી તેહેનો અમજી. ૪

[ઢાળ-] અમલોદ-શ્રુતિ વ્યવહાર તેહેમા સત્ય સહુ સમાર;
છે પ્રતિભાસની સ્વપ્ન, બગ્યા પછિ રહે ન લગાર. ૫

પરમાર્થ બ્રહ્મ સ્વરૂપ નિજ, તેનું ન બ્યહાં લગિ જ્ઞાન,
ત્યાં લગી સારૂ છે સકળ ગુરુ શિષ્યનું અભિમાન. ૬

એ વિધ્યેં કહિ કહિ જીગતિ બહુ મોહિત કરે સ સાર;
તેહના મુજની વાતછળનો દો ન પામે પાર ૭

સુણિ એમ ગુરુ કહે : ત્રણ સત્તા ખડી છે એ પેહેલી
વિવર્તપ્રતિબિમ્બાદમા, વળિ પુછે છે મતિ ઘેલી. ૮

૧૦ કાળ. તેહેવો - બો. ૧. વળિ. ૨ કહે છે ૩. વ્યવહારીક
પેહેલી ૪. અમ ૫. પ્રતિભાસનિ - છે. ૬. છે સકલ જી વાતછળનો.
પામે ૮ છે વળિ- વાને પુછે છે. જેલી

નિજ મત નિજ ખંડન કરે, સમજે નહીં અણુ ખાળ,
લયમ મૂખ જે ડાળ્યેં ચઢે, છેદન કરે તે ડાળ. ૯
પરમાર્થમાં વસ્તુ અવર નહિ, એ જ પાડ્યું પ્રમાણ;
છે દયા-પ્રીતમ બ્રહ્મ એક જ તે ફહેનારું કાણ ? ૧૦

૪૨. ફહેશ અવરનું વચું ન સાચું છ;
વેદ કહે છે તે કયમ કાચું છ ? ૧
તો તું બંધાયો સુખ ત્હારે છ,
કશું પણ ફહેવું ન પડ્યું ત્હારે છ. ૨
એક બ્રહ્મ ને બીજો વેદ છ,
મિદ્ધ કર્યો પરમેશ્વર ભેદ છ; ૩
જ્યાં ત્યાં સત્તા ત્રણ બતાવે છ,
તેમાં મોટો દોષ એ આવે છ. ૪

ઢાળ—ત્યાં આવે મોટો દોષ એ, મન વચન તન જે થાય,
પંડિત પુરુષ એમ કહે છે, વ્યવહાર તે ફહેવાય. ૫
એ ત્રિ સત્તામાં આવિયું, નથિ પરસ્પર કાંઈ ભેદ;
એ ત્હારે ઘોળો ઘેર છે, મમજતાં યાશે ખેદ. ૬
સ્વપ્નમાં જે જે વસ્તુ કાંઈ નિદ્રસ્થ દેખે જન્ન,
તે મમય ભામે તેહને વ્યવહાર સાચો મન્ન. ૭
તે સમે સાક્ષી બ્રહ્મ રહે છે, ધ્રુતિ કહે તદુ કોઈ,
વૈખરીનો વ્યવહાર આવો ઈહાં પણ લે જોઈ. ૮

૯ મત. ૧૨. નહીં. અણુ ૧૧. મુખ ડાળ્યેં. ડાળ ૧૦ વપૂ છે.

૧. ફહેશ. કહે છે. ૨. બંધાયો ત્હારે. પાડ્યું ૩. કર્યો. ૪. બતાવે.
મોટો. આવે ૫ આવે. મોટો. એ કહે છે. ફહેવાય. ૬. તો છે.
યાશે ૭. દેખે. ભામે ૮. છે. કહે. વૈખરીનો ભે.

જામત સમય સહુ કરે છે જે વિધિ થકી વ્યવહાર,
તે રીત્ય પાછો સ્વપ્નમાં દેખે સકળ સંસાર. ૯
એ વિધ્યે સત્તા ત્રણમાં જોખે છે વ્યવહાર;
એ દયા-પ્રીતમ પ્રદા લગિ સંભવ ન, સમજાય, ગમાર. ૧૦

૪૩. શિષ્ય કહે : સુણો, ગુરુ, હું ભાખું છું,
બુદ્ધિ અવર તેહની કહિ દાખું છું; ૧
છવ નેં પ્રદા જે એક ઠરાવે છું,
ત્યહાં દ્રષ્ટાંત તે જળનું જતાવે છું. ૨
જ્યમ જળ મધ્યે જળ મળિ જાય છું,
એમ જ પ્રદામાં છવ સમાય છું. ૩
વળિ જુગતી એક કહે છે ગણેદ છું,
મત તેહને ત્યહાં રહે નહિ લેદ છું. ૪

ઢાળ—કાંઈ લેદ ન રહે દીપજ્યોતી, જુગ્મ જ્યહાં મળિ જાય;
ટળતાં અવિદ્યા છવ ત્યંમ જ પ્રદામય થૈ જાય. ૫
એ પ્રદા ને હું જે નથી, સમજ્યો, શમ્યું જ્યહાં દ્રંદ,
ત્યહાં નિશ્ચે તે ભોગી થયો જાણવો પ્રદાનંદ. ૬
સુણ્ય, શિષ્ય, એ ત્રય બુદ્ધિ કેરા ખંડનેની કહું રીત્ય,
એ વિચાર્યેથી વ્યર્થ છે, તું રખે ધરતો પ્રીત્ય. ૭
ઘટ પૂર્ણ—જળ હોય તેહમાં જે અવર નીર સમાય,
તો જાણ્યે જે છવ જૈને પ્રદામાં લગિ જાય. ૮

૯. દેખે. સકળ. ૨. જે ઠરાવે. દ્રષ્ટાંત. જળનું. જતાવે. ૩. જલમધ્યે.
જલ. મળિ. ૪. વલિ. ૫. રહે. જુગ્મ. મળિ. ટળતાં ૬. જે. ૭. બુદ્ધિ.
છે. ૮. પૂર્ણજલ. હોય. લગિ.

દણંત ખીજૂં—જ્યોતિ મધ્યે જ્યોતિ મળતી હોય,
 તો જે મજ્યેયિ પ્રકાશ અધિકો કયમ લખે સહુ કોય? ૯
 દીપ પ્રભા દ્રવ્ય જે જાણિયે, ઘટચવધ્ય ધરમને હોય;
 જન હયા—પ્રીતમ કૃષ્ણ ધરમી, દોષ ન અડે કોય. ૧૦

૪૪. દીપની કાંતિ રહિ હોય ફેલીં છ,
 લેયે તેહેને ઘટ સંકેલી છ. ૧
 દીપકને કશી હાનિ ન આવે છ,-
 ન્યૂનાધિકતા કાંતિને ફેલાવે છ. ૨
 ઉપમા ને ઉપમેય કયંન છ
 ન ઘટે, જ્યાં એક પ્રકાશ અનંત છ. ૩
 વણિ કહ્યો ત્રીજો દંદ વિયોગી છ,
 તે કયમ હોય પ્રદાનંદ-લોગી છ? ૪

હાજ— એક લોગી ને વણિ લોગ વસ્તુ, જે વિમાશી જાય;
 જો એક તો આનંદ-અનુભવ તેહેને ન મળે કોય. ૫
 અદ્વિત પ્રકાશ અરૂપથી પૃથક ના હોય પ્રકાશ;
 જો ધરમીને માયા અડે તો સ્વરૂપનો હોય નાશ. ૬
 ફેલે છવ પ્રકાશની. એકતા, જાણવો અસ્યિ અસ;
 છે છવ તો અસ્પષ્ટ, નિત્યે પ્રકાશ છે સરવસ, ૭

૯. દ્રષ્ટાંત. ખીજૂં. મળતી. હોય. તો. જે. મજ્યેયિ. અધિકો. લખે.
 ૧૦. —હોય. કૃષ્ણ. અડે. ૧. દીપનિ કાંતિ. હોય. ૨. કશિ. આવે.
 કાંતિને. ફેલાવે. ૪. વણિ કહ્યો. ૫. લોગિ. વણિ. વસ્તુ. જે. વિમાશી.
 મતે. ૬. પ્રથક ના હોય. સ્વરૂપનો. હોય. ૭. ફેલે. અનનિ. છે.

વળિ જીવ તો છે અનીશ્વર ને ઈશ્વર છે પરબ્રહ્મ;
 તે ઉભયની એકતા વિદ્વજ્જન કહે, ક્ષો, કયમ ? ૮
 આજી જીવ કર્માદિક-વશ ભોગવે વિવિધ કળેશ;
 છે મહદ્બ્રહ્મ સ્વતંત્ર આનંદ, કર્માદિક નહિ લેશ. ૯
 પડે સ્વર્ગ નરકમાં જીવ, એ સંસૃતિ વારંવાર;
 જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણભક્તિ કરચે પામે પાર. ૧૦

૪૫. જીવ મનોરથ કરે અનેક જી,
 પૂરો ન પડે તેહેમા એક જી. ૧
 બ્રહ્મ થાહે તે તતક્ષણ હોય જી,
 તેહેને મેટી ન સકે કોય જી. ૨
 હું જ બ્રહ્મ છું—જગમય કેહે છે જી,
 તે જ નરકના ભોગને સેહે છે જી. ૩
 મિથ્યા ગુરુ ને મિથ્યા જ્ઞાન જી,
 શિષ્ય મૃષા, કયમ તે ગુરુધ્યાન જી? ૪

[ઠાળ-] કયમ ધ્યાન જૂઠા ગુરુન આવે ? ન સમઝે બાળ.
 રે શિષ્ય, તૂ માં પડિશ માયાવાદિ-માયા-ભળ. ૫
 નહિ દ્વૈતજ્ઞાન વિના જ મુક્તિ, કહે વેદપુરાણ;
 છે વ્યાસાદિકનો એ જ આશય, સુઝ ન લહે કાંણુ ? ૬
 હું વિપ્ર છું, હું ક્ષત્રી છું, વૈશ્યાદિ, છે સહુ ભાન,
 નથિ દેહ જીવની ભિન્નતા સમઝતા જન-અજ્ઞાન. ૭

૮. વળિ તો. છે અનિશ્વર ઈશ્વર. કહે ૯ અર્જુન કર્માદિક. ભોગવે.
 છે ૧૦. નરકમાં. મંસૂતી -ભક્તો. પામે ૨. થાહે સકે. ૩ જી
 કહે છે. સેહે છે. ૪ ત્રણ ૫. ગુરુ આવે. સમઝે. નાવ. ૬.
 -ભવ. ૬. મુક્તો. છે. વ્યાસાદિકનો. લહે ૭ ક્ષત્રિ વૈશ્યાદિ જીવન.

ને સાધન મુક્તિ કેરું એહ અભેદજ્ઞાન જ હોય,
 તો સહજ મોક્ષ લહે સહુ, ગુરુ-શરણ ચાહે ન કોય. ૮
 અશ્વત્થ વૃક્ષ તનૂ કહ્યો શ્રુતિ, ત્યાં કહ્યા ખગ જોડય;
 એક પ્રહા, ખીલે જીવ, મિથ્યા કહે મોટી ખોડય. ૯
 છે જીવ પ્રહાનો દાસ નિત્ય જ, પ્રહા સહુ જગસ્વામી;
 છે જીવ પ્રહાની દેહ લેમાં, પ્રહા અંતર્યામી. ૧૦
 જડ, અણુ, વ્યાપક હેતુ હરિ કરિ કરે વરનન વેદ;
 જન દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણને ત્રય તત્ત્વ-લેહ-અભેદ. ૧૧

૪૬. નિર્ગુણ સગુણ શ્રુતિનો અર્થ જી
 એમ કર્યો મહામત્ય સમર્થ જી : ૧
 પ્રાકૃત ગુણ નહિ જેહેમાં લેશ જી,
 અપ્રાકૃત ગુણ ભર્યા અશેષ જી, ૨
 સદ ચિત આનંદ આદિ અનંત જી,
 ઐશ્વર્યાદિસહુ ભગવંત જી. ૩
 અગુણસગુણ એ પ્રહા-વિચાર જી,
 કેવળ નિરગુણ કહે ગમાર જી. ૪

હાજી—ફેલે છે ગમાર ગતિ વના, જીવ પ્રહા થાયે એક;
 ભણ્યો પ્રહામાં એ કથન છે, જીવ ભિન્ન, ભાખું વિવેક. ૫
 નદી-નીર અદિ સાગર ભળે, ભિન્નતા ન ભાસે લેશ;
 નિજ ઉદક લેખ પાછો ફરે, અરિ-અલિલ રહે અવશેષ. ૬

૮. મુક્તી કેરું. ચાહે. ૯. પ્રહા. તનૂ. કહ્યો. ૩૬. ૧૦. છે. છે. ખગનિ.
 ૧૧. અણુ. કરે. કૃષ્ણને. ૧. શ્રુતિનો. કર્યો. મહામત્ય. ૨. પ્રાકૃત.
 નદી. અપ્રાકૃત. ૩. ઐશ્વર્યાદિ. ૪. કેવળ. કહે. ૫. ફેલે. ૬. ની. ભિન્ન.
 એક. ભણ્યો. ભિન્ન. ૬. નદિ. ભળે. ભિન્નતા. ફરે. અવશેષ.

બહુ વૃક્ષના રસ ભણ્યેથી નીપજે મધુ—આપૂપ,
 નવ સ્વાદ જૂદો અન્ય, મક્ષી—જ્ઞાન પૃથક—સ્વરૂપ ૭
 નથિ ભિન્ન 'તો કયમ જનક ખોટો ભણી પ્રદ્ધસ્વરૂપ ?
 વળિ પ્રદ્ધ—ભણિયા નીકળ્યા ત્રજવાસી કયમ અનૂપ ? ૮
 કદિ પ્રદ્ધ ભણ્યા તોહે સુખ કશૂ, જળસ્વાદ શો
 જળરૂપ,
 જ્યમ કમળ—ગધ ન કમળને લોકતા સુગધ મધુપ ? ૯
 છતે આભિયે વિધવાપણુ સહુ માને માયાવાદી,
 જન દયા—પ્રીતમ કૃષ્ણાનંદના રસિક જન છે સ્વાદી ૧૦

૧૭. સરવોપર છે ભજનાનંદ છ,
 પણ અનુભવ નહીં જે રતિમંદ છ ૧
 તે સુખ લૂટ્યૂ સહુ મજબકતે છ,
 હરિ વશ કીધા, જાંચૂ જકતે છ ૨
 શુક મુનિ વ્યાસે પ્રશસા કીવી છ,
 પદરજ માગી ઉદ્ધવ લીધી છ, ૩
 શેષ—રમા—શિવ—વિધિ નિજ ન દે છ,
 ફરિ ફરિ ગોપીજન—પદ વ દે છ ૪

ઢાળ— વ દે સરવ શ્રીકૃષ્ણને, તે કૃષ્ણ પણ આધીન,
 ત્યાં મોટયમની અવધી થઈ, ગજ—પદે સહુ પદ લીન ૫

૭ પ્રદાના ભણ્યેથી નીપજે પ્રથક મજવાસિ ૮ તો ભલી વધિ
 —ભણિયા નીકળ્યા —વાસિ ૮ વદા તોડે જ—, જલ— કમવ—
 કમતને મધુપ ૧૦ માત્ર કૃષ્ણાનંદના ૧ છે ૨ —શીવ— ૪
 નિંદે કૃષ્ણને

શ્રીગોપીજનવલ્લભ અતિ-પ્રિય નંદ-મુતને નામ,
હરિ વિશ્વ-વલ્લભ, વલ્લભ તેહેને પ્રાણાધિક મજવામ.
કાંઇ કહું તેહેનું હેતુ જેહેમાં હેતુ વણ દઢ ભક્તિ,
અલબ્યસન મૂર્તિમાન શાશ્વત, પ્રેમ સહ આસક્તિ.
એ રીત્ય રતિ નહિ અવરમાં સરવની સાભિપ્રાય;
ભવ પ્રજ્ઞાદિક ન સમાન મોટા જ્ઞાની યોગી રાય.
પ્રીતિ સહજની અતિ ધણી શ્રીનાથજીને ભાવે;
તે કોટિ સાધન કરચે હરિ કરુણા વિના કયદું નાવે.
તે સંપૂર્ણ મજલક્ષ્મીમાં 'અનપાયની' નવ બાય;
જન દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ જીતાયા અન્નિત, શ્રુતિ ગાય. ૧

૪૮. કેહેશે, કયમ ન્હે સમતા કોય જી ?
કહું સમજાવી, સમઝય ન હોય જી. ૧
નિજ આજ્ઞા પ્રજ્ઞા તપ કીધો જી,
રાસમંડળમાં ક્યારે લીધો જી ? ૨
ભોગ જીવતિમાં શંકર પૂરા જી,
પરમ તત્ત્વમાં મન ચકચૂરા જી; ૩
જીવ ધરિ ગ્રીવા નંદકુમારચે જી,
ગાન કરચું ફેહો હિમિમિ ક્યારચે જી ? ૪

હાજી—જો, ક્યારે ભગદાસ્ય કપિ ભીજતા વૃષ્ટિ માંહે;
જોઇ મજપતિયે ધરિ ગિરિ કર શોશ કીધી છાંહે. ૫

૬. અતી-. ૭. દ્રઢ ભક્તી. મુર્તિમાન. સશ્વત. આસક્તી. ૮. પ્રીતી.
ભાવે. નાવે. ૧૦. કૃષ્ણ. ૧. કેહેશે. ૨. જ્ઞા. -મંડલમાં. ૩. પર્મ.
૪. ફેહો. હિમિમિ. ૫. મટી. મજપતિયે. ગિરી.

તપયુંન્ય દુર્વાસા ઋષિ, તૃણ દુરવા નિત્ય અહાર;
 દુષ્ટી ચક્રાનલ દેખિનેં કયમ પીધો ન નંદકુમાર ? ૬
 મુનિ મારકંડે જ્ઞાની યોગી, તેહેનેં નિજ ભરમાવ્યા;
 સત કલ્પ વીત્યા જળ વિષે તોહે વરુણથી ન મુકાવ્યા. ૭
 નિજ ભક્ત-વિરહોં કૃષ્ણ કાતર, કૃપામય શ્રુતિ ગાય;
 હરિ છતવાનો શુદ્ધ ભક્તિ સમ ન એક ઉપાય. ૮
 કેટી કલપ લગિ તપ સમાધિ ધ્યાનાદિક કરિ કોય,
 અધરહિત જન થાયે તદા ઉર ઉદય-ભક્તિ હોય. ૯
 તે પણ સહેતુ અહેતુકી હરિકૃપા વણુ નવ થાય;
 થે તદા દુર્લભ કશૂં નહિ, વશ દયાપ્રીતમ-રાય. ૧૦

૪૯. કર્મજ્ઞાનનું ફળ તે ભક્તિ છ,
 શ્રીગીતા શ્રીમુખ કરી વ્યક્તિ છ; ૧
 કર્મ પુરવ ભાખ્યું, પછિ જ્ઞાન છ,
 છેલ્લી ભક્તિ કથી ભગવાન છ. ૨
 કરમ્યેં કરવી સત્વની -શુદ્ધિ છ,
 જ્યાંહાંલગિ હરિમાં લુપ્ધ ન બુદ્ધિ છ; ૩
 શ્રવણાદિકમાં શ્રદ્ધા ભગી છ,
 થવું કરમથી પછિ વીતરાગી છ. ૪

ઠાળ—વીતરાગી થાવું, કર્મજડથી ભક્તિમાં વિશ્લેષ;
 વિશ્વાસ દઢ હરિ સેવતાં કરમનો ન અડે ચેપ. ૫

૬. ઋષી. ત્રણ દુષ્ટિ. પીધો. ૭. જ્ઞાનિ. જલ. ૮. કૃષ્ણ. કૃપામય. ભક્તી.
 ૯. સમાધી. યાવેં. -ભક્તી. હોય. ૧૦. સહેતુ અદિતુકી. -કૃપા. કશૂં.
 ૧. ફલ. કરિ. વ્યક્તી. ૨. ભક્તી કથિ. ૩. સત્વનિ શુધી. લુપ્ધ.
 ભુધી. ૪. શ્રદ્ધા. વિતરાગી. ૫. વિતરાગિ. દ્વઢ.

તું કેહેશઃ કર્મ કદા ન તજવાં, વેદવાણી ખ્યાત;
 સર્વાત્મભાવ્યે હરિશરણ નથિ ગયા તેહેની વાત. ૬
 સહુ કર્મ તજિ હરિને ભજે તેથી ધરમ સહુ હેલ્ય;
 ત્રય કોટિ કપિ તે ભક્ત કર્મની ભોગવે છે વેલ્ય. ૭
 હરિભજન અર્થ સ્વધર્મ મૂકે, કદિ પડે જો કાચો,
 તોપણ નથીય અભદ્ર, તો શો લાભ સ્વધરમ સાચો ? ૮
 શત જન્મ સ્વધરમનિષ્ઠ નર લોકચે વિરંચિ ભય,
 ભગવદી તે જ તનૂ તજ્યે પદ પરમ પ્રાપતિ થાય. ૯
 સેવા સદા શ્રીકૃષ્ણ કરવી, તે જ વર એક કર્મ;
 જન દયા-પ્રીતમ જગન્નાથજી વધા મોટો ધર્મ. ૧૦

૫૦.

શ્રેષ્ઠ સરવથી તે ચાંડાળ જી,
 મન વણુ જિહ્વા જપ-ગોપાળ જી; ૧
 તેણે કીધાં તપ સહુ વીર્ય જી,
 સ્વધર્મ સાધ્યા, યજ્ઞ સમર્થ જી; ૨
 વેદ ભણ્યા તેણે સહુ બણે જી,
 અથવા પુરણે કર્યાં પ્રમાણે જી; ૩
 કૌત્યક આનંદ એ વિખ્યાત જી;
 કહ્યું કપિવ્રજ પ્રત્યે માત જી. ૪

ઢાળ— માતાનું ભાખ્યું કહ્યું. કર્તુ વળિ ઉપનિષદનું વચન :
 સંધ્યા ન કુશ જલ-મંત્રથી થાય, કૃષ્ણ સાંધ્યે મન્ત્ર. ૫

૬. ક્ષાત. ૭. -કર્મનિ. ભોગવે. ૮. સાચો. તોપણ. કાચો.

૯.-નિષ્ઠ. વિરંચી. તનૂ. પર્મ. ૧૦.-નાથજી. ૧. શ્રેષ્ઠ. ચાંડાલ. -ગોપાલ.

૨. નિર્થ. ૩. પ્રમાણે. ૪ વિદ્વાન. ૫. ભાખ્યું. કર્તુ વળિ ઉપનિષદનું. કૃષ્ણ.

મન કૃષ્ણરૂપે જોડવૂ, સંધિનું સધ્યા નામ;
 એમ વાસુદેવોપનિષદમાં કહ્યું છે અભિરામ. ૬
 મન વચન કરમ્યેં ક્ષાલવૂં, જ્યાંલગી ઉજ્જવલ હોય;
 પછિ રગ કૃષ્ણ ચઢાવવો. વળતી ધૂએ તો રોય. ૭
 તજિ ઉચિત રીતિ હઠ કરે, તે કર્મજડ કેહેવાય;
 જ્યમ શ્વાનકંઠયે કાંઠો તે કાઢવા દે, ન કઢાય. ૮
 હોય અનીશ્વરવાદી મીમાંસક, કર્મ - અત્યાસક્તિ;
 હરિખહિરમુખ તે જાણવા, કદિ પ્રાપ્ત થાય ન ભક્તિ. ૯
 પ્રભુ-વિમુખ દ્વિજ ગુણુ ખાર સહ, સ્વયં તરે નહિ મરવાળ;
 હરિ દયા-પ્રીતમ-દાસવર કુળ સહ તરે ચાંડાળ. ૧૦

૫૧. કદિ વિમુખ હોય ગુણુભડાર છ,
 તે સહુ ગુણુને છે ધિક્કાર છ. ૧
 કદિહરિજનમહાદોષની ખાણુ છ,
 તદપિ વર સાધુ તે બાણુ છ. ૨
 પ્રાણુ થે સાધે હરિભક્તિ છ,
 તો તે તુલના નહિ જન જક્તિ છ. ૩
 સાચા પ્રાણુ ફેલાવે તેહ છ,
 કૃષ્ણ પ્રાણુને જાણે જેહ છ. ૪

૬. કૃષ્ણ- સંધીનું વાસુદેવોપનીષદમાં છે ૭ વસન ઉજ્જવલ હોય.
 કૃષ્ણ ૮. રીતી કરે કેહેવાય કદિ દે ૯ હોય અનિશ્વરવાદી.
 મિમાંસક અત્યાસક્તો ભક્તી ૧૦ કુળ મરવાલ ચાંડાલ
 ૧ હોય ૨ મહાદોષની તત્ત્વો. સાધુ ૩. સાધે-ભક્તો-જક્તો.
 ૪. કૃષ્ણ જાણે

હાળ—જે બ્રહ્મ જાણે તે જ બ્રાહ્મણ, જન્મ સાચો શુદ્ધ;
 સંસ્કારથી દ્વિજ વેદાભ્યાસે, વિપ્ર માને શુદ્ધ. ૫
 હરિ લહે તે શ્રુતિ ઉચિત બ્રાહ્મણ, બિન્ન કેહેવા માત્ર;
 જ્યમ ખય પીયૂષ કેહેવાય, પણ એવે મૃતક નવ ગાત્ર. ૬
 એમ સુણી બોલ્યો શિષ્ય : બ્રાહ્મણ સરવ સરખાં પાત્ર,
 એ ઇન્ધર કેરાં રૂપ તે કયમ ? કયન કરવા માત્ર. ૭
 એમ સુણી શ્રીગુરુ ઉચ્ચરયા : તૂં સમજતો નથિ, બાળ;
 સુષુપ્ત, શંકર સ્વામી વજ્રસૂચિ ગ્રંથે કહ્યું તત્તકાળ. ૮
 જો કહેશ, બ્રાહ્મણ દેહ તો, સંભવ ન, સંકટ જાગે;
 સુત પ્રજાળે પિતૃ-દેહ, કયમ નવ બ્રહ્મહત્યા લાગે ? ૯
 જો કહેશ, આત્મા બ્રાહ્મણ છે, નહિ સંભવે નિરધાર;
 આત્મા કયા-મણુ અંશ બ્યાપક બ્રાહ્મણ સ્થૌ સંસાર. ૧૦

૫૨.

પૃથક પૃથક એવાત્મા કેહેશ હ,
 તોપણ દૂપણ તેહેમાં લેહેશ હ. ૧
 બહુ બહુ છે આત્મા દેહ હ.
 કયમ કહાવે નહીં બ્રાહ્મણ તેહ હ ? ૨
 ગુરુત વરણ જો બ્રાહ્મણ કહિયેં હ,
 તેહેનો પણ નિશ્ચે નવ લહિયેં હ. ૩
 બ્રાહ્મણીજ બ્રાહ્મણ યનમાન હ,
 તેહેનું નિશ્ચેં કહ્યાં જ્ઞાન હ ? ૪

૫. જાણે. સાચો. મનિ. ૬. કેહેવા. -પિયુષ પ્રતક. ૭. ઇન્ધર. ૮. ૯. સમજતો. બાલ. વજ્રસૂચિ. -કાવ. ૯. કહેશ તો. જાગે. પ્રજાળે. ૧૦. સંભવે.
 ૧. પ્રયક પ્રયક. કેહેશ. તો. લેહેશ. ૨. અર્થે છે. કહાવે. ૩. નિશ્ચે.

ઢાળ— હોય જ્ઞાન સમ્યક ઓળખે હરિ, જાતિનું નહિ કામ;
 જો બતાવું તુજનેં ઘણા, હરિ ભજ્યે પ્રાદ્યણ-નામ. ૫
 ઋષિશૃંગ મૃગીથી ઉપના, કુસુમાસ્તરણ કૌશિક,
 શશપૃષ્ઠથી ગૌતમ-ઉદે, વાલ્મીક ઘયા વલ્મીક, ૬
 મુનિ પરાશર આંડાલીગર્ભ, અગસ્ત્ય ઘટથી જાત,
 માતંગ મુનિ માતંગી-સુત, માંડવ્ય માંડુકી-માત, ૭
 કરિણી-કુંવર અનુચર ઋષિ, ભરદ્વાજ-મા શૂદ્રાણી,
 કૈવર્તકન્યા જનની વેદવ્યાસ મુનિની જાણી, ૮
 વેશ્યા થકી જ વસિષ્ઠ, ક્ષત્રાણીયિ વિદ્યામિત્ર,
 કિકરી જનની નારદ મુનિ જગપૂજ્ય પરમ પવિત્ર; ૯
 ઇત્યાદિ પ્રાદ્યણ કુંડાવિયા શ્રીકૃષ્ણભજન-પ્રતાપ;
 નથિ દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-પ્રિય તે પ્રકટ મુરતી-પાપ. ૧૦

૫૩. જ્ઞાની તે પણ મહા અજ્ઞાની જ,
 પ્રભુપણું પોત્યેં જોડા માની જ. ૧
 ધર્મે દાસનો સઘજો ત્યાગે જ,
 તે કથમ પરમેશ્વર પ્રિય લાગે જ? ૨
 હું સાગર છું, જોલે લવણ જ,
 સત્ય કહે તે વાણી કવણ જ? ૩
 જીવ કદાપિ પ્રદા ન થાય જ,
 નદી ઉલટી જો મૂળ ન સમાય જ. ૪

૫. હોંપ. ઓળખે. ૬. ઋષીક. શશપૃષ્ઠી. વાલ્મીક. ૭. આંડાલિ-
 અગસ્ત. માતંગિ-. માંડુકિ-. ૮. ઋષી. શૂદ્રાણી. જનનિ. ૯. વસિષ્ઠ.
 -પુજ્ય. ૧૦. કૃષ્ણ- ૧. જ્ઞાનિ. વેદા. ૨. સઘજો ત્યાગે. લાગે. ૩. જોલે.
 ૪. કદાપી. નદિ. મૂળ.

હાળ— જ્યમ મૂળમાં ન સમાય નદી, ત્યમ જીવ સમાય ન પ્રહ્લ; એમ કાર્ય કારણ નિરંતર છે, મુગ્ધ ન લહે મર્મ. ૫
હરિ વર્ણ, જીવ રકાર, ક્રમ, એક કર્મ—રૂપે હોય;
ભણિ ગયાનો આકાર, અધ શિર—છત્ર સેવક જોય. ૬
ચનકાદિ વિષ્ણુ વિલોકિ કહ્યું, અધિકો સ્વરૂપાનંદ;
અમ્યો પ્રહ્લાનંદ પણ અનુભવ્યો છે, આ થકી અતિ મંદ. ૭
શુકદેવજી પણ પ્રહ્લાનંદ — નિમગ્ન હૂતા સત્ય;
ઉદ્ધાર કીધો ત્હાંધિ સ્વરૂપાનંદ અધિકો અત્ય. ૮
જો ભિન્ન નાંતા પ્રહ્લાથી તો, નીકળ્યા કહો કયંમ?
તે માટય માયાકૂટય મૂકી પૂજ્ય પુરુષોત્તમ. ૯
ભાખિયું ભક્ત્યાચાર્ય મારગ જ્ઞાન પ્રાંતિ—મૂળ;
જન દયા—પ્રીતમ સેવવા તેહેને નહીં અનુકૂળ. ૧૦

૫૪. પુરુષોત્તમને પ્રિય જે ભક્તિ જી,
તે સાથે નહિ અણ આસક્તિ જી; ૧
નિશદિન રહે છે કદ મહાન જી,
લભ્ય થવાને કેવળ જ્ઞાન જી. ૨

૫. મૂળમાં. નદિ. જિવ. ઉ. પ્રંમ. ૬. દોષ. ભલિ. ગયાનો.
સિર્જન. ૭. વિષ્ણુ. અનુભવ્યો છે. ઉદ્ધૃત ચમ્પ 'અધિકે વનિમંદ'
છે તે 'આ થકી અનિમંદ' પણ સમય પછી સુધારેણુ જણાય છે.
સુધારો સંગત છે ૮. સ્વરૂપાનંદ. ૯. નાંતા (= નહોતા). નીકળ્યા કહો.
૧૦. ભાખિયું. —અંતો મૂળ. નહીં અનુકૂળ.

૧. ભક્તો આસક્તો ૨. રહે છે. કેવલ.

પોમ્ય કૂટતાં લાલ ન લેશ છ,
 એ જ ઉગરે કેવળ કૂલેશછ; ૩
 કઠણ સમઝવું તેહેવું કેહેવું છ.
 વિવેક સાધન કઠણ જ લેહેવું છ. ૪

ઢાળ—લેહેવું કઠિણ સહુ રીત્યથી, જ્ઞાનમાં વિધન અપાર;
 એ ધૂણાક્ષર—ચાચે સફળ કોકને કોઈ એક વાર. ૫
 તે લાલ પણ વળિ તુછય જોતાં. મુક્તિ મૃત્યુ સમાન.
 જે અસુર અરિભાવ્યે મળ્યા, સમ ઠરચું વૈર ને જ્ઞાન. ૬
 એ તત્ત્વ—હું પણ તુછય લાગે, પ્રેમરસ ખીનાર;
 હરિ દે, ન લે, જલલવણ સરખી મુક્તિ માને ચ્યાર. ૭
 ઢોકળા સરખી મુક્તિથી જન પ્રેત થાય પ્રસન્ન;
 જે ભક્તિ-ધેખર—ભોગિયા, તેહેનું ન માને મજ. ૮
 નિત્ય સેવક સ્વામીભાવ પણ અન્યથા નધિ આનંદ;
 પણ પય પથે માંભર, પાયસ ના પથે રતિમંદ. ૯
 પોતા સરીખો પ્રભુ કરે, પણ ન આચે નિજ ભક્તિ;
 તેહયા—ઝીતમ પ્રાણુ પ્રિય, જેહેને દંડ સ્વરૂપાસક્તિ. ૧૦

૫૫. રૂડી રસાળી શ્રીહરિભક્તિ છ,
 સકળશિરોમણિ વિશ્વે વ્યક્તિ છ; ૧

૩. ઉગરે. કવચ. ૪. કેહેવું. સાધન લેહેવું. ૫. લેંહવું. ધૂણાક્ષર. સફળ.
 ૬. વધિ. મૃત્યુ. મળ્યા. ૭. તત્ત્વ. લાગે. ૮. લે. માને. ૯. ઢોકળા.
 માને. ૯. પથે. માંભરથી મુધારી 'પાયસાં ના.' ૧૦. ભક્તી.
 દંડ. —સકતી. ૧. રૂડી રસાળી. —અકતી. સકલ. —વ્યક્તી.

ભક્તિ-ચુક્તથી ભુવન પવિત્ર છ,
 માધવ માને મનથી મિત્ર છ ૨
 ભક્તિ વિના મ્હો માધન શૂન્ય છ,
 શ્રીભાગવને ભાખ્યુ શુકે મુન્ય છ ૩
 ભક્તિગદિત આમુર તપ અત્ય છ,
 ભવ-ભય-હેતુ ન લહે ગત્ય છ ૪

ઢાળ- ગતિ થાય નહિ ભક્તિ વિના, કોઈ કરો કોટિ પ્રયત્ન,
 ભક્તિ મ્વલ્લપ શ્રમ પગમ પદ, જ્યમ ઢોડી સાટે રત્ન ૫
 પ્રાચીનભગદિશ નૃપ્યે અગણિત યજ્ઞ વિતરી જક્તિ,
 તે થકી ઉલટો ભય થયો, હરચો નારદ દેધ હરિભક્તિ ૬
 ગૌદાની નૃગ નૃપ ભક્તિ વણ થાડૂ પકડૂ કૃકલાશ,
 ભક્તિ સહિત નવે કર્યા ગોદાન પુણ્ય ભિવાશ ૭
 વાસના ન દળે યોગથી, જો હોય ભક્તિ-વિયોગી,
 બહુ દિન સમાધિ ભિતગ્યે કડિ થઈ પૂછ્યૂં યોગી ૮
 શૂ થાય અગણિત સાધન્યે વણ ભક્તિ-સુદર-રથામ ?
 જો ભક્તિ છે તો કોઈ સાધન તણુ છે નહિ કામ ૯
 અજ્ઞા જપો, અણહિદ મુણો, પાપના અધના બ્યર્થ,
 જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણભક્તિ વિના ન મરે અર્થ. ૧૦

૨ માન. ૩ મુન્ય ભખ્યુ - પાછગથી 'ભાખ્યુ' કયું છે
 ૪ -હેતુ ૫ જક્તો પર્મ કોડી ૬ જક્તો થો હરના નાદ.
 -ભક્તો ૬ ગોદાન. થવૂ કનાસ ભક્તો ૭ દવે હોય- સમાધી
 ૮ છે' તો છે ૧૦ પાપના સપર્શ -કૃષ્ણભક્તો સરે

૫૬. વ્યર્થ લણ્યા ભક્તિ વણુ વેદ જી,
 સવણુ દીધો રઘુપતિ ખેદ જી. ૧
 - ભક્તિ વિના વંઠ્યો વૈરાગ જી,
 - જો નવ ઉપનો હરિ-અનુરાગજી. ૨
 ભક્તિ મણિ ને દીપક જ્ઞાન જી, | -
 અભય સભય આદિ કરય માન જી. ૩
 જેહેને જેહેની ઉપર સ્નેહ જી,
 તેહેને ગણિયે તેહેનો દેહ જી. ૪

ઢાળ-દેહ તેહેનો તેહ જેહેને, હું જેહેનું રૂપ;
 ઉર જેહેને સ્ત્રી ભક્તિ છે, તે બાણવા તદ્દય. ૫
 - નહિ મોહ સ્ત્રીને સ્ત્રી થકી, છે માયા પણ સ્ત્રી-દેહ;
 - ભક્તને ન દમે અજા તે, સમઝવું કારણ એક. ૬
 - પુલ્લિંગ જ્ઞાન વૈરાગ, યોગાશ્રિત તત્સમ સોહો,
 - તે માટય પીડય પ્રધાન કે છે, નારી નરને મોહો. ૭
 ભવતારણુ-નૌકા ભક્તિ, દારુ તુષ્ણિ જ્ઞાનાદિક;
 નાભ્યે સકળ સહજ્યે અભયત્વ્હાં સ્વયપિ શ્રમ સહજ્ઞીક. ૮
 જ્ઞાનાદિ તજિ તન ઇન્દ્રિયો કહિ તરે એકલા આપ,
 હુખ દેહને દૂર કરે, તેહને ઇન્દ્રિયો કે શાપ. ૯
 યોગીનું પણ મન માત્ર શુચિ, જો હોય કથાપ્રણુ ધ્યાન;
 નખ શિખ લગી દુરગંધ તનુ, હરિ-સેવાવણુ શય માન. ૧૦

૧. ભક્તી. દીધો. ૨. ભક્તી. વંઠ્યો- ઉપનો ૩. મણી. ૩. આદી. ૪. તેહેનો. ૫. દાસિવામાં 'વે' 'હમેયું' છે -જેનાથી "વે દેહ તેહેનો તેહ" વગેરે વંચાય તેહેનો. ૬. દમે. ૭ પુલ્લિંગ. યોગશ્રીન. દે. છે. નારી. ૮. ભક્તી. દારુ. તુષ્ણિ. જ્ઞાનાદીક. સકળ. ૯. કરે. દે. આપ. ૧૦. યોગીનુ. શુચિ. હેંય.

૫૭. તારે સંગી સહુ હરિભક્ત છ,
 જે કો આશ્રિત હોય જન-ગત છ. ૧
 દેહ રમિક જે છવને વળગાં છ,
 હરિરસ વેળા ન કરે અળગાં છ. ૨
 સહુ સહ જુકતે ભજનાનંદ છ,
 આશિય દે તન્નને ગોવંદ છ. ૩
 અહાં પણ સેવા, અવર ન તૃષ્ણ છ,
 પરલોકચે પણ ભજવા કૃષ્ણ છ. ૪

હાજ- શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરે, કર ચરણ દરશન ધાયે,
 નેત્ર તો નટવર-છબ નિહાળે, શ્રવણ કૃષ્ણ-કથાયે, ૫
 વરનન કરે વાણી હરિ-ગુણ, પદ-કમળ મન ધ્યાન,
 ધ્રાણને પુષ્પ, પ્રસાદિ તુલસી, ચરણોદક સુખપાન, ૬
 શિર નમે હરિ શુભ સંત, ડંડવત સરવાંચે પરણામ,
 સહુ સમરપી હામ ધે માગે, ભક્તિ સુંદર-રયામ. ૭
 ભક્તિનું કળ ભગવંત નિજ, જાનાદિનું કળ મોક્ષ;
 રસિકને રૂપ રસાળ પ્રિય, નિરવાણ ન કુચે રૂક્ષ. ૮
 એ ભક્તિના બે પુત્ર છે, જ્ઞાન વૈરાગ્ય કહાવે;
 ત્યાં ગાય ઘરમાં આવિ સહેજે વત્સ ચાલ્યા આવે. ૯
 કરતવ્ય કશું તેહેને નથી, મનિ પ્રેમભક્તિ અનૂપ;
 જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણમનમોહની રાધારૂપ. ૧૦

૧. આશ્રીત ૨. વતના ૩. વંચા કરે અગમ. ૪ દે. મોવંદ. ૫. જખ્ખ.
 કષ્ણ. ૫ દરે. ધાયે તે. નિદામ. કષ્ણકથાયે. ૬. કમળ. ધ્રાણને.
 પુરપ. ૭. નમે. માગે. -સામ. ૮. ભજીનું કલ. કપ. રસાણ. રસ.
 ૯. ભજીના દહાવે મેહેજે આવે. ૧૦. મનિ-મહાની. -ખખ્ખ.

૮. શિષ્ય જોલિયો સુણિ ગુચિ વાણી ૭ .
 ગુરુ, ભક્તિ સહુથિ વખાણી ૭ ૧
 તે ભક્તિનૂ કહો મુને રૂપ ૭,
 અગ અધિકારી ભૂષણ અનૂપ ૭. ૨
 શ્રીગુરુ જોડ્યા સાલજ્ય, તાત ૭,
 ઠહુ વિસ્તારી પૂછી વાત ૭ ૩
 પ્રેમસહિત છે દશધા ભક્તિ ૭,
 વ્યસન પછી, પેહેલી આસક્તિ ૭ ૪

જાણ— આસક્તિ રાખી શ્રવણ કરચ, છે શ્રવણ પેહેલી ભક્તિ,
 કિરતન, સ્મરણ, પછિ પાદસેવન, અરચન, વદન વ્યક્તિ, ૫
 દાસત્વ ભક્તિ, સખ્યતા, આત્મનિવેદન નામ,
 તે ઉપર દશમી પ્રેમભક્તિ, અતિપ્રિયે ઘનશ્યામ ૬
 પરિક્ષિત શુક પ્રહ્લાદ શ્રી પૃથુ અકૂર ને હનુમાન,
 અરજુન બલિ શ્રીગોપીજન અનુકમ્યે ભક્તિદાન ૭
 તે જીપર આવે આસક્તિ, પછિ વ્યસનાવસ્થા થાય,
 તે જીપર તનમયતા ખરી, વળતી ન કાઈ ફહેવાય ૮
 પ્રેમની અવસ્થા ચ્યાર છે, આસક્તિ ત્રણ વિવેક,
 છે વ્યસનની જે અવસ્થા, પછિ તનમયતાની એક. ૯

૧ મુચિ 'ગુરુ' જોવાર છે, જિનજરૂરી — ભક્તી ૨ ભક્તીનૂ કહો
 બુધણ ૩. સાલજ્ય ૪ ૭ ભક્તી પેહેલી ૫ પેહેલી ભક્તી વ્યક્તી.
 ૬ ભક્તી આત્મા— —ભક્તી ઘનશ્યામ. ૭ પરિક્ષિત પ્રથુ અકૂર.
 બની —ગોપિ-. ભક્તી- ૮. આસક્તી વનતી ફહેવાય ૯ પ્રેમનિ
 છે ૭ જે

એ દશ અવસ્થા ધર્મ તેહેનાં પ્રકટ લાખું નામ;
જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણહેતુ લોગની છે જગવામ. ૧૦

૫૬.

દગરુચિ સ્મૃતિ અલિલાપ્રદેગ છ,
પ્રેમ અવસ્થા એ ચો નેગ છ. ૧

આસકિન ત્રિવ્યાધિ પ્રલાપ છ,
ઉનમાદ-સ ત્રીછ આલાપ છ. ૨

વ્યસન અવસ્થા જડતા એક છ,
અપર મુરછના રહિત વિવેક છ. ૩

તનમયતાની અવસ્થા એક છ,
મૃત્યુસંદેશ પણ છુટે ન ફેક છ. ૪

દાળ—ફેક છુટે નહીં, એ દશ અવસ્થા ફેકેવાય;
જો વિસ્તારી વરનન કડું તો, અંધ વાધી લય. ૫
જળ-સ્વાતિ આતક પ્રેમ છે, આસકિન અંદ્ર ચકોર,
છે વ્યસન વારિ મત્સ્ય, ત્રણય ઉદાહરણના ઠોર. ૬
હવાં કહું અતિસંક્ષેપ શ્રવણાદિક કમ કરિ મ્હાત્મ,
અણુ માત્ર અંતર ઊતરે તો પ્રસન થાય પરમાત્મ. ૭
એક વાર નામ કરણ વિષે શ્રીકૃષ્ણ પડતાં માત્ર,
લયમ શરદ સંગ્યે જળ અમળ, લયમ સદ્ય મુચિ જન ગાત્ર. ૮
હોય સ્વાદ તદ્દપિ દીક્ષિતનો અધિકાર તેહેને થાય;
શ્રીલાગવતમાં કહ્યું છે, જો કદી ચંકે ભરાય. ૯

૧૦. -દિતુ ૧. દગરુચિ. ચો. ૨. આસકિનો. ત્રી. ૫. છુટે નહીં. ફેકેવાય.
૬. જલ. - છે. છે. વારી મત્સ. ૭. શ્રવણાદિક, તે. ૮. સદ. -
જલ. અમળ. મુચિ. ૯. તદ્દપિ. દિક્ષિતનો.

વળિ વધાં શ્રીમહાલક્ષ્મીજી શ્રવણ-મ્હાત્મ અપાર,
જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ એટલું સાંભળ્યું એકે-વાર. ૧૦

૬૦. જપ ગાયત્રી કોટી એક જ,
 દાન સોળ સ્કેં સહિત-વિવેક જ. ૧
 કંતુ શત કોટી કરચા અવેધ જ,
 સહસ્ર કરચા તેણે હયમેધ જ, ૨
 પરિક્રમ ભૂપંચ લાખ હજાર જ
 કરી તેણે જાણે શત વાર જ, ૩
 સુણ્ય એક જેણે હરિનું નામ જ,
 વચન રમાનું સહુ શ્રુતિધામ જ. ૪

ઢાળ— શ્રુતિ શિખરનું સિદ્ધાંત કલિ શ્રીકૃષ્ણ કિરતન સાર,
જે થકી વણશ્રમ અગમ ભવ તરિ સરવ પામે પાર. ૫
કલિકાલ મહાદાશૂચ, નહિ કો કર્મનો અધિકાર;
શ્રીકૃષ્ણ-નામ અડે નહીં, આનંદમય ઉચ્ચાર. ૬
સાધન સકળ શિર મુકુટમણિ શ્રીકૃષ્ણ અપર સ્વરૂપ;
હરિ થકી પણ જળ અધિક, કરુણાવંત અભય અનૂપ. ૭
મહાપાપ અકથિત તાપ અખિલ સમૂળ ભસ્મીભૂત
કરિ કરે પરમાનંદ પ્રિય, હરિ-નામ પાવન પૂત. ૮
મનકામના પરિપૂર્ણ, ચિંતામણિ-અધિકૃં એહ;
મુખ રટણ નિશદિન કરચે હરિ મળશે, નથી સંધેહ. ૯

૧૦. શ્રીમહાલક્ષ્મીજી. કૃષ્ણ. એટલું. સાંભળ્યું.

૧. સોલસકેં. ૨. સહસ્ર ૩. કરિ જાણે. ૪. પામે. ૬. નહી. ૭.
સકલ. શ્રીકૃષ્ણ જલ. ૮. સમૂપ કરે. -પ્રીય. ૯. -પુણ્ય, -મણી. મલશે.

મહા અધમથી પણ અધમ, જેહેની નહીં ગતિ કો કાળ,
ગતિ તેહની કરતા દયા—પ્રભુ નામ શ્રીગોપાળ. ૧૦

૬૧. કૃષ્ણ કહે કે એક જ વાર છ,
તેહેના મૈમાનો નહિ પાર છ. ૧
- ગગાદિ સ્હૌ તીર્થ મહાન છ,
કટપ ત્રિશત લગિ કરતાં સ્નાન છ. ૨
- શુચિ જેહેવું તે થકિ હોય ગાત્ર છ,
તેહેવું શુચિ એક હરિવચ માત્ર છ. ૩
- હરિજસ હેતો ગાય જ્યાં હાસ છ,
મકળ તિરથનો ત્યાં જ નિવાસ છ. ૪

કાળ—છે નિવાસ તીર્થ અખિલનો હરિચરણપંકજ માંદો;
તે આપોખે ઊભા રહે, જન ગાય શુણ નિજ જ્યાંદો. ૫

હરિસ્મરણ કરતાં માત્રમાં બધન ટળે સંસાર;
આનદમંગળ નિત્ય નિર્ભય, પુણ્યનો નહિ પાર. ૬

શ્રીલાલજય જશ શુભ સકળ હોય, અમંગળ ટળિ જાય;
તે સમય મહુ મુખનું વિમુખ દુખ, થદા હરિ સમસાય. ૭

ભય કંમ, દ્વેષે દ્વેષ, કુળત સ્મરણ—હરિ સ્મરણાવ,
તદપિ થયૂ શિવ, તો કહે, કો સ્નેહસ્મરણ—પ્રભાવ ? ૮

૧૦ કાલ. શ્રીગોપાલ

૧ કૃષ્ણ ૨ મંગાદી નિર્થ. ૩ હે. ૪ ૫ છે નિર્ અખિલનો. ૬.
કરતા. ટળે. —મંગત. પુણ્યનો ૭ સકલ. અમંગલ દતિ. સવલ. ૮.
દેશે. તદપી તો કહે.

સ્વસ્ત્યષ્ટકોણુ ને જ્યંષુ જવ પવિ ધ્વજ સુચિરધ-રેષ,
 અંકુશ અંબુજ દક્ષિણાંધિ નવ, ન ન્યૂત વિશેષ. ૭
 મત્સ્ય ત્રિકોણુ ધનુષ-મધવા કળશ મંડળ નામ,
 ગોચરણુ ને અધ ચંદ્રમા, છે લક્ષ્મ સત પદ વામ. ૮
 લીલા-કમળ કર ફેરવે, લવ-રમણુ-હેતુ જેહ;
 ઇત્યાદિ સાભિપ્રાય સહુ ધરિ વસ્તુ હરિજન-નેહ. ૯
 એ રૂપનું ચિંતન કર્યેં ઉર વસે એ જ સ્વરૂપ;
 જન દયા-પ્રીતમ શ્રીપુરુષોત્તમ અખિલે પ્રજના ભૂપ. ૧૦

૬૪. કૃષ્ણચરણમાં મન એક વાર છ
 ને દીધું મહે અવતાર છ, ૧
 તો સ્વપને ચમદ્ધત ન બોય છ,
 પ્રકટ પેખવા કૃષ્ણાંથી હોય છ. ૨
 સદા કરે ચિંતન પ્રભુ કેરું છ,
 તે જન દામોદરનું ડહેરું છ. ૩
 સહજ સદા શ્રીછમાં મન્ન છ,
 સકળ સદ્ગુણ પૂરણ સાધન્ન છ. ૪

દાળ—સાધન પૂરણ સ્નેહ સહિત બે બણે શ્રીહરિસેવા.
 તે અગ્ર સરવે મંદ, દિનકર ઉદે દીપક જેહેવા. ૫

૭. અંકુશ. દક્ષિણાંધિ. ૮. મત્સ્ય ત્રી- ધનુષ... કલશ. મંડળ. છે.

૯. -કમલ. -હેતુ. ૧૦. રૂપનું.

૨. તો. હોય. ૩ કરે. ૨. સકલ સદ્ગુણ. ૫. બણે.

શ્રુતિ કુંડળ ઝળક કપોળમાં, વેલિયું વાડ સોહે,
 મુખ પર અલક-લટ વાંકડી, મનમથ્યનું મન મોહે. ૮
 ચારુ ચિબુક ચોરે ચિત્ત, અમૃત-વચન લટક નિહાળિયે.
 શશી શરદ પૂરણ કોટિ કંદ્રપ મોહન-મુખ પર-વારિયે. ૯
 તાંબોલ-લાલી, કુંદકલિ-દ્વિજ, અધર-ઓપ અનૂપ;
 જન દયા-મીતમ કૃષ્ણ અલખેલોગિ આનંદરૂપ. ૧૦

૬૩. દુલરી-કઠે નિરમળ મોતી ૭,
 કૌસ્થલમણિની જળહળ જ્યોતી ૭. ૧
 વિશાળ વક્ત્રચળ હરિ ભવ્ય ૭,
 ભૃગુપદ શ્રીવત્સલક્ષ્મ અસભ્ય ૭. ૨
 કટિ કૃશ પીતાંબર-પટ ખાળે ૭,
 રશના તે ઊપર અતિ રાળે ૭. ૩
 મણિ મુકતા કંચન સક રયામ ૭,
 વૃંદા-વનમાળા રતિ-દામ ૭. ૪

ઢાળ- રતિદામ વિઠ્ઠલ-વૈજયંતી, અંગદ ભુજ અતિરૂપ;
 કર કંકણ, કંચન-સુદ્રિકા, અહિ મોરલી અત્ય અનૂપ. ૫
 વર વાગેલ, અદ્ભુત ઉપરખોલ, નેયુર ઝમક લુગ પાય;
 ચારુ ચિહ્ન પટ દશ તે તલે, ધરે ધ્યાન યોગીરાય. ૬

૮. -કુંડલ. ઝળક. સોહે. મોહે. ૯. અમનન. નિહાસિયે. સસિ કર. વાસિયે. ૧૦. કંજ.

૧. નિરમલ. જલદલ. ૨. વિશાલ વક્ત્રચલ. ભૃગુપદ. ૩. કદ. પિતાંબર. ખાળે. રાળે. ૪. કામ. વૃંદાવન અલક. મોરલિ. ૬. વાગેલ ઉપરખોલ. વર.

સ્વસ્ત્યેષ્ટકોણુ ને બ્યાંબુ જવ પવિ ધ્વજ સુઝિરધ-રેધ,
 અંકુશ અંબુજ દક્ષિણાંધિ નવ, ન ન્યૂન વિશેષ. ૭
 મત્સ્ય ત્રિકોણુ ધનુષ-મઘવા કળશ મંડળ નામ,
 ગોચરણુ ને અધ અંદ્રમા, છે લક્ષ્મ સત પદ વામ. ૮
 લીલા-કમળ કર ફેરવે, લવ-રમણુ-હેતુ જેહ;
 ઇત્યાદિ સાબિખાય સહુ ધરિ વસ્તુ હરિજન-નેહ. ૯
 ઐ રૂપનું ચિંતન કર્યે ઉર વસે ઐ જ સ્વરૂપ;
 જન હયા-પ્રીતમ શ્રીપુરુષોત્તમ અખિલ મજના ભૂપ. ૧૦

૬૪. દુધ્ણચરણુમાં મન એક વાર છ
 ને દીધું મહે અવતાર છ, ૧
 તો સ્વપને ચમકત ન જોય છ,
 પ્રકટ પેખવા દ્રવ્યકાંથી હોય છ. ૨
 સદા કરે ચિંતન પ્રભુ કેરું છ,
 તે જન દામોદરનું ડહેરું છ. ૩
 સહજ સદા શ્રીજીમાં મન્ન છ,
 સકળ સર્જણ પૂરણ સાધન્ન છ. ૪

હાજ—સાધન પૂરણ સ્નેહ સહિત જો જણે શ્રીહરિ-સેવા.
 તે અગ્ર સરવે મંદ, દિનકર ઉદે દીપક જેહેવા. ૫

૭. અંકુશ. દક્ષિણાંધિ. ૮. મત્સ્ય ત્રી-. ધનુષ... કલશ. મંડળ. ઉં.

૯. -કમલ. -હેતુ. ૧૦. રૂપ.

૨. તો. હોય. ૩. કરે. ૪. સહજ સર્જણ. ૫. જણે.

સાધન અવર શિવ આપણું, પણ શ્રીહરે શું સુખ ?
 શુશ્રૂષામાં ઉભય આનંદ, માટય લગન જ મુખ્ય. ૬
 સરવાત્મભાવ પ્રભુ સુખી કયમ થાય એ અભિલાષ,
 સેવાનું ફળ સેવા જ ઇચ્છે, સુખ અવર નહિ આશ. ૭
 મન લોક વેદની લાજ નહિ, એક કૃષ્ણ પિયુષ ગ્રેમ.
 પતિની પ્રસનતા સાધવી, અચલિત હર એ નેમ. ૮
 માનસી સેવા મુખ્ય પણ મન વ્યસન ઉપજ્યે થાય,
 ત્યાં સાધન-બળ પોહોંચે નહીં, ફળ કૃપા જો શુરશય. ૯
 સેવા ન ફાલે સ્નેહ વણ, પૂજન વેદ પ્રમાણ,
 લહિ દયા-પ્રભુમય જક્ત સહુ સંતોષ અરચન નાણ. ૧૦

૬૫. હરિનું પૂજન સહુ સંતોષ છ,
 તે મહાસેવા વૈષ્ણવ-તોષ છ. ૧
 શ્રીહરિ શ્રીશુર સંત સમાન છ,
 જ્યમ ત્રયગંગા ત્યમ અનુમાન છ. ૨
 જન્મ ધરી એકો જ પ્રણામ છ,
 જોઈએ કીધો સુંદર-સ્થાન છ, ૩
 તેથી ઓછા દશ હયમેધ છ;
 સંસૃતિ છૂટે નહિ એ વેધ છ. ૪

૬. 'શુશ્રૂષામાં' (સુપારેણ છે). મુખ્ય. ૭. પ્રમ. અભિલાષ. ૬૯.
 ૪૭. ૮. -વેદનિ.

કૃષ્ણ. અચલીત. ૯. -મલ નહીં ફલ કૃપા. ૧૦. ફાલે.

૧. હરિનું. ૩. કીધો. -સ્થાન.

ઢાળ—વેધ તો સર્વ નિવેધ નમન્યેં, માયા કાળ ન ત્રાસ.
 જે પ્રણામી શ્રીકૃષ્ણનો, નહિ જનની જઠર નિવાસ. ૫
 કેમ વચન મન હરિ નમન કરતાં સકળ સાધન પૂર્ણ,
 ‘હરયે નમઃ’ મુખ ઉચ્ચરયે ચોવિધી પાતક શૂર્ણ. ૬
 શુભ કીર્તિ કેરી અવધિ જગ શ્રીકૃષ્ણ કાઢાવ્યો દાસ,
 સૌભાગ્ય સઘળું દાસ્ય-પદમાં રહ્યું પૂરી વાસ. ૭
 સૌભાગ્યનું લેખું નહીં, મજલકન પરમ પવિત્ર,
 જે તણા પૂરણ પ્રદા પરમાનંદ અચ્યુત મિત્ર. ૮
 અરજ્યુન ઉદ્ધવ ધૂક નૃપ સુગ્રીવ સખા જગજ્યાત,
 પણ સખ્યતા મજવાસિજન હરિ, વિલસણ બહૌ વાત. ૯
 આત્માસહિત સહુ અરપિને સેવે સતત થઈ દાસ,
 જન દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ વણ આશા ન કચહું વિશ્વાસ. ૧૦

૬૬. આત્મનિવેદન જેણે કીધું છે,
 પદ પરમાનંદ છતી લીધું છે. ૧
- ચિંતા સઘળી પ્રસ્રે પામી છે,
 પતિ પુરણાનંદ શિર પર સ્વામી છે. ૨
- સરવાત્માલાભ્યે પિયુ ટેહેલ છે,
 નિધિ નિવેધની છૂટી ગેલ છે. ૩
- સહજ પતિશૂં પ્રકટ્યો પ્રેમ છે,
 શાંતિ પામે સરબ્યે નેમ છે. ૪

૫. કાલ શ્રીકૃષ્ણનો. જનનિ-. ૬. સકલ. ચોવિધી ૭. કીર્તિ. શ્રીકૃષ્ણ.
 સઘળું. ૮. નહીં. ૯. ઉદ્ધવ સુગ્રીવ ૧૦. સેવે. કૃષ્ણ. કચહું.
 ૨. સરની ૩. ટેહેલ જેલ. ૪. પતિશૂં. પ્રકટ્યો. શાંતિ. પામે.

હાજા— સ્ત્રી નેમ નાસે પ્રેમ પ્રકટયે. અનાદિ એ રીત્ય.
 તે અનુભવ્યો રસ જોખીજન : પણ પળ્યે નૂતન પ્રીત્ય. ૫
 આહીર અળખા અધમ જાતિ મકળ—સાધન—હીન;
 - અહો પ્રેમ જળ જે અનિત ઈશ્વર તે તણું આધીન. ૬
 એક પ્રેમ આસક્તિ બસન તનમયપણું મળિ ચ્યાર,
 એ સ્નેહ કેરી અવસ્થા, કાંઈ કથું ખીણ વાર. ૭
 તન તયે ખહુ જ વિયોગથી, રતિ તેની તે અતિ વિન્ન.
 એ પ્રેમલક્ષણ કહ્યું કિચિત, ત્યાંનું ત્યાં રહે મત્ત. ૮
 એક વાર આખા દિવસમાં વણ મળ્યે નવ રહેવાય,
 કદિ ના મળે તો વિકલ થાય, આસક્તિ એ ફરેવાય. ૯
 ઉર પરસ્પર વીધાય, નવ અશિ શકે કો અલુમાત્ર,
 જન દયા—પ્રીતમ કૃષ્ણ કરુણા તે બસન રસપાત્ર ૧૦

૬૭. અતિ દુર્લભ છે એહેવી ભક્તિ છ,
 જેહેની દાસી ચ્હારે મુક્તિ છ. ૧
 આચરણ વય વિદ્યા રૂપ કોય છ,
 ધન જાતિ જાગ હરિ નવ જોય છ. ૨
 રાધાવર ભક્તિરસ ભીજે છ,
 નિરમળ રતિ પાખ્યે નવ રીઝે છ. ૩

૫. અનાદિ. અનુભવ્યો. જોખિ-. ૫૫ પળ્યે. ૬ અળખા જાતી. સકલ.
 -૫૬. ઈશ્વર ૭ આસક્તી મળિ એ ૮ તેની ગિચિત, ત્યાંનું મધ્યે.
 મળે તો ૧૦. સકે. અણુ-. -કૃષ્ણ-.

૧. ભક્તી. મુક્તી. ૨. રૂપ. જાતી. જલ ૩ ભક્તી-. નિરમળ રીઝે.

પારધિ કચ્છાં આચરણુ પ્રતિપાળ લ,
વય કચ્છાં હૂતૂં ધ્રુવળ બાળ લ ? ૪

ઢાળ— ધ્રુવ બાળ, ગજ વિદ્યા કશી, કુળજ્યા હૂતૂં કચ્છાં રૂપ ?
ધન સુદામાને કચ્છાં હૂતૂં ? વિદુર શી જાતિ અનૂપ ? ૫
પુરુષાર્થ શૂં ઉમ્મસેનમાં નિરખિયૂં નંદકિશોર ?
રીઝિયા કેવળ ભક્તિથી, એક એ જ હરિ ચિતચોર. ૬,
હરિભજનમાં પ્રતિકૂળ હોય તેહને તજ્યે દોષ ન કોય,
જનની જનક સુત જ્ઞાત ભરતા ગુરુ આદિક કદિ હોય. ૭
માતા ભરત, પ્રહ્લાદ પિતૃ તજ્યો, ઉમ્મ સુત મતિવક,
બંધુ વિભીષણ, કાંત ઋષિપતિયો, બલિ ગુરુ શુક. ૮
તે પરમ પ્રિય પરમાણુવા, જે ભજવે ભગવંત,
શત્રુ સરસ તે સમજવાં, પ્રભુથી ચળાવે ચ્યંત. ૯
મહુદયમાં પડી ચતુરાઈ સ્હો, અવગુણ સમજય ગુણ જેહ,
જન દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણશૂં જો નથી સાચો સ્નેહ. ૧૦

૬૯. તેજસ્વી હોય સૂર્ય સમાન લ,
ગણપતિ સરખો મહામતિમાન લ, ૧
આનંદદાતા શીતળ સમ ચંદ્ર લ,
વૈભોગી તો બીજો ધંદ્ર લ, ૨

૪. -પવ. બાલ. ૫. બાલ. ૬. રીઝિયા કેવલ. ૭. પ્રતિકૂલ હોય. ૮. તજ્યો. બધૂ ત્રિકિવણ -પતિયો. ૯. ભગવે શત્રુ ચળાવે. ૧૦. પડિ. મહુદય સાચો.

૧. દેવ. સૂર્ય. મહામતિ. ૨. શીતલ. તો.

દ્રવ્યવંત તો તુલ્ય કુમેર હ,
અયળેપણામાં તુલના મેર હ, ૩
રૂપવંત તો જેહેવો કામ હ,
અરજીન સરખો ધીર સંગ્રામ હ, ૪

[ઢાળ-] સંગ્રામવાદે સુરશુર સમ, જનક જ્ઞાન્યે પૂર,
દેવી કામા સરખો કામી, મુનિ-રોમહરધાયૂર, ૫
નૃગ કરણ સમ દાનેશ્વરી, ગંભીર સિંધુસમાન,
વિક્રમ સરીખો યશસ્વી, સત્તવાદી શિબિ નળ માન, ૬
કવિ શુક સમ, ધરમી યુધિષ્ઠર, વાયુ સમ બળવત,
સમ સિદ્ધ સહસ્રાણીન, ઇત્યાદિક સુગુણ અનંત. ૭
સહકુળ જનમ, સહકર્મ લક્ષણ, ન્યૂન નહિ કશી વસ્ત,
એક શુદ્ધ ભક્તિપ્રેમ મજાપતિ વિના સહુ શ્રીઅસ્ત. ૮
ચો ચૌદ પદ નવ અષ્ટદશ ભણિ કર્યું સઘળું ટોળ,
શ્રીકૃષ્ણભક્તિ નથી તો સમજવો દિલ ચડોળ. ૯
નહિ વેળુ પીલ્યે તૈલ કદિ, જળ મધ્યે નવનીત ન્હોય,
ત્યમ દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણભક્તિ વિના ભદ્ર ન જોય. ૧૦

૬૬. સ્પર્શમણિનૂં પૂર અભિરામ હ,
ચિતામણિમય રચિયું ધામ હ, ૧

૩. તો. કુમેર. અયેલ-. ૪. જેહેવો. ધિર. ૫. -યુર-. ૬. સત્તવાદિ.
૭. બલવંત સહસ્રાણીન. ઇત્યાદિક ૮. -કુલ કોચ ભક્તો-. ૯. ચો.
સઘળું. ટોલ. શ્રીકૃષ્ણભક્તો. તો. ચડોલ. ૧૦. વેળુ જલ. નવનિ.
કૃષ્ણ ભક્તો. ૧. -મણીનૂ. પુર રચિયું.

કામધેનુ ઘેર અક્ષયપાત્ર છ,
 વાક્ય વાટિકા મુરદુમ માત્ર છ, ૨
 નવમહ-સિદ્ધિ સહુ આધીન છ,
 સહુ જગ જેહેની આગળ દીન છ, ૩
 જો નથિ ભક્તિ-નંદકુમાર છ,
 તો એ પામ્યું સહુ ધિછાર છ. ૪

ઢાળ— ધિછાર ઇત્યાદિક સકળ મળ તુલ્ય લહે હરિભક્ત;
 જે ભૂલ્યા સકળ પ્રપંચ દૃઢ, શ્રીકૃષ્ણરૂપાસકત. ૫
 જ્યમ છવે ક્ષણિ મણિ જોઈને, જળમગ્ન છવે મમ્મ, .
 તે વિના પ્રાણ ટકે ન ક્ષણ, જોહેવી અનન્ય પ્રીતિ સ્વમ્મ. ૬
 નવધા ખરી, પણ પ્રેમભક્તિ તણું જળ છે અત્ય;
 તે વિના રસિકચૂડામણિ હરિ વશ ન થાય એ સત્ય. ૭
 જ્યમ પુષ્પ નાના-ભતિ પર ટકિ મધુપ લે ક્ષણ ગંધ,
 પણ કમળ વણ બંધન ન કંચડું, એમ સમજાય ઉભય

સંબંધ. ૮

છતે અજિત, બાંધે અબધ, બળપાશ અતિશયપ્રેમ,
 હરિ કીડામૃગ પ્રેમી કરયા, ભૂલ્યા વચન-શ્રુતિ નેમ ૯
 કદિ તુટે વજની શૃંગલા, પણ પ્રણયપાશ ન તૂટે,
 જ્યાં દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણને મન ગોહુનું બળ ખૂટે. ૧૦

૩. -સિદ્ધી. આગત. ૪. ભક્તી તો. ૫. સકલ. મલ. ૬૬. ૫ કૃષ્ણ-
 ૬. છવે. જલમગ્ન. છવે મત્સ. સ્વત્સ. ૭. -ભક્તી. બલ રસિકચૂડામણી.
 ૮. પુરપ. ક્ષણ. કમલ. ૯. છતે. બાંધે. બલ-. કિડામૃગ. ભુલ્યા.
 ૧૦. વજની. તૂટે. કૃષ્ણને. બલ ખૂટે.

૭૮. શિષ્ય વધો : શ્રીગુરુ, મુનેં કહિયેં છ, એહેવી ભકિત તે કયમ લહિયેં છ ? ૧
તેહેનો છે કાંઈ સરળ ઉપાય છ,
હુલ્લ વસ્તુ પ્રાપતિ થાય છ ? ૨
શ્રીગુરુ જોડ્યા વચન અભંગ છ :
ઉપાય એહેનો એક સતસંગ છ. ૩
કૃષ્ણ-કૃપાયેં તે પણ લાધે છ,
પછિ પદ , તેહેના નિત્યારાધે છ. ૪

ઢાળ— આરાધના શ્રદ્ધા સહિત દીનતા મનમાં. લાવે, જોઈ કૃપા ઉપજે ભકિતને તવ પ્રેમ-ભકિત આવે. ૫ તે વેશધારી ઘણા, પણ અનુભવી વિરળ જ હોય, જે તાદશી કેહેવાય, હરશન થતાં અઘ હુખ ખેડાય. ૬ તે તણાં લક્ષણ, સુરય, કહૂં, જે કદ્યાં ચાત્રપુરાણ : પ્રભુ પ્રાણાધિક જેહેનેં પ્રિયે, પ્રભુનેં અધિક તે પ્રાણ, ૭ શ્રીમદાચાર્યનો દહાથય ઉર, અન્યાથય નહિ નામ, નિરપેક્ષ, વરજિત કામ-લોભ્યેં, સેવે સુંદર-શ્યામ, ૮ માત્સર્ય રહિત વિરક્ત, તત્પર સદા પર-ઉપકાર, હોય બ્યસન સેવા કથા કિરતન સતત નંદકુમાર, ૯ ગુણ સત્ય મિષ્ટ સુહૃતકરણ વાયક વદે હરિયુક્ત, જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-વલ્લભ સંત છવ-મુક્ત. ૧૦.

- ૧ ભક્તી. ૨. તેહેનો. સરળ. એહેનો. ૪. કૃષ્ણકૃપાયેં. નિત્યારાધે.
૫. કૃપા. -ભક્તી. આવે. ૬. નમ્રતા. હોય તાદશી કેહેવાય. ૭. પ્રિયેં.
૮. શ્રીમદાચાર્યનો દહા. નિરપેક્ષ. -શ્યામ. ૧૦. વદે. -કૃષ્ણ. -જીવન.

૭૧. તે ભગવદ્દીય-દાસાનુદાસ છ,
 થાતાં ઉર હોય ભક્તિ-નિવાસ છ. ૧
 સતસંગતનૂં મ્હાત્મ અપાર છ,
 હરિ મળવાનો સત્યુપચાર છ. ૨
 ઉદ્ધવ પ્રત્યે શ્રીહરિ-વાણી છ,
 તે કહું કિંચિત ઇહાં વખાણી છ : ૩
 ઉદ્ધવ, મુજને ન રોધે યોગ છ,
 સાંખ્ય, ધર્મનાં કર્મ-પ્રયોગ છ, ૪

હાજી— ન પ્રયોગ, ન સ્વાધ્યાય, તપ દક્ષિણા દાન ન ત્યાગ
 મત નેમ થમ તીર્થાટપ્ત્યે ન રોધાઉં નાના યાગ
 રોધાઉં નહિ વેદાધ્યયન—આદિ વિના સતસંગ
 વણુ ધર્મસાધન થાઉં વશ હૂં, બે મુસંગ્યે રંડ...
 બહુ દૈત્ય રાક્ષસ ખગ સમૂગ ગાંધવ અપહરા નાગ,
 જન સિદ્ધ આરણ્ય વિદ્યાધર ગુહ્યક કપિ સદરાગ, ૭

હાથપ્રતર્મા ૫૧ ૩૧ થી ૬૯ (અ) મુખીમાં ૭૦ ૫૬ ઉનારેલાં છે. ત્યાં
 સજંગ હીરી બાધેલા ગુજરાતી અક્ષરોમાં “ પાછળ આંદાની સાંધણી
 આ મંથના પ્રારંભની પછવાડે પાના ૨૫૧ મુકોને પાંત ૬ થી લખી
 ૧૧ તાંદાથી વચ્ચે. ૪ કોતરેમા ૫૬ થકી છે. ” અને પા. ૬ (બ) ને
 મથાળે નાગરી અક્ષરોમાં “ ૧૧ સાંધણી પાને ૬૯ મેથી રસીકવલ્લભપ્રંયની ૧૧ ”
 એમ નોંધવામાં આવ્યું છે. આ બંને લિપિઅક્ષરો કવિ દ્વારામના
 હાથના છે.

૧. ભગવદ્દીસાનુદાસ. હોંબ. ૨. મળવાનો. ૩. કહું કિંચિત. ૪. રોધે.
 ૫. દક્ષિણા, તિર્થાટપ્ત્યે. રોધાઉં. ૬. આદિ. ૭. સમૂગ. કપી.

શ્રીવૈશ્ય શૂદ્રને અંત્યજ જાતિ, ૨૪ તમ પ્રકરતી મપાપ,
 તે તે મરવ મુજ પામિયા કેવળ સુસંગ-પ્રતાપ. ૮
 તે કાંણુ કાંણુ કહૂં, સુણો, પ્રહસ્લાદાદિક જાતિ બૂપ,
 વૃષપરવા વૃત્રામુર ઘાણામુર તરયા ભવકૂપ. ૯
 હનુમાન સુમીવ અંગદાદિક, તથા ભાંખૂવાન,
 તે સહુ ઠયા પ્રભુ પદ લહ્યું, સતસંગ શક્તિ મહાન. ૧૦

૭૨. ગજ સમ્રાટ ને ગિધ ખગજાતિ ૭,
 વ્યાધ વળી ફળજા જગેખ્યાતિ ૭, ૧
 યજ્ઞપતિયો સહુ મજગોપી ૭,
 ભક્તમણિ મતસંગ્યે આપી ૭; ૨
 પ્રકટયો ઇત્યાદિક હરિ-રંગ ૭,
 પ્રભુ પામ્યાં કેવળ સતસંગ ૭. ૩
 સંગ સંતનો વ્યર્થ ન જાય ૭,
 અરૂપમાત્ર પણ અતિ ફળદાય ૭. ૪

દાળ— ફળ અતિ સહજ સતસંગથી, તરિયો અભિભવ પાપી,
 સુત-નામ નારાયણ ધરાવી, સુક્તિ સુક્તિ આપી. ૫
 પતનવીથી ઉદ અતિ અગુચિ જ્યાં મળ્યું જઇ
 જળગંગ,
 ગંગા થયું છે સહજ સદ જ, જો જળ મહદ પ્રસંગ. ૬

૮ વૈશ્ય શૂદ્ર જાતી કેવલ ૯ વૃષપરવા વૃત્રામુર ૧૦ સુમિત્ર ભાંખૂવાન.

૧ ખગજાતી વનો. -ખ્યાતી ૨. -પતિયો. -મણી ૩. કેવલ.

૪. ફલદાય. ૫. ફળ. અતિ. તરિયો. સુક્તી. ૬ પતનવિથી. મળ્યું.

જલ- જવ.

હરિસંગિ-સંગ સમાન લવ સુખ-નાક નહિ નિરવાણ,
 તો મૃત્યુલોકનું મૃયા સુખ તે, કરે કથની કાંણુ ? ૭
 સુરદ્રુમ હરે દારિદ્રતા, યશી તાપ, ગંગા પાપ,
 તે ત્રણે સાધુસંગ સઘ હરે જ અતુળ-પ્રતાપ. ૮
 હોય વૈષ્ણવ વૃક્ષ-સમાન-ગુણ, પરસુખ કરે સહિ કૃલેશ,
 નમ્રશિખ લગી પરમાર્થ સહુ, સ્વાસ્થ્ય નહીં લવલેશ. ૯
 વણુ વાંક દે દુખ દુષ્ટ, મારે દુરવચન ઉર ખાણુ,
 સ્તાવિ દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ માગે, તેહેનું પણુ કલ્યાણ. ૧૦

૭૩. ગુણ સાધુનાં હોય જ એહેવા છ,
 પરોપકારી, આય ન સેવા છ, ૧
 દોષ કરે ખડો પરના પાન છ,
 પ્રકટ કરે ગુણ અદ્ધ મહાન છ. ૨
 ગરલદોષ સાગર પીધો છ,
 ચંદ્ર ચતુરથી ભાલ્યે દીધો છ. ૩
 દુરલભ સાધુ મળવા એહેવા છ
 મળે, પ્રસન્ન જો હોય હરિદેવા છ. ૪

ઉત્તરો—હરિદેવની ઠગુણાળ્યે ભગવદી એહેવા ભેટે,
 ભક્તિ ઉદે અનપાયિની, દુકિત દુઃખ સહુ મેટે. ૫

૭ પ્રત્યુ- પ્રસા. કરે. ૮ સસિ. સાધુ- ૯. વક્ષ- નવી. ૧૦. કૃષ્ણ.

૧. સાધુના. ૨. કરે જો. કરે. ૩. પીધો. દીધો. ૪. સાધુ મળવા. મળે.

હૈમ. ૫. -મત્યં. મેટ્યે. ભક્તી ઉદે અનપાયની દુકિત મેટે.

એમ મુણી બોલ્યો શિષ્યઃ શ્રીગુરુ, મહાપ્રબળ સતસંગ,
 સતસંગ કેટલા કરે છે, પણ નથી ચઢતો રંગ. ૬
 તેહેનું કજૂં કારણ હશે? મહારાજ, મુજનેં ભાષો,
 શી પેરચ લાગે સંગ-સન્નન, તે વિધિ કહિ દાખો. ૭
 મુણ્ય, શિષ્ય, અતિઉત્તર કહું, બોલિયા શ્રીગુરુરાય.
 છે ઓછચ અકેકી ઉભયમાં, દખ્યેં કારણ્ય થાય. ૮
 આતુર પરીક્ષિત શુદ્ધ શ્રોતા વક્તા શુક શુચિ શ્રામ,
 ફલીભૂત મગતિ શીધ ધૈ, નૃપ મળ્યું અચ્યુત ધામ. ૯
 શ્રોતા તથા વક્તા ધરોળર મળે ત્હાં શી વાર?
 જન હયા પ્રીતમ કૃષ્ણપદપંકજ ઉભય ચિત તાર. ૧૦

૭૪. તે જ કથા સાંભળી બહુ જન્ન છ,
 પણ પરીક્ષિત મરખ્યુ નહિ મન્ન છ, ૧
 માટ્યેં ન થયું ફળ તતખેવ છ,
 વક્તા તેના તે શુકદેવ છ. ૨
 તરે તુળિકા, આશ્રિત તારે છ,
 અનુભવ સહુને, શાસ્ત્ર પોકારે છ, ૩
 પણ જો ઉર હોય રહિત વિકાર છ
 તરે; ન તારે લીલી લગાર છ. ૪

૬ બોલ્યો મહાપ્રબળ ॥ હશે મહારાજ. પેરચ લાગે વીધી દાખો.

૮. બોલીયા છે. દખ્યેં. ૯. પરીક્ષિત મુણિ. ફલીભૂત સિદ્ધ મળ્યું.

૧૦. વરોળર. મળે - કૃષ્ણ.

૧. સંભવિ. પરિક્ષા. ૨. ફલ. ૩. તુળિકા. ૪. લીલી.

ઉથલો.—લીલી ન તારે તુંજિ ત્યમ, ન ફળે સમળ જન સંગ;
 ફરિ તેનું તે જ કરે સુકાર્ય, વિકાર થાતાં ભંગ. ૫
 આરદ્ર વચ્ચ અડે અવર, ભીજવે તે પણ વાસ;
 અડયું વસન સૂકું શુષ્કને ત્યાં નહીં શીતાલાસ. ૬
 મલયાદ્રિદ્રુમ અદન સહુ, પણ નહિ ધરંડ, ન વંસ;
 ઉરમયિયો તે માટય ત્યમ; સદમંગ ફળે ન નૃશંસ. ૭
 શતકલ્પનીરનિમગ્ન ઉર પાપાણુ આગ્ય ન જાયે;
 કદિ અષ્ટ ચામ ઉકાળિયે, કાગડુ ન કોમળ થાયે. ૮
 વ્યમ ચિત્ર કેશ અંદ્રથી નવ શમે તન પરિતાપ,
 ત્યમ ગગનશશીથી પણ ન ઉભરે ચિત્ર ઉદ્ધિ આપ. ૯
 નિઝાસુ ઉપદેષ્ટા ઉભય હોય, ઉચિત ટળે ભવ રોગ,
 જન દયા પ્રીતમ—કૃષ્ણકરુણા, તવ મળે એ યોગ. ૧૦

૭૫.

હિત હરિ જગવે સાચા સત જ,
 તે જ દુષ્ટ ભૂલવે ભગવત જ. ૧

હરિજન પારો નિત્યે વસવું જ,
 દુષ્ટ સગથી દૂર ખસવું જ. ૨

દુષ્ટ સગ પેહેલો પરનારી જ,
 નિજની પણ બહુ પ્રિય નહિ સારી જ. ૩

૫ ફળે સમળ ૬ સુશ્કને નહી ૭ ફળે ન જસસ. ૮. નિમગ્ન.
 જાયે. ઉકાળિય. કોમળ થાયે. ૯ શમે ગગનશશીથી. ઉભરે. —ઉદ્ધિ.
 ૧૦ હોય. ટળે. —કૃષ્ણ— મલે:

૧. જગવે. ભૂલવે. ૨. દૂર ખસવું. ૩. પેહેલો.

કામ દામ બે માયાધામ હ,
સદા અવિદ્યા ત્હાં વિશ્રામ, હ. ૪

ઉપલો—વિશ્રામ જ્યાં નહિ અવિદ્યા, ત્યાં સહુ અમંગળ હોય,
શમશાન સ્થળ ત્યાં ગ્રેત હોય, કઉત્યક ન માને કોય. ૫
તરુણી જ માયા મોહિની, તરવા ન હે જ્યાં સંગ,
અણુમજ્યા કો કદિ ઊગરે, મળતાં મકળ બળ લંગ. ૬
તે માટય એહેવું નાસવું જ્યમ છાયા-રૂપશી ન થાય,
જ્યમ છાયા-મગરી-છાયા અડતાં કાયા કરડી ખાય. ૭
તરવારય સરખી તરુણી શણગારી દીસે સારી,
ઊપર અનોપમ રૂપ મનુહર, અંતરમાં હત્યારી. ૮
પચરંગી પ્રકુલિત પુષ્પ સરખી મોહન નિરખ્યે નારય;
મસજ્યા પછી મન ગ્લાનિ ઉપજે, ચતુર ચિત્ત વિચારય. ૯
દુખ દુકિત નરકની ખાણુચ સી, ડરિ પરી ચિતથી ફહાડય.
જન દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ મળતાં મધ્ય મોટી આડય. ૧૦

૭૬. ધન પણ તેહેવું મજ બગાડે હ,
પ્રભુમાં ખોચ્યું ખેચી ફહાડે હ. ૧
અનર્થ જેહેમાં દશ ને પાંચ હ,
શ્રીગુણ ગાયા લસ્યા આંચ હ. ૨
સુહૃદ સરવથી ફલેશ કરાવે હ,
પ્રાણ હોય કે ગ્રેત બણાવે હ. ૩

૫. અમંગલ. રૂપ. દોષ. મનિ. ૬. રૂ. અણુમજ્યા. મળતાં. સકલ જલ.

૭. છડાયા. ૮. તરુણી સજ્જાગિ ૯. ખચગિ મસજ્યા. ૧૦. તકનિ.

કૃષ્ણ મહતા ૧. ફહાડે. ૩. કરાવે. બણાવે.

હરિસેવામાં વા પરમાર્થ છ

વિત વવરાયું, સફલિત અરથ છ. ૪

થલો—સફલિત કરવું અર્થ એમ જ, હોય જો કદિ પાશ,
 નૂતન ઉપાર્જન કેરી હરિજનને ન ધરવી આશ. ૫
 મેલતાં દુખ, દુખ રક્ષણમાં, હાનિ થતાં મહાદુઃખ,
 પરવાર પ્રભુ લજવા ન પળ, સહે ચિત્ત કૃષ્ણ-વિમુખ. ૬
 ભોજન વસન ચિંતા કરી વૈષ્ણવ ન થાવું ઉદાસ,
 સહુ વિશ્વ પોષે વિશ્વંભર, કથમ ભૂલશે નિજ દાસ ? ૭
 ગિરિ શિખર-દ્વંશ શીચે હરિ, અનાયાસ અજગર પોખે,
 દધિ-મધ્ય શક્કરખોર ખગે સાકર વડે સંતોખે. ૮
 જનમતાં પેહેલું જનનીસ્તન પય પ્રકટ કરયું પ્રભુ પાસ,
 ચુગણી રમ્યા પછિ ચંચુ રચી, જડ છવ નથિ વિશ્વાસ. ૯
 છે અજખ ગુલમહેરી ખગી, તજી અહાર રટય મુખ રામ,
 જન દયા પ્રીતમ ચંચૂ કરી ચંરણે ચતુર સુખધામ. ૧૦

૭૭. શિષ્ય વધો એમ સુષ્ટિ કર જોડી છ :

સંશે મોટો નાંખો ત્રોડી છ. ૧

દામ દામ મોટા અંતરાય છ,

મળવા દે ન્હે મોહનરાય છ. ૨

૪. વવરાયું ૫. સફલીત. હેંગ. ૬. હાની. મહા-. ૭. કૃષ્ણ-વિમુખ

૭. બુદ્ધિ. ૮. -શીચે દરી. પોખે. સંતોખે. ૯. જનમતા. જનનિ-

રચિ. ૧૦. કરિ.

૧. સંશે ૨. અત્રાથે. ૨. મલવા.

સમઝે સહુ કો પંડિત પેહેલાં છ,
તે પણ એ બેમાં કયમ પેહેલાં છ. ૩

ત્યાગી જ્ઞાની યોગમળેલા છ,
તે પણ મનમાં માયા-ચેલા છ. ૪

ઢાળ— ચેલા પ્રકટ, કોઈ ગુપ્ત, માયાથી બચ્યું નહિ કોય,
કયમ બાણીતા ભૂલા પડે, આશ્ચર્ય અતિશે હોય. ૫
એમ સુણી શ્રીગુરુ બોલિયા : તુને થઈ શંકા સત્ય;
એ કૃષ્ણ-માયા અતુલ-બળ અકલિત અટપટી આત્ય. ૬
નિજ કળ-બળ્યે નિકળાય નહિ, વણ શરણ વિઠ્ઠલરાય,
ગજ પંકમાં મૃગ ફંદ ફણિ બળ કર્યે ગહુ જકડાય. ૭
ગુરુ દ્વારા શ્રીકૃષ્ણની શરણાગતિ પ્રહે દંઢ ટેક,
તે છવ માયાબળથી છૂટે; ઉપાય જ એક : ૮
એક અનન્યાશ્રય નિરંતર શ્રીનંદમુતનો જાલે,
તો માયા કાળાદિ કરમ-બળ કોઈનું નવ ચાલે. ૯
નહિ દેવ દેવી કોઈ હરિ-અવતારનો પણ દાસ,
પતિ દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-આશા એક દંઢ વિશ્વાસ. ૧૦

૭૮. કર્યું પછિ કરવું ન રહ્યું તેહેને છ,
આશ્રય પુરુષોત્તમ એક જેહેને છ. ૧

૩. પેહેલાં. પેહેલાં. -મહેલા. ૫. વચ્યું. ૬. કૃષ્ણ- -ગણ. ૭.
કલપસ્યે. નિકળાય. સખ. ૮. શ્રીકૃષ્ણની. શરણાગતી. પ્રહે પ્રક.
-મલથી. ૯. જાલે. કાલાદી. -ગણ. ચાલે. ૧૦. કૃષ્ણ- ૬૬.

વહે પ્રભુ તેહેનો યોગ-ક્ષેમ છ,
નિજ જન જાણી દે નિજ પ્રેમ છ. ૨

સરવ સમરપી થાવું દાસ છ,
હરિ વણુ આશા અવર ન; ત્રાસ છ. ૩

સમ્રથ સ્વામી-બળ નિશ્ચિંત છ,
સહુ-કરતા માને ભગવંત છ. ૪

થલો—ભગવંત એક દેહ ભરાસે, વણુ-કર્યે થયું સહુ પૂર્ણ;
ઉર આવ્યો અણુ-વિશ્વાસ પતિ, સહુ કર્યું સાધન ચૂર્ણ. ૫
ઈંદ્રજિતનું પ્રહ્લાદ વણુ-વિશ્વાસ વ્યર્થ મહાન,
દેહ પ્રતીત્યે આતક અનાવૃષ્ટિમાં સ્વાતિ-પાન. ૬
તે માટ્ય એક જ પ્રજાપતિ ભજિ સમરવા ધરિ દેક;
સહુ દેવમાં વણુ કૃષ્ણ જાણી ભજન વ્યર્થ, વિવેક. ૭
પિયે શુદ્ધ સ્વાતિ-જળ બપેયો ગગન પડતી ધાર,
સરિ સરાદિ ન સ્વાતિ-સમંધે પિયે જ્યમ કો વાર. ૮
વણુ સ્વાતિભિદુ ન શીપ ગ્રેહે ત્યમ સિંધુ-જળ તનહીન
ઉદ ઉદધિ સ્પર્શ ન ધાર, યમુના વસે યમુના-મીન. ૯
જો અમર નિજ જન પૂજતાં હોય પ્રસન ગોકુલરાય,
તો દયા-પ્રીતમ ઈંદ્ર-ચક્ર હતી ન દે શિક્ષાય. ૧૦

૨. દે. ૪. -ગદ. ૫. દદ. યયુ. પુર્ણ. કર્યુ. ૬. ઈંદ્રજિતનું. ૬૬.
અનાવૃષ્ટિમાં. સ્વાતી-. ૭. -પતી. કૃષ્ણ. ૮. -પિયે. સ્વાલીજલ.
બપેયો-. સ્વાતી-. ૯. -વિદુ. ગ્રેહે. -જય. ૧૦. દોષ. શિક્ષાય.

૭૯. સુષિ એમ બોલ્યો શિષ્ય વચન છ :
 પ્રભુ, એક સંશે મ્હારે મત છ. ૧
 અનન્ય જનને હરિ ઇક ભજવા છ,
 ઉચિત કહ્યું, સુર અવર ન યજવા છ, ૨
 પણ નહિ આશ્રે અન્ય-અવતાર છ,
 કેવળ ભજવા નંદકુમાર છ, ૩
 તે કયમ કહિયે, મતિ-અધિપ છ,
 તારતમ્ય શો વહ્નિદીપ છ ? ૪

ઉપલો—ક્રૂરો, દીપક-વહ્નિ ભેદ શો, સમજાવિયે; મુજ સ્વામી,
 સુષિ આચારજ એમ વદા સૂક્ષ્મ સમજિ અંતરયામી : ૫
 સુર્ય, શ્રીછથી અવતાજ સહુ, પણ કારજ-કારણ-ભેદ,
 કેા કળા અંશાવેશ વિભૂતિ, કૃષ્ણ અક્ષમ ક્રૂરે વેદ. ૬
 જે પતંગ સરખા પ્રેમી, અનળ ન જ્યોત વેહેરો કોય,
 પણ રસિક ટેકી ચકોર, વણ-અંગાર તૃપ્તિ ન હોય. ૭
 વળિ ન્યૂનાધિક છે યજન કળ કમ કમ્યે શાસ્ત્ર પ્રમાણ
 તે કહું કિ ચિત, શ્રવણ કર્ય વિધિ, હોય ભેતું અલણ. ૮
 જો જન્મ પંચ લગી ભલે અવતાર હરિના અન્ય,
 તો હયગ્રીવ-સ્વરૂપ-ભક્તિ ઉપજે તે પુર્ય. ૯

૧. સંશે. ૨. સર. ૩. કેવલ. ૪. મતિઅધિપ. વહ્ની-. ૫
 ઉપલો ક્રૂરો. દિપક-વહ્ની-. ૫. સૂક્ષ્મ. ૬. કના. વિભુતી. કૃષ્ણ(અ)જ
 ક્રૂરો. ૭ પ્રેમિ અનલ. વેહેરો. રસિક ટેક. ત્રિપ્તિ ૮. વળિ. છે. -કલ.
 ૯. જન્મે. તો -ભક્તી. પુન.

દશ જન્મ હયથિર-ઉપાસનથી પ્રીતિ-નરહરિ પામે,
જે રૂપ કૌસ્થુભ દયા-પ્રીતમે સમરતાં લય વામે. ૧૦

૮૦. સહસ્ર જનમ સેવ્યે' નરસ્થિંગ લ,
પ્રકટે નારાયણમાં રંગ લ. ૧
લજતાં નારાયણ લવકોટી લ,
શ્રીરઘુપતિ ઉદ્ભવ રતિ મોટી લ. ૨
રઘુવર સેવ્યે' જન્મ અનંત લ,
તવ હોય શ્રીકૃષ્ણ-ભક્તિવત લ. ૩
શ્રીજી સેવ્યે' પરમગતિ પામે લ,
વૃંદાવન-લીલા વિશ્રામે લ. ૪

ઉત્તરો—વિશ્રામ વૃંદાવિપિન, જ્યાં નિત્યે' જુગલ રતિ રાસ;
તે શ્રીવૃંદાવનચંદ્રમાં અવતાર-અખિલ-નિવાસ. ૫
શ્રીરાધાવરના હાસ્યથી પ્રકટિયા છે શ્રીરામ,
નૃહરિ કૌસ્થભભિ છે, ઉર સદા મુંદરશ્યામ; ૬
શ્રીવામનજી કટિમેળલા, પૃથુ પીતાંબર પ્રભુરૂપ,
શ્રીઋષભદેવજી બાબુબંધ તણું સ્વરૂપ અનૂપ; ૭
શ્રીવત્સલાંછન કૂર્મજી છે, પાદ-પદ્મલ મચ્છ;
પ્રાદેશમાત્ર વસાહજી અવતાર શ્રીજી સ્વચ્છ; ૮

૧૦. પામે. વામે.

૧. સહસ્ર. પ્રકટે ૩. હોય —મકતી. ૪. વૃંદાવન— વિશ્રામે.

૫. ઉત્તરો. વૃંદા— વૃંદાવન— ૬. પ્રકટિયા છે. નૃહરિ. —મણી. —શ્યામ.

૭. પ્રભુ પીતાંબર. શ્રીઋષભદેવજી. અનૂપ ૮. કૂર્મજી. મોક્ષ સ્વચ્છ.

છે દત્તાત્રયજી ચતુર્ભુજ, સનકાદિ આયુધ ચ્યાર,
 છે નેપુર કિંકણિ મનવંતર-રક્ષક પ્રભુ અવતાર; ૯
 સુદ્રિકા-રૂપ મરાણ, કુંડળ કિરીટી, હયશિર-રૂપ
 વનમાળાનો અવતાર હરિ દયા-પ્રિતમ શ્રીમન્નભૂપ; ૧૦

૮૧. અસિત કુટિલ કચ નંદકુમાર જી,
 પરશુરામ તેહનો અવતાર જી; ૧
 સહજ સ્નિગ્ધતા કાંતિ દેશ જી,
 ધન્વંતરિજી તેનો વેશ જી; ૨
 નરનારાયણ પ્રસન્ન-વદન જી,
 વરદ કમળ-લોચન ધ્રુવ જગ જી; ૩
 ચિંતાકૃતિ છે વેદવ્યાસ જી,
 કલકી ઇન્દ્રતાયિ પ્રકાશ જી; ૪

ઉથલો—નભૂમા ક્ષીરાબ્ધિ આદિ વળી સત્ય શ્રીમન્નરનારાયણ,
 પ્રદ્યુમ્ન અનિરુદ્ધ વાસુદેવ ચોથા બ્યૂહ શ્રીસંકર્ષણ, ૫
 ગોલોક અક્ષર-બ્રહ્મપૂર શ્વેતદ્વીપાદિ હરિ હામ,
 બૃહદાં ગયે ના પડવાપણું, સ્વયં પૂર્ણ મહદ તે ધામ. ૬

૯. છે: છે. પ્રમ. ૧૦. કુંડલ કિરિટિ વનમાળાનો.

૨. કાંતી. ૩. કમલ. ૪. ચિંતાકૃતિ ઇન્દ્રતાયિ પ્રકાશ. ૫. મુગમા
 પમી-ફટી દડીએને માટે કોરો ભાગ મુકી દેવામાં આવેલો છે. આમાં
 પાળળથી તદન નવા જેવા લાગના —સંભવતઃ શ્રી. નાથભાઈ
 જોડીને દાથે—આ બે દડી કવિને દાથે લખવી નહીં ગયેલી જ ઉમેરાયેલી
 છે. ક્ષિરાબ્ધી શ્રીસંકર્ષણ ૬. દરી ના.

ઐશ્વર્ય પદ, શ્રીકૃષ્ણનાં, પદ નારાયણનાં ૩૫,
 છે અતુલ્ય અંતઃકરણ, ચો બૃહદ્ શ્રીમદ્ભૂપ. ૭
 સદૃષ્ય સમગ્રય વિરાટ, અક્ષર, પ્રહ્લ્લ ચિહ્ન ફેલે છંદ,
 છે નારાયણ આનંદમય શ્રીકૃષ્ણ પરમાનંદ. ૮
 સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપ તે સમગ્રવું એણી રીત્યે.
 છે સદાનંદ શ્રીરાધિકાવર, તે-શું કરવી પ્રીત્ય. ૯
 પ્રાકૃત સકળ સુર, બૃહદ્ ગણિતાનંદ લાખ્યું પ્રહ્લ્લ,
 જન દયા-પ્રીતમ પુરણાનંદ શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ. ૧૦

- ૮૨.
કૂટસ્થ લગિ છે ગણિતાનંદ છ,	
તો શું લેખું સુરસુખ મંદ છ ?	૧
ફેલેશ, ગણિત શી રીત્યેં બાણું છ,	
સુખ્ય, તે શ્રુતિનો અર્થ વખાણું છ.	૨
જેટલો આનંદ દેશાધિપ છ,	
શત-ગુણ તેથી નાયક-દ્વીપ છ,	૩
ચક્રવર્તિનેં શતગુણ લહિયેં છ,	
શત-ગુણ તેથી સુરપતિ કહિયેં છ.	૪

ઉપલો—લહિ કમ્પેશતઘણું સુખ મહુર જન તપ વિધિ શિવલોક,
 તે થકી છે શતઘણો મોક્ષાનંદ અક્ષર-ઓક. ૫

૭. શ્રીકૃષ્ણનાં. ચો. ૮. પ્રહ્લ્લ છે. શ્રીકૃષ્ણ. ૯. છે. ૧૦. પ્રાકૃત. સદૃષ્ય.

અક્ષર. કમ શ્રીકૃષ્ણ

૧. કૂટસ્થ. છે. ૨. શ્રુતિનો. ૩ દેશાધિપ ૫. -વિધા.

ગણના થઈ તે માટય ગણિતાનંદ કૃષ્ણ-સદત,
 એ અધ્યાત્મક શ્રીસ્વરૂપ છે, જ્યાં ક્ષીન મદામુનિજા. ૬
 છે તેથી પર શ્રીપુરુષોત્તમ, જ્યાં આદિ વૃંદાવન-
 ક્ષીલા અચળના વિહારી, જ્યાં ગમ્ય નહિ ગો મત. ૭
 શ્રીઅંગની સદિ જ્યાં સામગ્રી સદુ નિજરૂપ,
 આનંદમય જ્યાં અખિલ કોશ નિત્ય અન્ય અનૂપ. ૮
 જે થકી જેક ન કરૂં, વ્યાપી વૃંદા-વેદિત લોક,
 જ્યાં થકી પુનરાવર્તિ નહિ, જ્યાં સ્વપ્નમાં નહિ રોક. ૯
 હરહરજગદીશ ન ગતિ, જ્યાં સકળ મુંદરી મામ,
 છે દયા-પ્રીતમ પુરુષોત્તમ પુરુષેક પૂરજગમ. ૧

૮૩.

રમણિક મીઠાવન પામ છે,
 નય દુઃખવેલી અતિ અભિરામ છે, ૧
 સ્વચ્છ મનોહર મુદુમણિમય શામ છે,
 અચલાનંદમય પૂજ્ય ચંદ્રમા છે, ૨
 જ્યાં શ્રીમુના મરિનાકાર છે,
 મણિપુરદ જટિન તટ ઇલિ સાર છે, ૩
 મુગમ પ્રલિન મુંદર ગોપાન છે,
 કમળ કુમુદ નાના-અભિમાન છે, ૪

કંચનલતા મલ્લિકા માલતી કેતકી રહી ફૂલી,
 ચંપક ણકુલ ફલદ્વાર પ્રફુલિત, વલ્લરી રહી જૂલી, ૬
 મણિરતનમય ગિરિરાજશ્રી, શ્રીનાય-મન લોભાય,
 અબ્યક્ત મધુર મુશબ્દ દ્વિજગણ, શોભા કહી નવ ભાય, ૭
 શતપત્ર-લોચન સુંદરી શ્યામા તણાં ણહુ વૃંદ,
 તે મધ્ય વિલસે લાલ નટવર રસિકમણિ ગોવિંદ. ૮
 નિત્ય નવલ રસ-વિલાસ-રચના કથનમાં કથમ આવે?
 છે નિત્યકીલા અપ્રાકૃત આનંદમય, શ્રુતિ ગાવે. ૯
 એ પુષ્ટિ-સૃષ્ટિ સર્વની શ્રીઅંગથી ઉત્પત્ય,
 જન હયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણરૂપ વિના ઠરે નહિ મલ્ય. ૧૦

૮૪. મર્યાદા સૃષ્ટિ જે વખાણી છે,
 તેહેની હેતુ હરિની વાણી છે. ૧
 મન થકિ ઉપની સૃષ્ટિ પ્રવાહ છે,
 સહુનું કારણ સધાનાહ છે. ૨
 પુષ્ટિ-સૃષ્ટિ છે સહુથી શ્રેષ્ઠ છે,
 શ્રીપુરુષોત્તમ જેહેના ઇષ્ટ છે. ૩
 તે શ્રીપુરુષોત્તમ સ્વયમેવ છે,
 દ્વિજકુલ પ્રકટયા વલ્લભદેવ છે. ૪

ઉચ્ચે—શ્રીવલ્લભદેવાત્મજ—સકુલ શ્રીવિકૃલેશાચાર્ય

પરબ્રહ્મ પૂરણ આપ પ્રકટયા દેવી કરવા કાર્ય. ૫

૬. માલતી રહિ ગહિ. ૭. કહિ. ૮. સુંદરી શ્યામા. ૯. ચંપક.

૧૦. આવે. અપ્રાકૃત. ગાવે. ૧૦ —શ્રી કૃષ્ણ.

૧. શ્રી હેતુ. ૨. શ્રી. ૩. છે. ૪. શ્રેષ્ઠ. ૫. વલ્લભ દેવ.

પથ-પુષ્ટિ પ્રકટ કરઓ પુનિત પ્રથવીતલ્યેં પરમેશ,
 કેવળ પ્રમેય-બલ્યેં 'કરી તારવા દૈવી અશેષ. ૬
 સરવાત્મલાલ્યેં શરણુ અહિ સેવવા સુંદરશ્યામ,
 વિશ્વાસ દંઢ હરિ સંત ગુરુ, નહિ અવર સાધન કામ. ૭
 અસમર્પિં વસ્તુ લે નહિ, આશ્રય અનન્ય અખંડ,
 તદઅર્થે સાધન સકળ શ્રીગુરુ કરે હલિ સહુ ઠંડ. ૮
 શુભ કૃતિ સહુ સહજ્યેં બણે બળકૃષ્ણકરણાદિ,
 નિજ બલ્યેં લીલા નિત્ય આપે નંદસુત સુરસૃષ્ટિ. ૯
 ઓ શ્રીવલ્લભકૃત પુષ્ટિપથ શિવ બ્રહ્માનો ન પ્રવેશ;
 વણુ શ્રમ મળે જન દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ શ્રીરાધેશ. ૧૦

૮૫.

નામ-નિવેદન ઓ કુળ દ્વારા છ
 કરિ હરિ ભજવા લાલ્યેં દ્વારા છ. ૧
 પુષ્ટ-ભક્તનો કરવો અંગ છ,
 પ્રતિપળ વાધે પિંચુ શૂં રંગ છ. ૨
 રનેહ ગખવો પ્રભુ પતિ બાર છ,
 વાતસલ્યતા તો બાલ-પ્રકાર છ. ૩
 ભય પણ ધરવો ભૂપસમાન છ,
 નિર્ગોદિન કરવું હરિ-શુણગાન છ. ૪

ઉપલો-—શુણગાન ગુરુ ગોવિંદનું, ધારવો વૈષ્ણવવેશ,
 હરિચંદન લાલ સુભાગ્ય, ઊરધપુંડ વક ન લેશ. ૫

૧. દંડિ અર્થે. ૭ સર્જ. -રયામ ૮. લે. નદી. સકલ ૯. કતી.
 બળે. બલ કાણુ -દી. ગલ્યે. -સદી ૧૦ -કન. મળે કૃષ્ણ
 ૨. -પલ. ૫. -પુદ્

તે મધ્ય મુદ્રા ગોપીચંદન, ઉચિત દ્વાદશ અંગ.
 શુભ કંઠ માળા તુલસી-કાષ્ઠ, પવિત્ર અચળ પ્રસંગ. ૬
 શ્રીગુરુ-ગોવિંદચરણામૃત, નિત્ય મહાપ્રસાદ-સુનેમ,
 અતુલિત મહાત્મ સુભાગ્ય માની સેવિયે સહ-પ્રેમ. ૭
 શ્રીલાગવત શ્રીલગવતગીતા, વલ્લભમારગી અંધ,
 નિત્ય પકલ શ્રવણ સ્વમારગી-મુખ, ટેક પુષ્ટિ-પંથ. ૮
 ચિંતા ન કરી પણ રાખવી, વિશ્વાસ દૃઢ નિજસ્વામી,
 મહાર્ગે ભલું પ્રભુ સંઘર્ષ કરશે ઈશ અંતરયાત્રી. ૯
 ભર ભરસેં ગુરુ સંત શ્રીજી ભજે તે વર ભક્ત,
 જન દયા-મીતમ-કૃષ્ણવલ્લભ સહજ સદા મતિ રક્ત. ૧૦

૮૬. શિષ્ય સાંભળી એ વિધિ વાણી જી,
 પુષ્ટ-પ્રવરભક્તિ ઉર ભાણી જી. ૧
 સંશે છૂટા સઘળા મનના જી,
 તાપ નિવર્ત્યા ત્રયવિધિ તનના જી; ૨
 વર્ત્મ વલ્લભી વહાલો લાગો જી,
 પ્રતાપ દુસ્સંગનો લાગો જી; ૩
 નિજ પ્રભુ મળવા આરત્ય-ભગી જી,
 સકળ કલપના ગીજી ભાગી જી. ૪

૧. ગોપી-. તુલસી કાષ્ઠ. અચળ. ૭. શ્રીગુરુ-. ચરણામૃત. અતુલિત.

૮. 'પુષ્ટિમા-ગિ'નું સુધારી 'વલ્લભમાર્ગમ' કર્યું છે. પુષ્ટી પંથ.

૯. રસિક. ૧૦. સઘળું. કરશે. ૧૦. ભજે. કૃષ્ણ.

૧. સાંભળી. -ભક્તી. ૨. સંશે. ૩. લાગો. ભાગો. ૪. સકલ.

ઉથલો—ભાગી કલપના માહેરી સહુ, સાંભળો, મુજ સ્વામી,
 શુભ રીતિ પુષ્ટિપંથની કહી આપ અંતરયામી. ૫
 પ્રભુ સંબંધી વસ્તુ સકળ પ્રભુરૂપ કહી છે પ્રાગ,
 તદ્દપિ કહો કાંઈ મહાત્મ, સુષ્ટિ ઉર ઉપજે અનુરાગ. ૬
 શ્રીસ્વામ્યનીજ સ્વરૂપ-શૂં અતિ રતિ સુંદરશ્યામ,
 વેદે વધા અદ્વિતીય પુરુષોત્તમ આત્મારામ. ૭
 શ્રીયમુનાજી શ્રીતુલસીજી ગૌ ગોપીજન પ્રિય અત્ય,
 શ્રીકૃષ્ણને શા-માટય છે ? કિંચિત કહો મુજ પ્રત્ય. ૮
 ચરણામૃત મહાપરસાદ માળા જિહ્વપુંડ્રાદિક,
 સમઝવૂં જે કશું સંતને, તે કહો પ્રીત્ય અધિક; ૯
 ચિંતા સમૂળી સહુ ટળે, સંશે સહુ કથમ નયે,
 જન હયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ-શૂં વિશ્વાસ દંઠ કથમ થાયે. ૧૦

૮૭. મુખ દુખ-કરતા હરતા કાંણુ જી,
 અવર કોઈ કે પુરુષ પુરાણુ જી ? ૧
 કર્મ કાળ અહ કેટલા ફેરે છે જી,
 મન સ્વભાવ જીવને પણ દહે છે જી. ૨
 સંશય ટાળો નિશ્ચે થાય જી,
 એ જમજાજ્યે બહુ અથડાય જી. ૩

૫. જીયલો. સાંભળો. રીતી પુષ્ટી-. કદિ. ૬. વસ્તુ સકળ. પ્રભુ-. કદિ.
 તદ્દપી. કહો. ૭. સ્વરૂપ-. રતી. -સાંખ્ય અદ્વિતીય. ૮. ગોપી-. શ્રીકૃષ્ણને.
 છે. કહો. ૯. અત્યપ્રિય. મહા-. માળા. -પુંડ્રાદીક. કશું. અધિક.
 ૧૦. સમૂળી. ટળે. સંશે. નયે. કૃષ્ણ-. થાયે.
 ૨. કાલ. ફેરે છે. દહે છે. ૩. ટાલો.

૧. એ વણ વૈષ્ણવને જે લેહેવું છે,
તે સહુ વણ-પૂછ્યે પણ ફેહેવું છે. ૪

ઉથલો—ફેહેવું ખરું સહુ સ્વરૂપમાને, શુદ્ધ સ્ફુટ સમજાયે,
તે રીત્યથી મુજને કૃપા કરિ કહો, શ્રીગુરુચરણે. ૫
એમ સુણી શ્રીઆચાર્ય વાચક ઉચ્ચરયા પછિ એક :
સુણ્ય પ્રતિ ઉત્તર કંમે કરિ તે પ્રશ્ન પૂછ્યાં જેહ. ૬
શ્રીસ્વામિની શૂં સ્વરૂપ તે, સુણ્ય, કહૂં સહિત-વિવેક;
શ્રીકૃષ્ણ રાધા નામ જે, વસ્તુતા જોતાં એક. ૭
જ્યમ અગ્નિ જ્વાળા, ચંદ્ર કૌમુદી, સિંધુ ને વણિ છોળ
કેહેવાય ભિન્ન, અભિન્ન બંધે, વસ્તુ એક જ ખોળ. ૮
જે “એકમેવાદિતીય બ્રહ્મ” કહ્યું શ્રુતિ જુગ જાણી,
નહિ તો થયું ધ્રુવ “એવ” શબ્દે, ‘અદિતીય’ શિદ વાણી? ૯
ભાસે જુગલ વૈ એક જે મણિ હેતુ એ પુનરુક્તિ,
જન દયા—પ્રીતમ કૃષ્ણ રાધા એકે જે, એ જુક્તિ. ૧૦

૮૮. એક વ્યણો જ્યમ દ્વિદળ મળીને છે,
સ્વતસિદ્ધ જ જે રહ્યાં હળીને છે, ૧
સત્ત્વ જ વ્યણો જ્યમ ભાસે એક છે,
દ્વિદળાંતરમાં વિરળ વિવેક છે, ૨

૪. લેહેવું. ફેહેવું. ૫. ઉથલો. ફેહેવું ખરું સ્ફુટ સમજાયે. કૃપા. કહો.
—ચરણે. ૬. પ્રતી. ૭. શ્રીસ્વામિની. સ્વરૂપ. શ્રીકૃષ્ણ જે ૮ અસી.
કૌમુદિ. વણિ. છોળ. કેહેવાય. જગત્. ખોળ. ૯. —દ્વિનિય. નદિ તો.
અદિનિય ૧૦. ભાસે. જે. મણિ. પુનરુક્તી. કૃષ્ણ. જે. જુક્તી.
૧. દ્વિદળ મળીને. જે. દલીને ૨. સત્ત્વ ચ. ભાસે.

ત્યમ અક્ષર-વેદિત ભુગ રૂપ છ,
 અનુભવી બાણે વાત અનૂપ છ. ૩
 એક રૂપથી રમણ ન થાયે છ,
 બીજાં સમ ઇચ્છ્યું મજરાયેં છ. ૪

ઉદ્યોગ—મંજરાય સમતા અવર નહિ, નિજ સરીખા નિજ એક,
 સ્ત્રીરૂપ નિજ આત્મા હૃદયમાં લીલા નિત્ય, વિવેક. ૫
 સહુ વિધમાન હતો ઉપસ્કર રસોદ્ગોષક જેહ,
 શ્રીસ્વામ્યની સહ પ્રકટ કીધો પહાળય, ઇચ્છા તેહ. ૬
 શ્રીરાધિકાથી રમણ અચલિત કરે મુંઢરસ્યામ,
 એ રીતે વેદ-વચન સાચું : કૃષ્ણ આત્મારામ. ૭
 ભાતી પટોળું રૂપ છાયા સંગ પ્રકટયાં બેહ,
 ન્યમ દીપક દીપકથી હવે સમરૂપ નિરસંધેહ. ૮
 શ્રીકૃષ્ણ હોય કદી રાધિકા, યે નય રાધા કૃષ્ણ,
 ત્હાં કાર્ય કારણ કથન શું ? પૂરણ પરસ્પર તૃષ્ણ. ૯
 “આત્મા વૈ રાધિકા પ્રોક્તા” વેદની શ્રુતિ એહ,
 જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ રાધા એક નિરસંધેહ ૧૦

૮૯. ભુગલ રૂપનું સ્મરશ્રમવારિ છ,
 તે શ્રીયમુનાજી શુભકારી છ; ૧
 તુર્ય પ્રિયા શ્રીહરિનાં ફહાવે છ,
 સ્વભાવ સમતા કોઈ ન આવે છ. ૨

૪. અનુભવિ. ૪. થાયે. ૫. ઉદ્યોગ. ૫. વિવા. ૭. -શ્રામ. કૃષ્ણ. ૮.
 પટોળું. દીપક. ૯. શ્રીકૃષ્ણ હોય. કૃષ્ણ ૧૦. આત્મા. કૃષ્ણ
 ૧. રૂપનું. -ચારી. ૨. ફહાવે.

પિયુ આદેં સ્હૌનેં સુખરૂપ લ,
કોશ કૃપાનાં અત્ય અનૂપ લ. ૩

સ્વભાવ છત્યાનો ન ઉપાય લ,
તે છતાવે યમુના માય લ. ૪

ઉદ્યોગ—એ માય કૃષ્ણા કૃષ્ણરૂપિણી કરે ઉજ્જવળ દાસ;
સહજેં થયું પયપાન પાપી, તદપિ નહિ ચમત્રાગ્ર. ૫
જન સ્નાન સુકૃત નૂતન વનુ, ચોખ્ખતા સેવન-કૃષ્ણ.
અહો સપ્તસાગરભેદિની નિજજન-પૂરક-તૃષ્ણ. ૬
સઘ સ્મરણ કરતાં માત્રમાં લય પાપ સહુ સંતાપ.
શ્રીચમુનાલ બીજાં નથી, શ્રીકૃષ્ણ પૂરણ આપ. ૭
શ્રીતુલસીલ હરિપ્રયા તે પણ સધા મૂલ-સખધી;
શ્રીમુખ્ય સ્વામ્યની કેરડાં એ છે શ્રીઅંગ-સુગંધી. ૮
પતિવ્રતાપણું સુઅનન્ય-લક્ષિત વલ્લભ-શ્રીહરિ જેહ,
શ્રીવૃંદાવળની કૃપા વણ પ્રાપ્તિ ન કોઇનેં તેહ. ૯
શ્રીતુલસીલના સખંધ વણ કથું અંગીકાર ન ઈશ,
કૃષ્ણપદ-પ્રિય દયા-પ્રીતમ ધરે શાલગ્રામલ શીશ. ૧૦

૯૦. તીર્થ પુસ્કરાદિક જગ જેહ લ, ૧
શ્રીગંગાદિક સરિતા તેહ લ, ૧

૩. કપાનાં. ૪. છત્યાનો. ૫. ભયલો, કૃષ્ણાકૃષ્ણરૂપિણી. ઉજ્જવળ, સકત
નૂતન. ત્રષ્ણ. ૭. કરતા શ્રીકૃષ્ણ. ૮. -સ્વામ્યનિ-. છે. ૯. -પણુ.
શ્રીવૃંદાવળની કૃપા. પ્રાપ્તિ. ૧૦. અંગિકાર. ધરે. -અમનિ.

૧. તિર્થ પુસ્કરાદિક શ્રીગંગાદીક.

હરિ આદિ સુર શણુ ન ખસે છે જી,
તુલસીદળને વિષે વસે છે જી. ૨

તુલસીવનજ્યાં હોય અલિરામ જી
ત્યાં જો ઘટિ જો કરે વિશ્રામ જી, ૩

કોટિ જનમમાં મહાઅઘ છૂટે જી,
અલગ અવિદ્યા, કાળ ન કૂટે જી. ૪

ઉત્થલો—કૂટે ન કામાદિક સહુ, અથ દુષ્પ હોય દરસત,
અલિવંદન્યે મહારોગ નાસે, સ્પર્શ પાવન તત્ત. ૫

શીંચતાં તુલસી ત્રાસ અંતકે, મહાપદ યશ કાન,
હરિચરણ દળ અરખે અમિત ફળ, પરમાનંદ ગુણગાન. ૬

શ્રીતુલસીકાષ્ઠાગ્નિ ઘકો દહ્યું હોય જેહેનું શરીર,
તેહેને ન પુનરાવૃત્તિ કો દિન વણુ-લભ્યે યદુવીર. ૭

જો અગમ્યાગમનાદિ મહાપાતક-ગળો કદિ હોય,
તોહો મેત થાય, ન વસે વૈકુંઠ, તીર્થ પ્રાપ્ત ન કોય; ૮

હરિ-અર્થે રોપી કોમળ દળ, હરિચરણ અરખે જેહ,
અપરાધ અગણિતે દગ્ધ કરિ હોય કૃષ્ણવલ્લભ તેહ. ૯

શ્રીતુલસી નિર્મળ નામ જપથી સદા પૂરણ કામ,

૧. અતિ દયા-પ્રીતમ પ્રિયે વૃંદાવન્ન વૃંદા નામ. ૧૦

૨. આદિ સુર. ૩. વસે. ૪. મહા-છૂટે. કાલ. કૂટે. ગીયસો. ૫. કૂટે.

કામાદીક. ૫. નાસે. ૬. વણસી દલ. ફળ. ૭. શ્રીતુલસીકાષ્ઠાગ્ની-

-વૃત્તિ. ૮. મહા-. -ગળો. નિર્ધ. ૯. કોમલ દલ. કૃષ્ણ-. ૧૦. નિર્મલ.

પ્રીયે મદાવન. મંદા.

૯૧. તુલસીદળ ઊતરયૂં જગદીશ છ
 ભ્રમણ કરે જે ધરિ ઉર-શીશ છ, ૧
 પ્રતિપદ ફળ લહે દશ હયમેધ છ,
 નિશ્ચે નિશ્ચે નહિ આણુ વેધ છ. ૨
 તુલસીકાષ્ઠની રચિત સુદામ છ
 ધરે પ્રસાદી-શ્રીધનશ્યામ છ, ૩
 પાપરહિત નિશ્ચે છે તેહ છ,
 વહન કરે ભક્તિથી જેહ છ. ૪

[ઉપદેશ—] ભક્તિ સહિત ભૂખણ કરે શુભ તુલસીકાષ્ઠની માળ,
 તેહેને પ્રાયશ્ચિત્ત નહિ, નહિ અશ્રુચિ તનુ કો કાળ. ૫
 જો કાષ્ઠ સૂકું પત્ર વા તુલસી તણું જે ઘેર,
 ત્યાં પાપનો ન સખંધ કદી, નિત્યે સુમતિ હરિ-મહેર. ૬
 શ્રીવ કાષ્ઠ તુલસી-માળ લખિ ચમદત દ્વર પગાય,
 કૃતિ-દેવ-પિત્રી સુકૃત સઘળું કોટિ ઘણું થૈ જાય. ૭
 દુર્નિમિત્ય ન, દુસ્વપ્ન-ભય નહિ, ઉભય-લોકાનંદ,
 નિશ્ચળ સદા શ્રીકૃષ્ણભક્તિ, નહિ કદા મતિ મંદ. ૮
 નથિ માળ-તુલસીકાષ્ઠ ધરતા પાપ-મોહિત મુગ્ધ,
 તેહેને ન નરકથિ નિવૃત્તિ, હરિકોપાગ્નિ થકિ દગ્ધ. ૯

૧. જીતરય. ૩. તુલસિકાષ્ઠની -શ્યામ. ૪ છે. કરે. ભક્તિથી. ૫.
 ભક્તી. કરે. તુલસિકાષ્ઠની માળ. -ચિત્ત. ૬ કાષ્ઠ. પાપનો. ૭. મિત્ર.
 કાષ્ઠ. -માત્ર. પદાપ. કૃતિ. સુકૃત. સઘળું. ૮ નિશ્ચલ. -શ્રીકૃષ્ણભક્તી.
 મતી. ૯. માત્ર. -કાષ્ઠ. મુગ્ધ. નકંચિ નિવૃત્તી. -કોપાગ્ની.

જે ધરે છે યજ્ઞોપવીતવત સતત શ્રદ્ધાવંત,
જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-વહ્નિ સદા શુરુ-સહ-સંત. ૧૦

૯૨. ઊર્ધ્વપુંડ્ર-હીણા દુરમત્ય લ,
ભસ્મીભૂત શુભ સધનાં કૃત્ય લ. ૧
શરીર તેહેનું સમ શમશાન લ,
વ્યર્થ કર્મ સંધ્યા જપ દાન લ. ૨
ભક્તિવંત જે કો ગિરિધારી લ,
ઊર્ધ્વપુંડ્રનાં સ્કૃષ્ઠ અધિકારી લ. ૩
પ્રાણાણ આદિ સ્વપચ પર્યંત લ,
ઊર્ધ્વપુંડ્રાંકિત કોઇ જંત લ. ૪

ઉપલો-કોઇ તે જંતુ જ્યાં ત્યાં મૃત્યુ પામ્યો, ત્યાંથી બેશિ વિમાન
મુજ લોકમાં જો વસે અચલિત, વધા શ્રીભગવાન. ૫
અહો ઊર્ધ્વપુંડ્રાંકિત કદિ આંડાળ પણુ જો હોય,
તે વિશુદ્ધાત્મા જાણવો, પૂજ્ય જન, ન સંશે કોય. ૬
અતિ અશુચિ મહાહુરાચારી કરે મનસ્વી કૃત્ય,
તદપિ પવિત્ર જ થાય નિત્યે ઊર્ધ્વપુંડ્રી, સત્ય. ૭
જન ઊર્ધ્વપુંડ્રાંકિત ધર્મને નમે શ્રીકૃષ્ણેવ,
તો કોટિ કુળ નરકથી તેહેનાં ઉદ્ધરે તતખેવ. ૮

૧૦. ઉ. -વિનવત -કૃષ્ણ-

૧. ઉર્ધ્વપુંડ્રીણા. ભસ્મિ- કૃત્ય. ૩. ઉર્ધ્વપુંડ્ર ૪. પ્રાણાણ- ૫. ઉરદ-
પુંડ્રાંકિત ૫. જાયો. અત્યુ. ૬. ઉર્ધ્વપુંડ્રાંકિત. જાણવો. પૂજ્ય.
૭. અચ્ચી. -આદિ. કૃત્ય. તદપી. ઉર્ધ્વપુંડ્રી. ૮. ઉર્ધ્વપુંડ્રાંકિત. નમે. કૃત્ય.

જે જિર્ણપુંડ્ર સંછિદ્ર મધ્યે હરિસદન કેહેવાય,
 ને મધ્ય લેખ્યું રહે નિશ્ચય, શ્યામ કેસે પાય. ૯
 તજિ જિર્ણ તિર્યંગ પુંડ્ર-કરતા નરક નિત્યાધકાર,
 જન દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ પ્રહ્લાંડયે કહ્યું નિરધાર. ૧૦

૯૩. ગોપીજનનૂં પૂછ્યું રૂપ જી,
 સત્યાગિસમેં કહ્યું અનૂપ જી, ૧
 તદ્વત જાણી લે; જે ગાય જી
 અતિવલ્લભ સંતત મજરાય જી. ૨
 હરિપ્રસાદનો ગૌને ગ્રાસ જી
 પ્રથમ પ્રીસવો જે હરિદાસ જી. ૩
 મહાપ્રસાદ તો ત્યાર્યે ફહાવે જી,
 તેહેના ભોગી હરિને ભાવે જી. ૪

ઉથલો—તે ભાવે જન ભગવંત, જે વૈષ્ણવી દીક્ષાયુક્ત,
 ચો સંપ્રદાય પ્રમાણ શ્રુતિ, શ્રીકૃષ્ણ-રૂપાસક્ત. ૫
 સુણ્ય, કહ્યું વિશિષ્ટાદૈત, છે શ્રી-સંપ્રદાય-સિદ્ધાંત,
 છે જીવ ઈશ્વર માયા ત્રણ અનાદિ અબ્રાંત. ૬
 મધ્વનો આશય દૈત, દૈતાદૈત નિખાદિત્ય,
 વિષ્ણુસ્વામીપથ શ્રીમદ્વલ્લભ ગુહ્યદૈત જ નિત્ય. ૭

૯. જિર્ણપુંડ્ર. કેહેવાય. ૧૦. જિર્ણ. પુંડ્ર. નકં. કૃષ્ણ

૪. મહા.—તો. ફહાવે. ૫. ભાવે. —દિક્ષા.—ચો. શ્રીકૃષ્ણ રૂપા—

૬. —દૈત. ઇશ્વરમાયા અનાદી. ૬ થી ૧૦ કડીના ખાલી ભાગમાં

દયાસમના જ હાયથી આ કડીઓ ઉમેરાઈ જણાય છે. ૭. મધ્વનો.

નિખાદીત્ય. વિષ્ણુ.—નીત્ય.

એ ચ્હારે માયામતવિરોધી, પણ ઉપાસન-લેદ,
 શ્રીનારાયણ, ત્રિ શ્રીકૃષ્ણોપાસક પ્રમાણિક-વેદ. ૮
 અદ્વૈત મત શંકર તણા, બીજા મનસ્વી બહુ પંથ.
 એ સ્વરૂપ માત્ર જ કહ્યું, વિરતાર્યે વધે છે અંથ. ૯
 સંસ્કાર જેહેવો જીવ લેને લેવો મારગ મિષ્ટ,
 જન દયા-પ્રીતમ શ્રીપુરુષોત્તમ ધન્ય જેહેના ઇષ્ટ. ૧૦

૯૪. પાદોદક શ્રીહરિનું સાર જી,
 સકળ તિરથ શ્રુતિતા-આગાર જી. ૧
 શિર ધરિ શ્રદ્ધા જે કરિ પાન જી,
 નહિ પવિત્ર કો તેહ સમાન જી. ૨
 કોટખાવધિ તીરથ તે પાશ જી,
 હિંસા કોટી સઘ વિનાશ જી. ૩
 સહુ પાતિક પ્રાયશ્ચિત્ત દીધું જી,
 કૃષ્ણપદામૃત ધરિ શિર પીધું જી. ૪

ઉચ્ચે-પીધે પદામૃત શીશ ધાર્યે શ્રદ્ધા સહ ગોપાળ.
 આશુચ હલયોપિ અડે નહિ, પુનિત તે સહુ કાળ. ૫
 અશ્રુચિ અનાથારી મહાકલિમળ તણા ભંડાર,
 તે પણ શ્રુચિ હરિપદોદક કરતાં સ્મરણ લગાર. ૬
 સહુ તીર્થ સરિ મન્જન દરશ, દીર્ઘનનું ફળ પણ હોય,
 શ્રુચિ કોટિ પ્રાયશ્ચિત્ત ન તે શ્રુચિ સઘ હરિપદ-તોય. ૭

૮. ત્રી. -વેદ. ૯. ત્રિજા.

૧. સાર. યચિના-. ૪. -મિત.

કૃષ્ણપદામન. ૫. ઉપદેશ. પદામન. ૬. અશ્રુચી. 'શ્રુચિ'ને સ્થળે 'સદી'

લેખક-દોષ જ જણાય છે. ૭. તીર્થ. દિર્ઘનનું ફળ. સુચિ. -મિત. સુચિ.

શ્રીકૃષ્ણ-સ્નાનોદ્ધત્યે લીલ-મૃદાચન જે શીશ,
 તે સંત જીવન્મુક્ત, રૂપ હૃદે સદા જગદીશ. ૮
 અકથિત અથ સંચિત બહુ, સહુ સમૂળ પ્રલે થાય,
 ન અકાળ મૃત્યુ, ન રોગ રુઝ, હરિ-અંધિ-ઉદ પીવાય ૯
 શિવ-શિશ શ્રીગંગા અચળ તે પ્રભુ-પદામૃત માટય,
 જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણપદ-પયથી તીરથ સહુ ઘાટય. ૧૦

૬૫. હરિપ્રસાદનો મહા-મહિમાય જી,
 હરિ પ્રસન્ન તેણે લેવાય જી. ૧
 વસ્ત્રાભૂષણ ચંદન-માળ જી,
 અન્નોદક ઉચ્છિષ્ટ-ગોપાળ જી ૨
 ભુક્તે તેથી માયા અજગી જી,
 મતિ અચળ રૂહે પ્રભુપદ વળગી જી. ૩
 સહજ કરી એકાદશી કોય જી,
 અચન દ્વાદશી કીધું હોય જી, ૪

ઉથલો—હોય કીધા વળિ અપવાસ લગિ પટ માસ સહિ કો કથ,
 તે રૂળ હરિ-નૈવેદ્ય ભુક્ત્યાથી જ, કહ્યું હરિ રપથ ૫
 અચ્યુત-અશન-અવશેષ ભુક્તે પ્રતિદિ-ચેં જન જેહ,
 શિકચેં જ શિકચેં પુણ્ય ચાંદ્રાયણ તણું લહે તેહ. ૬

૮. પ્રસાચન. જીવન-. ૯. -હૃદે. અકથિત. સંચીત. સમુલ. પ્રલે. અકાલ મૃત્યુ. ૧૦. -પદામૃત. -કૃષ્ણ-.

૧. મહા-. ૨. ઉચ્છિષ્ટ-. ૩. અજગી મતિ અચળ રૂહે. વળગી. ૪. સહજ. એકાદશિ. ૫. કીધલો. હોય કીધા વળિ રૂથ. હરી-. ભાતે. પુનઃ. લહેં.

વ્રત નિયમ સહ અપવાસ, કૃષ્ણ-ચાંદ્રાયણાદિ સુકર્મ,
 નાનાવિધી-મખ-પુણ્ય, જપ-હોમાદિ સાધ્યે ધર્મ, ૭
 પ્રદાલોજ દાન-તુલાપુરુષ સહુ તીર્થ સહ ફળ જેહ,
 શ્રીકૃષ્ણનું નૈવેદ્ય ભુક્તે પ્રાપ્ત છે ફળ તેહ. ૮
 અરધ્યું ન જે ગોવિંદને, તે શ્વાનવિષ્ઠા અન્ન,
 જળ મૂત્ર-મદિરાતુલ્ય છે, ધિક ધિક ગહે જે જલ. ૯
 નૈવેદ્ય ઉદરચે, રૂપ હૃદે, શિર પાદોદક, મુખ નામ
 શ્રી કૃષ્ણનું, તે દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ-સમ શુચિ ધામ. ૧૦

૯૬.

છે ગોપીચંદન શુચિ અત્ય લ,
 કરે અગતિ જંતુની ગત્ય લ. ૧

જે કો અદ્વાતી પણ હીણુ લ,
 કાળ ક્રિયામંત્રે કરિ ફીણુ લ, ૨

પણ જો ગોપીચંદન ભાળ લ,
 તો નિજ પદ આપે ગોપાળ લ. ૩

ગોપીચંદન શિર-ભુજ ભાલ્યે લ,
 લેખ્યુ હૃદય પણ હોય અંતકાલ્યે લ, ૪

ઉચલો—અતકાળ લેખ્યું પાપી જો, ગોળાળણાતી વિમ્બ,
 તદપિ કલ્પ હરિઃ તે વસે મમ લોક આવી ક્ષિપ્ર. ૫

૭. કૃષ્ણ. ૮. પદ્મ. તિર્થ ફળ. શ્રીકૃષ્ણનું ફલ ૯. ગિટા મુત્ર. ૭.

૧૦. રૂપ. હૃદ. કૃષ્ણ. સુચિ. ૧. છે. જંતુની. ૨. કાલ.

૩. આપે. ૪. હૃદય. ૫. પપિ. તદપિઃ વસે. ક્ષીપ્ર.

કોઇ કૃતધ્ની સહુ પાપ-કરતા, અધમ કૃતિ નિત્ય ટેવ,
 તે પણ પુનિત-હોય ગોપીચંદન-સખાંધે તતખેવ. ૬
 ચાવત શરીરચે ગોપીચંદન-તિલક-છાપ જણાય,
 પ્રતિ નિમિષ ક્ષણ દશ ધેનુ દાન કરયા તણું ધ્રુવ થાય. ૭
 કરે ગોપીચંદન દાન દુક કો સંત-કરમાં જેહ,
 કુળ એકોત્તર શત તારિયાં તેણે જ, નહિ સંધેહ. ૮
 મહાપાપી મૃત્યુ પામિયો શમશાન મ્લેચ્છ સમીપ,
 જો ગોપીચંદન લિલાટચે, તો હોય મોક્ષ-અધીપ. ૯
 જો ગોપીચંદન-મૃદા સંતત હોય જડેને અવાસ,
 ત્યાં દારિકા સહ દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-નિત્ય-નિવાસ. ૧૦

૯૭. સુખ-દુખ-કરતા સઘળું કાંણુ છ,
 પૂછ્યું તે કહો અથા-પ્રમાણુ છ. ૧
 સરવે કરતા હરિ સમર્થ છ,
 બીજા કરતા કહે સહુ વ્યર્થ છ. ૨
 સુખ દુખ મળવાનાં બહુ દાર છ,
 પ્રેરક સહુના નંદકુમાર છ. ૩
 દશ ન દે કોઇતે શુભ દોષ છ,
 તે જ બાળ કૃષ્ણ રીઝે-રોષ છ. ૪

બિયલો—શો રોષ રિઝ ? શુક્ર યંત્ર મરકટ દારુ દારા બાળ
 એ સર્વ પરવશ ત્યંમ પરવશ સકળ જગ ગોપાળ. ૫

૬. કૃતધ્ની. કૃતિ. હોય. ગોપિ-. ૭. ગોપિ-. ફલ. ધેનુ. ૮. ગોપિ-.

કુલ ૯. મહાપાપિ. મૃત્યુ. હોય. -અધીપ. ૧૦. ગોપિ-. કૃષ્ણ.

૧. . . કરે . . . રીઝે . . . રોષ . . .

છે કર્મ કાળ સ્વભાવ બહુ મન જીવ ફરેવા માત્ર,
 હરિ કરે સહુ, શિર લે ન એ, ગુણદોષ આહક પાત્ર. ૬
 છે કર્મ જડ, જ્યમ લેખું વહિમાં વંચકને આધીન;
 તે જ્યમ ઇચ્છે ત્યમ કરે વિભુ કરણિ સ્થાવર દીન. ૭
 નથિ કાળ પણ સ્વાધીન, હરિગળ મુખ્યે આંખે પાય,
 વણુ અવસરયે વસ્તુ પ્રકટ કચહુ, શૂન્ય સમય પણ જાય. ૮
 પ્રકૃતિ અટળ તે સત્ય, પણ હરિ ફેરવે બહુ જાન,
 તે પણ હરિ-વશ ઠરી કે નહિ, જો વિચારી મન. ૯
 બહુ પણ ન ઠલેશાનંદકર, દયા-પ્રિયમ તે-જ પ્રમાણ,
 જુઓ, બાંધ્યા છોડ્યા રાવણુ નવ, તવ રુઝ્યું તૂડ્યું કાણુ? ૧૦

૯૮.

મન વિભૂતિ માધવ કેરી જ,
 જ્યમ ઇચ્છા ત્યમ નાંખે ફેરી જ. ૧
 જડ જ્ઞાની, જ્ઞાની જડ હોય જ,
 શોક-હરવદા મન પણ નહોય જ. ૨
 જીવ સરવને લાવે રૂઝું જ,
 કચમ થવા કે ચલણયે ફૂરું જ? ૩
 મુખ દુખ પ્રભુ આખ્યું સહુ દહે છે જ,
 ચલણુ નથી માટયે સહિ રૂહે છે જ. ૪

ઉપલો-રૂહે છે સહુ જ્યમ રાખે હરિ; તાં તદા પૂજિય પ્રજા :
 કો દુખી છે, કો સુખી, કચમ લેદ-દણિ કૃણુ? ૫

૬. ફરેવા. ૭. લે. ૮. છે. ૯. ઠલે. ૧૦. જાણ. ૧. રાખ. ૨. આંખે. ૩. વસ્તુ. ૪. જાન. ૫. પ્રકૃતિ. ૬. અટળ. ૭. ફેરવે. ૮. ઠરી. ૯. ૧. વિભૂતિ. ૨. ઇચ્છા. ૩. નાંખે.
 ૪. હોય. ૫. નહોય. ૬. રૂઝું. ૭. જાય. ૮. રૂઝું. ૯. છે. ૧૦. -દણી.

નથિ લેદ તો ભગવંતને, ભવ-ખેલ રંગિ નિજ જોય,
 છે વિચિત્ર લીલા કૃષ્ણની, ધણિનૂં ધણી નથિ કોય. ૬
 છે મૂળ જોતાં એમ જ સહુ, પછિ સમાધાન અનેક,
 નથિ પુણ્ય પાપ કશું પ્રભુ, વિભુ વિરલ, એહ વિવેક. ૭
 નિપજે ન કશું કો તદ્દપિ હૂં પદ હરિ-માયા જોર,
 ત્યારેં અહં-મમતા ટળે, કર અહો નદકિશોર. ૮
 'હૂં હરિનો' 'હરિ માહેરા' મનથી જ એવું ધાય,
 હરિ-કૃપા તસકર વોળાવા અહં-મમ સંકળ થૈ જાય. ૯
 કૃતિ ગુલાશુભ બળ દીપથી, પણ દીપ જેમ નિલેપ,
 ત્યમ દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-બળ સહુ જણે, ન અડે એપ. ૧૦

૬૬. રંગિ રાખ્યું છે હરિયેં જેહુ લ,
 ટળે ન કોથી, નિપજે તેહુ લ. ૧
 ફેર પડે ન્હી કોટિ ઉપાય લ,
 યત્ન ન ચાલે શિવ પ્રહાય લ. ૨
 હરિકૃતિમાં જીવ હું પદ તેહેવું લ,
 આન શકતને તાણે જેહેવું લ. ૩
 જીવનું કીધું તેટલું ધાયે લ,
 મળતું આવે હરિ-ધન્યાયે લ. ૪

૬. વિચિત્ર. કૃષ્ણની. ૭. છે. પુન્ય. પ્રભુ. ૮. હરી-. દલો. ૯. હરીનો.
 માહેરા.-કૃપા. અહં-. ૧૦. કૃતિ. કૃષ્ણ-. જણે -આ પદને અતે
 આંક ફરી પદ દર્શનો છે. આમ દલે પછી ૧-૧ આંક આંકો છે.
 ૧. છે. દલો. નિપજે. ૨. પ્રભાય. ૩. હરિકૃતિમાં તાણે. ૪. જિવન.

ઉથલો—ધરણી-હરિ અનુસરતું આવે, તે બધું લહે બધું,
 ત્યમ નિત્ય નથિ બલુતું બુઝે છે, પ્રકટ શું પરમાણુ ? ૫
 જ્યમ જે સમય જેટલું જ્યેને લખ્યું નંદકુમાર,
 ત્યમ તે સમે તેટલું તેહેને પ્રાપ્ત હોય નિર્ધાર ૬
 દુખ મૃત્યુ કો માગે ન, પણ સહજ્યે સમય સધ આવે.
 તે રીત્ય મુખ સમજૂ લહે, સરવને સમઝયેણ નાવે. ૭
 કરમાદિબળ ત્યાં લગિ ખરું, હરિ જ્યાં લગી મન નાણે,
 નહિ તો કહે ઇશ્વર કૃપાકર વેદ શીદ વખાણે ? ૮
 સહુ તણ હરિ-શરણે પડ્યા ત્હેનું સર્વ નિજ ઇચ્છાયે,
 ત્યમ નહિ જગતના જીવને, કરમાદિ વશ ફેરવાયે. ૯
 મુખ દુખ હાનિ લાભાદિક સહુ વળુ-કર્યે પણ ધાય.
 તે ચિંતા તણ ચાનકે ધરી ભજ દયા-પ્રિતમ મજરાય. ૧૦

૧૦૦. સુણિ ગુરુ-વાણી વહિયો શિષ્ય જી :
 સહજ બધું સહુ લખ્યું ભવિષ્ય જી. ૧
 માટ્યે ફેરો છો ફિકર વિસરવી જી,
 તદા ભજન ચિંતા સિદ્ધ ધરવી જી ? ૨
 તે પણ ધાવાનું તે યાશે જી,
 લખ્યું પ્રમાણે કયમ ટગિ બાશે જી ? ૩

૫.-હરી. અનુસરતું બળે. હોય 'જ. પ્રત્યુ આવે. લહે. નાવે. '૮. ઇશ્વર.
 કૃપા-વખાણે. ૯. ત્હેનું. ફેરવાયે. ૧૦. હાની. —અહો છેડે પદ
 ૯૮નો અર્ક છે.

૧. સિરય. ગણે. લખ્યું. ભવિષ્ય. ૨. ફેરો. ૩. યાશે. ટગિ બાશે.

સુષિ એમ ગોઠ્યા શ્રીગુરુ વાણી છ :

સત્ય કહી ત્યેં વાત વખાણી છ. ૪

ઉપલો—સાચી વખાણી વાત, સાંભળ્ય, કહૂં, ગ્રંઠા જાય,
સહુ લખ્યું ત્યમ હરિભજન નથિ લખિયું, કરચેંથી ધાય. ૫
જે કદા કહિયેં: ભજન પણ પ્રારબ્ધ-લખ્યું બનિ આવે,
તો વેદશાસ્ત્ર-પ્રબોધ વાયક સકળ વ્યર્થ કહાવે. ૬
તે માટય અતિ આતુર થઈ ભજવા સદા લગવંત,
ક્ષણ-ભંગ મનુશાદેહ ફલેલ મળે પુણ્ય અનંત. ૭
સહુ યોનિમાં છે વિષય-સુખ, ત્યાં હરિભજન નવ હોય,
તે માટય અમૃત્યક આ સમય ચેતે ન તે સહુ ખેડાય. ૮
બ્રતખંડ મેહોધૂં મનુશ-તનુ, જેહેની અમરનેં પણ ભૂખ,
તે મળ્યેં કૃષ્ણ ભક્ત્યા ન તો ગયુ આન્ય હસ્તપીયૂખ. ૯
કહું લાખ વાતની વાત, સેહું નામ રટય શ્રીકૃષ્ણ,
પ્રભુ દયા-પ્રીતમ પ્રસન થાશે, સકળ પૂરણ તૃષ્ણ. ૧૦

૧૦૧. નામ કૃષ્ણનું શિરમણિ સહુનું છ,
મૂળ ધર્મ—સાધનાદિ બહુનું છ. ૧
જપતાં સરવે ચિંતા ચુરણ છ,
મનોકામના સઘળી પુરણ છ. ૨

૫. સાંભળ્ય. ૬. પ્રારબ્ધ આવે. તો કદાવે. ૭. ક્ષણ— મળે પુન્ય.
૮. છે. હોય. અમૃત્યક ચેતે. ૯. જેહેની મળ્યેં કૃષ્ણ. આન્ય.
પિયૂખ. ૧૦. વાર્તાન. મેહું. શ્રીકૃષ્ણ. થાશે. તૃષ્ણ —અર્થ છે કે પદ ૯૯ છે.

નામ્યેં નામી ઉરમાં વાસે છ,
 અગ દુખ સંધે સઘળા નામે છ. ૩
 નામ્યેં નામી નામ-પ્રતીતિ છ,
 અંતક અવિદ્યા ભાને ભીતિ છ. ૪

ઉપલેા—ભીતિ હરે હરિ, પ્રીતિ આપે, પરમાનંદ-પદ-દાય,
 શ્રીકૃષ્ણનામ-પ્રભાવ કૃષ્ણે પણ કહ્યો નવ જાય. ૫
 હરિનામ કેટલિક અપર તુલ્ય ન, નામ કૃષ્ણ મળેશ,
 જ્યમ બીજથી ચઢતી કળા, શરી કે ન સમ રાકેશ. ૬
 છે પૂર્ણ ઇંદુ કૃષ્ણ કેવળ, શરદ સહ શ્રીકૃષ્ણ,
 નારાયણે વિધિ કહ્યું સ્કંધે, ઉત્તર સુર્ય વણ-પ્રશ્ન. ૭
 ગૌ-કામ સુરદ્રુમ ચિંતામણિ નહિ કૃષ્ણ નામ સમાન,
 હિત અહિત સમગ્રી નામ રીત્યેં એ ન દે વરદાન. ૮
 સતમંગ કરવો પ્રયત્ને, તેવવા શ્રીમન્નાય,
 દુસ્સંગથી ત્યમ નાસવું, પછિ જણ્યુ હરિ-ઇચ્છાય. ૯
 ભાવી-ભરાને આજથી વિસ્રમું ન શ્રીહરિ-નામ,
 શુભગાન ફાલુ નવ છોડવું, દયા-પ્રિતમ સુંદરરયામ. ૧૦

૧૦૨. વણ સમજ્યાને સંશે થાયે છ :

હરિ-શુભ અચલિત કયમંગવાયે છ ? ૧

૩ વમે. નામે. ૪ -પ્રતીતિ બીની. ૫. ક્રિયવે. બીની. આપે.
 કૃષ્ણે. ૬. કૃષ્ણજ્ઞેશ. રસિ. ૭. પુર્ણ. ઈંદુ કૃષ્ણ સર્વ. પ્રજ્ઞ
 ૮. કૃષ્ણ. ૧૦. અવધી. રિસ-તુ ફાલુ. -સ્વામ. -અર્થે છે ૫૬
 ૧૦૦ નો આંક ૧. થાયે. અચલીત. મવાયે

દેહાધ્યાસ સ્હો કયમ કરિ છૂટે જી ?

બાધ કરે ત્યાં તાંતો તૂટે જી. ૨

પણ છે સમજાયેણ એહેની બીજી જી,

સુણ્ય, કહું જેથી રીઝે થીજી જી. ૩

પ્રભુ કરે છે સહુ મુજ રૂડું જી,

કદાપિ ન કરે નિજ-જન-રૂડું જી. ૪

ઉથલો—કૂડું કદિક ભાસે તુરત મુવ, તેહેમાં પણ હિત હોય,
 સુખ શુભ જ્યમ પિતુ દુખદ શિક્ષા, શિશુ ન સમજે કોય. ૫
 એમ વિચારી મન શુદ્ધ માને, લલ્લ વચન્યેં ગાય,
 કદિ દોષ નાવે, તે અચળ શુભ-ગાન હરિ કહેવાય. ૬
 સમજાયેણ એ વિધિ રાખતાં શ્રીકૃષ્ણ થાય પ્રસન્ન,
 તે સમય અવળૂ સર્વ સવળૂ થાય, વેદ-વચન, ૭
 અરિ મિત્ર હોય, વિષ પદ્ય, અધરમ સહુ ધરમ થી બાય,
 દુખ થવાનું તે મટાડે, સુખ ના થવાનું થાય. ૮
 શ્રીકૃષ્ણ ઈંધર પૂર્ણ નહિ વશ યજ્ઞ તપ શ્રુતિ મત્ર,
 “કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથાકર્તુમ્” સમર્થ સ્વતંત્ર. ૯
 ઉદાહરણ ઇતિહાસ ત્રણે સુણ્ય, કહું લઘુ ગીત,
 જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-બળ અકથિત અતિ અકળિત. ૧૦

૨. કરે. તૂટે. ૩. છે. ૪. પ્રભુ. કરે છે. કરે. ૫. ઉથલો. હીત.
 શિક્ષા સમજે. ૬. માને. નાવે. અચળ. ૭. શ્રીકૃષ્ણ અવળ. સવળ.
 ૮. હોય. મટાડે. નાં. થવાનું ૯ શ્રીકૃષ્ણ. ઈંધર પૂર્ણ કરતું અકરતું
 અન્યથાકરતું ૧૦. ઉદાહરણ -કૃષ્ણ-. અકથીત. અકળીત. -અહીં

૧૦૩. અનમેળ મહા-અધનું ધામ છ,
તેહેવી ગુણવદા પાપનું આમ છ. ૧
- સુત શુદ્ધ મિય લીધું હરિનામ છ,
તેહેને આપ્યું પ્રભુ નિજ ધામ છ. ૨
- ‘કર્તુમ્’ લક્ષણ હરિએ ભાખ્યું છ,
દ્વિદળ મીમાસા ખડી નાખ્યું છ. ૩
- અંબરીષ માટયે ચક્રે દમિયા છ,
હરિશરણે દુરવાસા નમિયા છ. ૪

ઉત્તરો—નમિયા તદપિ દુષ્ણ ના જ હરયુ, હરિ આર્ત ત્રાતા ઈશ,
બ્રહ્મણ્યદેવ ન, શરણાગત-વત્સળ થયા જગદીશ ૫

મહાવિભુ તદપિ ન અભય આપ્યું, નમાવ્યા નૃપ પાય,
હરિ-‘અકર્તુમ્’ લક્ષણ તણે એ કથ્યે અણુ મહિમાય ૬

સૌભરિ સુનિ શુભિઅસગી જળ ભીંતર જપ અવિનાશ,
રતિ-મન્દ્ર દાખી ચળાવ્યા, પરણિયા સી પચાશ. ૭

મુગ દયા પાળ્યો તદપિ દ્વિ જનમ ધરાવ્યા હરિ ભરત,
અધ નામ ગતિ મુચકંદ્રે તે, પ્રભુ પ્રકટ સુકિત ન તર્ત. ૮

પુરી અયોધ્યા વૈકુંઠ સહુ, નિજ પિતા પ્રેમી સ્વર્ગ,
મહાપાપી પારધિ ગિદ્ધ બાદિ અદપમાં અપવર્ગ. ૯

૧. મહા- ૩ કર્તુ મિમાસા ૪. અંબરીષ દુરવાસા ૫. ઉત્તરો ના.
૬. -વિભુ. અકર્તુ. તણે. અણુ. ૭. સૌભરી સુનિ જલ -માસ.
પરણિયા ૮. મુગ પાળ્યો ભર્ત. ૯ પુરિ મહાપાપિ બાદી.

એ 'અન્યથાકર્તુમ્' સુલક્ષણ શ્રીપતિમાં સત્ય,
જન દયા-પ્રીતમ કૃષ્ણ અતરક-મ્હાત્મ અકલિત-ગત્ય. ૧૦

૧૦૪. કરે મ્હાય તે વિભુ.મજરાયે ૭,
ઘટિત મટાડે, અઘટિત થાયે ૭. ૧
લોહ ઉગાડયું, કંચન ખાળ્યું ૭,
પથ્થર તારયા, અધ્યે લાળ્યું ૭. ૨
સનકાદિક ઊપજાવ્યો કોધ ૭,
વિધિ મહાજ્ઞાની કરયા અખોધ ૭. ૩
નારી કર્યો નર, નર કરી નારી ૭,
વૃષ્ણિ વૃદ્ધ યોવનતા ધારી ૭. ૪

ઉદ્યો-ધરિ તરુણતા, ત્યમ વૃદ્ધતા, કરયા સજીવન બહુ મૃત્ય,
વૈકુંઠ પામ્યા પાડિયા, આપી અગત્યને ગત્ય. ૫
ધરમ ને અધરમ ચલાવ્યો, સદ્ગુણ અધરમી ધારયા.
જે ના બચે તે બચાવ્યા, જે ના મરે તે મારયા. ૬
હરિ ધર્મને અધરમ કરયા, કચહું કરયા અધરમ ધર્મ.
મ્રણુ કર્મને અકરમ કરયા, વળિ કરયા અકરમ કર્મ. ૭
પ્રહ્લામાં મળિયા કાઢિયા, ટાળિયા પ્રાણલુશ્રાપ,
કચહું પાપ કીધાં પુણ્ય, કૃષ્ણે પુણ્ય કીધાં પાપ. ૮

૧૦. -કરતુ. શ્રીપતિમાં. કૃષ્ણ. -અહીં છેડે ૫૬ ૧૦૨ નો આંક.

૧. કરે. મજરાયે. મટાડે. થાયે. ૨. ખાળ્યું. ભાળ્યું. ૩. મ્હા-. ૪. નારી કર્યો. કર્મ. મદ્દ. ૫. બચેલો. મદ્દતા. સજીવન. મત્ય. ૬. ચલાવ્યો. નાં. વચાવ્યા. નાં. ૭. વલિ. ૮. મળિયા. ટાલિયા. કચહું પુન્ય. કૃષ્ણે. પુન્ય.

હરિ શૂન્ય-ભાવગ સદ્ગુણ કીધાં, મટાડયાં પ્રારબ્ધ,
મન પ્રકરતી વશ કરાવી, મુઝવલબ્ધ કીધા લબ્ધ. ૯
ઉત્તમ ન કરવો ગર્વ દો, હેચાટવું ન પતિત,
દીન ભાવ પ્રીતમ-દયાપ્રભુ ભજતાં સરવનું હિત. ૧૦

૧૦૫. શીખ-સમુચ્ચય કહું, સુખ સાર છ,
જેથી રીઝે નંદકુમાર છ. ૧
લાખ શીખની કહું એક શિક્ષા છ :
કૃષ્ણ સેવવા વૈષ્ણવી દીક્ષા છ. ૨
દૃઢ શરણાગતિ, દૃઢ વિશ્વાસ છ,
હરિગુરુ-વૈષ્ણવ થાવું ઘસ છ. ૩
ભગવદિ લહિ કરવો અતસંગ છ
દોષ ન જોવા, સાચો રંગ છ. ૪

ઊથલો—રંગ રાખિ રેટવું નિરંતર શ્રીકૃષ્ણ-નામ પવિત્ર.
દીનતા-ભાવે ગાન કરવાં કેવળ કૃષ્ણચરિત્ર. ૫
સહુ ભૂત જીવર દયા, સહુ ઇંદ્રી સુખ અંતોષ,
રતિ કૃષ્ણ-પતિમાં રાખવી, મતિ શુભચરણ નિર્દોષ. ૬
દુસ્સંગ દુષ્ટકૃતિ નાસવું કામાદિ રિપુથી દૂર,
દુખ સુખ લાભ અલાભ સમ, હરિરૂપ રાખવું ઉર. ૭

૯. શૂન્ય- સંજ્ઞા પ્રાબ્ધ મુઝવલબ્ધ ૯૦૫. ૧૦. પતિત દીન. હીત.
-અર્થો છેડે પદ ૧૦૩ નો આદ્ય.

૧. રીઝે. ૨. શિક્ષા. કૃષ્ણ- વૈષ્ણવ શિક્ષા. ૩. -મની. ૬૬.

૫. ઊથલો. શ્રીકૃષ્ણ. કૃષ્ણ- ૬. કૃષ્ણ- ૭. દુષ્ટકૃતિ. સુખ ભર.

અહંકાર-આજસ ટાળવું, ગુરુવચન પૂર્ણ પ્રતીત,
 પાખંડ અસદાલાપ, કોઈ જીવ દુખાતાં ભયભીત. ૮
 ચો જયંતી, ચોવીશ એકાદશી, જામણ-યુક્ત,
 વૈષ્ણવ-પ્રથા-નીતિ ચાલવું, ઉર અમળ જીવન-યુક્ત. ૯
 લૌકિક વૈદિક ત્યાગ, દૃઢ આશ્રય અનન્ય મનેશ,
 જન દયા-પ્રીતમ-કૃષ્ણ-રુમિ સાધવી, વૈષ્ણવ-વેશ. ૧૦

૧૦૬. ગુરુ, એક સંશે મ્હારેં મન જી :
 શ્રીહરિ સરખા ભગવદિ જન જી ૧
 ભજવા ફહો છે, દોષ ન જોવો જી,
 કયમ સંભવે ? સંધે ખહોવો જી. ૨
 સંત વિષે કયો દોષ ન હોય જી,
 સદોષ સાધુ ન ફહાવે કોય જી. ૩
 સુધિ ગુરુ જોડ્યા : છે તો એહેવું જી,
 શાસ્ત્રે ભાખ્યું કહ્યું તેં જોહેવું જી. ૪

ઉપલેખો—જોહેવું કહ્યું જોહેવું ખરું, પ્રભુ સુલભ સમજાયેણ એક,
 છે સમજયાથી સંધે ટળે, ઉર હોય વિમળ વિવેક. ૫
 પ્રભુ-પૂર્ણ-સંગી પૂર્ણ હોય, પૂરણપણે મદ થાય,
 મધુસૂદન માધવ બદ છે, ગુણ દોષ સહુ થી જાય. ૬

૮. આજસ. ટાલવું. પુર્ણ. ૯. જિવ. ચો. નિતિ જીવન-૧૦. લૌકિક.
 ૧૧. કૃષ્ણ. અહીં છેડે ૫૬ ૧૦૪ નો આક છે. ૨. ફહો છે.
 સંભવે. ખહોવો. ૩. કયો હોય સાધુ. ફહાવે. ૪. વો. ૫. જયવો.
 છે. ટલે. હોય. વિમલ. ૬. -પુર્ણ. પુર્ણ. હોય. મદસુદન. છે.

ન્યૂનતા પણ નવ દીનતા, દીનતા વિના ન કૃપાય,
 ન્યૂનતા ન હોય સુજ ઘાસમાં લેનો કરવો કાંઈ ઉપાય. ૭
 એમ વિચારી હરિ ભક્તમાં નિજ ઇચ્છા કૃત ધરો દોષ,
 તે જોઈ દીન બણ્યા રહે, બાકી ખરા સદ્ગુણકોરા. ૮
 પૂછેશ એહેવું : કર્યું કયં હરિ; તે પણ કહું, સુણ્ય ગાથ,
 ૧. જેવને વાનર ગોપ કરિ રાખ્યા નિકટ શ્રીનાથ. ૯
 રાખત વિબુધ-રૂપે કદા તો આવત જ અભિમાન,
 સમજત ન કરુણા-દયા-પ્રભુ, માનત : અમ્યો ગુણવાન. ૧૦

૧૦૭. સદ્ગુણ સંઘળા જેહેમાં હોય છ,
 કૃષ્ણ વિના વહીલ નહિ કોય છ. ૧
 તે જનમાં કાંઈ દોષ દેખાય છ,
 તેહ સમજવો હરિ-ઇચ્છામ છ. ૨
 કાંજળ ટબકુ રૂપી સુત ગાત્યે છ
 માત કરે છે ન્યમ ઉર-હાલ્યે છ, ૩
 'લલુ લાંછનથી રક્ષણ બાળ છ,
 સ્વેમ નિજ જન બાણે ગોપાળ છ. ૪

ઉપદેશ—ગોપાળ—ધૂત કાંઈ અવગુણ તે સમજવો એણી પેરય,
 નહિ તો અમિત અવગુણભર્યા જન ઘણા ઘેરે ઘેરય. ૫

૭. દીનતા વિના, કૃપાય હોય. ૮. ઇચ્છાકૃત રહે. બાકી. ૧૦. તો.
 —અહીં છેડે ૫૬ ૧૦૫ નો આંક

૧. કૃષ્ણ. ૩. કાંજલ-રૂપી કરે છે ૪. —બાલ ગોપાળ. ૫. —ઘન.
 નહિ તો ઘેરે ઘેરય

તે કરચો કૃષ્ણ ન માનવો, જે જલન કરતાં જાય; .
હરિ-મુકચો દોષ મટે નહીં કરતાં અનેક ઉપાય. ૬
તે દોષ હરિજનનો લખી નિંદા ન કરવી કોય,
પ્રભુ ધરચો તે ક્ષણમાં હરે, નારકી નિંદિક હોય. ૭
સહુ દોષનૃપ એ દોષ જોવા, દોષ ભગવદિ જન,
નહિ પ્રાયશ્ચિત્ત લોગ્યે ટળે, વા કરચેથી પરસન. ૮
સહુ વેષ વૈષ્ણવ પૂજવો, હોય જ્ઞાની વા અજ્ઞાન,
જ્યમ ગમે તેહેવી ગાય પણ, કૃણ તોય-દોષ સમાન. ૯
શુભ-શુભી સાધુ સેવિયે, તે ધર્મનું સેવન,
હરિજાનું કેવળ અરચવું તે કયા-પ્રભુ અરચન. ૧૦

૧૦૮.

એહેવું બોલ્યા શ્રીગુરુસ્વામી જી.

કર જોડી શિષ્ય કહ્યું શિર નામી જી: ૧

સંશે સઘળા માહારા ટળિયા જી,

પરમકૃપાળુ ગુરુ મુનેં મળિયા જી. ૨

કૃતકૃત્ય છું આપ-પ્રતાપ જી,

ટળ્યાં સમૂળાં પાપ, સંતાપ જી. ૩

મુજ ઇન્ધર છો, શ્રીગુરુદેવા જી,

મહારે અધિકી હરિ તમ સેવા જી. ૪

૧ કરચો. કૃષ્ણ. મુકચો. મટે નહી. ૭. ધરચો. હોય. ૮. -ધિન.
ટલે ૯. હોય જ્ઞાન. તેહેવી. ૧૦. સાધુ. કેવળ. -અહીં છેડે ૫૬
૧૦૬ નો આક છે. ૧. શિરચ ૨. સંશે. ટળિયા. -કૃપાળુ.
મળિયા ૩. કૃતકૃત્ય. ટળ્યાં સમૂળાં. ૪. ઇન્ધરો.

ઉથલો-સેવા તમારી કર્યાથી શ્રીકૃષ્ણ સહજ પ્રસન્ન
 થાયે જ, શાસ્ત્ર શ્રુતિ કહે છે, સહિત મહાર્ગ મત્ત. ૫
 હુંસ્સંગી વચ્ચે દુરામદી મુજ સમ અધમ નહિ કોય,
 તે કૃતારથ મુજને કરે, વણુ-આપ એહેવું કોય ? ૬
 અલમ્ મીમાંસા વેદાંત સાંખ્ય સુ-ચાય વૈશેષિક,
 સહ-પાતંજલ પટ શાસ્ત્ર હસ્તામલક સહિત વિવેક. ૭
 ઐશ્વર્ય વીર્ય સુચર શ્રી છે જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય
 આપમાં સહુ પરિપૂર્ણ, ભક્તિ પ્રેમ હરિ-અનુરાગ. ૮
 શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણ ને મહાભારત આદિ આપિ પ્રમાણ
 સંશે-કલિલથી કાઢિયો મહામુઠ અધમ અજ્ઞણ. ૯
 નથિ કરૂં પ્રત્યુપકાર-ને, કરૂં કોટિ કોટિ પ્રણામ;
 જન દયા-પ્રીતમ દેખાડ્યા શ્રીકૃષ્ણ પૂરણ-કામ. ૧૦

૧૦૯. “ રસિકવલ્લભ ” આ શુભ ગ્રંથે જી,
 વરનન કીધો પુષ્ટિપંથ જી. ૧
 પૂર્ણ કરાવ્યો ગુરુ-ગોવિંદ જી,
 દેવી જન દેવા આનંદ જી. ૨
 રસિક જનને વલ્લભ લાગે જી,
 સઘળા સંશે સુણતાં લાગે જી. ૩

પ. ઉથલો. શ્રીકૃષ્ણ. થાયે. શ્રુતી કહે છે ૬. હુંસ્સંગિ વચ્ચે. દુરામદિ.
 કૃતારથ. કરે. ૭. અજ. મિમાંસા. સાંખ્ય. -પાતંજલ. ૮. વિદ્ય -પુર્ણ
 ભક્તી. ૯. મહામુઠ. ૧૦. શ્રીકૃષ્ણ.

૧. સ્વીક. - પૃષ્ઠી. ૨. પુર્ણ. ૩. સ્વીક લાગે. ભાગે.

કહ્યા પ્રમાણે આગ્રણ કરશે છ, ૧
તે મજવણ પ્રભુને વરશે છ. ૪

ઉથલો-વરશે હરિ, ઠરશે વૃંદાવન અચળ લીલામાંહે,
શ્રીરાધિકાવર ગોપિકા સંગ રાસ ખેલે જ્યાંહે. ૫

સહુ પાપ મહાસંતાપ શમશે, યશે નિત્યાનંદ,
મન કમ વચન નિષ્કપટ ભાવ્યે શેવતાં ગોવિંદ. ૬

શ્રીનમંદાતટ ચંડિપુરી શ્રીશેષશાઈ-નિવાસ,
તપ્કાનો નિવાસી કવિજન, શ્રીકૃષ્ણ કેરો દાસ, ૭

શ્રીવંત ભટ સાઠોદરા દ્વિજ જ્ઞાતિ નાગર-વંશ,
પ્રભુરામ-સુત કવિ દયાશંકર નામ, શ્રીહરિ-અંશ. ૮

શક અષ્ટદશ ચોસંશિ, શ્રાવણ એકાદશી શુક્રવાર,
છે અમળ પક્ષોચ્છવ દિવસ આ અંથનો નિસ્તાર. ૯

શ્રીગોપીપતિ જન દયાનો નિજ ભણિ આવ્યો હાથ,
દૃઢ પ્રેમ-ભક્તિ આપની આપો, ધરો પદ માથ. ૧૦

૪. કરશે. વરશે. ૫. ઉથલો. હરી વૃંદાવન. અચળ ખેલે. ૬. મહા-
યશે. નિષ્કપટ ૭. -પુરિ. કવીજન. શ્રીકૃષ્ણ. ૮. સાઠોદરા. ૯.
એકાદશિ. અમળ. 'નો નિસ્તાર' ચંદ્ર પર ટપકાં કરી ઉપરને હાસિયે
હલતે હાથે 'ચાંતીસાર' લખ્યું છે. આમ દયાનામભાઈએ જ આ
ફેરફાર વૃંદાવરધાર્યાં કર્યો સમગ્રાપ છે.

પ્રતિપદ ચરણ દશ એહેવાં પદ મેં આણેત્તર શત કીધ,
શ્રીનાથજી કરુણા કરી એ કરજ્યો અંધ પ્રસિદ્ધ. ૧૧

इति श्रीकृष्णजनकविदयारामविरचित-रसिकवल्लभ-
ग्रंथ[ः] समाप्तो[ऽ]यम् ॥

૧૦. -૫લી. ૬૬. -મકાળી. -આહોં છેડે પદ ૧૦૮ નો આંક. ૬૭ નો આંક એ વાર આવનો હેઈ સુવાળે પદ ૧૦૯ જ છે. દરેક પદમાં ૧૦-૧૦ પદ - કાઢાં છે, પણ પદ ૬૨, ૪૫ અને ૧૦૯ માં ૧૧-૧૧ છે, તેથી સરવાળે ૧૦૯૩ કહીઓ થાય છે, ૧૦૯૦ નહિ.

પ્રુષિપકા-इति श्रीकृष्णजनकविदयारामविरचितरसिकवल्लभ-ग्रंथ समा-
प्तोय ॥ शुभं भवतु ॥ कल्याणमस्तु ॥

આના પછી દયારામભાઈના એક શિષ્ય પટેલ ધેલાભાઈના હાથથી નાગરી અક્ષરોમાં આવી નેધિ છે:—

આ પ્રયત્ની ચોપડી શ્રીદયારામમાઈયે પટેલ ધેહેલામાઈ દુલનદાસને આપી છે પોતે ॥

પાના ૨૭ (૫) -અહીં આ ગ્રંથ હાથપ્રતમાં પૂરો થાય છે.
(નવું સંપાદન પૂર્ણ તા. ૧૭-૫-૧૯૬૧)

મહત્વના શાબ્દિક પાઠ-ભેદ

૧૩.૫	આનંદમય બહુ સગ	(શુ.)
” ૬	બ્રમ (=બ્રમે) પ્રહ્લાંક	(હ્રમ.)
” ૧૦	પરમ પુરુષની કિકરી	(પ્રા. કા.)
૧૪.૧	નમે	(શુ.)
૧૬.૬	કૃપા મહીં	(પ્રા. કા.)
” ૭	લખી રૂપી ચળ્યા	(શુ.)
૨૧.૬	છે મન બ્રમવા વ્યર્થ	(શુ.)
૨૨.૭	ભક્તિ	(પ્રા. કા.)
” ૬	વિસરે	(શુ.)
૨૪.૫	કેહું	(પ્રા. કા.)
” ૮	પ્રબળ	(શુ.)
૨૫.૬	રમતમાત્રમાં	(શુ.)
૨૭.૩	મરાલ મન મત્સ્યે	(શુ.)
” ૬	ઊંટ ભક્ષક કંટક તણા	(શુ.)
૩૪.૩	જે પડી	(શુ.)
૩૫.૬	સમતાપણું તે ટળ્યું	(પ્રા. કા.)
૩૬.૪	આઘ તે	(શુ.)
” ૬	બાય	(શુ.)
૩૭.૮	પ્રાંતિ જ નિત્ય	(પ્રા. કા.)
૩૮.૬	ન છે તો	(શુ.)
૪૦.૬	સુણી વધ્યુ મન અજ્ઞાન	(શુ.)
	સુણી થયુ અજ્ઞાન	(પ્રા. કા.)

૪૩.૪	મન	(પ્રા. કા.)
૪૬.૩	સત્યંતી	(પ્રા. કા.)
૫૫.૮	કઢી	(શુ.)
૬૬.૫	ધત્યાદિ કલિમલ તુલ્ય વહે	(શુ.)
૭૨.૫	લક્ષિત મુક્તિ	(શુ.)
૭૭.૬	પરમ બલ	(શુ.)
૮૩.૫	મન મત્ત મન મકરંદ	(શુ.)
૮૪.૬	બાલકૃષ્ણ	(શુ, પ્રા. કા.)
૮૭.૧૦	કૃષ્ણ રહ્યા એક બે	(શુ.)
૯૦.૧૦	પ્રિય ક્યા પ્રીતમ કૃષ્ણપદ	
	ધરે ચાલઆમણ શીરા	(પ્રા. કા.)
૯૨.૫	જખ્હાં કયહું	(જૂનો પાઠ)
„ ૧૦	નિત્ય ધિક્કાર	(પ્રા. કા.)
૯૮.૪	સહી દહે છે	(પ્રા. કા.)
૯૯.૭	રૂખ	(પ્રા. કા.)

ટિપ્પણી

શુદ્ધાદિન ધ્વજવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતનું નિરૂપણ કરતા આ અથનું નામ કવિએ 'રસિકવદન' રાખ્યું છે. 'રસિક' શબ્દની વ્યાખ્યા શ્રીવદનભાગ્યાયંજ્ઞે 'તત્ત્વાર્થદીપ નિમય'ના ત્રીજા ભાગવતાર્થ પ્રકરણ- (૨૬ ૧)ની એક કારિકામાં સૌથી પ્રથમ સ્પષ્ટ કરી છે :

‘શુભાતુવાદનિરતાઃ સેવાયા ચ પ્રતિષ્ઠિતા ૧

મત્તાસ્તેડગ્રાવગન્તવ્યા રસિકાઃ કામવર્જિતા ॥ ૩૨ ॥

ભગવાનના શુભોમાં સદા તદ્દયીન અને ભગવાનની સેવામાં યોગી રહેલા ભક્તોને અહીં રસિક જાણવા એવા ભક્તોને કોઈ કામનાઓ હોતી નથી. આવા ભક્તોને જે વદનભ-વદાસો મધ્ય તે રસિકવદનભ. આ મધ્યના છેલ્લા પદનું મુવપદ જુઓ.

‘રસિક જનને વદનભ ભાગે છે, સરળા સરો સુભુર્તા ભાગે છે ૩
કદ્દા પ્રમાણે આચરણ કરશે છે, તે મન્નવદનભ પ્રભુને વસશે છે ૪”

૧-૧ ‘શ્રીગુરુપાયે -સા વિનો ‘એ’ અત્યથ સાનુનાસિક અહીં જોવા મળે છે. સાતમી અને ડીજીના પ્રયયોમાં પરપરાગત સાનુનાસિકના જે રહેલી છે તે કવિને અભીષ્ટ છે. ‘વદાસો’-અહીં ત્રી. વિ. નો ‘૩’ અત્યથ કવિ પ્રયોજે છે લઘુઅપલ ચકારવાળું આ ૩૫ કવિના હસ્તાક્ષરની આ પ્રતમાં પ્રાચ સર્વન જોવા મળે છે કવિની વાણીમાં માર્ગવની માત્રા વધુ હોવાનું આ સૂચવે છે ‘શ્રીમન્નરાયે’-અહીં પણ સા વિનો ‘એ’.

૧-૨ ‘અષ્ટ સખા’-વજ્રમાયાની મુગધુર સર્વોત્તમ કવિનારચના કરનારા પ્રથમ ૪ કવિના આઠ કવિઓ—મુદાસ કુબનદાસ પરમાનદાસ અને મુખ્યદાસ પટેલ ગુજરાતી એ ચાગ શ્રીવદનભાગ્યાયંજ્ઞના સિખ્યો અને નદદાસ ચણ્ડુજીજીદાસ હીતસ્વામી અને ગેવિદસ્વામી એ ચાગ શ્રીવદનભાગ્યાયંજ્ઞના દ્વિતીય કુમાર અને ઉત્તરતથિક રી શ્રીવિદુન્નાયજ્ઞના

શિષ્યો, કૃષ્ણાવતારમાં આ ગોપસખાઓ હોવાની સપ્રત્યાયિક માન્યતા છે. દ્વારામે ‘વસ્તુટંદીપિકા’માં આનું સમર્થન ક્યું છે :

“સૂરદાસ સા કૃષ્ણ, તોક પરમાનંદ જાનો,
કૃષ્ણદાસ સો અંસુ, કુમન અરજુન વસાનો ।
નંદદાસ હૈં રવમ, ચતુરસુજ વિશાલ નામી,
છિતસ્વામી હૈં સુવલ, થીદામા ગોવિંદસ્વામી ।
યહ અષ્ટ ગોપ ગોપાલકે સવા હવે મજરાયકે,
ફિર વેહિ સલા મે દયાપ્રમુ થીવજમ સિર નાયકે ॥ ૪૩ ॥”

કવિ આ આઠે સખાને ‘રસિક-શિરોમણિ’ ‘કવિકુળ-ભૂષ’ અને ‘દરિદ્રેષ’ = ભગવદ્ગૂપ હોવાનું કહે છે.

૧-૩, ૪. ‘સુખને’-પરંપરામન મળેલા સાનુનાસિક ‘ને’ પ્રત્યયને કવિ સર્વત્ર સમાહર કરે છે.

૧-૪. ‘નિજ-પ્રમુ-પંથ’-આપણા ‘પ્રમુ’-શ્રીમદ્દામણ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી, એમણે રચાવેલો ‘પંથ’-માર્ગ સપ્રદાય-શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગ.

૧-૫. ‘ખંડન-માયાવાદ’-જેમાં શ્રી શંકરાચાર્યજીએ ‘કેવલાદૈત’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ કરેલા-સામાન્ય રીતે ‘માયા’નું બ્યવધાન સૃષ્ટિના વિદ્યાસમાં સ્વીકારવામાં આવેલું હોઈ ‘માયાવાદ’ એ નામથી જાણીતા વેદાંત-સિદ્ધાંતનું ખંડન, અને ‘શુદ્ધાદૈત-પ્રતિપાદન’-શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના ‘બ્રહ્મવાદ’ ‘અવિદ્યુપશ્ચિન્નમાવાદ’-પછીથી ‘શુદ્ધાદૈત’ એ નામથી જાણીતા વેદાંત-સિદ્ધાંતનું ‘પ્રતિપાદન’-સમર્થન આ જગે સિદ્ધિ તરફે આગળ ઉપર વિવેચન મગશે.

શુદ્ધાદૈત અને પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધિતિને સ્પુટ કરતા નાના ગોટા મળ્યા મયોની તેમજ પદોની પણ રચના દ્વારામે કરી છે. તત્ત્વપ્રયોગ (માત્ર તેર વર્ષની વયે રચેલું) ધ્રુવલ્લભ-માધી રમમાં ૬૬ કડીનું ૫૮), સંપ્રદાયસાર (મજલાવામાં ૧૨૦ કડી), બ્રહ્મજૂમજાવિવાદ (૭૦ કડી),

પુષ્ટિપથસહસ્ર (૧૮૩ કડી), ભક્તિપોષણ (૧૦૧ ચંદ્રાવળા), સિદ્ધાંત-
શિક્ષા (૬૬ ચોપાઈ), સિદ્ધાંતસાર (વ્રજભાષામાં ૪૧ કડી), સારશિક્ષા (૮૪
કડી), સિદ્ધાંતસાર (૧૫૦ કડી), નિઃસાધનના (૧૧૪ કડી), શ્રીકૃષ્ણ-અક્ષ-
યત્રિયદ્રિકા (વ્રજભાષામાં ૬૨ કડી), અને રસિકરંજન (વ્રજભાષાનો
૧૭ પ્રકરણનો—૧૩૧ કવિત્વ, ૪૦ કુંડળિયા અને ૭૩ મતગ્રંથ હંદમાં
રચેલો આકર ગ્રંથ), ઉપરાંત સંખ્યાબંધ કુટકગ પદોમાં દયારામે સમજ
રીતે સિદ્ધાંતચર્ચા કરી છે. આ રચનાઓમાં દયારામનો આશય
શ્રીવદ્સભાષાપૃથ્વ્યે વિકસાવેલા વેદાંત સિદ્ધાંત 'શુદ્ધાદ્વૈત'નું અને ભાગવત-
માર્ગની એક વિશિષ્ટ કાટિના 'પુષ્ટિમાર્ગ'નું 'મમ' સમજાવવાનો છે.
અને કવિએ એકંદરે સફળ રીતે એ કાર્ય સાધ્યું છે. આ બધા ગ્રંથોમાં
મોટા અક્ષરે ઉપર નિર્દેશેલા ગ્રંથોનો જલ્લે કે આશય લખને 'રસિક-
વદ્સલ'ની રચના કરી હોય. આ ગ્રંથની રચના સં. ૧૮૮૪માં કરિની
૫૧ વર્ષની મૌઠ વયે થયેલી છે. અહીં સુધીમાં સતત ૩૮ વર્ષનો—
'તત્ત્વપ્રમોદ'ની રચના સં. ૧૮૪૬માં ૧૩મું વર્ષ પૂરું થવા આગ્યું
ત્યારે કરેલી હોઈ અને એ એની 'હિંમતી વય ઉત્કંઠિત કૃતિ' હોઈ—
અભ્યાસનો પરિપાક અનુભવાય છે. આ ઉપર સુચવેલા ગ્રંથોમાં પરસ્પર
કેટલીક વાર શબ્દશઃ મા શબ્દ-વાક્ય-બેદથી કડીઓની લેવડદેવડ
થયેલી જોવા મળે છે. ટિપ્પણમાં આવા બધા સામ્ય બતાવવા જતાં
ભારે મોટો વિસ્તાર થઈ જાય, તેથી એ પ્રયત્ન કર્યો નથી. કવિ 'સિદ્ધાંત'
શબ્દની નાન્યતર ભાતિ સામાન્ય રીતે સ્વીકારે છે. 'પર્વતપ્રાય'—પહાડના
જેવી 'બ્રમણ-ભાતિ.'

૧-૭. સદેહ ટંત્રનાં ભક્તિ પ્રગટ થશે અને હૃદયમાં શ્રીમિરિધર
કૃષ્ણ આવી ગિરાજસ્ત્રો; પોતાનો કરી પ્રભુ કરુણાદષ્ટિથી જોવા ભક્તની
બાંધ જાવશે.

૧-૮. 'સમુજ્જ સાકાર'—અસૌકિક શુભોવાળા અને અસૌકિક
આનંદઆદરવાળા પ્રભુ છે એવા સિદ્ધાંતનું સ્થાપન. વિવેચન આગળ
ઉપર 'વિશ્વકરતા'—વિશ્વકર્તા; પ્રભુ સિવાય બીજો કોઈ વિશ્વનો કર્તા નથી;

વચ્ચે અવિદ્યા કે માયા જેવું કોઈ વ્યવધાન નથી; જીવ અને બ્રહ્મનો સેવક અને સેવ્ય એવો સંબંધ છે; 'ઐક્યતા'—(સં. એકતા. કવિએ જેવડું લાવવાયક નામ બતાવ્યું છે, જે સંસ્કૃત શ્યામરશ્ચ પ્રમાણે અસિદ્ધ છે.)—એકતા નથી. અર્થાત્ જીવ એ બ્રહ્મનો અંશ છે, નહિ કે પોતે જ બ્રહ્મ.

૧-૯. 'વરનન'—(સં. વર્ણન)—કવિએ સર્વત્ર 'વરનન' શબ્દ સ્વીકાર્યો છે; અસર વ્રજભાષાની છે. 'કન્નિ'—કન્નિય. કવિએ સર્વત્ર આવા ભવિષ્યકાળનાં રૂપોમાં ઉચ્ચારણશુદ્ધ હ્રસ્વ છકાર જ લખ્યો છે. 'સમઝે'—(સં. સંયુજ્યતે > પ્રા. સંયુજસઃ) હાગ ઊતરી આવેલા આ શબ્દમાં 'ઝ' સ્વાભાવિક છે. જૂની મુદ્રિત જોડણીમાં 'રદમજ' પણ લખાતું તેમાં આ મહાપ્રાણ ઉચ્ચારણની ઝાંખી અછની નથી રહેતી.

૧-૧૦. 'અદિ'—સં. જુ. કૃ. અદી; થોડા જ અપવાદે કવિએ સંબંધક જૂનાઈતનો પ્રત્યય હ્રસ્વ દશર સ્વીકાર્યો છે. આજના ગુજરાતી ઉચ્ચારણમાં પણ આ હ્રસ્વ ઉચ્ચારિત થાય છે. વ્રજભાષામાં હ્રસ્વ જ છે, દિંદીમાં ફનો જ યદ્ય ચૂકયો છે.

૨-૧. અહીંથી સિધ્ધ અને મુદુના મંવાદના રૂપમાં કવિ વિવચનિરૂપણ કરે છે. 'પ્રત્ય'—(સં. પ્રતિ). 'મત્ય'—(સં. મતિ) સુદિ.

૨-૨. 'હદિયે-લદિયે'—(સં. કષ્ અને લમ્નાં કર્મણિ-રૂપોનો વિકાસ-વહ અને લહ મૂળ મખ્ય. ગુજ. માં મખ્યેઃ કદિયઈ-લદિયઈ. ત્રીજા પુ એ. વ. ના રૂપનો કર્તારિ પહેલા પુ બ. વ. નો પ્રયોગ સોળમી સદીથી જણીતો છે. અહીં બી. પુ. નો અર્થ છે; આવા કવિએ કરેલા અહીંના પ્રયોગમાં વ્રજ-દિંદીનું અનુસરણ સ્પષ્ટ છે.)

૨-૩. 'અવિદોક્ષા'—(સં. અવ-લોક્ મૂળ)—તત્સમનો જ વિકાસ; જોવા.

૨-૪. 'વચ્ચેલો'—(સં. વિ-ચલ્ મૂળ, એને જુ. કૃ. ના રૂપ પ્રત્યયના યોગે યચેલું રૂપ) વિચલિત થયેલો.

૨-૫. 'માટયે'—માટે. (ત્રી. વિ. ના 'યે'નું અસ્તિત્વ).
'વિનતી' (સં. વિનતિકા > પ્રા. વિનતિઆ > મધ્ય. ગુજ. વીનતી) વિનંતિ.

૨-૬. 'સંગ-કરમક'—(સં. કર્મક-સંગ) કર્મકાંક કરનારા વિદ્વા-
નોનો સંગ. 'બૌ'—(સં. બહુ; ઉચ્ચારણ્માંથી મહાપ્રાણુત્ત્વ દ્વર થયું
છે). 'અત્ય'—(સં. અતિ). 'સંશે'—(સં. સંશય).

૨-૭. 'આખ્યે'—આપે, માનાર્થે તમે; 'ચોતે' ના અર્થના
અસલ આપ (સં. આત્મા > પ્રા. અપ્પા > મધ્ય. ગુજ. આપ) નો
મજ-હિંદીની અર્થઠાયામાં સ્વીકારવામાં આવેલો પ્રયોગ. 'યે' ત્રી.
વિ. નો કવિએ સ્વીકૃત પ્રત્યય.

૨-૮. 'માટય'—(મધ્ય. ગુજ. માટિ) માટે. 'નિરસધે'—
(સં. નિઃસંદેહ)—નિઃશંક. 'શ્રીગીતા-બાખ્યો મર્મ'—શ્રીગીતામાં સંશયાત્મા
વિનરવતિ (જ. ત્રી. ૪-૪૦) છે એનું અનુસધાન.

૨-૯. 'પુરવ'—(સં. પૂર્વ) પૂર્વે (લુપ્તસપ્તમ્યંત ૫૬). 'કચહું'
—કચાંચ ૫૭. 'ચિત'—(સં. ચિત્ત) ચિત્તમાં (લુપ્તસપ્તમ્યંત ૫૬).

૨-૧૦. 'પ્રિતમ'—(સં. પ્રિયતમ)નું લાઘવ 'પ્રીતમ' સ્વાભાવિક
રીતે મળે-માત્રામાનના સિદ્ધિ. કવિ જાંદના ચોગકામાં બેસે એ માટે
અહીં 'પ્રિતમ' સ્વીકારે છે. વસ્તુરિચિતિએ એનો ઉચ્ચાર ૫૭ સ્ત્રવ જ
છે, કારણ કે પહેલી શ્રુતિ આ શબ્દમાં અસ્વરિત છે.) 'દયાના પ્રીતમ
પ્રભુના દાસનો સમ નથી, એનાથી સત્ય સમગ્રી શકાય.' 'દિશા'—
(સં. દશા) રિચિતિ, હાલત.

૩-૩. કવિ દયારામ પોતાના ૧૪મા વર્ષથી લઈ ૨૫મા વર્ષ
સુધી ભાગતની યાત્રામાં નોકળી મેલેલા એનું અહીં મજામ સૂચન
જણાય છે.

૩-૪. 'નયિ'—(સં. નાસ્તિ > પ્રા. નતિય) આખી પ્રતમાં
શબ્દ સ્ત્રવંત જ મળે છે. શિષ્યને બધા સંપ્રદાય તરફ સમભાવ દોવાનું
કથન. 'ઈષ્ટ'—આરાધ્ય દેવ. 'પંચ'—માર્ગ, સંપ્રદાય. 'મિષ્ટ'—મમતો.

૩-૫. 'મનથી'—મનથી; એના માટે એવડો 'ન.'

૩-૬. સરખાવો બાજુદરિનો શ્લોક

અક્ષ: સુખમારાધ્ય: સુખતરમારાધ્યતે વિશેષજ્ઞ ।

જ્ઞાનલવડુવિદગ્ધં પ્રજ્ઞાપિ નરં ન રજયતિ ॥ નીનિશાનક—૨ ॥

'અધ્યયો'—અધ્યંબ્યયો—અધ્યંદગ્ધ. 'વચ્ચાનુ'—(મં. વિચલિતમ્ > પ્રા. વિચલિત > અપ. વિચલિત) વિચરિત થયેયું, ફાટી ગયેયું.

૩-૭. 'ડળી'—ટુંકું.

૩-૮, ૯. 'બ્યાસશ્ચએ જુદા જુદા દેવોનાં પુરાણોમાં તે તે દેવને 'વિશ્વકર્તા' કહ્યા છે, આ બ્યાસવાક્યોને ખોટાં ન કહી શકાય, તેથી નિષ્કૃંપને અમાલે મન ડહોળાય છે.

૩-૧૦. દિશા—(સં. દશા) સ્થિતિ, હાલન.

૪-૧. પ્રકુસિત—(અં. પ્રકુસ્થિત).

૪-૨. સપ્તવ—(અધ્ય. મુખ. મુખિ)માંભાગ. (આઠાઈ બી. પુ એ. વ. માં કવિએ દશરતના અવશેષરૂપે સર્વત્ર લઘુપ્રપાતન યકાર સ્વીકાર્યો છે.) 'સપ્તવ'—(સં. સપ્ત)

૪-૩ 'યે'—અધ્ય. કવિએ સંખ્યાબધ રથને 'યે' 'જે' વગેરે હચ્ચારજીશુક રૂપ સ્વીકાર્યા છે.

૪-૪ આરિરવાદ—(સ. આશીર્વાદ). 'બાલક'—(સં. બાલક) હચ્ચા:ખાનુકૃતિ જોડણી. ('આદુલાદ ધરીને કહે' એવું ગુરુતું સચન)

૪-૫. 'મુખી મુખી'—(સં. મુખ્ય મુખ્ય). 'વણ'—(આ બી. પુ એ. વ.) બોલ, કહે

૪-૬. 'સ્મૃત કૈંક' રમણમાં જે કૈંક નામો છે તે—અહીંથી કિયે કરેલાં ભારતનાં મહાત્મનાં તરેલીં શાલી છે.

૪-૭. 'દરશ'-(સં. દર્શ) દર્શન.

૪-૮. વ્રજની ભૂમિનાં બાર મુખ્ય વન અને ચોવીસ ઉપવન. 'રાવળ' 'વરસાણું' 'નંદગામ'-'રાધાનું' જન્મસ્થાન રાવણ, રાધાનું નિવાસસ્થાન જરસાના, કૃષ્ણનું નિવાસસ્થાન નંદગામ એ ત્યાંનાં ગામ. ત્યાં વૈષ્ણવો શ્રીવલ્લભામાર્થજીના અને પછી શ્રીવિકૃત્તનાથજીના અને શ્રીમેકુળનાથજીના સમયથી મથુરામહેશની વ્રજની ભૂમિના ૮૪ ગાડિના મહેશની બાહરવા વદિ અને આશ્વિન આખો પગે ચાલી પરિક્રમા કરે છે એનો નિર્દેશ.

૪-૯, ૧૦. ઉત્તર ભારતનાં વિવિધ તીર્થો-ત્યાં 'શ્રીવલ્લભદેવ' -શ્રીવલ્લભામાર્થજી પોતાની વિવિધ યાત્રાઓમાં પધાર્યા હતા.

૫-૩. 'ગંગા-બ્યાસ'-'બ્યાસગંગા તીર્થ. 'હુસ્સાસ'-(સં. હિસ્સાસ) હિસ્સાસથી, હોંસથી. (લુપ્તગૃતીયાંત ૫૬)

૫-૬. 'ગંડકી'-'ગંડકી નદી કે જેમાંથી શાસ્ત્રિમામનાં ૨૧૩૫ મળે છે.

૫-૭. 'પછિ'-(સં. પચાત્ > પ્રા. પચ્છા ૩૫ ઉપરથી મધ્ય. ગુજ. પછદ્ દાશ) કવિએ સર્વત્ર આ શબ્દ હંસ્ત્રાંત લખ્યો છે.

૫-૮. 'શ્રીઅયોદ્યાપુરી' (સ. શ્રી અયોધ્યાપુરી)

૫-૯. 'વર્ષા'-'વરસાં.

૫-૧૦. પુન્ન- (સં. પૂર્ણ)

૬-૪. 'પુરવજ' (સં. પૂર્વજ) પિતૃઓ.

૬-૬. 'જ્યોતીર્જિગ'-(સં. જ્યોતિર્જિગ) ઝારખંડમાંના શ્રીવૈદ્યનાથનું જ્યોતિર્જિગ.

૬-૮. 'શ્રીપુરુષોત્તમપુરી'-'ઓરિસાની જગન્નાથપુરી, ત્યાં કૃષ્ણ બલદેવ સુલ્લા અને સુદર્શન એ ચાર દેવનાં દર્શન થાય છે. 'સુદર્શન દર્શન'-(સં. સુદર્શન-દર્શન)

૬-૯. 'મદાત્મ'-(સં. માદાત્મ્ય) મદતા, જ્યાં મદાપ્રસાદ સૌ કોઈના હાથનો સૌ કોઈ સર્ષ સહે છે એવું મદાપ્રસાદનું માદાત્મ્ય છે, જગ-નાથપુત્રીમાં

૬-૧૦. 'માર્કડે'-(સં. માર્કડેય)-માર્કડેય ઋષિનું પવિત્ર તીર્થ. 'વટે'-'વડલાના પાંદડામાં જ્યાં જમવાન બાલમુકેદનું દર્શન થયું હતું તે 'વેતમ'માં તીર્થ. 'શ્રીપુરુષોત્તમક્ષેત્ર'-'શ્રીજગન્નાથક્ષેત્ર

૭-૧. 'આઘ કુરુમ ક્ષેત્ર'-'આઘકુર્મક્ષેત્ર.

૭-૨. 'સોહદી'-(સં. સ્વાદિ).

૭-૩. જ્યાં શ્રીરમ જમવાને પ્રત્યક્ષ સર્ષ સાકુનો 'પણો' આરોગેસો, તેથી 'શ્રીપણાટસિદ્ધ' કહેવાય ■

૭-૪ 'સરિ'-(સં. સરિત્) સરિત્, નદી 'રૂપ દૂરે'-'હર્યમાં રૂપ અને મુખે હરિચુગ્મન.

૭-૭ 'કામકોટી'-(સં. કામકોટિ) એ નામનું દક્ષિણનું તીર્થ.

૮-૫. 'ગોઠરલેશ્વ'-(સં. ગોઠલેશ્વર) એ નામના દેવ-એમનું તીર્થ.

૮-૭. 'નિરમળ'-(સં. નિર્મલ)

૮-૧૦. 'સૂર્યતનયા'-'તાપી નદી, પણ 'સ્વામીનગ-પ્રિયાવર્ગિની' -દયાગમના પ્રિયતમ કૃષ્ણની પ્રિયા મયુનાની જહેન ગોદાવરી અહીં સમગ્રાય છે

૯-૩. 'ગવિ'-'મદ્ધવાદનો પુત્ર જાતિગમ્. એણે વચ ક્યાં ત્યાં જમવાન વામન-રૂપે પધાર્યા ને જલિનો ત્રવં હિતાયો. 'રેવારિસમ'-'રેવા-નર્મદા ને હિરી નદીના સમગ્રનું સ્થાન-આણેદ.

૯-૫. 'ચાંડિપુરી'-'આણેદ જ્યાં 'શ્રીરોયસાર્થ'-(સં. રોયસાથી) વિંધ્ય જમવાનનું દેવાલય આવેનું છે-નર્મદાના કિનારે.

૯-૭. 'અવ્યંતી'-(સં. અવંતી) ઉત્તરેનનમરી. 'ક્ષિપ્રા'-એ નામની ઉત્તરેન નજીકની નદી.

૯-૮. 'ખેટથે' ખેટમાં શ્રાંખોદ્ધાર ખેટમાંના શ્રીચણ્ડાડરાયનાં દર્શન કર્યાં, ત્યાં ત્રીકચરાયણ, માધવરાયણ, કલ્યાણરાયણ, રુકિમણીય, રાધાણ, જાંબુવતીય, સત્યભામાણ વગેરેનાં મંદિર આવેલાં છે.

૯-૧૦. 'સુદામાપુરી'-પોરબંદર.

૯-૧૧. 'કૃપ દામોદર'-કવિ 'દામોદર-કુંડ'ને 'કૃપ' કહે છે. પ્રતમાં 'કૃપ' જોડણી છે. ગિરનારની તળેટીમાં સુવર્ણરખાના મૂળ પાસે આ તીર્થ છે. 'જીર્ણગઢ'-જૂનાગઢ. કવિએ 'જૂના' શબ્દનો સં. પર્વાયે મૂક્યો છે; વસ્તુરિધિએ તો એ 'યવન-ગઢ' છે, ત્યાં પૂનાની ત્રીકા અને ક્ષત્રપોએ કિલ્લાનો વિકાસ કર્યો હતો. 'નરસિંહ મહેતા'નું આ જૂનાગઢ સ્થાન.

૧૦-૭. 'શ્રીનાથણ'-એવાડમાંએકલિંગણ નજીક સિંહાડ નામના ગામનું આજનું ત્યાં પ્રજના ગોવર્ધન પર્વત ઉપરથી શ્રીગોવર્ધનધર શ્રીનાથણ પદાર્થ પછી 'નાથદાર' નામ પડ્યું છે. 'પૂર્ણકામ' (સં. પૂર્ણકામ)-સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ કૃષ્ણનો નિર્દેશ.

૧૦-૮. 'ચરમનવતી'-(સં. ચર્મવતી)-નદીનું નામ.

૧૦-૧૦. 'તિરથાવળી'-(સં. તીર્થાવલી) તીર્થોની માળા.

૧૧-૨. 'હવાં'-હવે; દક્ષિણ ગુજરાતનું આ રૂપ કવિ કયાંક કયાંક પ્રયોજે છે. (સં. અયક > પ્રા. અહક > અધ્ય. ગુજ. હવડ-ના વિકલ્પે 'ઑ' પ્રત્યય) 'પ્રમ્ત'-કવિને નાન્યત્ર ભૂતિએ આ શબ્દ કંઈ છે. આગળ ઉપર પણ જુઓ ૧૧-૬ વગેરે.

૧૧-૪. ૫. 'નિમમાગમ'-નિમમ = વેદ અને આગમ = શાસ્ત્રો. 'પરમાણુ'-(સં. પ્રમાણુ).

૧૧-૭. 'કાણુ'-(સં. કમુનઃ > અપ. કરણ > અધ્ય. ગુજ.

કડળ) કોણ; કવિએ 'રસિકવલ્લભ'માં સર્વત્ર 'ક'જુ' એનું સ્પષ્ટસ્વરૂપ સ્વોક્ષાપું છે. 'દહેયે'—લલિયે.

૧૧-૮. 'જહો'—(સં. જહુ) મળ્યા. 'રધિ-મન'—(સં. ઋધિમન) જુદા જુદા દેવ 'પરમેશ્વર' છે એમ જુદા જુદા ઋધિઓના મન છે, તેા પરમેશ્વર કેટલાક.

૧૧-૯. 'ગોળગ'—ઈંદ્રિયોનું ગળુ, મોહગળ. 'અમ્મ માં'—બમ નદિ, અમમા ન પડ. 'વિવેક'—કોઈપણ એ પદાર્થોના તારતમ્યની શુદ્ધિ.

૧૧-૧૦. સંગ્વેસ—(સં. સર્વેશ). જડ લોહ પોતપોતાની રુચિ પ્રમાણે જુદા જુદા દેવોને 'પરમેશ્વર' કહે છે, પરંતુ 'દયાના પ્રીતમ ભગવાન કૃષ્ણ' એ એક જ માત્ર પરમેશ્વર છે' એ સિદ્ધાંત કવિ અહીં સ્થાપિત કરે છે, જેના સ્વરૂપ વિશે હવે પછીનાં પદોમાં નિરૂપણ કરે છે.

૧૨-૧ થી ૪. 'સદન'—મકાન, ઘર. મકાનમાં રહેવાર જણ રહેતાં હોય તેમાં એક 'સગદર' મુખ્ય માણસ હોય. એ સગદર તે 'સદનાધિપ'. એવા અતેક સદનાધિપો હિપર એક 'સાત્ત્વધિપ' = પદેલ નાતો 'જૂપ'—(સં. ધૂર) મૂળ ખીવો કે રૂબા. એ બધાની ઉપર 'જૂપ' = રાજા. એવા મળ્યા રાજાઓનો અધિપતિ તે 'દેશપતિ'—દેસાઈ.

૧૨-૫ થી ૧૦. દેશપતિઓનો સ્વામી 'મુલક-પતિ', એમનો સ્વામી 'ખડ પતિ'. નર ખંડપતિઓનો સ્વામી 'દ્વીપ-પતિ', એવા સાત દ્વીપ-પતિઓનો સ્વામી 'ચક્રવર્તિ'—(સં. ચક્રવર્તી) મહારાજા. એવા ચક્રવર્તીઓનો સ્વામી ઈંદ્ર. 'સુનાય'—ઈંદ્ર, 'અનલ'—અગ્નિ, 'અનિન'—વાયુ, 'યમ'—વરુણ, વગેરે, એની ઉપર 'સિધિ'—સત્તા. 'સિવ'—મહાદેવ અને 'સિવા'—પાર્વતી, 'વિષ્ણેસ'—પ્રભુ, 'ગવિ'—સપ્ત, એના ઉપરના 'પન્ડિત'—અધિપ ગેર. 'ગેર'—અનિરૂધ—(સં. અનિરૂદ્ધ), 'પ્રભુમન'—(સં. પ્રભુમન) અને 'વાસુદેવ' એ ચાર બ્રહ્મ, વિષ્ણુ, શ્રીમહાગણેશ એ પાંચ 'અક્ષરબ્રહ્મ'ની સમશ્લેષાના છે. આ બધાના સ્વામી તે 'પૂર્ણ' પુરુષોત્તમ, પરમપર પરબ્રહ્મ, જેની કોઈ પરોઝરી

કરી શકે નહિ, તો અધિક તો કયથી હોય ? એ જ પરમેશ્વર, બીજા કોઈ નહિ

૫૨ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ ૧૩ માં પદમાં બતાવ્યું છે ‘સ્વયભૂ’
—પોતાની મેળેજ થયેલા, ‘આત્મારામ’—આત્મામાં જ જેને પગ
આનંદ છે તેવા, ‘આદ્ય’—પહેલા ‘મૂળ પુરુષ’—‘પૂણ્યમાન’—(સ પૂર્ણ-
કામ) જેમની કોઈ કામના બાકી નથી તેવા, ‘અધ્યાન પુરુષેશ્વર’ અને
‘પશ્ચાદ્ય’—જેના સ્વરૂપનો વિચાર કરવા જતાં ‘નિગમ’—(સ નિગમ)
વેદ નેતિ નેતિ—‘નથી નથી’ એમ કહી થતી ભય છે

અઘાત આવેશો નેતિ નેતિ (બૃહદ્ ૨-૩-૬) બનાદિમત્ પર વ્રજ
ન સત્ત્વાસદુચ્યતે (ભ ગી ૧૩-૧૨), અવ્યક્તાદ્ પુરુષ પર ।
પુરુષાત્ પર કિંચિત્, સા કાષ્ઠ. સા પરા ગતિ (કઠ ૧-૩-૧૧),
અક્ષરાત્પરત પર~ (શુકલ ૨-૨), સ્વર્ગ સર્વાણિ ભૂતાનિ કૂટસ્થોઽક્ષર
ઉચ્યતે । ઉત્તમ પુરુષસ્ત્વન્ય પરમાત્મેત્યુદાહૃત (ભ ગી ૧૫-૧૬, ૧૭).

‘ત્રિગુણાતીત’—સર્વ રજસ્ તમસ એ ત્રણે ગુણોને વધી ગયેલા
‘મમ ન મન’—મનને અમમ અને ‘ગો-અક્રમ’—દ્વિધો જેને પહોંચી
નથી શકતી

યતો વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સદ્ (તૈત્તિરીય ૨-૪)

‘જે થકિ કપે’—આમા અને કાળ જેનાથી કપે છે સરખાવો :

‘મયાદસ્યાગ્નિસ્તપતિ મયાત્તપતિ સૂર્ય ।

મયાદિન્દ્રથ વાયુથ મૃત્યુર્ધાવતિ પથમ ॥ (કઠ ૨-૬-૩)

‘હેતુ’—(સ નગ્ગતિ, અહીં નાન્ય) પ-પદ્મ બધાનું કારણ
છે : યતો વા ઇમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે (તૈત્તિરીય. ૩-૧) ૩૫ રસાળ
—રસો વં સા (તૈત્તિરીય. ૨-૭)

૧૩-૧ એ જ આનંદમય છે પદ્મસંત્રોમાં આનંદમયોઽભ્યાસાદ
(૧-૧-૧૧) ત્યાં આ વસ્તુ સ્પષ્ટ છે એ જ ‘લયિતત્રિભગ -
(ત્રણ ભાગે રહે વાળો છે તેવું) ‘નદ્વર’—સ્વરૂપ મુખ્ય છે એના

ઉપરથી 'અનંત અનંત'—અનેક કામદેવોના રૂપને પણ ઓવારી નાખું—એમ કવિ કહે છે.

૧૩-૬. ધ્વજ—જે ધ્વજરૂપ મહાપુરુષના પ્રત્યેક રુવડામાં અનંત કરોડો ધ્વજોડ છે તે મહાપુરુષ (અક્ષર ધ્વજ) શીશંધાજના કંત રૂપીના 'વામ પદ'—ડાબા ચમણમાં 'નિદુ-રૂપે'—રૂપકારૂપે વસી રહ્યો છે. 'ધ્વજ' ને રથાને 'ભમ' લખાયેલું છે તે જો 'ભમે' હોય તો—'ધ્વજોડો ભમજુ કરે છે' એવો અર્થ.

૧૩-૭. ૮. આ પરમાત્માનું એક રૂપ તો પ્રત્યેક શરીરમાં મહેકું 'અંતર્યામી'—રૂપ છે, બીજું રૂપ તે નારાયણ—રૂપ છે, જે ભગવાનપ્રભાથી અર્ધાનું સ્વામી છે. એ જ નંદના કુમાર તરીકે સિદ્ધ (પાંચ વર્ષ નીચેની), કુમાર (પાંચ વર્ષ ઉપરની), પૌર્ણડ, (=દશ વર્ષની અવસ્થા), અને કિશોર (દશ ઉપરની) અવસ્થાએ પ્રજામાં લીલા કરે છે, જે પ્રભુ શંધાજના ઉરના હાર—રૂપ છે, રાધિકાનાય છે.

૧૩-૮. 'એ સહસ્ર રસના'—શેવનામ પોતાનાં જે હજાર મુખમાંની રસના—જીભોથી હમેશાં નવા નવા ચસાનું માન કરે છે. 'અચળ—પદ પદ'—કદી વિચલિત ન થનારા પદ—જગત = મંગાજીને પદન કરીને 'શિવ-શીશ પાવન'—મીઠાહાલેવજીનું મસ્તક પવિત્ર થયા કરે છે—સુખ અનુભવે છે.

૧૩-૧૦. 'મૂળ પ્રજ્ઞા મહાભાષા'—પ્રજ્ઞાની બાર શક્તિઓમાંની જે મહાભાષા નામની શક્તિ જે પરપુરુષની 'કિશરી'—દાસી છે, અને જે પ્રજ્ઞાની આઠામાં સદા રહી છે તે શીગોષીજનના વદાયા હરિ-રૂપી, 'અખિય'—અધાના 'ઈશ્વર'—સ્વામી છે.

કવિ આ પદમાં નંદકુમાર ભગવાન પાદરૂપી પરધ્વજનો સ્પષ્ટ અબેદ નિરૂપે છે.

ધ્વજની સર્વશક્તિમત્તા ૧૪મા પદમાં નિરૂપાઈ છે.

૧૪-૧ થી ૪. જે પ્રજ્ઞા નામે 'મણુગવ'—મણુપતિ પવિત્ર છે,

જે પ્રભુના નામના જપથી 'આઘ'—આદિમાં પૂજ્ય છે, જેના જપથી સૂર્ય શ્રમણ કરે છે—મીષોદેતિ સૂર્યઃ (તૈત્તિરીય. ૨-૮) અને મયાત્તપતિ સૂર્યઃ વગેરે વચનો સરખાવો. 'શથી'—અંદ, 'અરક'—(સં. અક) સૂર્ય, 'અગ્નિ'—એ બધાનું તેજ તે જે ભગવાનનું છે, તેની સમાન એ બધા કૃપાથી ધાય ? જે પ્રભુની મગ્ન પ્રમાણે સર્વ કાંઈ ધાય છે, એનાથી નહિ ઓછું. નહિ અધિક.

૧૪-૫ થી કહીઓ સ્પષ્ટાય છે 'દળ'—(સં. દલ) પાંદડું. 'અહાર'—(સં. આહાર) પ્રભુના જપથી અહરાગ્નિ વગેરે પોતાની ક્રિયા ઉપરાંત કાંઈ નુકસાન કરતાં નથી. 'દધિ'—(સં. ઉદધિ); વડવાનસ સમુદ્રમાં પ્રજવળે છે, પણ સફરને બાળી સકતો નથી, કારણ કે 'પ્રભુ-બીત્ય'—પ્રભુની એને બીન છે.

૧૪-૮. એક 'મક'—(સં. મૃક) માં એકી સાથે બે માણસ મરી ગયા હોય તો એ બેઉને 'પાંચ'—ચોટી પળોને અતરે બહાર કાઢવામાં આવે છે. આ મર્થાદા એ 'મહાપુરુષ'—પરમાત્માએ સ્થાપી આપેલી છે તે છે. 'મક'—(સં. એક) 'આય'—નિયમન.

૧૪-૯. ઇંદ્ર પ્રભુની ઇંદ્રા પ્રમાણે વૃદ્ધિ કરે છે જો ન કરે તો ગોવર્ધનગિરિના ઉદ્ધાર કરી નીચે સરણાથોંઓનું રક્ષણ કરી અનંત મેઘ વરસાવનાગ ઇંદ્રનો મદ ઉતાર્યો 'શય'—રુએ ઇંદ્ર પ્રભુને સરણ આપ્યો, દીસો પડી

૧૪-૧૦. જગતને કાળનો, કાળને ભગવાનનો જાણ છે. નિર્ભય હોય તો એક સ્વયં ભગવાન અને બીજા 'સત'—પ્રભુના ભક્તો.

૧૫-૧. 'તે'—તે (લઘુપ્રયત્ન વધારવાળું) ૩૫). જાણ વિશે જુઓ આ પહેલાં પદ ૧૪.

૧૫-૨. 'ટક'—ટકાસુર. ઝકુનિ નામના અસુરનો પુત્ર દેવોમાં ક્રોધ તરત પ્રસન્ન થાય એ વિગે નારદને પૂછતાં નારદે સિવજનું નામ આપ્યું. સરીરનું માંસ હોખી એણે સિવજને પ્રસન્ન કર્યાં વર ભાગવાનું

હોનાં શ્રેષ્ઠ શિવજી પાસે માથું કે જેના ઉપર હું હાથ મૂકું તે જગી
જાય શિવે એ વરદાન આપ્યું. શ્રેષ્ઠ ગૌરીનું જ હાથ હવે વિચારી
શિવજી ઉપર હાથ મૂકવા દોટ મૂકી શિવજી આગળ અને શ્રેષ્ઠ પછી
અંતે શિવજી વૈકુંઠમાં પહોંચ્યા. ભગવાન નારાયણે શિવનો હાથ જાણી
અડકેનું રૂપ લીધું ને શ્રેષ્ઠના માર્ગમાં જઈ જોયા ને જાણવા માથું શ્રેષ્ઠ
જવાન આપતાં નારાયણે કહ્યું કે વાન જવન છે, દમ્બના ઘાટે પિંચાયતા
પામેવાને એ શક્તિ ક્યાંથી ? ખાતરી કરી હોય તો તારા માથે જ
હાથ મૂકી જો શ્રેષ્ઠ પોતાના માથા ઉપર પોતાનો હાથ મૂક્યો ને
જગી મૂક્યો (ભાગવત ૧૦-૮૮)

૧૫-૩ ત્રિપુરની કથામાં એ ન જિતાયાં એવું મળતું નથી.
મયાસુરે લાંબા સમય સુધી તપ કર્યા પછી ન જિતાય તેવાં ત્રણ પુત્ર
રચવાનું ધ્વજા પાસેથી વરદાન મેળવ્યું ને તારનાસુર કમનાક્ષ અને
વિદ્યુ-માલી નામના ત્રણ અસુરોને ત્રણ નગરના નક્ષત્રીમાં મયાસુરે
આમાણિત ધર્મઅથ જીવન જીવવાનો હુકમ સૌ અસુરોને કરેલો, પણ
એવું જીવન ન જીવ્યા અને ઉપદ્રવકારક બનવા લાગ્યા ત્યારે દેવોએ
ધ્વજાને આગળ કરી મહાદેવજીને ત્રિપુરનો નાશ કરવા વિનવિ કરી.
મહાદેવે અને ત્રિપુરનો નાશ કર્યાં (ભારત-કર્ણ, અ ૨૪-૨૭)

જનધર નામના અસુરને ઉતરીને વિષ્ણુએ જુદા-ગુણથી સાથે
લગન કર્યાં 'પત્ન'—આખરે, ગૌરવ.

૧૫-૪ બહિરાજના પુત્ર બાણાસુરે તાડવ વૃત્ત કરી શક્યને
પ્રસન્ન કરી વરદાન મેળવ્યું હતું જે પ્રમાણે રુદ્રનો એક મણ એના
નાગરત્ન રક્ષણ કરે અને પોતાને એક દળર હાથ થાય એને ઉપા
નામની પુત્રી હતી, જેની 'ઓખાદણ'ની કથા જાણીતી છે બાણાસુરે
ઉપાને ખાનગીમાં રાખી મૂકેલા અનિરુદ્ધને ઠેક રાખ્યો ત્યારે કૃષ્ણ સેના
લઈ બાણાસુર સાથે લડવા આગ્યા, તે સમયે મહાદેવ બાણાસુરને પક્ષે
કૃષ્ણ સામે લડવા આગ્યા હતા અને બાણાસુરના દળર હાથ કૃષ્ણે
દાખી નાખી એના ઉપર વિજય મેળવ્યો અને બાણાસુરે નગરમાં જઈ

અનિરુદ્ધને મુક્ત કરી અનિરુદ્ધ અને હિવાને કૃષ્ણ-મલનાથ સાથે સત્કારી વિદાય કર્યા (ભાગવત ૧૦-૬૨, ૧૬)

૧૫-૫. શિવે સાથે 'રતિ'-ક્રોડા સમયે બારે મુરકેની ભામી થઈ ત્યારે 'સતી'-પાર્વતીએ ભગવાનનું સ્મરણ કર્યું ત્યારે પાર્વતીના મહાત્રાસને ભગવાને દૂર કર્યો (શિવપુરાણ).

૧૫-૬. મધુ કેટલા શંખાસુર એ 'ખગ'-કુષ્ઠ અસુરોનો ભગવાને નાશ કર્યો હતો અને એ રીતે 'વિધિ'-બ્રહ્માના 'તાપ'-કુખને દૂર કરેલ 'સનકાદિ'ની સાથે પ્રત્યોત્તર બ્રહ્માનું વાહન બની ભગવાને કર્યા હતા.

૧૫-૭. 'ગજવદન'-ગણપતિ. સ્કંદપુરાણમાં જણવ્યા પ્રમાણે ગણપતિએ અનેક બ્રાહ્મણોનો વિનાશ કરેલો તેમથી પ્રભુએ પોતાના નામનો જપ કરાવી બચાવી લીધા.

૧૫-૮, ૯. 'વિદ્યેશ'-ગણપતિ રાવણને ત્યાં ગધેડા ચારતા હતા, 'ધાતા'-બ્રહ્મા પંચાંગ વાંચતા હતા અને ચંદ્ર સ્વર્ગ 'સીપિકા' -મસાલ પકડી ગામતા હતા, 'શક'-દ્રુ વગેરે દેવો રાવણની આગને અધીન રહી એની 'ટહેલ'-ટહેલ, સેવા કરતા હતા, નવ મહેલ અને 'પનોતી'-શનિની મહાદશા 'દશાનન'-રાવણના મહેલમાં 'બધિખાને' -મંદીખાનામાં હતા.

૧૫-૧૦. 'હતિ'-હથ્થીને 'બદ'-નિરુદ્ધ, ખયતિવાચક મોનો.

૧૬-૧. 'બદવાયા'-વહવાયા, હેતરાયા.

૧૬-૨. 'લખી'-લક્ષ્ય કરી, જોઈ. નરસિંહ-સ્વરૂપથી ખુદ લક્ષ્મીજી કરીને નાકાં હતા.

૧૬-૩. 'હગધર' (સ. હલધર)-ગજરામ. 'જણે'-બને. કવિએ હાથપ્રતમાં સર્વત્ર ધાત્વજ 'જણ' સ્ત્રીકાયુ છે, 'જનવું' અર્ધમાં. 'દાખી'-રૂખી, જોઈ.

૧૧-૪. 'અનંત'—શેષનાથ.

૧૧-૬. દક્ષિણમાં વ્યંકટેસ પ્રભુ જે પદાડ ઉપર ત્રિગજે છે તે પદાડનું નામ 'શેષાયસ' કેમ થાયું એ અતામ્બુ છે. 'કૃપામય'—કૃપામય, કૃપાપૂર્ણ.

૧૧-૭. 'ચગા'—ચળ્યા, ચલિત થયા દ્વારિકાનો વૈભવ જોઈ નારદજી ભમિત થયા હતા.

૧૧-૮. 'અંબા'—પાર્વતીજી રામ સોતાના ત્રિફે રોના હતા ત્યારે મોહ પામ્યા હતા; સોતાનું રૂપ ધાગ્યું કરીને ગમચંદ્ર પાસે ગયા ત્યારે રામચંદ્રે પાર્વતી તરીકે ઝેંભને ઝોળખી સંજોખ્યા. 'લજ્યા'—(સં. લજ્જા)—પાર્વતીજીને 'અત્ય'—(સં. અતિ) શરમ લાગી.

૧૧-૯. કૃમીનો અવતાર લઈ મંદરગિરિને પીડ ઉપર ધારણ કરી દેવો અને અમુરોને સમુદ્રમથન કરવાની સુવિદ્યા ભગવાને કરી આપી.

૧૧-૧૦. 'મગમાસ'—પુરુષોત્તમ માસની કથામાંના પ્રસંગ : બારે સૂર્યે ના પાડી ત્યારે પ્રભુ ચોતે સ્પર્શિષ બની એ મદિનામાં તથ્યા. 'તપીશે'—તપીશું; (જૂનું રૂપ—ત્રી. પુ. બ. વનું પ. પુ. બ. વ તરીકે)

૧૭-૧. 'પ્રારથના'—(સં. પ્રાર્થના). 'વાતા'—બહા વાહરડાંઓનું હરણ કરી ગયા; બહાએજ વિનતિ કરી ત્યારે કૃષ્ણે જૂનસ ઉપર અવતાર લીધો હતો એ વાત જ બત્તા ભૂખી ગયા હતા.

૧૭-૨. પ્રજ્ઞભૂમિમાં 'વાસવ'—ઇંદ્રે કૃષ્ણે ઝોવર્ધન પર્વતને ધાગ્યું કર્યો ત્યારે ધર્જુ કુઃખ અનુભવ્યું હતું, તે જ ઇંદ્રે 'વજ્ર પ્રદાર'—માર ખાધા વિના કૃષ્ણને 'કુમ'—પારિજાતક વૃક્ષ સત્યભામા માટે આપ્યું નહોતું; હારીને જ આપ્યું હતું.

૧૭-૪. પ. 'દ્વૈ'—કંઠર—'ગોધુમ-કંઠર'—વાય—ધડને કાઠગાનો ન્યાય. ધડમાં કાઠરા હોય તો એ કાઠગ પણ ધડને ભાવે બાપ; છતાં પડ્યા કે કાઠરા એ કાઠગ જ, એ જ રીતે બધા દેવો પ્રભુના સંબંધે માન પામે; પ્રભુએ હોડ્યા પછી કોઈ કિમત નહિ.

૧૭-૬. રાજ્યય યતની સમાપ્તિએ સૌની સેવા કરી છટેલા કૃષ્ણનું સૌએ સમાન ક્યું હતું ‘અનિવંચન્ય’-(સં. અનિવંચનીય) કહેવાય નહિ તેટલી. ગજેન્દ્રને-રક્ષણે માત્ર હરિ જ દોડ્યા, બીજું કોઈ એને બચાવી શક્યું નહિ.

૧૭-૭. ‘સુતિ કર માન’-વેદ એ કૃષ્ણનું ગાન કરે છે.

૧૭-૮. ‘સરવશ’-(સં. સર્વશ). ‘સરવના’-(સં. સર્વ) બધાના, ‘અતર્યામી’-(સં. અતર્યામી) બધાના હૃદયમાં જીવાત્મા સાથે મિગળતુ ભગવાનનું એક સ્વરૂપ.

૧૭-૧૦. ‘સરવાત્મા’ (સં. સર્વાત્મા). ‘મુગ્ધશુ’-સારા ગુણો. ‘અનૂપ’-(સં. અનુપમ) જેની કોઈની સાથે સરખામણી ન થાય તેવા.

૧૮-૧. ‘અહંકાર’ (સં. અહંકાર). કવિએ પ્રવાહી સ્વરાત્મકતા મહાપ્રાણ સ્વરૂપની બતાવવા ‘અ’ અક્ષર લખ્યો છે. સ્વ. ગોવર્ધન-રામની પૂર્વે પચાસ વર્ષ ઉપરની આ જ્ઞેડણી ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

૧૮-૨. જનના દોષને પણ ગુણ કરીને સ્વીકારે એવા ક્ષણ.

૧૮-૬. સરખાવો :

કામાદ્ દ્રેષાદ્ મયાત્ સ્નેહાદ્યાથા મત્તયેશ્વરે મનઃ ।

આવેશ્ય તદ્વચ્ચ હિત્વા ચહનસ્તદ્વર્તિ ગતાઃ ॥ (ભા. ૭-૧-૫૯) વગેરે.

૧૮-૮. ભૃગુ ઋષિ વિષ્ણુને ત્યાં ગયા ને વિષ્ણુ દશ કીર્તિ થવા જાય છે ત્યાં વિષ્ણુની છાતીમાં ભૃગુએ લાલ મારી. પ્રભુએ આપના અરણ્યને તકનીક તો નથી થઈ એમ કહી સેવા કરી, ત્યારે ભૃગુને શક્તિ-ઓના સ્વામી વિષ્ણુ અનિ શ્ચાન છે એ અનુભવ થયો અને સરાહના કરી.

૧૮-૧૦. ‘અરચન’-(સં. અર્ચન). પ્રભુ એના ભક્તોના કોઈ પદ દોષને ક્ષેપિયારતા નથી સરખાવો :

સર્વદેવ પ્રપન્નાય તગાસ્મીતિ ચ વાદિને ।

અમય સર્વભૂતેભ્યો દદામ્યેતદ્ વ્રત મમ ॥ (રામાયણ)

૧૯-૧. મુવ ઉપર કૃપા કરી પ્રભુએ એને તારાના રૂપમાં આકાશમાં અચલ પદ આપ્યું છે.

૧૯-૨. સરખાવો ઉપરનું 'સકુદેવ પ્રાંજસ્ય'.

૧૯-૪. 'હે કૃષ્ણ, તવાસ્મિ'—પુષ્ટિભાગી'ય દીક્ષામાં શિષ્ય નિવેદનમંત્ર બોલે છે તેમાંનું 'હેતુ' વાક્ય.

૧૯-૫. કોઈ પણ જાનના સાધન વિના કંસના પિતા ઉગ્રસેને અને રાવણના નાના ભાઈ વિભીષણે માત્ર શરણના જળ ઉપર મુખની પ્રાપ્તિ કરી. 'એટલ'—એટ, અર્પણ.

૧૯-૬. ઘુઝવ—(સં. ઘુઝ) જ્ઞાનાન્ય પ્રકારના, મામૂલી. 'વિચ્ચારિ'—વિચારી. 'સોઈ' (સં. સોડવિ > અપ. સોડ) એ જ.

૧૯-૭. 'દ્વિરવ્યયઃકિયુ'—(સં. પ્રહ્વાસ્તો પિતા.) 'દ્વિરવ્યયઃ'—બહા. 'નરદરિ'—નરસિંહ ભગવાન. 'વિધાતા'—સ્વત્તા.

૧૯-૮. રાજા ભરતને મૃગના બચ્ચામાં આસક્તિ થતાં મૃગનો અવતાર લેવો પડેલો, મૃગના અવતારને અતે બાલકરૂપાલ શય. એ ભવમાં કોઈ પણ સંગ ન થાય એવી કાળજી રાખી 'જડ ભરત' સંઘા પામ્યા. દેવીના સેવકો એને પકડી દેવી પાસે બોમને માટે લઈ ગયા. એલું તેજ દેવીથી સહન ન થકું યક્તિ ફાટી અને પેલા દેવી-ભક્તોને જ ખનમ કરી નાખ્યા (ભાગવત ૫-૬). 'કર્યે'—કરથી, હાથથી.

૨૦-૧ થી ૪. દરિના માર્ગ—સંપ્રદાય=રૂપુવ સંપ્રદાય સિવાય બીજા માર્ગ કોઈના નથી. 'વામી'—વામ માર્ગ પ્રકરના સંપ્રદાયો. 'ચંડી'—કાલિકા માતાને મઘ માંસનાં જલિદન બેઠવે છે. 'શિવત્ર-ધારી' બધા પણ પાખંડી છે. સરખાવો ભાગવતમાંનું ભૂથ ઋષિનું વાક્ય શાપર્તુ:

'મરતતપરા યે ચ યે ચ તાન્ સમનુવન્તાઃ ।

પાશ્વઙ્ગિનસ્તે મવન્તુ સચ્છાન્નપરિપન્થિનઃ ॥

નદ્યશૌચા મૂઢધિયો જટામસ્માસ્થિધારિણ ।

વિશન્તુ શિવદીક્ષયા યત્ર દૈવ મુરાસનમ્ ॥ (૪-૨-૨૮, ૨૯)

‘શ્રાપ્યે’-(સ શાપ)-શાપથી, બૃગુનું અપમાન કરવામાં આવેલું તે સમયે આપેલો

૨૦-૫ ભાગવતમાં શુક્રદેવે રાગ્ય પરિક્ષિતને આપેલો ઉપદેશ આ છે. ભાગવતના આરંભમાં શૈનકાદિ ઋષિઓને આવકારતાં નીચેનું વાક્ય કહે છે તે સરખાવો.

મુમુક્ષનો ધોરૂપાન્ હિત્વા ભૂતપત્નીનય ।

નારાયણકલા શાન્તા મજન્તિ છનસૂચવ ॥ (૧-૨-૨૬)

૨૦-૬. ચડીપાઠ કરતી વેળા એક વ્હાલણે માર્યાં રક્ત મેરવોને બદલે ભૂનથી માર્યાં મક્કતુ મેરવી કહ્યું ને દેવીએ સ્ત્રીને. બક્ષ ક્યો એવી રીતે જય દેહિ સકટ દહિ (‘દહ’) કહેવામાં પણ ગમગાઠ થયો ને જય દહિ, સકટ દેહિ જેવું થયું પરિણામે ‘શક્તિ’-દેવીએ જય ન આપતાં સકટ જ આપ્યું. આવી દેવીઓનું ‘અતરંગપાણ્યું’ (સ અન્તર્ગ)-સામાના હૃદયને બળુવાપણું કયાં રહ્યું ?

૨૦-૭ થો હ પદ્મપુગણુમા પ્રભુ સિવાય બીજામાં મતિ કરનાર ‘નારકીશ’-નરકનો વાસી બનવાનું કહ્યું છે સરખાવો.

અર્ચ્યે વિષ્ણો શિલાધીર્ગુરુપુ નરમતિર્વૈષ્ણવે જાતિવુદ્ધિ-

વિષ્ણોર્વૈ વૈષ્ણવાના કલિમલમથને પાદતીર્થેઽમ્બુબુદ્ધિ ।

કસારેવિષ્ણુમન્ત્રેઽસ્થિલકલુપહરે શબ્દસામાન્યવુદ્ધિ-

વિષ્ણૌ સર્વેશ્વરેશેઽપિ ચ તદિતરધીર્યસ્ય સો નારકીશ ॥

‘મતિ-સિના’-મૂર્તિમાં પદ્ધરની બુદ્ધિ.

૨૦-૧૦. ‘હાર’-હારા, મારફત ‘જડિ-પોષ’-મૂળમાં પોષણ :

યયા તરોર્મૂલમિવેષ્ણેન તૃપ્યન્તિ તત્ત્વકન્ધયુનોપશાસ્તા ।

પ્રાણોપહારાચ્ચ યયેન્દ્રિયાણાં તયૈવ સર્વાર્દિનમચ્યુતેજ્યા ॥

(ભાગ. ૪-૩૧-૧૪)

२१-१. सरभावे। पांडवीगीतानुं वाक्य :

यामुदेव परित्यज्य येऽन्य देमुपासते ।

तृपितो जाह्नवीतीरे कृष रनति दुर्मतिः ॥

२१-४. 'सुदी' - सुदु (स्वाभाविक उच्यते इति ३५)

२१-५. सरभावे। :

अयिस्मित तं परिपूर्णराम स्वेनैव लामेन सम प्रशान्तम् ।

निनोपगर्भत्यपरे हि बालिशः श्वलाहुतेनातितितर्त सिन्धुम् ॥

२१-६. 'आभा' - भवे।

२१-७. गीताभां कृष्यन्तुं आ वाक्य :

अपि चेत् शुद्धराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मन्तव्यः, सम्यग्व्यवसितो हि स ॥ (अ. म. ६-३०)

२१-८, ९. हारीन रभृनिनुं अ वाक्य :

नान्य देव नमस्कुर्वामि नान्य देव निरीक्षयेत् ।

नान्यप्रसादमवाच्य नान्यदायतन मजेत् ॥

२१-१०. आ कडी पांडवीगीतानां वाक्यने अनुसरे उ :

नान्य वदामि, न कृणोमि, न चिन्तयामि,

नान्य स्मरामि, न भजामि, न वाधयामि ।

भक्त्या त्वदीयचरणाम्बुजमन्तरेण,

श्रीधीनिवाम पुरुषोत्तम देहि दास्यम् ॥

२२-१. सर्वं खल्विदं ब्रह्म (अ. ३-१४-१) अने विष्टभ्याह-
मिदं कृत्स्नमेकाशेन स्थितो जगत् (अ. गी १०-४२) नो आद्य.

२२-२. सरभावे। :

स एष आद्य पुरुषः कर्त्ते कल्पे ह्यजत्यजः ।

आत्मात्मन्यात्मनात्मानं सयच्छति च पाति च ॥

‘સહુ ધટવાસી અંતરયાત્રી’થી ચડી ભગવાન બધાના હૃદયમાં રહ્યા છે એટલે જ નિર્દેશ સમગ્રાય; અહીં વિસિષ્ટ ‘અતર્થામી’ઓ વિશે સ્મયન નથી લાગતું કેમકે નહિતર આ પછી ‘હરિ કૃપાશે એ કય ધગવો છ’ ન કહે

૨૨-૬. ‘અનિયા’-(સ. ઈર્ષ્યા) અટેખાઈ ‘સારંગપાણી’-(સ. શાંતપાણિ) શાંતનામતું ધનુષ જેમના હાથમાં છે તે વિષ્ણુ-કૃષ્ણ.

૨૨-૭ શ્રી શિવજી પરમ ભાગવન છે : વૈષ્ણવાના યથા શમુઃ એ વાક્યને અનુસરી વૈષ્ણુવે શિવાવય પાસેથી પસાર થતા ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કહેવા.

૨૨-૮. ‘અદ્ભારી’-અમારી (સ્વર્ણ મહાપ્રાણ ઉચ્ચારણ ‘અ’ અર્થે કંઈ નનાવ્યું છે) ‘જલાય’-નલા, ક્રોધાધિમય વગમણ (રૂઢિપ્રયોગ).

૨૨-૯. જોવાગ પ્રત્યેક પ્રશ્નને ઉદ્દેશી ‘ચિસાડો’-હાકમ મારતો નથી કે ફરક ‘પોલીયે’-પૂરીએ ‘ઝોણ’-ઝોણથી કાંઈ નાખવામાં નથી આવતું, એ જ રીતે ફરક વડી હાર ‘લોણ’-મીઠું ભજરાવાતું નથી એમ સમગ્ર રીતે પ્રથમથી વ્યાર્પાને જ પ્રશ્ન પ્રત્યેક પદાર્થમાં રહેવા છે.

૨૨-૧૦. દક્ષને અભિમાન હતું માટે શિવ ન નમ્યા, પણ ભગવાનને નમ્યા.

૨૩-૧. જર્ધા દેવદેવીઓમાં સરખી પ્રીતિ સાચી નહિ પ્રશ્નને તો ‘ટેકની ભક્તિ’-અનન્ય ભક્તિ જ વદાતી છે. ‘અન્યાશ્રિત’-અન્ય દેવોને આશ્રિત છે તેવાથી ભગવાન ‘અગમા’-અનમ છ ત્યાં દર્શાત કે ‘કંઈ’-પતિને વ્યભિચારિણી સ્ત્રી ઉપર પ્રેમ નથી હોતો.

નરખાવો. શયિ ચાનન્યયોગેન મખિરવ્યભિચારિણી (જી ૧૨-૧૦)

૨૩-૪. સમગ્ર વિના પણ મનુષ્યને પ્રશ્ન સિવાય અન્યનો આશ્રય હોય તો પ્રશ્નને ખટકે.

૨૩-૫. ‘પકજ-નેન’-(સ. પકજ-નન) કમગનેત્ર પ્રશ્નને શાંતિ નથી વગળી.

२१-३. सरभावे। पञ्चवीगीतानुं वाक्यः

वामुदेव परित्यज्य येऽन्यं देवमुपासते ।

तृपितो जाह्नवीतीरे कृष खनति दुर्मतिः ॥

२१-४. 'स्त्री' - सङ्ग (स्वाभाविक छन्द्यरित ३५)

२१-५. सरभावे :

अपिस्मितं त परिपूर्णकामं ह्वेनैव सामेन रामं प्रचान्तम् ।

विनोपसर्पस्यपरं हि वारिश्वाः श्वलाहुतेनातितितार्ति सिन्धुम् ॥

२१-६. 'आभा' - भयो.

२१-७. गीताभां कृष्णानुं आ वाक्यः

अपि चेत् सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मन्तव्यः, सम्यग्व्यवसितो हि स' ॥ (भ. ग. ८-३०)

२१-८, ९. द्वारीत रभृनिनुं मे वाक्यः

नान्य देव नमरकुर्यान्नान्यं देव निरीक्षयेत् ।

नान्यप्रसादमयाच्च नान्यदायतन भजेत् ॥

२१-१०. आ कडी पञ्चवीगीतानां वाक्यने अनुसरे छे :

नान्य वदामि, न क्षणोमि, न चिन्तयामि,

नान्य स्मरामि, न भजामि, न चाभ्रयामि ।

भक्त्या त्वदीयचरणाम्बुजमन्तरेण,

धीधीनिवास पुरुषोत्तम देहि दास्यम् ॥

२२-१. सर्वे खल्विदं ब्रह्म (अष्टाः ५. ३-१४-१) अने विष्टभ्याह-

मिदं कृत्स्नमेकाग्रो न स्थितो जगत् (भ. गी. १०-४२) ने 'आशय.

२२-२. सरभावे :

स एष आद्यः पुरुषः कल्पे कल्पे स्रजत्यजः ।

आत्मात्मन्यात्मनात्मान संयच्छति च पाति च ॥

(आशय २-१-३८)

એ પુત્ર થયેલો છે એ જેમ ૨૫૪ નથી હોતું તેમ એક પરિણીત પતિ
પણ નથી હોતો. 'જાળંભા'-(સં. ઉપાલંભ)-૪૫૬.

૨૪-૯. યો યદંતઃ સ તં મજેત્-જે જેનો અંશ હોય તે તેનો
આશ્રય કરે. વળી ગીતાનું વાક્ય- દેવાન્ દેવયજો યાન્તિ, મદગક્ષા
યાન્તિ મામવિ । (ભ. ગી. ૭-૨૩)

૨૫-૧. 'મદૈશી'-(સં. મદિષી) ભેસ.

૨૫-૬. 'પંચપીરિયા'-'પાંચ' અહીં અનેકવામી છે. 'અનેક
પીરિની માનતાં વગેરે કરનારા' અર્થાત્ 'અનેક દેવાની ઉપાસના
કરનારા' તે 'પંચપીરિયા.' આવા જીવે 'આસુરી' કહેવાય. શ્રી-
વલ્લભાખ્યાને આવા જીવોને ચર્પણી પ્રકારના કલા છે :

ચર્પણીશબ્દવાચ્યાસ્તે, તે સર્વે સર્વવર્તમસુ ।

ક્ષણાત્સર્વત્વમાયાન્તિ, રુચિસ્તેષાં ન કુત્રચિત્ ॥ (પુષ્ટિ. ૨૨)

'વલ્લભાખ્યાન'માં જોપાલદાસે પણ કહ્યું છે કે

'ખીજે કટાક્ષે જે જન જીવના, માયામાં થયા લીન;

કર્મજડ આસુર અન્ય-ઉપાસક, ભગન-ધર્મથી લીન. ૧-૨૦'

વરતુરિયનિએ દયારામે પદ '૨૫ માની ૬ ક્રી કડીથી પદ '૨૬'
માની ૬ ક્રી કડી સુધીમાં જોપાલદાસના 'વલ્લભાખ્યાન'ના ૧ લા
'આખ્યાનની ૧૫મી થી ૨૦ મી કડી સુધીનો જ અનુવાદ કર્યો છે :

'એ પ્રભુને મન ઇચ્છા જીવની જસ ચાવા વિસ્તાર.

અધિકારી પાખે એ વાણી નહિ કેને ઉચ્ચાર. ૧૫

ભ્રમજેથી સદિ નીપની અતિ સુંદર યજ્ઞાંડ.

ચોદ લોક નાના વૈચિત્ર્યે ભ્રમંડળ નવ ખંડ ૧૬

૫૨ જે ૧ અર્થ કરેલા સદિ તે દ્વિધા પ્રકાર :

૨૩-૬. 'અરુણ'-(સં. અરુણ) અરુણે દિવની આરંભના કરી 'પરુષનાકામ' (સં. પરુષનામ) મેળવ્યું હતું. આમ કૃષ્ણને આશ્રય હોતી અરુણે અન્યાશ્રય કર્યો હતો. પ્રભુએ એને પોતાનો જન જાણી ધ્યાનમાં આપી અન્યાશ્રય મુકાવ્યો હતો.

૨૩-૭. વનવાસમાં કૌશલ વગેરેને 'અરક'-(સં. અર્ક) સૂર્યનો આશ્રય હતો; 'કુર્વાસા'-(સં. કુર્વાસાઃ) કુર્વાસાને પ્રભુએ પ્રેરણા કરી ને પહોંચના મેમાન થયા. એ દ્વારા કસોટી કરાવી 'રતિસ્વાદી' સેવામાંથી સતીય પામનારા કૃષ્ણે એ અન્યાશ્રય મુકાવ્યો (મહાભારત-વનપર્વની કથા)

૨૩-૮. રાજા અંજરીપને અમથા એકાદશી (૧ પ્રમોદિની)નો આશ્રય હતો. અટલો અન્યાશ્રય પણ કુર્વાસા મુનિને મોકલી 'દ્વાદશી-વ્યપદેસ' પારશના જાહનાથી પ્રભુએ દૂર કર્યો (ભાગવત ૨૩૫ ક-અ. ૫ ની કથા)

૨૩-૯. કૃષ્ણના પાસે પિતા નંદરાયે આવી એક એકાદશીના જન વિશેનો અન્યાશ્રય કર્યો ને પારશને દિવસે અસુરીવેગાએ કાશિદીના જળમાં નાદવા પ્રવેશ કર્યો ત્યારે 'વરુણચર'—વરુણનો સેવક એમને બાંધી વરુણની પાસે સર્પ ગયો. ગોવાળો આથી જમખરાડા પાડી કૃષ્ણ-જગમગને જોડાવવા લાગ્યા. પ્રભુ વરુણ પાસે પધાર્યા ને વરુણે નંદરાયને મુક્ત કર્યા નંદરાયે મુનિનું માદાત્મ્ય જણ્યું (ભાગવત ૧૦-૨૮).

૨૩-૧૦ એ જ રીતે નંદરાય વગેરે ગોવાળો અગ્નિકાપૂજન માટે ગયા ત્યારે એ અન્યાશ્રય હોડાવવા અજમરના રૂપમાં રહેલા વિદ્યાધર દ્વારા મળાવ્યા (ભાગ. ૧૦-૩૪).

૨૪-૨. 'હિત'—હેત, પ્રેમ.

એ પુત્ર થયેલા છે એ જેમ સ્પષ્ટ નથી હોતું તેમ એક પરિણીત પતિ પણ નથી હોતો. 'ઓળંભા'-(સં. ઉપાલંભ)-કપકલ.

૨૪-૬. યો યદંશઃ ॥ તં મજેત્-જે જેનો અંશ હોય તે તેનો આશ્રય કરે. વળી ગીતાનું વાક્ય-+ દેવાન્ દેવયજો યાન્તિ, મદ્મક્ષા યાન્તિ મામવિ । (ભ. ગી. ૭-૨૩)

૨૫-૧. 'મ્હૈશી'-(સં. મહિષી) બેસ.

૨૫-૬. 'પંચપીરિયા'-'પાંચ' અહીં અનેકવાચી છે. 'અનેક પીરિયાની માનતાં વગેરે કરનારા' અર્થાત્ 'અનેક દેવાની ઉપાસના કરનારા' તે 'પંચપીરિયા.' આવા જીવે. 'આસુરી' કહેવાય. શ્રી-વલ્લભાખ્યાયે આવા જીવેને ચર્ચણી પ્રકારના કલા છે :

ચર્ચણીશબ્દ્યાચ્યાસ્તે, તે સર્વે સર્વવર્ત્મસુ ।

શ્ચનાત્સર્વત્વમાયાન્તિ, રુચિસ્તેષાં ન કુપ્રચિત્ ॥ (પ્રુષ્ટિ. ૨૨)

'વલ્લભાખ્યાન'માં ગોપાલદાસે પણ કહ્યું છે કે

'બીજે કટાક્ષે જે જન જીવના, માયામાં યથા હીન;

કર્મજડ આસુર અન્ય-ઉપાસક, ભજન-ધર્મથી હીન. ૧-૨૦'

વરપુરિયનએ દમારામે પદ '૨૫ માની ૬ કી કડીથી પદ '૨૬' માની ૬ કી કડી સુધીમાં ગોપાલદાસના 'વલ્લભાખ્યાન'ના ૧ લા 'આખ્યાનની ૧૫મી થી ૨૦ મી કડી સુધીનો જ અનુવાદ કર્યો છે :

'એ પ્રભુને' મન ઇચ્છા જીવની જસ થાવા વિસ્તાર.

અધિકારી પાજે એ વાણી નદિ કોને' ઉચ્ચાર. ૧૫

ભ્રમગેથી સદિ નીપની અનિ સુંદર ભર્જાડ.

ચોદ લોક નાના વૈચિત્ર્યે ભ્રમંડળ નવ ખંડ ૧૬

પર પોતાની બ્યક્તિ કરેલા સદિ તે દિધા પ્રકાર :

દેરી આસુરી જે ઉપગ્નવી પ્રજા મન કરી નિગાઝ ૧૭

ભક્તિ સુંદરી ને મળ્યા દાસી બે મૂન પ્રગટાવી.
 તેમાં પ્લેક્ષી નખસિખ સુમયા થીહન્નિ મન ઝાલો. ૧૮
 કૃપા-કટાક્ષે દુવા અક્ષર્માં કીપના સત્ત્વ અનંત,
 ભક્તિ-ભીન દુવા સૌમગી, તે વૈશ્યુર ગુણવંત. ૧૯
 બીજે કટાક્ષે જે જન કીપના, મંદારમાં ધવા લીન,
 હર્મ-જડ આસુર અ-વ-કૃપાસક, ભાજન-ધર્મથી લીન. ” ૨૦

૨૫-૭. સરખાવો : સ ર્વ નૈવ રેમે, તસ્માદેવાદી ન રમતે, મ
 દ્વિતીયમચ્છત્, સ હંતાવાનાસ (જલદાર૧૧૬ ૧-૪-૩), તદ્દંતત । મહુ
 સ્યા પ્રજાયેય (ભટ્ટાચ. ૬-૨-૩), સ દેશત, લોકાન્તુ સૂત્ર (અનરેય.
 ૧-૧-૧), સ દૈક્ષાચક્ષે, સ પ્રાણમચ્છત્ (પ્રશ્ન ૬-૩) પ્રથમના
 વાક્યમાં દેશત્થી ‘કૃષ્ણ’ અને પછીના વાક્યોમાં દેશત્ અને
 દૈક્ષાચક્ષેથી ‘કૃષ્ણમુક્તા દષ્ટિ’નું ઉપનિષદોમાં સ્થાન છે

૨૫-૮. ‘ભુક્ટી-મંત્ર’-(સં. ભુક્ટી-ભંત્ર) દષ્ટિશેષ. ઉપરના
 ઉપનિષદાક્યોમાં દૈક્ષા એ આ આશયના મૂળમાં છે.

૨૫-૯. ‘લીલા માત્ર’-રમન માત્ર. ‘યુગ’-(સ. યુગ) બેઃ
 બે પ્રકારની સૃષ્ટિ. દેવી એ ‘પ્રેતાની’ અને ‘આત્મી’ એ ‘મ’

૨૬-૧. ‘બધે’-જને (મહાપ્રાણ તત્ત્વ ભગર્તા ‘ન’નો ‘ધ’).

શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદની દૃષ્ટિએ સૃષ્ટિનો પ્રકાર-૫૬ ‘૨૫’
 માર્માં જણાવ્યા પ્રમાણે પદ્મજની રમણ માટેની કૃષ્ણાએ સૃષ્ટિનો
 વિકાસ એ સૃષ્ટિના બે પ્રકાર : ૧. દેવી અને ૨. આસુરી. આ બેઉનાં
 લક્ષણ ગીતાના ૧૬ મા અધ્યાયમાં અપાયાં છે : અમય સત્ત્વસગુણિજ્ઞાન-
 મોગવ્યવસ્થિતિ (૧૬-૧૩) વગેરે ૨૬ લક્ષણ દેવીનાં અને દમ્ભો
 વર્ષોડમિમાનસ (૧૬-૪) એ વગેરે ૭ આસુરીનાં.

૨૬-૩. ૪. પરબ્રહ્મ ગુણાતીત છે; એમના જ અંતમાં ધામરૂપ
 ‘અક્ષર બ્રહ્મ’ છે. ગીતામાં જ

શરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ, વૃદ્ધસ્પોડધરં રચ્યતે ।

ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેયુદાહતઃ (૧૫-૧૬, ૧૭).

આ અસુરવલ્લભ ઉપર ભગવાને પહેલો દષ્ટિ આપી કે એમાંથી અનેકાનેક દેવી જીવે પ્રગટ થયા, એ બધા- ભક્તિમાં લીન, કૃષ્ણમાં અનુરાગી, કૃષ્ણાધીન ગુણવંતા વૈષ્ણવ થયા.

૨૬-૫. જ્યારે ખીજ દષ્ટિ આપી કે એમાંથી કર્મજડ હરિભજન-ધર્મ-વિમુખ આસુરી જીવે પ્રગટ થયા, જે હમેશાં અન્યની ઉપાસના કરવા લાગ્યા, ગીતામાં જે કહ્યા છે :

આસુરીં યોનિમાપન્તા મૂઢા જન્મન્તિ જન્મન્તિ ।

મામુપ્રાપ્યેવ કૌન્તેય તત્તો યાન્ત્યધર્માં ગતિમ્ ॥ (૧૬-૨૦)

૨૬-૮, ૯. 'હરિરુચિ' - પ્રભુની ધન્યતા જોઈને 'શિવ' - શિવજીએ એવા આસુરી જીવોને બહિર્મુખ કર્યા. પદ્મપુરાણના કહેવાતા શ્લોક આ છે :

ત્વં ચ રુદ્ર મહાવાહો મીઢનાર્થં સુરદ્વિપામ્ ।

પાલ્લવ્વાચરણં ધર્મં ત્વં કુરુષ્વ મહામતે ।

તામસાનિ પુરાણાનિ કથયસ્વ ચ તાન્પ્રતિ- ।

મીઢનાનિ ચ શાસ્ત્રાણિ કુરુષ્વ ચ મહામતે ॥

પદ્મપુરાણની પ્રસિદ્ધ વાચનામાં આ શ્લોકો કે પ્રસંગ જોવામાં નથી.

૨૭-૩. 'મરાલ' - હંસ 'મીન' - માછલાંની વચ્ચે ન જાય.

૨૭-૪. દીવો 'રનેહ' - તેલના 'પાન્યે' - પાનથી જીવે; એ તેલને અડતા જ 'મક્ષી' - માખી રેલ તજે, મરી જાય.

૨૭-૫. 'ખર' - મધેડો સાકર ખાય તો મરી જાય; સકરખોર 'ખગ' - પક્ષીનો એ ખોરાક હોઈ એને કાઈ ન થાય. અહીંથી આ પદનો અંત સુધીની વિગત કવિના જ 'જે કાઈ પ્રેમ-અસ અવતરે, પ્રેમરસ તેના ઉરમાં ઠરે' એ જાણીતા પદનો અનુવાદ છે 'મિસરી' - (મિસર-ઇજિપ્તમાંથી ભારતવર્ષમાં આવતી તેથી) સાકર.

૨૭-૮. 'મીચ' - (સં. મૃચુ > મા. મિચુ) મૃચુ. 'ખાડચે' - ખાડ (ચીની) ખા એવો દોડો આવે તો મરી જાય.

૨૭-૨. 'કહેવ્ય-કર્મ' - કાંટવાળી વનસ્પતિ.

૨૭-૧૦, 'ધોણ' - વૃક્ષ. 'આમુરી' ને ધૂણી ઉપમા આપી છે.

પૂર્વપક્ષ-૫૬ '૨૮' માર્યા કિંચ પ્લવ. દીવ સંહિપકાર સામે પૂર્વપક્ષ મૂકે છે. એ માટે પ્રથમ તો પ્રશ્નો રજૂ કરે છે. "સજ્જ પ્રથમ" = જગદાદિ જહુ સત્ય, એ હિંતુ જ કાર્મ, એ લેણ પણ અર્થ-મિથ્યા-અસત્ય નદિ, પ્લવ સચુક અને સાક્ષાત્, જીવ તો પ્લવના અંત અને સંખ્યામાં અનેક, જીવના અને માયાના સ્વામી કિંચ-પદ્મન, જીવ અર્થ અને પ્રભુ 'સદ્ગુણ-ધામી' - ગદા ગુણોથી પૂર્ણ, અક્ષરપ્લવ એ ધામ અને જગવાન ધામી, એમની સત્ત સેવા, જીવ અને પદ્મન વચ્ચે મેલક અને 'સ્વામી' - એમનો સંજ્ઞ, - આ ફરી રીતે સંભવી શકે! જલ અને એના તરંગમાં ભેદ નથી, મીનું અને કુંડળમાં ભેદ નથી, માટી અને કૂડામાં ભેદ નથી એનો જો 'જડ-મૂખ' હોય તે ભેદ જુએ. પ્લવ તો નિર્દોષ-નિરંજન નિગદાર અને અખંડ છે, ત્યાં ત્રણે કાળમાં કાર્મ ભેદ છે નદિ. વેદ એવા કાર્મ પણ પ્રકારના ભેદને 'વ્યા' - અસત્ય કહે છે; જો કાર્મ એવા ભેદને સત્ય કહે તો એવાને 'જાળ' - મૂખ સમજો. -

ઉત્તર-ગુરુ કહી દીધી થી ભેદનું સમર્થન કરનારો ઉત્તર આપે છે. 'અવદાત' - ગુરુ સ્વચ્છ. 'કાર્મ' - (સ. કાર્મ) અને 'કારણ' એવી બે વસ્તુ 'નામાકાર' - નામ અને આકાર = રૂપથી જોમ ભેદ છે. તેમ કિયાથી પણ ભેદ છે. 'મૂલ' - માટીથી 'તોણ' પાણી આવી શકે નદિ તે જ પાણી એ જ માટીમથી જનાવેલા ઘડામાં આવી શકે. - 'ધટ્ટે' - ઘટે, ઘડામાં.

આમાં માટી વગેરે ‘ઉપાદાન’ કારણ છે, જ્યારે ‘કુલાલ’-‘કુંભાર’ વગેરે ‘નિમિત્ત’-નિમિત્ત કારણ છે.

૨૯. ૫. ‘સમવાયિ’-(સં. સમવાયિન)-કવિ સ્વતંત્ર રીતે જ બીજું કારણ ‘સમવાયિ’ કહે છે અને એ ‘વિવર’-પોલો ભાગ, આકાશ, ‘ચક્ર’-ચાકડો ને ‘દંડ’-દાડો. વેદાંત તેમજ ન્યાયશાસ્ત્રમાં ‘ઉપાદાન કારણ’ અને ‘સમવાયિ કારણ’ જુદાં કહ્યાં જ નથી. ધ્વજસૂત્રમાં તત્ત્વ સમન્વયાત્ (૧-૧-૪) માં ધ્વજને ‘સમવાયિ કારણ’ કહ્યું છે ત્યાં એ ‘ઉપાદાન કારણ’ જ છે.

૨૯. ૬. શુદ્ધ સામો પ્રશ્ન કરે છે કે “જો નિર્ગુણ નિરાકાર સિવાય બીજું કંઈ જ ન હોય તો એવી ‘અબેદે’-અબેદાત્મક સ્થિતિમાં આ સૃષ્ટિ કેવી રીતે હોઈ શકે ? તું જ કહેને.”

પ્રતિબિંબવાદ-૨૯. ૮ થી અન્ય વાદીનો પૂર્વપક્ષ શિષ્ય રજૂ કરે છે. આ કેવલાદૈન સિદ્ધાંતમાં-શ્રી શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંતમાં સ્વી-કારાયેલા પદ્ધતિનું સ્વરૂપ છે. “કાઈ માણસ ‘કાચના’-અરીસાના મહિમા ગયો હોય ત્યાં એ પોતાને અનેક પ્રતિબિંબો-રૂપે જુએ, એણે ‘દર્પણ’-દર્પણમાં, અરીસામાં પોતાની છાયા જ જોઈ છે, અને છતાં દરેક સ્થળે એ બીજો બીજો જ માણસ છે એમ માને. વસ્તુસ્થિતિએ તો પોતાના જ પ્રતિબિંબોને જોઈ બ્રાંત થયો છે ત્યાં નથી દૃષ્ટ કે નથી અદૃષ્ટ, નથી કાઈ બીજો સૃષ્ટ કે નથી કોઈ સૃષ્ટિ; એ તો માત્ર સૌ કોઈ એક ધ્વજ જ છે; અનેક નથી.”

૩૦ ૧, ૨. “કરોડો ધણ પાણીથી ભર્યાં હોય અને એમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડે તો એ બધામાં અનેક સૂર્યો દેખાય; એ રીતે માયાના ‘સયોગ્યે’-સયોગથી ધ્વજનાં રૂપ ધણી જણાય-દેખાય છે.”

ગુરુનો ઉત્તર-૩૦. ૪. ‘અસંભવ’-વાદીની દલીલમાંની અસંભવિતતા તરફ ધ્યાન દોરે છે.

૩૦-૫. “પ્રતિબિંબ રૂપનું પડે, પણ વાદીના મનમાં તો ધ્વજને મૂળનું રૂપ જ નથી. રૂપ જ નથી તેનું પ્રતિબિંબ શામાં પડે ?”

૩૦-૬. ‘માયા’-એ તો કપટનું નામ છે. દર્પણમાં જેવી નિર્મલતા છે તેની જેમ ‘માયા’ જેવા કપટી પદાર્થમાં પ્રતિબિંબ જ કેવી રીતે પડી શકે ?”

૩૦-૭. ‘પવન અરૂપી હોવાથી એનું કયાંય પ્રતિબિંબ નથી પડતું’-એ દર્શાવ.

૩૦-૮. વાદીના મતમાં પણ ‘કાચ. માણસ, છાયા’ એવા ત્રણ ભેદ, અને એમાં એથી અત્યંતી મળના ચાર ભેદ. ઉદો ભેદ કવિ મજાકમાં જ કહે છે.

૩૦-૧૦. ‘યુગ્મ’ એ વિના ‘પરપંચ’-(સં. પ્રપચ) જગતની ઉત્પત્તિ થઈ શકે નહિ.

૩૧-૧ થી ૪. “બ્રહ્મ અરૂપ હોવાથી પ્રતિબિંબ અને છાયાની સંકલ્પના જ ન હોય. અણુ-અણુની એક જ હોય તો પછી માયા-એવી બીજ વસ્તુ જ નથી; હોય તો ‘એક’ જ શા માટે માવામાં આવ્યા હોય ? ‘કર્તૃત્વ’-(સં. કર્તૃત્વ) રૂપ વિના કર્તાપણાની જ સંકલ્પના નથી; સચ્ચ ન હોય તો સૃષ્ટિની સંકલ્પના નથી. જો કર્તા ‘સાકાર’-આકારવાળો ન હોય તો પછી ‘સંસાર’-જગતને ‘અવયવ’-આકાર છે એ કેવી રીતે બને ?”

કવિએ અહીં ‘જગત’ના પર્વાવ તોડે ‘સંસાર’ શબ્દ પ્રયોજ્યો છે. બ્રહ્મવાદીય વેદાંતની પરિભાષામાં ‘જગત’ એ દૃષ્ટાન્ત સત્ય બ્રહ્મરો છે; ‘સંસાર’ તો એમાં જીવે કર્મો ‘દુ’ અને ‘મારુ’ છે-એ અસત્ય છે.

૩૧-૫ થી ૭. “જો કર્તા પુરુષ સાકાર ન હોય તો મંચાર = જગતને કે ઈ રૂપ જ ન હોય. તું ‘મેં’-શા માટે ‘જોય નવ’-જોતો નથી કે સમગ્ર સૃષ્ટિથી કાર્ય દારણ જેવું છે ? પ્રભુએ પોતાના રૂપ વસ્ત્રે જોઈને જગતનું સર્જન કર્યું : ‘અણુ’-તું સમગ્ર

‘પરમાણુ’-પ્રમાણ તરીકે માન (આશય’ બી પુ એ. વ.). ‘શ્રુતિ’-વેદાદ્યનર ઉપનિષદમાં બ્રહ્મને ‘કરપદાદિ’ નથી એવું મુચન છે, અને છતાં અદૃશ્ય અનિ વસ્ત્રે કર્યા જ છે :

અપાણિપાદો જગનો પ્રહીતા પદ્યત્યક્તુ સ કૃણોત્યર્કણ ।

મ વેત્તિ નેચ ન ન તસ્ય વેત્તા ..(૩-૧૯)-આ ઋચાનો નિર્વાહ-સાધકતા કેવી રીતે થાય, જો તું 'અક્ષીક'-આ ખોટું છે " એમ કહીશ તો ? 'કહેશ'-કહીશ (જૂનું ૩૫)"

૩૧-૮ 'ધ્વજવાહનો સિદ્ધાંત એ કે જગવાનની ઇદ્રિયો આપણા જેની પ્રાકૃત નથી, ધર્મલક્ષણ પશુ પ્રાકૃત નથી પ્રભુનાં રૂપાદિ 'અપ્રાકૃત' -અનૈદિક અને આનંદમય છે ઉપરની સ્વેતાશ્વનર ઉપનિષદની ઋચાનો આ મર્મ છે પ્રભુ આનંદમાત્રકરૂપાદમુલોદરાદિ (ના-દપચગન) છે"

૩૧-૯ "તું કદાચ એમ કહીશ કે એ તેજોમય ગોળાકાર 'ધ્વજ'-અક્ષરધ્વજ છે, તો કહેવાનું કે એ જ પ્રભુનું ધામરૂપ અક્ષરધ્વજ છે, એના વિશે પ્રભુની સાકાર છમીના દર્શન થાય ■ એ અક્ષરધામમાં જે વસનારા જીવો છે તે એ જહાન 'પ્રભુ'-જગવાનના જેવા સ્વરૂપના સદા સિદ્ધ છે એ જગવાન કૃષ્ણ સાથે અચન લીનાવિહાર કરે છે"

૩૨-૧ ૪ કાચમાતુ ઉદદગ્ધ્ય નહ્ ૨૫૯ છે

૩૨-૫ "કાચમાતો માત્ર ગોળાકાર જ દેમે અને એનાં કોઈ અંગોને પેલી વિગતિ વ્યક્તિ નથી જોઈ શકતી, તે પ્રમથે શૂન્યવાદી ધ્વજને શૂન્યના સ્વરૂપમાં જુએ છે'

૩૨-૬ ગીતાનું વાક્ય ચે ચચા મા પ્રવચન્તે તાસ્તર્થેવ મજામ્યહમ્ ।
(૪-૧૧)

૩૨-૭ થી ૧૦. "દ્વ-થી જોનાગને સૂધ' ગોળાકાર બાજે છે પશુ અરુણ વગેરે એના ચચાર્થ સ્વરૂપને 'સમજે છે'-જુએ છે, તેવી રીતે અક્ષરધ્વજ તેજોમય ગોળાકાર છે નટવર પુરુષોત્તમ પરધ્વજ ધામી છે અને એ (ગીતામાં કૃત્સ્યોદ્ધર) કૃત્સ્ય અક્ષર એમનું ધામ છે એની પ્રતીતિ થવા શાનિગ્રામ ગોળાકાર છે એ અક્ષર ધ્વજમાંથી રાધાગમણ પરતપર જગવાન કૃષ્ણ વદાવનમાં પ્રગટ થયા છે" કવિ શાનિગ્રામને

અક્ષ-અક્ષનું સ્વરૂપ કહે છે, બેચક્ર, વસ્ત્રમ-મૃદાપર્મા આ માન્યતા બ્યાપક તરીકે બાજુવામાં નથી.

૩૩-૧ થી ૪. 'તું જેને 'અરૂપ'-અગુણ કહે છે તે અક્ષ અક્ષ છે એનાથી પુરુષોત્તમ પર છે એમનાં જન્મ અને ક્રમ' દિવ્ય છે ગીતામાં કૃષ્ણ પ્રભાણે જમ કર્મ ચ મે દિવ્યમ્ ૧-૪-૯ જેનાં ક્રમ' પુરુષોત્તમ છે તેવા અશ્રુવો જ એ પુરુષોત્તમને આકૃત કહે છે યતો વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સદૃશ (તૈત્તિરીય ૪-૪)-એમ મન વાળીથી પ્રભુ પર છે.

૩૩-૫ થી ૧૦ 'એ' એ (સધુપ્રવચન ચક્રાવૃત્તિ ૩૫) પ્રતિનિબધાદ અસિદ્ધ છે એ તો -પૃષ્ઠ થયુ પશુ જન્મની સત્યતા વિરો શિષ્યને સતોષ નથી, તેથી સ્પષ્ટરૂપ પ્રભાણેના જન્મની સિધ્ધિનો શિષ્ય ખ્યાલ આપે છે "દોગડીના રૂપનો સાપ, છીપમા ચપેતી રૂપની જ્ઞાન્તિ, મરીચિકા ઝાંઝવાનું 'પાણી' -આ બધું અજ્ઞાનથી છે તેવી રીતે બ્રહ્મમાં અજ્ઞાનથી જન્મની જ્ઞાન્તિ છે 'તેજ' -પાણી બ્રહ્મ બને સદૃશ સત્ય ગુણ, જન્મન સત્ય નથી

- 'વિવર્ત'વાદ -કેવલાદૈત સિદ્ધાન્તો નિયામક વાદ એ વિવર્તવાદથી દૃઢ અમેદની 'પ્રતીતિ' -ખાતરી થાય છે' અનસ્વતોડન્યથા પ્રપા વિવર્તે દ્વ્યુદાહન (વેદાનસાગર) -વાસ્તવિક નહિ દોષ શુદ્ધી જ્ઞાનનું જે જ્ઞાન (ભ્રમ) તે વિવર્ત' પચ્ચક્ષીમાં પશુ-

અવસ્થાન્તરમાન તુ વિવર્તો રજુલપરત્ત ।

નિરોડોઽપ્યસ્વયસી વ્યામ્નિ તન્માલિન્વકમ્પનાત્ ॥

-દોગડામાં સર્પ નથી જના સર્પની બાની થાય છે તેમ જન્મ એવો પદાર્થ નથી જના આકાશને તળ નથી અને જના એની મહિન સ્પર્શી દૃષ્ટવામાં-માની લેવામાં આવે છે તેમ, બ્રહ્મમાં દેખાય એ વિવર્ત.

ગુરુનો ઉત્તર-૩૪-૧ થી ૪. "સાચા સર્પનો અનુભવ લીધા વિના દોગડામાં કદી સર્પની બાની થાય નહિ. 'એ-પુન' -આરે પુનમાં, બધા સમયમાં

૩૪-૫ થી ૭ “જો યુષ્મ જ ન હોય તો ‘ગમનનું’-આકાશનું યુષ્મ દહેવાનો યોગ જ ન આવે એ જ પ્રમાણે છીપ રૂપ અને માણસ ત્રણેય કદી હોય જ નહિ તો કેને કાની ક્રાંતિ થાય ? સ્વપ્ના કિરણોમાં જલ છે તેથી ખાગ્વાણી ‘ક્ષિતિ’-પૃથ્વી દેખાય છે; આ ચારેય અસનમાં સત્ય છે, એટલે જ પછી અન્યત્ર એની ક્રાંતિના પ્રસંગ સાંપડે છે, નહિતર ક્રાંતિ જ ન થાય.”

૩૪-૯ ૧૦. “વિવર્ત અવયવવાળાનો થાય, અવયવ વિનાનાનો નહિ સાચી જ વસ્તુમાં જે સાચો પદાર્થ હોય તેનો જ ખીજે ભ્રમ થવાનો પ્રસંગ સાંપડે.”

નિઃરૂપ-(સ નિરૂ + રૂપ = નીરૂપ) બહુ નીરૂપ છે અને એના વિના ‘અવર’-મીઠું કાઈ ‘વસ્તુ’-વસ્તુ સાચી નથી, તો ભ્રમ કાનો થાય ? સામા પક્ષનાં આપેનાં દષ્ટાંતો જ ‘અસ્ત’-નિર્થક જાય

૩૫-૧ થી ૪ ‘ભવ’-જનન, ‘નિરસધેદ’-(સં. નિઃસદેહ). “જગત જૂઠું તો દેહ જૂઠો, ને દેહ જૂઠો તો યાનતી કાઈ શક્યતા જ નહિ, તો મોક્ષ પણ પત્રી કયાંથી ? સ્વપ્નમાં ‘મય’-પૈસો મળ્યો હોય તેનાથી ‘ભગ્યે’-ભગ્યા પછી કાંઈ અર્થ સરે નહિ.”

૩૫-૬ ૭ ભગવાનના પદાર્થોમાં જે ‘મદારાપણું’ તેટલું જ માત્ર ‘મિથ્યા’-અસત્ય છે. મારાપણું મિથ્યા છે, વસ્તુત તો તે સત્ય જ છે

૩૫-૮ “તું કહીશ કે વસ્તુ પરિણામે તો નષ્ટ થાય છે માટે ‘મૃત’-અસત્ય છે પરંતુ એ બરોબર નથી, ‘સુક્ષ્મ’-સૂક્ષ્મ ખીજ-રૂપે ‘સસાર’-જગત પ્રભુમાં સત્યરૂપે હમેશા રહેલ છે.”

૩૫-૯ ‘મયા’-(સ. વર્ષા) વરસાદ ‘કાંચું’-કાણ ?

૩૫-૧૦ ‘ભવનીતા’-જન્મરૂપ કીડા પ્રભુની ■ અને ભગવદ્રૂપ છે એમાં ‘સશે’-(સંશય) નથી ભગવદ્રૂપ કારણે સાચું છે, જન્મરૂપ કાયં પણ ‘તદ્રૂપ’-ભગવદ્રૂપ હોઈ સાચું છે.”

૩૬-૧. બેદ નામ રૂપ અને ગુણથી છે. સરખાવો :

તર્વાણિ રૂપાણિ ત્રિકિય ધીર નામાનિ શુસ્વામિવદન્ મદાસ્તે ॥
તદ્દેવ તાલ્પવ્યાકૃતમાણીત્વ, નગ્નામરૂપાભ્યા વ્યાક્રિયત ॥
નામરૂપે વ્યાકરવાણિ ॥

૩૬-૨ રમણાર્થ મુદિતી રચના વિને જુઓ આ પૂર્વે ૨૫-૭.

૩૬-૪ આદાવન્તે ચ મધ્યે ચ હરિઃ મર્વન્ત ગીયતે ।

૩૬-૫ એ પ્રશ્ન જ સર્વન બધાનું કાલુ છે, કાર્યનો ભેદ તેમ
અભેદ બધુ એ જ છે. તું નામ અને રૂપનો વિનાશ કહે છે. વેદ પણ
આત્મ નિક રવરૂપે એને યથા કહે છે, કાલુ કે એ મર્વ ક'ઈ બધા જ છે.

૩૬-૬ પ્રશ્ન પોતે જ જગત-રૂપે થાય છે અને એના 'અનૂપ'-
અનુપમ દ્રષ્ટા પણ પોતે જ છે શુદ્ધ ચિત્તથી જોના 'આસ-વિસાસ'-
દેખાય છે તે વિગ્નામ-ખેલ 'તૂપ'-ભગવદ્વૂપ જ છે સગ્ભાવો નતર્સિક
મહેતાનું વચન.

" જગીને જોઈ તો જગત હીસે નહિ, જીધર્મા અટપટા ભોગ ગાસે
ચિત્ત યતન્ય-વિનાસ નદૂપ છે, બ્રહ્મ લટકા કરે બ્રહ્મ પામે "

૩૬-૭. રાંઠઠ : 'જો હરિ 'સત્ત્વન'-(સ. સર્વન) છે, તો
હરકોઈ અજો રનેહ કરવાયો 'એવ'-'દેખાણુ કેમ નથી થતું ? બધું
ભગવદ્વૂપ હોઈ જ્યાં રનેહ કમિયે તે હનિમાં જ થયો મણુવાય નહિ ? "

૩૬-૮, ૧૦. નિરશરૂપ - હનિનાં નસ રૂપ છે. ૧. આધિ-
ભૌતિક, ૨. આધ્યાત્મિક ને ૨. આધિદૈવિક દર્શન તરીકે મગનાં
૧. પાણી, ૨. તીર્થ અને ૩. સ્વપ્ન દેવી એ ત્રણે રૂપથી 'સુરસરી'-
સુરસરિતા મગા છે એની જેમ જ પાણીને કામે જગત, તીર્થને રથાને
'અન્યામી'-(સ. અતર્વામી) અને દેવીને રથાને પુરુષોત્તમ, પોતે
અનુક્રમે આધિભૌતિક આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક રૂપમાં ૩ શ્રીવદ્વલ-
આપનાં 'સિદ્ધાંતમુક્તાવલિ' અંગમાંથી આ વસ્તુ કવિએ લીધી છે :

દ્વિરૂપ ત્રાપિ ગજાવજ્જેય સા જગ્ગરુપિણી ॥ ૫ ॥

માહાત્મ્યસંયુતા નૃણાં સેવતાં મુક્તિમુક્તિદા ।

મર્યાદામાર્ગવિધિના તથા વ્રહ્માપિ બુધ્ધતામ્ ॥ ૬ ॥

તત્રેવ દેવતામૂર્તિર્મક્ત્યા યા દૃશ્યતે ક્વચિત્ ।

ગદ્ગાયા ચ વિશેષેણ પ્રવાહામેદબુદ્ધયે ॥ ૭ ॥

પ્રત્યક્ષા સા ન સર્વેર્પાં પ્રાકાશ્ય સ્યાત્તયા જલે ।

નિદિતાચ્ચ ફળાત્તદ્ધિ પ્રનીત્યાપિ વિશિષ્યતે ॥ ૮ ॥

યથા જલં તથા સર્વં યથા શક્ત્તા તથા બૃહત્ ।

યથા દેવી તથા કૃણસ્તગ્રાપ્યેતદિદ્વોચ્યતે ॥ ૯ ॥

૩૭-૧. 'નિરાવરણ'—ઉપરના આશ્ચાદન વિનાનો 'સાવરણ'—(સં. સાવરણ) બારેનો.

૩૭-૨. 'હિત'—હેતુ, પ્રીતિ, પ્રેમ. 'સંસૃતિ'—જન્મ-મરણાદિ. 'પ્રપચ્ચે'—(સં. પ્રપચ્ચે) જગતમાં.

૩૭-૪ 'કાણા'—એક આખવાળા 'વણુ-મત્સ'—(સં. વિના-મતિ)—મતિ વિનાના, મતિહીન પુરુષો 'બહુ સત્ય છે અને જગત અસત્ય છે' એમ કહે છે, સમજુઓ બેડેને સત્ય કહે છે

૩૭-૫. "મતિહીન લોકો એક આખ હોવાને કારણે માત્ર બળને જ જુએ છે, 'હાય અવર'—મીઠાને જોતા 'ન'—નથી એમના મનમાં બીજુ દર્શન કયાંથી હોય ?"

૩૭-૬. શિષ્યનો પૂર્વપક્ષ : વિવર્તવાદમાં બે અવસ્થા સ્વીકારવામાં આવી છે : ૧. પારમાર્થિક અને ૨. વ્યાવહારિક. પહેલી જ્ઞાનની દશા છે અને એમાં જગત અસત્ય છે અને જીવ જ બહુ છે અને એ જ માત્ર સત્ય છે; બીજી વ્યાવહાર દશામાં બધું જગત સત્ય છે અને વરણવવામાં આવેલી બધી વસ્તુઓ પણ સત્ય છે.

૩૭-૭ થી ૧૦. નિજ સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી બીપજ્યું ત્યાંમુધી મેઃ છે એવો ખ્યાલ રહે છે. 'પ્રકૃતિ-વિકાર'—માયાએ બાસેલો વિકાર જ્ઞાનથી દૂર થતાં અવહારમાં બે એક સત્યરૂપે જોવામાં આવેલો રહેલો તે

અસત્યરૂપે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. બધી વ્યવહાર પ્રતિજ્ઞાનક છે; થોડા પણ અજ્ઞાનનો અંશ રહેલો હોય છે ત્યાંસુધી જ ‘ગુરુ અને શિષ્ય’ એવો ભેદ પણ રહ્યો હોય છે. એ અજ્ઞાન-અંશ જતાં દેવજ પ્રજા જ થઈ રહે છે. અખડિત અલ્પસ્વરૂપ એ પોતાનું છે એવું જ્ઞાન થવા છતાં પણ પૂર્વના ‘અધ્યાસ’-માવાજન્ય બ્રમને લઈ ગુરુના મનમાં ‘હૈન’-એપણાનો પ્રભવ રહે છે, અને તેથી ઉપદેશ આપે છે.

વિવર્ત અને અધ્યાસ એ દેવસાક્ષીત સિદ્ધાંતના એ મહત્ત્વના પાઠિભાષિક શબ્દ છે.

ગુરુનો ઉત્તર : ૩૮-૧ થી ૭. ગુરુ કટાક્ષપૂર્વક શિષ્યે કહેલી વસ્તુની જાણે કે સરાહના કરે છે “ગુરુ-શિષ્ય એવો ભેદ ત્યાં-સુધી છે ત્યાંસુધી એક અજ્ઞાની આ તારો મન, ‘બીજા કેઈ પણ વસ્તુ નથી’ એવું જ્ઞાન થાય ત્યારે જ તારે મને પૂર્ણજ્ઞાની થયો. ‘વિચાર’-વિચાર કર. ‘વજ્રજ્ઞાન’-તને જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી હું જે સાર્યા વચન કહું તેમાં એક થાય છે, તને એ વચન બ્રમતાં નથી.”

૩૮-૮ થી ૧૦. શિષ્ય ગુરુ-શિષ્યની સમાનતા ન હોવાની સ્ખુબ્ધાત કરી ગુરુ સંપૂર્ણ જ્ઞાની અને શિષ્ય સંપૂર્ણ અજ્ઞાની હોવાનું કહે છે. ‘નિ’-નહિ. ‘ધાર્’-માફ, ખૂન. ‘નિર્ગુણ’-(સં. નિર્-૨૫= નીરૂપ) ૨૫રદિન. ‘નિરગુણ’-(સં. નિર્ગુણ) સત્ત્વરજસ તમસ એ ગુણો વિનાનું, ‘અહ પ્રદ્યક્ષિમ એવો ખ્યાલ. ગુરુને સ્વપ્નમાં પણ ‘અર’-બીજું છે એવી દૃષ્ટિ નથી.

ગુરુનો ઉત્તર : ૩૯-૧ થી ૪. ગુરુ ભેદદષ્ટિનું સમર્થન કરે છે. ‘કદતિ’-કાને ?

૩૯-૫. “ભેદ જ ન હોય તો પછી ઉપદેશનો જ સંભવ નથી; કાણ કાને ઉપદેશ દે ?”

૩૯-૬ થી ૮. શિષ્યનો પૂર્વપક્ષ : શિષ્ય ‘દષ્ટિરોપવાળો એક ચંદ્રને સ્થાને બે ચંદ્ર જુએ છે, એ વાન દર્શાતથી મૂકે છે. ‘મિથુન...સોયન’

-એક નેત્ર. 'નિરમળા'-(સં. નિર્મળ) યોખ્યા થતાં એ ચંદ્રેષી પરિણામ 'મિથ્યા'-અસત્ય થાય છે.

૩૯-૯, ૧૦. ગુરુ સમાધાન આપે ૩૬ "જો શયી-ચંદ્રમા સાચો '૭મ'-૭મી, દર્શન 'ન' આપતો હોય તો બે-પણાની દૃષ્ટિ આવે? વળી જોનારો જે ત્રીજો તે સત્ય ન હોય તો બે ચંદ્ર હોવાપણ કાણ જતાવે? એ જ પ્રમાણે ઘોના પણ સાચો ન હોય તો વાત કોની આગળ કહે? 'કાણુ'-કાણુ. ઘોના પ્રિયતમ પ્રજુ સાકાર અને સત્ય છે, તેવો જ ભવ-જન્મત પણ સાક્ષાત્ સત્ય છે."

૪૦-૧ થી ૪. "ગગન-પુષ્પ, 'સસાનુ શિંગ'-સસલાનુ શિંગકું ને 'વંઝયા-સુન'-વાંઝણીનો પુત્ર આ વસ્તુઓ ખોટી જ છે. 'કપહ્' -કપાય પણ આ રૂપ દેખાતાં નથી. સાચું હોય તે રૂપ દેખાય, જૂઠું હોય તો દૃષ્ટિમાં આવે નહિ."

૪૦-૬. 'અભેદ-જુગતી'-(સં-યુક્તિ) વિવર્તવાદીઓ તરફથી મૂકવામાં આવેલી અભેદ-વિષયક યુક્તિઓ સંભળીને અચાનક વધુ દુઃખ આપતી કૃપાથી શુ સત્ય-શુ અસત્ય એનું જ્ઞાન થયું.

૪૦-૮, ૯. વિવર્તવાદનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં કહેવામાં આવ્યું છે.

ત્રિશિષ્ટ પૂર્વપક્ષ : ૪૧-૧ થી ૪. શિષ્ય વિવર્તવાદના મૂળમાં રહેલી ત્રણ સત્તાઓ રજૂ કરે છે ૧ 'વ્યવહારિક'-(સં. વ્યાવહારિક), ૨. 'પ્રતિભાસ'-પ્રાતિભાસિક-દેખાવ માત્રે અને ૩ 'પરમાર્થ'-પારમાર્થિક, છેવટના સત્ય અર્થ તરીકે ગહેની. આ પૂર્વે પદ '૩૭' માં પરમાર્થ અને વ્યવહાર એવાં બે સત્ય કહેવામાં આવ્યાં હતાં, અહીં હવે ત્રણ સત્ય કહેવામાં આવે છે 'અંમ'-(સં મર્મન) રહસ્ય.

૪૧-૫, ૬. 'અમભેદ'-(સં. અમભેદ) નું શ્રવણ વ્યાવહારિક સત્તામાં સસાર-જન્મત બધું સત્ય. 'પ્રતિભાસની'-(સં. પ્રતિભાસિની)-સ્વપ્નમાં પ્રતિભાસ, જાગ્યા પછી એ બધું અસત્ય. 'પરમાર્થ'-જ્ઞાનની સર્વોન્નત સ્થિતિમાં સંપૂર્ણ 'અભેદ'-જ્ઞાન, સ્વજ સિવાય બીજું કશું

જ નહિ, જીવ જ બ્રહ્માનન્દ્ય આ જ્ઞાન ન થાય ત્યાંસુધી ‘હું ગુરુ’
‘હું શિષ્ય’ એવું ‘અભિમાન’.

૪૧-૭. શિષ્ય ઉપરની યુક્તિઓને ‘વાતજળ’-(સં. વાર્તા-જલ)-
વાદજળ કહે છે.

૪૧-૮. આ પૂર્વે ૫૬ રહ્યાથી ૩૭મા સુધીમાં પ્રતિબિંબવાદ
અને વિવર્તવાદના અંડનમાં ત્રણ સત્તાઓનું નિરાકરણ આપવામાં
આવ્યું છે.

૪૧-૯. પોતે જ પોતાના મતનું અંડન કરે છે-‘વસ્તો વ્યાધાત’
દોષ ગુરુ સૂચવે છે.

૪૧-૧૦. ગુરુ સામે પ્રશ્ન કરે છે કે ‘પારમાર્થિક રીતે કેવળ
બ્રહ્મ છે એ વિશે પ્રમાણ શું? એક જ બ્રહ્મ છે એમ ‘કલ્પ’-કાણે
કહેનારું છે?’

૪૨-૧ ની ૧૦. ગુરુ ત્રણે સત્તાઓમાં રહેલા દોષોની સ્પષ્ટતા
કરે છે. ‘તદ્દરે’-તરેહ, પ્રકાર. ‘ધોઓ’-કઈ વાગવાથી વાસણમાં પડતો
ખાડો-લાક્ષણિક અર્થ ‘દોષ’. “સ્વપ્નમાં જે કઈ જુએ છે તે એ
સ્વપ્ન સમયમાં સાચો વ્યવહાર લાગે છે. એ સમયે પણ બ્રહ્મ તે
સાક્ષીરૂપ રહે જ છે એમ ‘યુનિ’-વેદ કહે છે. ‘વૈખરી’-માનવ-વાણી
આ વાતની સાક્ષી આપે છે. જાગૃત અવસ્થામાં પણ આપણે વ્યવહાર
કરિયે છીયે; સ્વપ્નમાં પણ એવો જ વ્યવહાર અનુભવાય છે. ગુરુ ત્રણે
પ્રકારની સત્તામાં વ્યવહાર રહેલો હોવાનું કહે છે. પણ ‘ગમાર’-મૂર્ખ!
વિવર્તવાદીઓના મતમાં પણ આમ આવી પડતો વ્યવહાર બ્રહ્મ ભગી
સંભવતો નથી, એ વાત સમજી લે.”

૪૩-૧ થી ૪. શિષ્ય એક નવી યુક્તિ રજૂ કરે છે : પાણીમાં જે
પ્રમાણે પાણી ભળી જાય છે તે પ્રમાણે જીવ બ્રહ્મમાં ભળી અભેદ
પ્રાપ્ત કરે છે.

૪૩-૫. બીજી યુક્તિ : ‘દીપન્યોનજુગ્મ’-(સં. દીપન્યોતિયુગ્મ)

ખે દીવાની જ્યોત એકરૂપ થતાં ભેદ રહેતો નથી તે પ્રમાણે અવિદ્યા ટળી જતાં જીવ બ્રહ્મભવ ધર્મ જાય છે.

૪૩-૬. ત્રીજી યુક્તિ : અને બ્રહ્મ ખે નથી એવી સમજ થતાં સુખદુઃખ વગેરે મયુ કે જીવાત્મા જ ભોગી થયો, એને બ્રહ્માનંદ મળ્યો.

૪૩-૭ થી ૧૦. ઉપરની ત્રણે યુક્તિઓનું નિરાકરણ. “પૂરા ભરેલા ધડામાં વધુ પાણી જો સમાય તો જીવ બ્રહ્મમાં બળ્યો એમ સમજી શકાય. એક જ્યોતિમાં બીજી જ્યોતિ મળે છે ત્યારે તો પ્રકાશ વધી જાય ■ એવો અનુભવ કેમ થાય છે ? ‘સખે’-સદય કરે, શુભે, ખે દીપ અને ‘પ્રભા’-કાનિ, એમાં દીપ ધર્મી છે અને પ્રભા ધર્મ છે. ખે જ્યોત મળતાં દીપમાં વધારો નથી થતો, પ્રભારૂપ ધર્મમાં ‘ઘટવધવ્ય’-ઘટવધ થાય છે. પ્રજ્ઞ કૃષ્ણ ‘ધર્મી છે’-એમને કાઈ દોષ ‘અડે’-સ્પર્શે નહિ.

૪૪-૧ થી ૪. એ જ વાતનું વિગતે સ્પષ્ટીકરણ. દીવાની કાંતિને ધડો મૂકી મંડેથી લેવામાં આવે તો દીવાને કાંઈ કાનિ નથી, ધર્મરૂપ કાનિમાં વધઘટ અનુભવાય છે. વિવર્તવાદીના મતમાં ઉપમા અને ઉપમેય-દૃષ્ટાંત લેખે સરખામણીના પદાર્થોની જ શક્યતા નથી, કેમકે બ્રહ્મ એક જ પારવિનાનું છે. સુખદુઃખ વગેરે દ્વંદ્વો ચાલ્યાં જતાં પછી બ્રહ્માનંદના ભોમનો પણ પ્રભ જ કયાં રહ્યો !

૪૪-૫. આનંદ ત્યારે અનુભવાય કે જ્યારે ‘ભોગી’ અને ‘ભોગ’ એવાં ખે જુદાં હોય. બ્રહ્મથી એકતા જ હોય તો એવાને આનંદનો અનુભવ જ નથી.

૪૪-૬. બ્રહ્મ અદ્વૈત અને અરૂપ સ્વીકારતાં ‘પ્રકાશ’ ને અલગ સ્થાન જ નથી કહેશે કે માધ્યમી ‘પ્રકાશ’ અવગ દેખાય છે, તો ધર્મી બ્રહ્મને માધ્યાનો સ્પર્શ થાય, અને એ રીતે બ્રહ્મસ્વરૂપનો જ નાશ થાય.

૪૪-૭. જીવ અને બ્રહ્મ એક-અનન્ય નથી. અનન્ય કહેનાર આદ્યો પણ અગ છે, કારણ કે જીવ અલ્પગ છે, બ્રહ્મ તો સર્વગ છે.

૪૪-૮. અનીશ્વર જીવની ઈશ્વર બ્રહ્મ સાથે એકતા વિદ્વાનો કેમ કહે ?

૪૪-૯, ૧૦. જીવ તો અણુમાત્ર છે અને કર્માદિકને વશ રહી અનેક પ્રકારના કલેશ બોગવે છે, બધારે, બધા તો મહાન સ્વતંત્ર અને આનંદમય છે, એને કર્મ વગેરેનો અંશમાત્ર પણ નથી. સરખાવો :

‘એવોડગુરાત્મા ચેતસા વૈદિતવ્યો યસ્મિન્પ્રાણઃ પશ્ચાદ્ સંવિવેશ ।

પ્રાણૈશ્વિત્તં સર્વમોત્ત પ્રજાનાં યરિમન્ વિશુદ્ધે વિભવત્યેષ આત્મા ॥

(મુંડક. ૩૧-૯)

આનન્દો મદ્યેતિ વ્યજાનાત્ (તૈત્તિરીય. ૩-૬), તત્માદ્યા દત્તમા-
દ્વિજ્ઞાનમયાદન્યોડન્તર આત્માનન્દમયઃ (તૈ. ૨-૫), દત્તમાનન્દમયમાત્માન-
મુપસંક્રામતિ (તૈ. ૨-૮). ‘સંસ્રિનિ’-અનમગ્ન

૪૫-૨. ‘મેટી’-મટાડી.

૪૫-૫. ‘માયાવાદિ-માયા-ગ્નન’-માયામાં બ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ પડવાથી જંગત થયેલું જાણે છે એવા પ્રકારનો વાદ-વિવર્તવાદ-કેવલાદૈતવાદ જેમનો છે તેવા વાદીની ‘માયાગ્નન-કપટગ્નન.’

૪૫-૬. મોક્ષને માટે પ્રથમ દૈન્યાનની જરૂર વેદપુરાણે કહે છે. પુણ્યકાર બ્યાસ વગેરેનો આ આશય ‘કાલ્પ’-કાલ ‘ન લઘુ’-સમજતું નથી ! કવિનો આદય જીવ જન્મ અને બ્રહ્મના વિવચન પૃથક્ પૃથક્ જ્ઞાન મેળવવાને નિદેશી સમજાય છે.

જીવ અને અંતર્યામિનિઃ ભેદ. ૪૫-૯. ‘અધત્થ’-પીપળા. ‘તત્’-દેહ, શરીર. ‘અમ’-પક્ષી. એક પીપળા ઉપર એ પક્ષીઓ રહે છે તેમાં એક બ્રહ્મ છે, બીજો જીવ છે, આ શ્રુતિવાક્યને મિથ્યા કહેવાથી મોટી ‘ખોડય’-ખોટ, ખામી આવે.-એ શ્રુતિવાક્ય :

“દ્વા મુર્ખાં સયુજ સત્વાયા સમાન વૃક્ષ પરિપસ્વજાતે ।

અકસ્તયોઃ પિપ્પલં સ્વાદ્વત્યનમ્મન્યો અમિચાક્રીતિ ॥

ટગર જોયા કરે છે તે અંતર્યામી.” કવિ આ અંતર્યામીને અહીં ‘બ્રહ્મ’ કહી ખતાવે છે, પણ પછીની ઉમી કડીમાં ‘અંતર્યામી’ કહે જ છે.

૪૫-૧૧. ‘વરનન’-(સં. વર્ણન). વેદ જડ જગત, અણુ જીવ બેક કાર્ય, અને અંતર્યામી દરિને વ્યાપક કારણ-રૂપ કહે છે. કૃષ્ણના આ વળુ તરવ બેદરૂપ છતાં અંતે અબેદ-રૂપ છે.

૪૬-૧ થી ૪. ‘મદામત્ય’-(સં. મદામતિ) જુદિમાન પુરુષોએ. જેમાં પ્રાકૃત ગુણો નથી તે ‘નિર્ગુણ’, જેમાં ‘અપ્રાકૃત’-અર્થાત્ પરા શ્રી જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ અઘૌઠિક ગુણો છે તે ‘સગુણ’. અનિવાક્યોતું આમ સમાધાન મેળવવાનું છે. જગવાન ‘સત્-ચિત્-આનંદરૂપ’ અનંત છે. બ્રહ્મના વિવિધમાં આ પ્રમાણે ‘અગુણ-સગુણ’નો વિચાર છે. ‘ગમાર’-મૂર્ખજનો કેવળ નિર્ગુણ કહે છે.

૪૬-૫ ‘ગતિ’-સમઝ. પ્રતિવાદી ‘બલ્યો બ્રહ્મમાં’ એમ જીવને વિશે કહે છે એનાથી પણ જીવની બિજતાનું સમર્થન થાય છે.

૪૬-૬. નદી પોતાનું પાણી લઈ સમુદ્રમાં જળી જાય છે; ત્યાં બેક પાણી વચ્ચે કાઈ બેદ રહેતો નથી સમુદ્ર પોતાનું પાણી જુદું તારવી લે છે, ચોમાસા પછી બને વચ્ચે રેતીની પાછી આડ આવી જાય છે ત્યારે ‘સરિ-સસિલ’-નદીનું પાણી જુદું અસ્તિત્વ પામી રહે છે. સંખ્યાવો :

यथा नद्यः स्यन्दमानाः समुद्रेऽस्त गच्छन्ति नामरूपे विहाय ।
तथा विद्वान् नामरूपाद्विमुक्ताः परात् परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥

૪૬-૭. ‘મધ-આપૂષ’-મધપૂડો. મધમાં જુદા જુદા રસોનો પૃથક્ ગળ્યો સ્વાદ નથી, પણ માખીઓને તો એ પ્રત્યેક રસનું જુદું જ્ઞાન હોય છે જ.

૪૬-૮. બિજતા નથી તો અજ્ઞાન પામેલા, બ્રહ્મસ્વરૂપમાં જળી ગયેલા જનક રામને વાણીનો પ્રસંગ ક્યાંથી આવ્યો? કવિ અહીં ભાગવતમાંના એક પ્રસંગનું અનુસંધાન આપે છે કે “મજવાસીઓ

બહામાં લગી ગયેલાં હતાં તે કેવી રીતે પાછાં બહાર નીકળી આવ્યાં ?”
 અહીં મૂળ ભાગવનમાં એવી કથા છે કે નંદરાય એકાદરીના મનને અંતે
 કાલિંદીના જળમાં બારશે નાહવા પેઠા ત્યારે વરુણનો સેવક એમને
 પકડી વરુણ પાસે લઈ ગયો. એમાંથી કૃષ્ણે જાતે જઈ બચાવી લીધા.
 નંદરાયજીએ જ્યારે પોતાના આ મુત્રને લોકપાળોથી વંદાતા જોયા ત્યારે
 એમને ખુબ આશ્ચર્ય થયું. ગોવાળોને પણ થયું કે પ્રભુ આપણને સક્ષમ
 ગતિ આપશે ખરા ? પ્રભુએ એ જાણી એમનો સંકલ્પ સિદ્ધ કરી
 આપવાનો વિચાર કર્યો અને તમસૂનો પાર રહેલા પોતાના લોકનાં
 દર્શન કરાવ્યાં. આ માટે એમને કાલિંદીના બહાહા નામના ધગમાં
 ડૂબડી ખરાવી બહાર કાઢ્યા ત્યારે જ એ બહાહાકનું દર્શન પામી શક્યા.
 આ મજવાસીઓ મજવાસીઓ જ રહ્યા, એ વખતે બહાહાકનાં દર્શનથી
 મુક્ત ન થઈ ગયા (ભાગવન ૧૦-૨૮).

૪૬-૯. બહામાં બળેલાને પછી કોઈ સુખ અનુભવવા વારો નથી.
 જલદૂષ થયેલાને પછી જળનો સ્વાદ કેવો ? કમળનો મધ ખુદ કમળને
 નથી હોતો, સુમંધનો ભોક્તા તો ‘મધુપ’-ભયરો છે શાનની પરકોટિએ
 શુદ્ધાદૈત પ્રમાણે જે મોક્ષ ધામ તે પણ બહામાં તદ્દન જોડાઈ એકરૂપ
 થવાના પ્રકારનો; એમાં પછી જીવને આનંદનો પણ કંઈ અનુભવ
 થવાનો, જ્યાં જીવભાવ જ નષ્ટ થઈ ગયો છે ત્યાં ? ભક્તો અવિધ
 મોક્ષ પણ નથી ચાહતા એ દષ્ટિ અહીં કવિ ઉપસાવે છે.

૪૬-૧૦. માયાવાદીઓ પરબહા પોતા ઉપર સ્વામી તરીકે બિરાજ-
 માનતા ‘પોતે જ બહા’ કહી વિધવાપણું અનુભવે છે; ભગવાનના
 શાશ્વત આનંદનો અનુભવ તો માત્ર રસિકજનો કરે છે. સરખાવો :

ઔઞ્ઞ મદ્ધાવિદાન્નોતિ પરમ્ । તદેષામ્યુક્ષા । સત્ય જ્ઞાનમનન્ત મદ્ધા ।
 યો વેદ નિહિત શુદ્ધાયાં પરમે વ્યોમન્ । સોઽન્તુતે સર્વાન્ કામાન્ સદ્ધ
 મદ્ધાન્ના વિપશિતેતિ ॥ (તૈત્તિરીય ૨-૧)

વિપશિત બહા સાથેનો બહાવેતાનો સર્વકામમોક્ષ તૈત્તિરીય ૬૫-

નિપદ કહે છે તેને લક્ષ્યમાં ગળી દ્રવિ હિપરનું વિધાન કરતા લાગે છે
'રસિક'ની વ્યાખ્યા—'ટિપ્પણ'ના આરભમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે
(જુઓ આ પૂર્વે પૃ ૧૧૭)

૪૭-૧ 'રતિ-મદ'-મદ રતિવાળા

૪૭-૨ 'મજ્જભક્તો'—જોષો અને ગોપીઓ

૪૭-૩ ભાગવનમાં હિંદવનું વાક્ય

વन्दે નન્દનજ્ઞીણા પાદરેણુમમીક્ષણસ ।

યાસા હરિકૃયોદ્ધીત પુનાતિ મુવનનયમ ॥ (૧૦-૪૭-૧૩)

નદના મજ્જની સ્ત્રીઓના ચરણની જળને હિંદવ નમસ્કાર કરે છે

૪૭-૫ 'મોટયમની અવધિ'—માહાત્મ્યની પરાકાષ્ઠા 'ગજપદે'—
(સ ગજપદે) હાથીના પગનામાં સર્વ પદ હસ્તિપદે નિમમમ્ ।

૪૭-૬ 'મજ્જવામ'—(સ મજ્જવામા) મજ્જની ગોપીઓ

૪૭-૭ મજ્જભક્તોની ભક્તિ 'હેતુ વણ'—હેતુ વિનાની, નિર્દેશુકી,
નિષ્કામ હતી 'અલ-વ્યસન'—સ પૂર્ણ વ્યસનપરચા પ્રેમ આસક્તિ
અને વ્યસન એ તણ રનેદની કોટિ છે, જે વિગે આમન હિપ દ્રવિ
કહેવાના છે જ

૪૭-૮ ગોપાંગનાઓના પ્રકારની 'રતિ'—પ્રીતિ બીજા દેવોના
ભક્તોમાં હોતી નથી, જે બીજે પ્રીતિ છે તે 'આભિપ્રાય'—હેતુવાળી,
સકામ છે 'ભવ'—મહાદેવ સત્તા વજેરે ગોઠા સાની અને યોગિગમે
પણ ગોપાંગનાઓ જેવી નિર્દેશુકી ભક્તિ પામી શક્યાનથી સંખ્યાવે
'રાસપયાધ્યાયી'માંનું વાક્ય

સત્યજ્ઞ સર્વવિપયાસ્તવ પાદમૂલ, મજ્જા (ભાગવત ૧૦-૨૬-૩૧)

૪૭-૯ 'સહજની'—સ્વાભાવિક પ્રીતિ જે શ્રીનાથજી-ભગવાન
કૃષ્ણને મળે છે તે કરોડો સાધનો કષ્ટે પણ નથી મળતી, માત્ર ભજ્જ
વાનની 'કરુણા'—કૃપા, અનુમદથી જ મળે છે

૪૭-૧૦. 'અનપામની'-(સં. અનપામિની) કદી નાશ ન પામનારી. 'નવ જય'-જે કદી નાશ પામતી નથી. 'શ્રુતિ'-વેદ પ્રભુને 'અજિત' કહે છે તે પ્રભુ ગોપાંગનાઓથી જિતાર્થ ગયા.

૪૮-૧ થી ૪. ગોપાંગનાઓને રસકોડા વજેરેનું જે સુખ આપ્યું તે ધામા શિવ વજેરેને પણ કર્યા મળ્યું છે ?

૪૮-૫. 'બ્રહ્મજ્ઞ'-(સં. બ્રહ્મજ્ઞ) એ નામના એક ઋષિ. પાંડવોએ અશ્વમેધ કર્યો ત્યારે એમનો રથામકભું અશ્વ આ ઋષિના આશ્રમ પાસે ગયેલો હતો. આ ઋષિ વર્ષામાં બીજના ઝીમા હતા ત્યારે બ્રમરાન મહાદે નડેતા ગયા, તે છંદ્ર મજામુખિ ઉપર વૃષ્ટિ કરી ત્યારે મજામુખિએના ગદાએ મથા અને ગોવર્ધન પર્વત ટચવી અંગગીએ ઉઠાવી એમને મ્હણુ આપ્યું (ભાગવત ૧૦-૨૫).

૪૮-૬. અંબરીષની પત્નિવણી વખતે દુર્વાસાની પાછળ પ્રભુનું સુદર્શન પડ્યું, એનો અગ્નિ પ્રભુએ પીધો નહિ, ત્યારે નંદના કુમાર કૃષ્ણે મજામુખિ કરેલો દાવાનળ ફરી વળ્યો ત્યારે એનું પાત ફરી લીધું (ભાગવત ૧૦-૧૬).

૪૮-૭. માઈડેય જેવા સમય યોગી માયાના બ્રમણમાં પડી સો કલ્પ જેટલા સમય માટે પાણીમાં રહ્યા; એમને નંદરાયજીને કૃષ્ણે વરુણના સહજભાંધો બચાવ્યા તેમ ન બચાવ્યા (ભાગવત ૧૦-૨૮).

૪૮-૮, ૯. બકિતની ઉત્તમતા બતાવે છે.

સરખાવો : જન્માન્તરસહર્ષણુ સપોષ્યાનમમાધિભિઃ ।

નરાણા દીળપાપાના કૃણે મર્ષિઃ પ્રજાયંતે ॥ (પંડરીગીતા),

૪૮-૧૦. 'સદેણુ-અદેણુ' જે પ્રકારની બકિત પ્રભુની કૃપા વિના ન થાય. સરખાવો :

નામમાત્રમા પ્રાચનેન સમ્યો, ન મેષયા, ન ચકુના ધુતેન ।

યમેવંષ કણુતે તેન સમ્યઃ.....॥ (કલ. ૧-૨-૨૨)

અને મહા મણ્ડરાધીનો હાસવતન્દ્ર દય દ્વિચ । (ભાગવત ૯-૪-૬૩)

૪૯-૧ થી ૪. ગીતામાં કર્મ અને જ્ઞાનનું દ્વિતીય ભક્તિ કહી છે (ગીતાનો ૧૨ મો અધ્યાય) 'સત્ત્વ'—આત્માની શુદ્ધિ માટે કર્મ. આત્મા શુદ્ધ થતા અવસ્થાદિકમાં શ્રદ્ધા યાત્રા; પછી કર્મ કરવા ન ગહે 'વીતરાગી' આસક્તિ વિનાના.

૪૯-૫ કર્મજડને ભક્તિમાં વિશ્લેષ નહીં વિશ્વાસપૂર્વક હરિ-ભગવાનની સેવા કરવાથી કર્મનો એવ અડતો નથી, કર્મ બાધા કરતાં નથી.

૪૯-૬. વેદે કર્મના ત્યાગનું નથી કહ્યું એ ખરું; જ્યાંમુઘી સર્વાત્મભાવપૂર્વક પ્રભુને શરણે જવ નથી મર્યો ત્યાંમુઘી લૌકિક વૈદિક કર્મો કયે જવાના છે.

૪૯-૭. ત્રણ કરોડ ઋષિઓ કર્મ કરવામાં પડ્યા છે સરખાવો : મહિમિત્ત કૃત્ત કર્મ કર્મલોપો ભવેદદિ ।

તત્ કર્મ કુર્યેતે નિત્યં તિલ્લ કોટયો મહર્ષયઃ ॥ (૨૪ હપુરાણ)

૪૯-૮. 'અભદ્ર'—અશુભાણ્ય સ્વધર્મનો ભક્ત ત્યાગ કરે તોપણ અશુભાણ્ય નથી સરખાવો :

ત્યક્ત્વા સ્વધર્મં ચરણામ્બુજ હરેર્ભજનપદોડય પતેત્તતો યદિ ।

યન્ન ક્વ વા ભદ્રમભૂદસુખ્યં કિં કો વાર્ય આપ્તો મજતા સ્વધર્મતઃ ॥

(ભાગ ૧-૫-૧૭)

૪૯-૯. સ્વધર્મનિષ્ઠ લોકો સો જન્મે 'વિરચિ'—પ્રહ્લાદના લોકને પામે, જ્યારે ભક્ત જીવ એ જ દેહે—એક જ ભવમાં પરમ પદ પામે સરખાવો :

સ્વધર્મનિષ્ઠે શતજન્મભિ પુમાન્ વિરચિતામેતિ તતઃ પરં હિ મામ્ ।

અવ્યાહતં માગવતોડય યૈષ્ણવ પદં યથાહ વિવુષઃ કરાત્યયે ॥

(ભાગ ૪-૨૪-૨૯)

૪૯-૧૦. જગન્નાથજીના મંદિરમાં એક વાર શાસ્ત્રાર્થ ચાલતો હતો ત્યારે ૧. એક શાસ્ત્ર કથુ. ૨ એક જ દેવ ડોલુ, ૩. એક જ

મંત્ર કયો, અને ૪. એક જ દર્મ કયું એવા પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યા. એવું નહીં થયું કે જગભાથઈના મંદિરમાં દલમ ઢાલીને દામળ મૂકવા. એ પ્રમાણે થતાં નીચેનો શ્લોક સખાઈ આવ્યો એવી આખ્યાયિકા છે :

एक शाल देवरीपुत्रगीत, एको देवो देवकीपुत्र एव ।

मन्त्रोऽप्येकस्तस्य नामानि यानि, कर्माप्येक तस्य देवस्य सेवा ॥

(તત્વાર્થદીપનિપદ-શાસ્ત્રાર્થ પ્રકાશ)

૫૦-૧ થી ૪. જેની શબ ઉપર ગોપાલનો જપ છે તે ચાંડાળ પણ સર્વશ્રેષ્ઠ માનવ ■ સગખાવો :

अहो यत श्वपचोऽजो गरीयान् यजिहासे वर्तते नाम तुभ्यम् ।

तेपुस्तपस्ते जुहुवु ससुरायां प्रक्षान्चुर्नाम यगन्ति ये ते ॥

(ભાગવત ૮-૩૩-૭)

‘શ્વપચ’-(સં. શૃગક) કપિવજ્રને માતા દેવહનિએ ઉપગની વિમન કહી છે.

૫૦-૫, ૬. વાસુદેવોપનિપદના નીચેના કથનનો અર્થ :

न कुर्वीष्यते सध्या न मन्त्रैर्न च वारिभिः ।

मनः सधीयते हृत्णे सा सध्या सद्गिरुच्यते ॥

‘કુર્વ’-દર્મ ‘જલ’-પાણી અને મંત્રથી યામ છે ને સધ્યા સધ્યા નથી, મનને કૃષ્ણના સ્વરૂપમાં સંવવામાં આવે તે સધ્યા. ‘અગ્નિગમ’-મુંદર.

૫૦-૭ મન જમ’સુધી ‘જિજ્ઞુ’ હોય ત્યાંસુધી વચનથી અને ‘કરમે’-દર્મથી એને ‘દાસવુ’-ધોવુ-શુદ્ધ કરવુ એ પછી એના ઉપર જમવાન કૃષ્ણ-રૂપી રંગ ચડાવવો. એને પછી ધોવા જાય તો ‘રે.ય’-રોવાનું ખાટી ગંદે સગખાવો મીઠાનું વચન :

“ ચૂંદી એડું ત્વારે રંગ ચૂએ રે, રંગ ભેગી દેણ.

પેડેડું દું દાણે દામળે, હુળે ડાવ ન લાગે ડાલ ”

૫૦-૮. 'કર્મજડ'ની વ્યાખ્યા : જો 'હયિન'—યોગ્ય 'રીતિ'—
પ્રક્રિયાનો ત્યાગ કરી 'દઠ'—પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેની રીતનો આશ્રય
કરે તે 'કર્મજડ.' ઉ. ત. કૃતરાના ગળામાં ઘડાનો કઠો ભરાઈ ગયો.
હોય તો એ કાઢવા દે તોયે ન કઢી શકાય. સરખાવો અમાનું વાક્ય :

" કર્મજડને કર્મ વહાલા, તે અર્મ ન સમજે ધબોનો;
ફરી ફરી તે, આયરે, પણ ટળે નહીં દેહ ચર્મનો. "

(અખેગીતા ૪-૭)

૫૦-૯. કર્મને જ પ્રાધાન્ય આપનારા અનીશ્વરવાદી પૂર્વ-
મીમાંસક તો 'હરિ-અહિરમુખ'—(સં. હરિઅહિમુખ) પ્રભુથી અહિમુખ—
ખીણ બાજુ મુખવાળા છે; એમને ભક્તિ કદી મળતી નથી.

૫૦-૧૦. બાર ગુણોવાળો બ્રાહ્મણ હોય તે હરિવિમુખ હોય તો
'ગરવાળ'—ગર્વાળ—ગર્વાંસો હોવાથી 'સ્વય'—પોતે તરી શકતો નથી;
ભગવાનનો ભક્ત ચાંડાળ હોય તોયે તરી નાથ છે. સરખાવો :

વિપ્રાદ્ દ્વિપદ્મગુણયુતાદરવિન્દનામ-

પાદારવિન્દવિમુખાચ્છવપચ યરિષ્ઠમ્ ।

મન્યે તદર્પિતમનોવચ્ચને દ્વિતાર્થ-

પ્રાણં પુનાતિ ॥ કુલં ન દુ ભૂરિમાનઃ ॥ (ભાગ. ૭-૬-૩)

ગીતાવાક્ય : અપિ ચેત્ સુદુરાચારો ભવતે મામનન્યભાક્ ।

સાધુરેવ સ મન્તવ્યઃ, સમ્યગ્વ્યવહિતો હિ સઃ ॥

ક્ષિપ્ર ભવતિ ધર્માત્મા શશ્વચ્છાન્તિ નિગચ્છતિ ।

કૌન્ટેય પ્રતિજાનીહિ ન મે મક્તઃ પ્રણમ્યતિ ॥ (૯-૩૦, ૩૧)

૫૧-૧ થી ૪. ગુણોથી પૂર્ણ હોય, પણ જો પ્રભુથી વિમુખ
હોય તો એના બધા ગુણોને ધિક્કાર છે. 'હરિન-ન'—હરિનો ભક્ત
મદારોપોની 'ખાવ્ય'—ખાણુ એટલે કે ભંડાર હોય તોપણ 'વર સાધુ'—
ઉત્તમ સાધુ પુરુષ નહીંવો. તો પછી બ્રાહ્મણ યજ્ઞને હરિભક્તિ સાધે

તેની વૃદ્ધના જન્મના દાઈ માણસ સાથે થઈ શકે નહિ, એટલી ઉત્તમતા
ગીતાના વચન :

માં હિ પાર્થ વ્યપાશ્રિન્ય ચેડપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ ।
હ્રિયો વૈદ્યાસ્તથા શસ્ત્રાસ્તેડપિ યાન્તિ પરાં ગતિમ્ ।
કિં પુનઃપ્રાદ્યગઃ પુણ્યા મર્ષા રાજર્ગ્યસ્તથા ।
અનિમ્યમસુખ લોકમિમ પ્રાપ્ય મનસ્વ મામ્ ॥

(૯-૩૨, ૩૩)

૪ થી ૬ઠીમાં પ્રશ્ન જાનાતિ પ્રાશ્નયઃ એ મનુસ્મૃતિના વચનનો આશય
કવિએ સમાધેા છે.

૫૧-૫. આ ૬ઠી મનુસ્મૃતિમાં નીચેનાં વચનોનો અનુવાદ :

જન્મના જાયતે શૂદ્રઃ સંસ્કારાદ્ દ્વિજ ઇચ્યતે ।
વૈદામ્યાષ્ટાદ્ મન્વેદ વિપ્રો મદ્ય જાનાતિ પ્રાશ્નય ॥

૫૧-૬. હરિ જોને 'લહે'—સ્વીકારે તે વેદપાત્ર આશ્રય; 'ખીમ
આશ્રય તો દહેવા 'માત્ર.'—ઉત્ત. '૫૫'—દૂધને 'પીપ્પ'—અમૃત
દહેવામાં આવે છે, પણ પીધે 'મનક...માત્ર'—અરેભા અંગવાણું જવતું
ન થાય.

૫૧-૭. અધિયો વા સવિયો વા પ્રાશ્નયો મામકી તતુ એ વાક્યનો
આધાર લઈ સિદ્ધ થઈ છે કે એ તો ઈશ્વરનાં રૂપ છે, માટે બધા
આશ્રય સરખા 'માત્ર'—યોગ્ય છે.

૫૧-૮. થો ૧૦ શુરુ શ્રીચંદ્રચાર્યજીના 'વચ્ચસિ' નામના
અંધોનો આશય સમજાવે છે:

તત્ર ચોદમસ્તિ કો વા પ્રાશ્નયો નામ ? પ્રથમો જીવો પ્રાશ્નય इति
ચેત્, ન, અતીતાનાગતાનેકદેહાનાં જીવસ્યૈકરૂપત્વાત્; તસ્માત્ જીવો
પ્રાશ્નયઃ । તર્હિ દેહો પ્રાશ્નય इति ચેત્, ન, પિત્રાદિક્ષતિરવદ્ધને પુત્રાદીનાં
બ્રહ્મદિત્યાદિદોષસંભવાત્ । આનો આશય કવિએ 'આશ્રયજાતવિવાદ'—
૬ઠી ૩૨-૮૮માં પણ આપ્યો છે.

દેહ બાહ્ય છે એમ કહેશે તો એ સંભવ નથી, એનાથી 'મંકટ'—આપત્તિ જાગે છે. એમ કરવા જતાં 'પિતૃ-દેહ' બાપનો દેહ 'મુન'—પુત્ર 'પ્રમળે'—બાળે છે તો બાહ્યતા કેમ નથી લાગતી ? આત્મા બાહ્ય છે એમ કહેશે તો એ પણ સંભવતું નથી, કેમકે આત્મા બધા જ પ્રજાના અંશ છે ને સર્વત્ર રતિથીલ છે તે બધા બાહ્ય કહેવાવાને પાત્ર થશે 'સ સાર'—જગતમાં. 'રહૌ'—સદૃ (ઉચ્ચારણાતુ-કૃણ જોડણી)

૫૨-૧ થી ૪. ઉપગ્રન્થી જ વિમતને વિરતારવામાં આવી છે : જીવાત્માઓ જુના જુદા છે એમ કહીશ તો એમાં પણ 'દ્વય'—દ્વાપ તારે ભાગે રહેશે, કારણ કે આત્મા ઘણા દેહ બદલે છે; એ બધાને બાહ્ય ક્યાંથી કહેવામાં આવે ? બાહ્ય શુક્લ વર્ણ કહેવાય છે, એનાથી પણ નિશ્ચયત્મક રીતે કહી શકાતું નથી. બાહ્યનીજ એ બાહ્ય, પણ એ ક્યાં નિશ્ચયથી કહી શકાય એમ છે કે આ બાહ્યનીજ જ છે ?

૫૨-૫ થી ૧૦ હઙિના બજનથી જે બાહ્યપણ પામ્યા તેઓને કવિ ગણાવે છે શ્રીરામચંદ્રના બનેલી શૃંગી ઋષિની માતા હરણી હતી, કૌશિક ઋષિ 'કુસુમારતરણ'—કૃપના પાથરણમાંથી જન્મ્યા હતા; ગૌતમ સસલાની પીઠમાંથી, વાલ્મીકિ મુનિ 'વલ્મીક'—રાફડામાંથી, પગસાર મુનિ ચાંદાલીના ગર્ભમાંથી, અગ્રત્ય મુનિ ધડામાંથી, માતંગ મુનિ 'માતંગીસુત'—બીવડીના પુત્ર, માંડવ્ય મુનિની માતા 'માંડુકી'—દેડકી હતી, અનુચર ઋષિ 'કરણી-કુંવર'—હાથણીના પુત્ર, વેદવ્યાસની માતા 'દેવતકન્યા'—દોમરીની પુત્રી મત્સ્યગંધા સ્તવવતી, વસિષ્ઠનો જન્મ વેશ્યામાંથી, વિશ્વામિત્રની માતા કુન્દાણી, નારદની માતા 'દિંકરી'—દાસકન્યા. કૃષ્ણને જે પ્રિય નથી તે પ્રમટ પાપની મૂર્તિ છે.

૫૩-૧ થી ૪. અહિં પ્રદ્યાસ્મિ કહેનારા યાત્રીને કવિ અચાની કહે છે. જીવ કદાપિ બાહ્ય નથી એના ઉદાહરણમાં કવિ 'લવણ'—મીઠું મૂકે છે. અહીં શ્રીકૃષ્ણચાર્યજીના 'પ્રજોષ-ગ્લાનકર'ની નીચેની આર્યા સરખાવી શકાય :

સયપિ મેદાપગમે નાય તવાહ, ન મામકીનસ્ત્વમ્ ।

સામુદ્રો હિ તરજ્ઞ, વચન સમુદ્રો ન તરજ્ઞ ॥

હવિ બીજુ દર્શન આપે છે કે નદી જિવટી 'બદ્ધ'—વડી મૂળમાં પાછી સમાતી નથી

૫૩-૫ એ જ પ્રમાણે અનમથી નીકળેલો જીવ પાછો જલમાં ફરતો નથી જલ દા-ષ છે અને જીવ તો એનું નિઃતર કાપે છે મુગ્ધજનો આનો મર્મ સમજના નથી અને 'હું જ અનમ' એમ કહે છે.

૫૩-૬. આ કદી વાચ્યતા કૃત અર્થવાણી લાગે છે "હરિ 'વલ્લ'—(અક્ષર) રૂપ છે જેમાં જીવ 'રક્ષર'—રૂપે છે આ રક્ષર વલ્લમાં પછી હોય તો 'કમ' માં છે એમ 'અધ'—ન એ જોડાય—જે મળી ગયાનો આકાર બતાવે છે, અને 'કમ'માં છે એમ જોડાય—જે વલ્લના ઉપરના ભાગમાં સિન્હન જેમ રક્ષકારે આવે છે. રક્ષર આમ નીચે આવે કે ઉપર આવે અસલ વલ્લનો એ એક ભાગ જ બની નહે છે, તે પ્રમાણે જીવ જલના ભાગ જ છે, કદી જીવ પોતે જ જલ નથી ગીનાજીવ વચન—મર્મવાસો જીવલોકે જીવમૂત સનાતન (૧૫-૭)

૫૩-૭ જલ્લાનદ કર્તા પશુ સ્વરૂપાનંદની ક્રિયા હવિ બતાવે છે

૫૩-૮. જ્ઞાની શુદ્ધેવ જલ્લાનદમાં નિમગ્ન હતા એમાંથી પ્રભુએ સ્વરૂપાનંદનું દાન કર્યું હતું

૫૩-૯ જે કહેતો કે જીવો જિન નહોતા, તો પૂછવાનું કે કહેા છે કે નીકળ્યા, એ ક્યાંથી ?

તદેત્ત સન્ય તથા મુદીપ્તાત્ પાવઞ્નદ્વિસ્પુલિષ્ઠા સદ્સત્- પ્રમવન્તે
સરૂપાઃ ।

તથાશ્વરાદિવિષયઃ સોમ્ય માવા પ્રચયન્તે તત્ર ચૈવાપિ ચન્તિ ॥

(મુઃક ૨-૧-૧)

૫૩-૧૦ 'લક્ષ્યાયાત'—અક્તિમાર્ગના આયાત' કે બધા વૈષ્ણવ આચાર્યોએ જ્ઞાનમાર્ગને અનિત્ય મૂળ કલો છે. એવા જ્ઞાનમાર્ગીઓને

પ્રભુની સેવા અનુકૂળ નથી હોતી શ્રીવક્ષ્યભાષ્યાર્થજનુ 'સિદ્ધાંતમુકનાવકો'માં
વચન : જ્ઞાનાધિકો ભક્તિમાર્ગ : (૧૮) આના મૂળમાં ગીતાનાં વચન :

તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી, જ્ઞાનિભ્યોઽપિ મતોઽધિકઃ ।

કર્મિભ્યશ્ચાધિકો યોગી, તસ્માદયોગી ભવાર્જુન ॥ ૬-૪૬ ॥

યોગિનામપિ સર્વેષાં મદ્રતેનાન્તરાત્મના ।

થદ્વાયાન્મજતે ચો મા સ મે યુક્તત્તમો મતઃ ॥ ૬-૪૭ ॥

૫૪-૧ થી ૪. જ્ઞાનીઓને પુરુષોત્તમની વહાલી ભક્તિ વિશે
આસક્તિ હોતી નથી, એ તો કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા બારે કષ્ટ
હોવાની રહ્યા છે. 'પોચ'—ડાંગરના કૂસકા. સરખાવો બાગવતનું વાક્ય :

થ્રેયઃશ્રુતિ ભક્તિમુદસ્ય તે વિમો ક્લિયન્તિ ચે કેવલગોધલલ્લયે ।

તેયમસૌ વલેશલ એવ શિષ્યતે નાન્યચયા સ્થૂલસુષુપ્તિનામ્ ॥

(ભાગ. ૧૦-૧૪-૪)

૫૪-૫, ૬. 'ધૂણાક્ષર આય'—લાક્ષ્મી કોતરી ખાનારો ધૂણ
લાકડું કોતરતો રહે છે; એમાં કોઈ વાર સાચા વજુની પણ આકૃતિ
થઈ જાય; પણ એનો એને કોઈ ખ્યાલ નથી હોતો; તે પ્રભાણે જ્ઞાનની
પ્રાપ્તિ કરવાની ઈચ્છાવાળાને કદાચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ જાય, પણ એનો
એ લાભ નથી લઈ શકતો. માનો કે જ્ઞાનનો લાભ મળ્યો, તો એ
તુચ્છ કાટિનો છે જ્ઞાનને અંતે મોક્ષ મળે તો એ મૃત્યુ સમાન છે,
કેમકે પ્લહમાં જ્ઞાનીનો લય થઈ જાય છે. જે અસુરો સતુભાવે હરિને
મળ્યા તે મોક્ષ પામ્યા. આમ વેર અને જ્ઞાન સરખા કરી ચૂક્યાં.

૫૪-૭. જ્ઞાનની ખોજ એ તત્ત્વનું દૂંપણું—એને ને એને વારંવાર
દૂંપવાની ક્રિયા જેવું છે. ભગવત્પ્રેમરસના પીનારાને એ તુચ્છ લાગે છે,
એવા ભક્તોને પ્રભુ આપે તોયે ખારા પાણીના જેવી ચાર પ્રકારની
મુક્તિ ખપતી નથી. સરખાવો બાગવતનું વચન :

સાલોપયસાદિસામીપ્યસારુપ્યેક્ત્યમપ્યુત ।

સીયમાન ન રુદન્તિ વિના મત્સેવન જનાઃ ॥ (ભાગ. ૩-૨૬-૧૩)

નરસિંહ મહેતાનું વાક્ય—

‘પ્રેમ-રસ પાને તુ, મોરના પિચ્છક, તત્ત્વનું દૃપદ્વં પ્રચ્છ લાગે.
દુઃખના દોરનું દુઃક મન ચળે, ચતુર્ધા મુક્તિ તેઓ ન માગે.’

૫૪-૯. મુક્તિ દોષનાં જેવી, ન્યારે ભક્તિ ધૈર્ય જેવી છે.
જાણીતી લેખિકા : “ગિલાડીને દૂધ પચે, ખીર નહિ.” ‘૫૫’-દૂધ.
‘પાંચસ’-ખીર.

૫૪-૧૦. પ્રશ્ન પ્રસન્ન થાય તો પોતા સરીખો વૈભવ કરી આપે,
પણ પોતાની ભક્તિ ન આપે. જેઓને સાચી ભગવત્વરૂપાસક્તિ હોય
તેઓ જ પ્રભુને પ્રાણપ્રિય છે. જુઓ :

લક્ષ્મણમજ્જ મગધાન્ મજ્જતાં મુકુન્દો

મુક્તિં દદાતિ કર્હિચિત્ત્વં ત્વં અક્રિયોગમ્ ॥ (ભા. ૫-૧-૧૮)

૫૫-૨. મદ્ગતિયુક્તો મુક્તિ પુનાતિ (ભા. ૧૧-૧૪-૨૪)નો અનુવાદ.

૫૫-૩. ભાગવતમાનું શુદ્ધવસ્તુ વચન :

ન દાનં, ન તપો, નેત્યા, ન સૌત્રં, ન મન્થનિ ચ ।

પ્રીયતેઽમલયા ભક્ત્યા હરિરન્યદ્વિદ્યમ્બનમ્ ॥ (ભા. ૭-૭-૫૨)

૫૫-૬. ભાગવત-ચતુર્થ રહસ્યમાં ‘પ્રાચીનપરદિશી’-(સં.
પ્રાચીનપરદિશી) દ્વિસામ્ય અનેક યજ્ઞો દર્શાવેલાં પણ કશું ફળ ન મળ્યું
એવી કથા છે, ન્યાં નારદજીએ ‘પુરંજનોપાખ્યાન’ કહી એને ભક્તિનું
દાન કહ્યું અને—

તત્રેવાપમના વીરો ગોવિન્દચરણામ્બુજમ્ ।

વિમુક્તસંગોઽનુમજન્ ભક્ત્યા તત્સામ્યતામગાત્ (૪-૨૬-૮૨)

‘ભક્તિ’ :-(એ જગતી)-૫૫૫ને ચરણો વીનરી-સર્વત્ર યજ્ઞો દર્શાવેલાં

૫૫-૭. કદાચક્રના પુત્ર રામ જીએ જાહેરોને કોરો? તારો દાનમાં
આપી દત્તી એક વાર કોઈ જાહેરની માર્ગ વિખરી પરી રામના ધણમાં
આવી મર્ધ અને એ વીજ જાહેરને દાનમાં અપાઈ મર્ધ બે જાહેરો

વચ્ચે તેથી કલેશ થયો. ગાયને બદને બીજી અનેક ગાયો બેમાંથી એક જે લેવા માગે તેને આપવા રાગએ વચન આપ્યું બેમાંથી એકે પાછલો એ વત ન સ્વીકારી આપવાનો બદલો ભોગવવા 'કૃક-નાશ'—કાચીડો થવું પડ્યું જેનો ભગવાન કૃષ્ણે ઉદ્ધાર કર્યો (ભાગ ૧૦-૬૪), જ્યારે નદરાયે ભક્તિથી અનેક ગોદાન પૂર્ણ—અભિલાષથી કર્યા હતા

૫૫-૮ વાસના બળે સમાધિ જીતયે' યોગીને 'કકિ'—કડિયારો થઈ પૂજવાનો પ્રસંગ આવ્યો. આ કાઈ અપ્રસિદ્ધ કથાને નિર્દેશ છે

૫૫-૧૦ 'અજ્ઞપા' ગાયત્રીનો જપ અને યોગની કાટિએ ચડી 'અણુદહ'—(સ અનાદત) નાદનું ત્રવણ એ બધાં વ્યર્થ 'પાંપળા'—ફાંફાં છે

૫૬-૧, ૨ ગવણ વેદ બાજ્યો જ હનો, પણ ભક્તિ નહોતી તેથી વેદાભ્યાસ વ્યર્થ ગયો ને રામચદ્રજીને ખેદ આપ્યો

૫૬-૩ ભક્તિરૂપી મણિ અભય છે, યાનરૂપ દીવો સભય છે, એ 'માન'—પ્રમાણ 'કરચ'—કર

૫૬-૪ ભક્તિ સ્ત્રીરૂપ છે તેથી ભક્તિવાળાનો રનેહ પણ 'તદ્રૂપ'—પ્રેમજી રનેહવાળો હોય છે

૫૬-૬ ભક્તને માયા બાધક નથી નીચડતી એનું કારણ ભક્તમાં રહેલી ભક્તિ અને પેલી માયા સ્ત્રીભૂતિ છે એ છે સ્ત્રીને સ્ત્રીમાં મોહ ન થાય દુનસીદાસજીનું વચન નારિ ન મોહદ નારિત—હ્યા

૫૬-૭ નાન્યનરમતિનાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય પુર્વિતગ—નરમતિના 'યોગાશ્રિન'—યોગનો આશ્રય કરી રહેના છે તેથી 'તત્સમ'—નરમતિનાં બને છે, તેથી માયા એ બેઠેને પીડા કરે છે 'પ્રધાન'—માયા, 'નારી નરને મોલે'—નારી નરને મોલે—એ કારણે જાણે

૫૬-૮ ભક્તિ ભવતારણ—નૌકા છે અને યાન વગેરે લાકડું ને વૃનક છે નૌકા સરગતાયો 'અભય'—નિર્ભય રીતે તરી પાર કરે છે,

પેલા સાધનોની પ્રાપ્તિ બારે મુશ્કેલીએ પાર જઈ શકાય. એમાં 'સ્વયમિ'-(સં. સ્વયમિ) પોતાથી જ '૨૬-૭૬૩'-'૭.૫ સાથે 'અમ' છે.

૫૭-૩, ૪. 'ભુક્તો'-'ભોગ્યે. 'ગોટં'-'ઉદિગોતે સમૃદ્ધ. 'અર્ધા'-'આર્ધા-અર્ધી' (મદાપ્રાપ્તિન ઉચ્ચારણની જોડણી લક્ષ્યમાં લેવા જેવી).

૫૭-૫ થી ૮. વરનન (સં. વર્ણન). 'સરવાંએ'-'(સં. સર્વાંગે)-અર્ધા અંગોમાં ભાગવત-અર્થ ૨૬૬માં અંબરીષ ગાંધર્વી દિનચર્યાના મોક્ષોનો કવિએ અર્ધા અનુવાદ આપ્યો છે :

સ યૈ મનઃ કૃષ્ણપદારવિન્દ્યોર્વિચ્ચાંસિ યૈકુન્ઠયુગાનુવર્ણને ।

કરો હરેમન્દિરમાર્ગનાદિયુ ધૃતિ પકારાચ્યુતસત્કથોદયે ।

મુકુન્દલિંગાભ્યદર્શને દશી તદ્દસ્યગાત્રસ્પર્શેઽત્રસગમ્ ।

ગ્રાણ ચ તપાદસરોજસૌરમે ધીમતુલસ્યા રચનાં તદર્પિતે ।

પાદૌ હરેઃ ક્ષેત્રપદાનુસર્પણે શિરો દ્વિપીકેશપદાભિવન્દને ।

કામં ચ દાસ્યે ન તુ કામકામ્યયા યથોત્તમશ્લોકજનાથયા રતિઃ ॥

(ભાગવત ૪-૪-૧૮ થી ૨૦)

૫૭-૬. પદ્યપુરાણાતમંત 'ભાગવત'-'માહાત્મ્યના વાક્યનો અનુવાદ :

અહ મક્ષિરિતિ ક્યાતા હમી મે સનયૌ મતૌ ।

જ્ઞાનચૈરામ્યનામાનો..... ॥ (૧-૪૫)

૫૭-૧૦. 'કસ્તભ'-(મં. કર્તવ્ય) કામ. 'તેકેને'-'જ્ઞાન-વૈરાગ્યને.

૫૮-૪. નવ પ્રકારની શ્રવણ વગેરે ભક્તિ અને દસમી પ્રેમવક્ષણા ભક્તિ. એ કૌટિએ જવા પહેલી આસક્તિ, પછી વ્યસન.

૫૮-૫, ૬. ભાગવત-સાતમરકેષમાં હિરણ્યકશિયુ પ્રતિની પ્રદ્યાદની ઉક્તિમાં-

શ્રવણં કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણ પાદસેવનમ્ ।

અર્ચન વન્દન દાસ્ય સહ્યમાત્મનિવેદનમ્ ॥ (૭-૫-૨૩)

એ પ્રમાણે શ્રવણ કીર્તન સ્મરણ પાદસેવન અર્ચન વંદન દાસ્ય સહ્ય અને આત્મનિવેદન એવી સાધનાત્મક ભક્તિ નવ પ્રકારની હોય છે. આની ઉપરની દસમી નિઃસાધન તે પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ છે. આસક્તિથી આ નવધા ભક્તિ સિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

૫૮-૭ પરીક્ષિતની શ્રવણ, શુકની કીર્તન, પ્રહ્લાદની સ્મરણ, લક્ષ્મીની પાદસેવન, પૃથુરાગ્નની અર્ચન, અહૂરની વંદન, હનુમાનની દાસ્ય, અશુનની સહ્ય, બલિરાગ્નની આત્મનિવેદન અને ગોપીજનોની પ્રેમલક્ષણા-આ પ્રમાણે ભક્તિનાં ઉદાહરણ છે. સરખાવો ।

શ્રીવિષ્ણોઃ શ્રવણે પરીક્ષિદમવદ્, વૈયાસકિઃ કીર્તને,
પ્રદ્માદઃ સ્મરણે, તદ્દુષ્પ્રિમજને લક્ષ્મી, પૃથુ પૂજને ।

અમૂવરસ્ત્વભિવન્દને, કમિપતિર્દાસ્યેડય સહ્યેડ્જુન,
સર્વસ્વાન્મનિવેદને બલિરમૂદ્, કૃષ્ણાપ્તિરેષા પરમ્ ॥

આમાં ઉલ્લી પ્રેમલક્ષણા નથી ગણાવી.

૫૮-૮. અહીંથી પ્રેમલક્ષણા ભક્તિની કોટિઓ ખતાવવામાં આવી છે. મૂળમાં પ્રેમ છે જ, એ પછી કવિ આસક્તિ વ્યસન અને તન્મયતા ખતાવે છે.

૫૮-૯. આ ચારે કોટિની દસ અવસ્થા, એમાં પ્રેમની ચાર, આસક્તિની ત્રણ, વ્યસનની બે અને તન્મયતાની એક છે.

કવિએ ‘ભક્તિપોષણ’ નામનો ૧૦૧ ચંદ્રાવળાઓનો ગ્રંથ લખ્યો છે તેમાં આ વિષય વિશદ રીતે ચર્ચ્યો છે. અહીં ‘રસિકવલ્લભ’માં માત્ર સંક્ષેપ જ છે. ‘ભક્તિપોષણ’માં ૧૧ થી ૩૪ ચંદ્રાવળાઓમાં નવધા ભક્તિનું અને ૩૫ થી ૫૧ માં પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનું વિવરણ છે. શ્રીવલ્લભાચાર્યે ‘ભક્તિવર્ધિની’માં મૂળ વિષય સંક્ષેપમાં આપ્યો છે :

વ્યાવૃત્તોઽપિ હરૌ ચિત્ત ધવનાદૌ યતેત્સદા ।

તત પ્રેમ તથાસત્તિર્વ્યસન ચ યદા ભવેત્ ॥ ૩ ॥

ચીજ તદુચ્યતે શાશ્વ દૃઢ યજ્ઞાપિ નશ્યતિ ।

સ્નેહાદ્રાગવિનાશઃ સ્યાદ્, આસત્તયા સ્યાદ્ ગૃહારુચિ ॥ ૪ ॥

ગૃહસ્થાના વાધકત્વમનાત્મત્વ ચ માસતે ।

યદા સ્યાદ્ વ્યસન કૃત્તો કૃતાર્ય સ્યાત્તદૈવ હિ ॥ ૫ ॥

૫૬-૧ થી ૪ પ્રેમની ચાર અવસ્થા દશરૂચિ સ્મૃતિ અભિતાપ અને
/ ઉદ્દેશ

આસક્તિની ત્રણ અવસ્થા વ્યાધિ પ્રતાપ અને ઉન્માદ
સહ આશ્રાપ

વ્યસનની બે અવસ્થા જડતા અને વિવેકશૂન્ય મૂર્ખતા
તત્ત્વપ્રતાપની એક અવસ્થા મૃત્યુસમાનતા પણ દેહ ન છટે

૫૮-૫. વરનન-(સ. વર્ણન) 'વર્ધી'-'વધી

૫૮-૬ 'પ્રેમ'-'સ્નેહ' જસને રવ નિનસનર્થા આતકને 'આસક્તિ'
અદ્રની અક્રાંતે, 'વ્યસન' પાણીનું 'કલ્પને'-'આ ઉદાહરણનાં 'દોર'-'રથાન

૫૬-૭ 'મદાત્મ' -(સ માદાત્મ)

૫૬-૮ અવજુ ભક્તિ 'વજ્રામધુતિમાત્ર' પુમાર મરતિ નિર્મલ ।

(ભાગવત ૯-૫-૧૬) 'સદ-સત્ત્વે'-'સદ્ બ્રહ્મ' સમમધી પાણી
'અમળ'-'નિર્મળ' થઈ જાય તે પ્રમાણે 'જન માતૃ'-'માલસનો દેહ
'શુચિ'-'પવિત્ર' થઈ જાય. 'સદ્'-'જસદી

૫૬-૯. 'સ્વાદ'-'ચાંડાળને પણ જનિયો દીક્ષિત પાલખની ઠાટિ
પ્રાપ્ત થઈ જાય દેવદાસને કપિસજ્જને કહેલું વચન :

દક્ષામધયથવજાગૃહીતૈર્માયત્પ્રદક્ષ્મસ્મરણાદપિ જચિર ।

શ્વાદોઽપિ સદા સયનાય જાયતે, મુગ મુનસ્તે મગરજુ દશમાર્ગ ॥

(ભાગવત ૩-૩૩-૬)

૫૯-૧૦. શ્રીમહાલક્ષ્મીએ વિસ્તારથી શ્રવણ-માહાત્મ્ય કયાં
કહ્યું છે એ જાણવામાં નથી આવ્યું. કવિએ સ્પષ્ટતા કરી નથી. છતાં
રુક્મિણીએ કૃષ્ણને પોતાના હૃદય માટે પણ લખી મોકલ્યો તેના
પ્રસંગનું વચન શ્રવણ-ભક્તિ માટે નોંધપાત્ર છે :

શ્રુત્વા ગુણાન્ન શુભનમુન્દરઃ કૃષ્ણતાં તે
નિર્વિશ્ય ધર્ષવિવરેહરતોઽગ્રતાપમ્ ।
રૂપ દર્શાં દશિમતામણિલાર્ણભ
ત્યય્યચ્યુતાવિશતિ ચિત્તમપગ્રપં મે ॥

(ભાગવત ૧૦-૫૨-૩૭)

૬૦-૫. કીર્તન ભક્તિ : ‘શ્રુતિ-શિખર’-સર્વોત્તમ વેદ. ‘કલૌ
કેશવકીર્તનમ્. ‘અગમ’-(સં. અગમ્ય) પાર ન કરી શકાય તેવો
‘ભવ’-જન્મભારો.

૬૦-૬ થી ૧૦. ‘મહાશય’-(સ. મહાશૈય) અત્યંત
અપવિત્ર. ‘શ્રીકૃષ્ણ-નામ’ એ શ્રીકૃષ્ણનું બીજું સ્વરૂપ છે. એ ‘ચિંતા-
મણિ-અધિકૃ’-ચિંતામણિ જેની પાસે હોય તેને ધાતું કૃષ્ણ મળે-એનાથી
પણ નામ અધિકૃત છે. ‘હરિ નામ’-હરિના નામથી.

૬૧-૨. ‘નિશન કૃષ્ણ’-ત્રણસે કૃષ્ણ. ‘કૃષ્ણ’-ચાર અંગ
ખત્રીસ કરોડ વર્ષનો સમય.

૬૧-૪. સરખાવો :

તત્રૈવ ગંગા યમુના ત્ર યેળી શોદાવરી સિન્ધુસરસ્વતી ચ ।
સર્વાણિ તીર્થાણિ વસન્તિ તત્ર યત્રાચ્યુતોદારકયાપ્રસંગઃ ॥

૬૧-૬. સ્મરણ ભક્તિ

૬૧-૮. સરખાવો :

ગોપ્યઃ કામાદ્, મયાત્ વસઃ, દેવાચ્ચૈવોદયો નૃપાઃ ।

સંવન્ધાદ્ વૃણ્યઃ સ્નેહાદ્યૈ મત્તયા વય વિમો ॥ (ભાગ. ૭-૧-૩૦)

‘ચિલ’-ચેદિપતિ રાગ શિશુપાળ, જેનો યુધિષ્ઠિરના રાજસ્ય યત્રમાં એણે અપાર નિંદા કરવાથી કૃષ્ણે વધ કર્યો હતો (ભાગ. ૧૦-૭૪).
 ‘કુખળ’-(સં. કુખળ) કંસની ત્રિવંકા દાસી, જેણે પતિભાવે કૃષ્ણને પ્રાપ્ત કર્યા હતા. ‘રમર-ભાવ’-કામભાવ.

૬૧-૨૦. ‘મુનિ’-વ્યાસ મહર્ષિ-એમણે જ્યાં શાસ્ત્રોનો સાર કાઢી ભાગવતની રચના દ્વારા ભાગવાનના ધ્યાનનું તત્ત્વ તારવી આપ્યું (ભાગવત ૧-૭-૩ થી ૮).

૬૨-૧. ‘હેલ છખીસો’-હૃદય આ દેશ સખદ છે-અર્થ વંચુ-જિયો, ‘છખીસો’-સુંદર.

અહીંથી કૃષ્ણનું કમનીય વર્ણન કરી આપે છે, કેવા સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવું એ દર્શિએ, એ ‘૬૩’માં પદમાં પૂર્ણ થાય છે.

‘સુંદર નવધનસ્યામ-તમાલ’ એ સખદો કવિએ મોખાવશાસના ‘વલ્લભાધ્યાન’ની પદેલી જ કહીમાંથી શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના સ્વરૂપના વર્ણનમાંથી ઉપાડ્યા છે :

‘વદ્ધ’ શ્રી વિઠ્ઠલ સુંદર વર નવધનસ્યામ-તમાલ’

૬૨-૨. ‘લલિત-ત્રિભંગી’-દેહને સુંદર તથા બાજે વાળ્યો છે તેવું નટવર-સ્વરૂપ.

૬૨-૫. ‘અનંત’-કામદેવ, ‘અવનંસ’-જાનનું ધરણ્યું-જાન પરનાં મોતીનાં કુંડળ. વાંકો જમાને જઈ અડક્યો.

૬૨-૬. ‘બલિધૂ’-બન્ધું

૬૨-૭. ‘પ્રેમ જ આણુ’-આળને પ્રેમ કરે તેવા કટાક્ષ.

૬૨-૮. ‘વેલિધૂ’-એ નામનું મુખ ઉપરનું એક ધરણ્યું. ‘અલક-લટ’-વાળની લટ એવી સુંદર છે કે જેનાથી ‘મનમથ’-(સં. મનમથ) કામદેવનું મન પણ મોહ પામે.

૬૨-૯. ‘ચિત્રકે’-દાદીમતિ દડખચીનો બાજ. ‘કંદપ’-(સં. કંદર્પ) કામદેવ.

૬૨-૧૦. 'કુંદકલિ'—મોગરાના ફૂલની કળી જેવા 'દિગ'—દાંત.
'અલખેલો'—વરણાગ્રિયો (મૂળમાં 'સુંદર ખેલ-વૃષભ ' અર્થ સંભવે છે).

૬૩-૧. 'ફલરી'—જે લર-સેરવાળા મોતીની માળા. 'કૌરથબમણિ'
(સં. કૌરવુબમણિ)

૬૩-૨. 'જગુપદ'—જગુપદપિએ શ્રીવિધ્યુની છાતીમાં લાત
મારવાથી પડેલું પગલાનું નિશાન. 'શ્રીવત્સ-લક્ષ્મ'—શ્રી વિધ્યુની છાતીમાં
'અસંખ્ય'—જમણી આંગુળું 'લક્ષ્મ'—ચિહ્ન.

૬૩-૩. 'રચના'—કટિમેખલા, કંદોરો.

૬૩-૪. 'સક'—(સં. સજ્) માળા. 'વંદા-વનમાળા'—ગુણસીની
વનમાળા. 'રતિ-દામ'—રનેહરૂપી દોરડી.

૬૩-૫. 'વૈજયંતી'—કૃષ્ણની માળા. 'અંગદ'—આંગુળમંધ.
'મુદ્રિકા'—વીંટી.

૬૩-૬. 'વાજો'—વાધો, વચ્ચ. 'જુગ પાપ'—(સં. યુગ-પાદ)
ખંતે પગમાં 'ત્રિહજ'—(સં. ચિહ્ન). 'પદ દશ'—(સં. પદ + દશન)
સોળ-અહીંથી ચરણ નીચેના સામુદ્રિક ૧૬ ચિહ્નો ગણાવ્યા છે.

૬૩-૭, ૮. 'સ્વસ્ત્યષ્ટકોષ'—સ્વસ્તિક અને અષ્ટકોષ—ચિહ્ન.
'પવિ'—છેદનું વજ્ર. 'સુગરધ-રેષ'—(સ. સુ-ગિર્ધરેષ) સુંદર ઊભી રેખા.
'દક્ષિણાધિ'—જમણો ચરણ—જમણા ચરણમાં નવ ચિહ્ન. 'ધનુષ-મધવા'
(સં. મધવ-ધનુષ) છેદનું ધનુષ, મેધધનુષ. 'ગોચરણ'—ગાયનું પગહું.
'લક્ષ્મ'—ચિહ્ન. 'પદ વામ'—ડાબા પદ-પગલામાં.

૬૩-૯. 'અવરમણ'—જગતની કીડા—એના હેઠરૂપે પ્રભુ લીલા-
ક્રમણ ફેરવી રહ્યા છે.

૬૪-૧, ૨. સરખાવો :

સકુન્મનઃ કૃષ્ણપદારવિન્દયોર્નિવેશિત તદ્દયુગરાગિ ચૈરિદ્ધ ।

ન તે ચમ પાદમૃતથ તદ્દટાન સ્વપ્નેડપિ પશ્યન્તિ દિ

વીર્જનિષ્કૃતાઃ । (ભાગવત ૬-૧-૧૯)

૧૪-૩. 'દામોદરનું ડેરું'—આવો ભક્ત ભગવાનના મંદિર-પ્રશ્ન જેનામાં જિગજ્ઞ રહ્યા છે તેનું સ્થાન.

૧૪-૪. 'બજે'—જાતે. 'અમ'—આમળ.

૧૪-૬. પાદસેવન ભક્તિ : 'સિર'—સ્વાણુ બીજાં સાધ-નોથી આપણું કાયાણુ, પણ એનાથી પ્રભુને શુ 'મુખ' ? 'શુશ્રૂષા'—ચરણસેવા—એમાં સેવક—સેવક બનેને મુખ. 'મુખ્ય'—(સં. મુખ્ય)

૧૪-૭ 'સરવાત્મભાવ'—(સં. સર્વાત્મભાવ) પૂર્ણ હૃદયના ભાવથી.

૧૪-૮. 'પ્રસન્નતા'—(સં. પ્રસન્નતા)—પણ પ્રસન્ન થાય એ જ જોમ સીની 'હર'—હૃદયમાં 'નેમ'—ભાવના, તેરી રીતે.

૧૪-૯ 'માનસી સેવા'—એટલી હૃદય કક્ષાએ જીવ પહોંચ્યો હોય કે પછી જદારની સેવા ન ગ્હે જાતે બનમાં જ ભાવનાની પ્રમળ-તાથી પ્રભુની સેવાનો સાક્ષાત્કાર અનુભવે. આ સેવા જ્યારે પ્રેમશક્તિ ભક્તિની વ્યસનાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સિદ્ધ થાય. યુગની રૂપાથી નિઃસાધન પ્રકારની આ સેવા મળે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ ચેતનપ્રવચ્ન સેવા (૧) એમ 'મિદાંતામુક્તાવધી'માં કહી માનસી સેવાને સર્વશ્રેષ્ઠ કહી છે.

૧૪-૧૦. અર્ચન ભક્તિ : 'પૂજન'—(સં. પૂજન). રનેહ વિના સેવા નહિ; પૂજન તો વેદના વિધિથી જ્યાં પોડસોપચારદિ થાય તે. એ તો મર્કાદામાર્ગની રીત છે, જ્યાં વિધિની જ પ્રધાનતા છે, પ્રભુના મુખનો કોઈ વિચાર નથી. દા ત સિંધાળાની કડકડની કંડીમાં પણ પ્રભુને વેદવિધિ પ્રમુખે તો કડા જલથી જ અગ્નિયેક કરવામાં આવે, વગેરે 'અરચન'—(સં. અર્ચન) પાંચમી ભક્તિ

૧૫-૨. આદાસ જ્ઞમિ અને પાનાવ એમ ત્રણ રથને વહેની ગંગા એક જ રૂપ છે, તે રૂપે શ્રોદગિ યુગ અને સત સમાન છે, ત્રણેમાં કોઈ ભેદ નથી. 'અખેગીના' વગેરેમાં અખાનો હગિ-યુગ-સંત વિગેનો આદ્ય અહીં સરખાવી સમાય (અખેગીતાનાં જ્યાં જ કડવને અતે, વગેરે) :

“જેમ રવિ દેખાડે ધામને, તેમ ગુરુ દેખાડે કામ;
તે માટે હરિ તે ગુરુ. ગુરુ ગોવિંદ એવું નામ. ૭
એહેન શર્યા જે સતના, તે ગુરુ-ગોવિંદ એકતા બાજે;
ખીલા માહે રસ લાગ્યો, તે વશ્યવશ્યું રૂપ નીપજે. ૮

X X X

કહે અખો કહું વણી વણી, જે ટાળવા હાડો જાતને,
એ આરત્ય હરમાં ધરો તો સેવા હરિ-ગુરુ-સતને. ૧૧
(૧ હું કહું)”

૧૫-૩, ૪. વંદન ભક્તિ : ‘હયમેધ’-અશ્વમેધ. પ્રણામની
પાસે દસ અશ્વમેધ થયો પણ દુઃખ છે.

‘વેધ’ (સં. વિધિ) પ્રકારે, રીતથી, ‘સ રકૃતિ’-જન્મમરણ
છટે નહિ, અશ્વમેધાદિથી. સરખાવો :

एकोऽपि कृष्णस्य कृतप्रणामो दशाश्वमेधावसृजेन तुल्यः ।

दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म, कृष्णप्रणामी न पुनर्मवाय ॥ (પાંડવીગીતા)

૧૫-૫ ‘નમન્મે’-નમનમાં ‘સર્વ’ ‘વેધ’ (સં. વિધિ) નો
નિષેધ છે. વિધિ અને નિષેધ સર્વ કાર્ષ્ઠ નમનમાં સમાય છે

૧૫-૬. ‘કર્મ’-(સ કર્મનું) કર્મ ‘ગોવિધી’-(સ. ચતુર્વિધ)
કાયિક વાયિક માનસિક અને સાસર્ગિક એ ચાર પ્રકારનાં પાપ.

સરખાવો . हरये नम इत्युच्चैर्मुच्यते सर्वपातकात् ॥

૧૫-૭, ૮. દાસ્ય ભક્તિ : સરખાવો अह्नाश्रनुं वाक्य .

अहो माम्यमहो माय नन्दगोपवज्रौकसाम् ।

यन्मित्र परमानन्द पूर्णं ब्रह्म सनातनम् ॥

(ભાગવત ૧૦-૨૪-૩૨)

૧૫-૯. સખ્ય ભક્તિ : ‘અરબ્યુન’-(સં અર્જુન) ‘ધૃત’
(સં. ગૃહ) રામચંદ્રજીને મંગલપાર કાગવનારો ભીલ નાવિક-ગામ.

આ ભક્તોની અને પ્રજાવાસી ગ્રામાજિવાઓની સખ્યના વચ્ચેનું તારતમ્ય :
એકમાં આદાત્મચાન, બીજામાં નિર્વાજ માત્ર રમેલ, તેથી જ પ્રજાવાસી-
ઓને આનંદ પારાવાર મળે.

૬૫-૧૦. આત્મનિવેદન ભક્તિ : ‘અરપિતે’-અપીને,
અપંજ કરીને કુબ્જ સિવાય નહિ આરા, બીજે નહિ વિધાસ,

૬૬-૩. ‘વિધિ નિષેધ’-આ કરવાનું અને આ નહિ કરવાનું
એવી શાસ્ત્રાગા. ‘એવ’-રમત.

૬૬-૪. ‘સરંબે નેમ’-સર્વ નેમ-(સં. નિવમ) અથવા ઇન્દ્રિય, આ.

૬૬-૬. પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ : ‘આહીર અનળા’-અહિરાણી
ગોપાંગનાઓ. સરખાવો :

કેમાઃ ક્ષિયો યનચરીર્મ્યમિચારદુષ્ટાઃ

કૃણે ક્વ ચૈવ પરમાત્મનિ કૃતમાત્મઃ ॥

(ભાગવત ૧૦-૪૭-૫૬)

૬૬-૮. રમેલની અવસ્થા : ‘રનિ’-પ્રત્યુવિષયક પ્રેમ. ‘ભક્તિ-
પોષણ’ ની ફેરફાર સાથે પંક્તિ (૩૬)

૬૬-૯. આસક્તિની અવસ્થા : ‘ભક્તિપોષણ’માં આ જ
કરી ગઈ.

વ્યસનની અવસ્થા : ‘ભક્તિપોષણ’ની થોડા સખ્દફેરે
પંક્તિ (૩૮).

૬૭-૧. ‘અહારે મુક્તિ’-આરે સાધુન્ય સાદિત્ સામીમ્પ સાદિપ્
એ મુક્તિ.

૬૭-૪ થી ૬. ‘પારધિ’-જનકપુરીનો ધર્મબાધ. સરખાવો :

વ્યાધસ્યાચરણ, ધ્રુવમ્ય ચ વયો, વિદ્યા મતેન્દ્રસ્ય કા,
કુન્દાયાઃ કિમ્ નામરૂપપિકં, કિં તત્તુદામ્નો ધનમ્ ।

યશ કો વિદુરસ્ય, માદવપતેરુગ્રસ્ય કિં પૌરુષ,
મતયા તુષ્યતિ કેવલ, ન તુ શુર્નમ્કપ્રિયો માધવ ॥

૬૭-૮ 'ઋષિપતિનો'—શુઓ આ પછી ૭૨-૨ 'યશપતિનો'

૬૭-૯. સત્સ—(સ રાદશ—આ સરિત) નાં સરખાં 'ચત'—
(સ ચિત)

૬૭-૧૦ 'ઋદ્ધ્યર્થ'—ચૂનર્થ, ચૂનાર્થ 'સૌ ચતુર્થઃ ચૂલાર્થ
પડી'—રૂઢિપ્રયોગ

૬૮-૨ 'વૈભોગી'—સ 'વિભોગ' નવો શબ્દ બનાવી એના
ઉપરથી આ શબ્દ બોલો કર્યો લાગે છે, અર્થ—વિશેષ ભોગી

૬૮-૫ 'સઆમવાદે'—સઆમવાદે—વાદરૂપી સઆમર્થ 'સુરગુરુ'—
જલ્દત્પતિ સમાન 'ક્ષમા'—પૃથ્વી 'ક્ષમી'—સહન કરનાર, 'મુનિ—
રોમહર્ષાધીશ'—(સ મુનિ—રોમહર્ષ + આયુષ્)—સુત પૌરાણિકનો પિતા
રોમહર્ષ—એના જેવું આયુષ

૬૮-૬ 'વિક્રમ'—ઉલ્લસેનનો વીર વિક્રમાદિત્ય તે તે ગુણને માટે
વિખ્યાત અહીં સુધીમા દેવા

૬૮-૮ 'ચો'—ચાર વેદ, ચૌ વિદ્યા પદ શાસ્ત્ર, નવ જ્યોતિષશાસ્ત્ર,
અષ્ટાદશ મુગ્ધાઓ 'રોણ'—જ્ઞાનની એકત્રતા ચડોણ'—ચાડાણ, પ્રાસ
માટે બનાવેનો શબ્દ

૬૮-૨ 'સુરદુમ'—પારિખનક વૃક્ષ

૬૮-૬ અનન્ય પ્રીતિનું લક્ષણ 'ફણિ'—ફણી, સપ

૬૮-૭ નવધો ભક્તિ કરતાં પ્રેમવક્ષણની ઉત્તમતા

૬૮-૮ 'નાના—ભતિ'—અનેક પ્રકારનાં—નીજ ભક્તિઓ બીજા
પુષ્પો જેવી, પ્રેમવક્ષણ ભક્તિ કમળ જેવી

૬૮-૯ 'પ્રેમી'—ભક્તોને હરિએ કીડામૃત બનાવ્યા ને એમ
'વચન—મુતિ—નેમ'—વેદનાં વચન અને નિયમોને 'બૂનવ્યા'—બુલાવ્યા

૭૦-૫. 'હીનતા'—'હું તુચ્છ છું' એવી ભાવના, દૈન્ય; પુષ્ટિમાર્ગનો રૂઢ પારિભાષિક શબ્દ.

૭૦-૬. 'તાદશી'—પુષ્ટિમાર્ગમાં ઉત્તમ કોટિના ભક્ત માટેનો રૂઢ શબ્દ : સરખાવે શ્રીનલ્લભાચાર્યજીનું વાક્ય નિવેદન ॥ સ્મર્તવ્યં સરંયા તાદશૈર્જનૈઃ (નવરતન-૨). કવિ દયારામે 'તાદશી ભક્ત'નાં લક્ષણ નીચેના જાણીતા પદમાં સ્પષ્ટ કર્યા છે :

"તાદશી જન તેહેને જાણિયે, જેહેમાં એહેવા યુથ હોય રે,
નિંદા સ્તુતિ ના કરે કાયની, સપળે સમઢળે જોય રે. તાદશી-૨૬.

દર્શન કરતાં માત્રમાં રે ભૂમાવે પ્રપંચનું જાન,
રમરણ કરાવે શ્રીકૃષ્ણનું, નસાડે અવ અરાન. તાદશી-૧

સકળ ચરાચરને વિશે રે વસ્થા દેખે ભગવાન રે,
શુભ ઈચ્છે સરવ જગતનું, લેશ નહિ અભિમાન રે. તાદશી-૨

યુથ ગાતાં ગોવિંદના રે પુનકિત તનુ થાય રે,
નેત્રે પ્રવાહ વહે પ્રેમના, હરખે હૃદય રેધાય રે. તાદશી-૩

પરદુખે દાહે ધણું રે, કરે કાઈનો ના દ્રોહ રે,
ઈન્દ્રિય સાચા સદા રે, ના પામે આચાર્ય મોહ રે. તાદશી-૪

અકળ લીલા નદયાલની રે, તેહેમાં મગ્ન જેહેનું મન રે,
પ્રીત બહુ પર-ઉપહારમાં, સદા પ્રસન્ન-વદન રે. તાદશી-૫

નટવર ઝગરે નેત્રમાં રે, કાનિ કરુણામય હોય રે,
શાંત સ્વભાવ સતોષ બહુ, દોષ કોયના ન જોય' રે. તાદશી-૬

વાહાવા લાગે સેહેજે સરવને રે, અતિ ઉદાર જેહેનું ચિત્ત રે,
અનન્ય ભાવે ભાજે કૃષ્ણને, જેહેને વાહાણું નહિ રિત રે. તાદશી-૭

હજિ યુરુ વૈષ્ણવને વિષે રે જેહેને સદા અનિ વાહાણ રે,
દઢ વિશ્વાસ અનિ હીનતા, બોધે વચન રસાલવા રે. તાદશી-૮

સેવા સ્મરણ સતસંગમાં રે જોહેને આસકિન અત્ય રે,
કપટ તો લેશ નહીં હો, હરિચરણે સદા મત્ય રે.

તાદશી-૯

બ્યસનાવરમાં વિઠ્ઠલેશ-શું રે, સદા મુખે કૃષ્ણ-નામ રે,
તે ભગવદી તણા દાસનો સદા દાસ દયારામ રે.

તાદશી-૧૦"

(શ્રીદયાગમકૃત કાવ્યમણિમાલા, અં. ૩, પૃ. ૨૫૭-૫૮)

આ સાથે 'તે ભગવદીનાં દર્શન દુર્લભ' (ત્યાં જ ૨૫૬-૫૭)
એ દયારામનું અને 'વૈષ્ણવજન તો તેહેને કહિયે' એ નરસિંહ મહેતાનું
૫૬ પદ્ય સમજવાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

અહીં ભાગવત-ખેડાદશરકંધ-અ. ૧૧ કૃપાહરકૃતપ્રોહઃ વગેરે
૨૯ થી ૩૨ સુધીના શ્લોકોમાંનાં ઉત્તમ ભક્તનાં લક્ષણ, તેમજ અ.
૧૬માંનાં શ્રદ્ધામૃતકથાયા મે વગેરે ૨૦ થી ૨૪ શ્લોકોમાંનાં ભક્તકર્તવ્ય
સરખાવવાં.

૭૦-૮. 'શ્રીમદ્વાચાર્થ'—શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી. વર્ણિત—(સં.
વર્ણિત) વિનાનો.

૭૦-૧૦. જીવ-મુક્ત—(સ.) જીવતો છતે મોક્ષદશા સુધી પહોંચી
ગયેલો.

૭૧-૨. 'મહાત્મ'—(સં. મહાત્મ) મહત્તા, ગૌરવ. 'સત્યપચાર'—
સત્ય ઉપચાર—સાર્યા સાધન.

૭૧-૩ થી ૭૨-૨ સુધીની ક્ષીટીઓ કૃષ્ણે ઉદ્ભવને કહેલાં વાક્યોનો
અનુવાદ છે :

न रोधयति मा योगो, न साह्य, धर्म एव च ।

न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो, नेष्टापूर्तं, न दक्षिणा ॥

मत्तानि यशच्छन्दोसि तीर्थानि नियमा यमाः ।

यमाश्चरन्धे सत्सङ्गः सर्वसंगापहो हि माम् ॥

सत्संगेन हि देतेया यातुषानા મૃગાઃ રાગાઃ ।

મન્ધર્વાપ્સરસો નાગાઃ સિદ્ધાશ્ચારણશુશ્રુકાઃ ।

વિધાધરા મનુષ્યેષુ વૈદ્યા શ્વેદા ગ્રિયોઽન્યજા ।

રજસ્તમ પ્રકૃતયસ્તસ્મિન્સ્તસ્મિન્ યુગેઽનય ।

મદ્વો મત્પદ પ્રાપ્તાસ્ત્રાપ્ત્રકાયાઘવાદય ॥

શૂપર્વા ચલિર્બાળો મયધાય વિમીલણ ।

ગુપ્તીયો હુમાન્ નદ્વશો ગજો શૂઘ્રો વનિશ્વય ।

આપ મુન્જા મત્રે ગોપ્યો ચક્ષુપત્યસ્તયાપરે ।

તે માધીતધ્રુમિગ્ના મોપાસિતમહત્તમા ।

અવ્રતાતપ્તપસ સત્સંગામામુપાગતા ॥

(ભાગવત ૧૧-૧૨-૧ થી ૭)

૭૧-૪ 'રેધિ'—કનજે કરે, પ્રાપ્ત કરે

૭૧-૫ 'સ્વાધ્યાય'—વેદાધ્યાયન

૭૧-૭ 'સમૃમ'—મૃગસહિત, 'અધિવ'—(સ અધિવ) સદ્રાગ'—
(સ સદ્રાગ) રાગી સસારસંકત

૭૧-૮ 'પ્રમતી'—(સ પ્રતિ) સ્વભાવ

૭૧-૯ 'કલિ કલિ'—કાલ્ય કાલ્ય

૭૧-૧૦ 'અમદ' સુમીવના મોટા બાઈ બામિનો પુત્ર

૭૨-૧ 'ગજ સપ્રાહ'—ગજેદ્રને જે પ્રાહ વળચેા હુને તે
પ્રાહ—મૂઠા સહિત એ ગજેદ્ર 'ગીધ'—સીંતાને હરી લઈ જતા રાવણને
માર્ગમાં લકાઈ આપનારો જટાધુ

૭૨-૨ 'યત્તપતિયો'—સ્વર્મની ઇચ્છા માટે આગિરસ નામના
યત્તર્મા વરેના બ્રાહ્મણની પત્નીઓ, જેમણે માગવા આવેના કૃષ્ણના
બુખ્યા જોવાબેાને અન્નાદિ સામગ્રી આપી સત્કાર્યા હતા

(ભાગવત ૧૦-૨૩)

૭૨-૫ 'અગ્નિમિત્ર'—એ નામનો અગ્નિ પાપી બ્રાહ્મણ મરતીવેળા
પોતાના નારાયણ નામના પુત્રને જોલાવવા નામોઝ્યારણ કરવાથી
વૈકુંઠનો વાસી બની શક્યો (ભાગવત ૬-૧ થી ૩)

૭૨-૬. 'પતન વીથી-હૃદ'-શહેરની શેરીઓનું 'અશુચિ'-અપવિત્ર
'હૃદ'-પાણી. સરખાવે. શ્રીવલ્લભઆચાર્યજીના શબ્દો :

ગદ્ગાદ્ય સર્વદોષાણાં ગુણદોષાદિવર્ણના ।

ગદ્ગાદ્યેન ત્રિરૂપ્યા સ્યાત્ તદ્વદનાપિ ચૈવ હિ ॥ (સિક્ષાતરહસ્ય-૮)

૭૨-૭. સરખાવે :

તુલયામ લવેનાપિ ન સ્વર્ગં નાપુનર્ભવમ્ ।

મગવત્સમિસંગસ્ય, મર્ત્યાનાં કિમુતાશિષઃ ॥ (ભાગ. ૪-૩૦-૩૪)

'નાક'-સ્વર્ગ; સ્વર્ગનું સુખ.

૭૨-૮. સરખાવે :

નષ્ટા પાપ શશી તાપ દૈન્ય કટપતઃસ્તથા ।

પાપ તાપ ચ દૈન્ય ચ હરેત્ સાધુસમાગમઃ ॥

૭૨-૧૦. વાંક વિના કુઃખ દે અને કુર્વચનશ્ચી બાણુ ડાતીમાં
મારે તેવા કુષ્ટોનું પણ સાચો બહત ભગવાન પાસે કલ્યાણુ થવાનું જ
માગે છે.

૭૩-૧ થી ૪. સરખાવે :

ગુણદોષો યુષો ગૃહ્ણન્નિન્દુસ્વેદાવિવેશ્વર' ।

શિરસા શ્વાપતે પૂર્વં પરં કળે મિચ્છતિ ॥

'મરહ'-ઝેર. શિવે ઝેરનું પાન કર્યું ને 'અતુરથી-અદ્ર'-ચોથના
અંદરે 'ભાદ્યે'-કપાળ. હપર રથાન આપ્યું.

૭૩-૫. 'કુક્તિ'-(સં. કુષ્ટ)

૭૩-૭. 'પેરથ'-પ્રકારે. 'વિધિ'-(સં. વિધા) પ્રકાર.

૭૩-૯. 'શુચિ-ગ્રામ'-ઇદ્રિયગ્રામ-ઇદ્રિયોનો સમૂહ જેમનો પવિત્ર
છે તેવા શુદ્ધ, ભાગવનના વક્તા. 'નૃપ' રાજા પરીક્ષિતને 'અચ્યુત-ધામ'
-ભાગવદ્ધામ મળ્યું, કથાને અંતે.

૭૩-૧૦. 'ચિત્-તાર'-(સં. ચિત્-તાર) એકતાર મનવાળા.

૭૪-૧ થી ૪. એ જ સમયે ભાગવતની કથા તો ધણી ઋષિઓએ સાંભળી, પણ પરીક્ષિતના જેવું મન ન હોવાથી તત્ત કળ ન મળ્યું. સૂકું વૃંદાવન જ માણસને પાણીમાં તરાવે છે; સીધું વૃંદાવન જરા પણ ન તરાવે.

૭૪-૫. 'સમગ્ર જનસંગ'—વિકારવાળી જન—સોળા. એ વિકાર આંધો જતાં એ જ જનસંગ ફગાવો થાય.

૭૪-૬. 'આન્દ'—(સં. આન્દ) બીનું. 'વાસ'—(સં. વાસસ) 'વત્સ અવર'—બીજા વત્સને અડકે તો બીજાને; સૂકાને અડકે તો શીતનો આભાસ પણ ન થાય.

૭૪-૭. મલય પર્વત પર બધાં ઋષિ ચંદનનાં યર્ષ મળ્યા; બાળુમાં જ એરડો કે કે વાંસ ઊંચે તો એ ચંદન ન યર્ષ થકે. 'વૃંદાસ'—ફુટ મુરુખનાં 'હર'—હૃદયમાં 'મંથિયો'—મંથિયો હોવાથી એને સતસંગ ફળતો નથી.

૭૪-૮. સો હૃદય સુધી 'આગ'—આગિયા 'પાપાણ'—પૃથ્વરને 'નીર-નિમમ'—પાણીમાં કુખાડી ગમ્ભવામાં આવે તોયે એની આગ ઠરે નહિ 'કાગડુ'—કાડુ દાણાને 'અષ્ટ વામ'—આઠ પહોર સુધી ઉકાગવામાં આવે તોયે કામળ ન થાય—નરમ ન પડે.

૭૪-૯. જેમ ચિત્રમાંના ચંદ્રથી તનતો તાપ ન સમે તેમ આકાશમાંના ચંદ્રથી ચિત્રમાં ચિત્રાયેલો 'ઉદધિ'—સાગર શેખરાય નદિ—સ્વતી ન પામે.

૭૫-૧. 'હિન-હરિ'—હરિ ભગવાનનું હેત

૭૫-૪. 'કામ'—વિષયવાંછના. 'કામ'—પ્રેમ. 'આ' એકમાં 'અવિદ્યા'—અજ્ઞાન રહેલ છે.

૭૫-૫. 'રમયાન'—(સં. રમયાન). 'પ્રેન'—અવગતિયો. 'કૃદ્ધત્ક'—(સં. કૃદ્ધત્ક) રમયાનમાં અવગતિયા જવ હોય એ વિષયમાં કામને કૃદ્ધત્ક—આશય થતું નથી, ત્યાં હોય જ.

૭૫-૭. 'છાયા-મયરી-છાયા'—છાયા મયરી—એ પ્રકારની

માહત્તીને જાયે. અડે તોયે એ સામાની કોળાને કરડી ખાય છે.—
(એક માન્યતા.)

૭૫-૯. 'નારચ નિરખ્યે' નારીને નિરખવાથી એ 'મોહન'—
(સં.) મોહકારી છે. હે ચતુર, તું તારા ચિત્તમાં 'વિચારય'—વિચાર
કર કે 'મસખ્યા પછી'—ફળને મસજવાથી ગ્રીમળાય તેમ ગ્લાનિ ઉપભવ—
નારી થાય.

૭૫-૧૦. 'ડરિ'—ડરીને, લાય ધરીને 'ચિત'—(સં. ચિત) થી
'ફદાડય'—કાઢી નાખ. (ઉચ્ચારણાનુસારી જોડણી મળે છે). 'કૃષ્ણ
મળતા'—કૃષ્ણને મળવા જતાં 'મધ્ય મોટી આડય'—વચ્ચે સ્ત્રી મોટી
આડય છે.

૭૬-૧ થી ૪. ધનના 'દશ ને' પાંચ 'પંદર અનર્થ' છે. એ
'ભરિયા આય'—આચે—(સં. અર્ચિસ) અગ્નિએ ભરેલા છે; એ
પંદર અનર્થ ;

સ્તેયઃ હિસાનૃત દમ્ભઃ કામઃ ક્રોધઃ સ્મયો મદઃ ।

મેદો યૈરમવિશ્વાસઃ સંસ્પર્ષા વ્યસનાનિ ચ ।

એતે પદ્યદશાનર્થાઃ સ્વર્ણમૂળા મતા નૃણામ્ ॥

'ખણાવે'—જનાવે. હસ્તિચારમાં 'વા'—કે પરમાર્થમાં 'વિત'—
(સં. વિત) ધન વપરાયું હોય તો 'અરથ'—(સં. અર્થ) એ ધન
'સફળિત'—સફળ છે, સાર્યક છે.

૭૬-૫. ૬. 'વિત'ના સાહચર્યે 'અર્થ' પણ નાન્યતર જાતિમાં
કવિ અહીં પ્રયોગે છે. 'હરિજનને'—હરિજનને માટે અર્થાત્
હરિજનો. સરખાવે :

અર્થસ્ય સાધને સિદ્ધ સ્વર્ગ્યે રક્ષણે વ્યયે ।

નાશોપશોગ આયાસત્રામચિન્તા ભ્રમો નૃણામ્ ॥

૭૬-૭. 'વસન'—વસ્ત્ર. સરખાવે :

મોજનાછાદને ચિન્ત્યા જ્યા કુર્વન્તિ ચૈત્તવાઃ ।

યોજ્યૌ વિદ્યમાદ દેવ. સ કિં મહાસુપેક્ષતે ॥

૭૬-૮. 'દધિ-મધ્ય'-(સં. હિદધિ-મધ્ય) સમુદ્ધર્મા.

૭૭-૯. 'યુગ્મણી'—યજ્ઞવાના દાણા, યજ્ઞ 'જડ'—જાણુદિગ્ગણ.

૭૬-૧૦. 'યુગ્મહેરી'—યુગ્મહેરી નામનું એક અજાણી જાતું
'અગી'—(સી. પશિણી) પક્ષી છે, જે 'અહાર'—(સં. આહાર)
છોડી મુખે રામ 'ગટથ'—ગટે છે; જમવાને એના ચ-લુમાં ચામ કરી
છે 'ચતુર'—ચતુરાધિવાળા જમવાન 'સુખધામ'—સુખના સ્થાનરૂપ
જમવાન કે ચામ.

૭૭-૫. 'અનિયે'—(અં અનિયેયેન) ખૂબ.

૭૭-૬. 'કૃષ્ણમાયા'—કૃષ્ણની આશાએ કનારી મ.વા નામની,
બાર સ્ત્રિઓમાંની, એક.

૭૭-૭ નિઝ-કળ-જાએ 'ચોતાની યુક્તિના જળથી દા.ત.
દાથી દાહવાથી અને મૂઝ કદ-કાસલામાંથી નીકળવા જેમ જેમ જો
કરે તેમ તેમ વધુ અને વધુ ફાલા.

૭૭-૮ થી ૧૦ સુદ દાદા જમવાનનું યજ્ઞ સિદ્ધ કરનારને માયાળગ
હથ્થુ ફગી યજ્ઞની નથી. એનો એક જ ઉપાધ : 'અનન્ય-મધ્ય'—પ્રભુ
સિવાય બીજા ડાઈને અશ્રવ નહિ. દેવ, દેવી, પ્રભુના અગ્નિરો એ
ડાઈનું દાસત્વ ન સ્વીકારતાં જમવાન કૃષ્ણની આશામાં દૃઢ વિશ્વાસ
રાખવાથી એ સિદ્ધિ મળે.

૭૮-૧, ૨ સરખાવો મીનાનું વચન :

અનન્દાધિગ્તદન્તો મા યે જના પર્યુપાસતે ।

લેપાં મિત્વામિયુષ્તાનાં યોગક્ષેમ વહામ્યહમ્ ॥ (૬-૨૨)

૭૮-૩. દરિ વિના બીજા આશા જ નહિ આશા મળે તે

ત્રાસ જ થાય.

૭૮-૬. રાવણના મુત ઇંદ્રજિતે સમોર્મા આવેલા હનુમાનને ધ્વજાસ્ત્રથી બાંધી લીધો. પાછળથી ઇંદ્રજિતને થયું કે કદાચ ધ્વજાસ્ત્રને હનુમાન નષ્ટ કરી નાખશે માટે બીજા પ્રયત્નથી બાંધું. આટલો અવિશ્વાસ આવવાથી ધ્વજાસ્ત્ર નકામું ગયું ને હનુમાન મુક્ત થયો. ‘દહ પ્રતીત્યે’—દહ પ્રતીતિ-વિશ્વાસને લઈ આતકને સ્વાતિનક્ષત્રના વરસાદનું પાણી મળી જ રહે છે.

૭૮-૭. બધા દેવોમાં પણ કૃષ્ણ માની તે તે ભગવામાં આવે તો એવું ભજન બ્યર્થ છે એવો વિવેક સમજવાનો છે.

૭૮-૮. બપોરે આકાશમાંથી સ્વાતિનક્ષત્ર સમયનું પડતું પાણી માત્ર પિયે છે; એ જ નક્ષત્રનું એ જ પાણી ‘સરિ’—(સં. સરિત્) નદી કે ‘સરાદિ’—સરોવર વગેરેમાં પડતું હોય તો પણ પીતો નથી. ‘કા વાર’—કોઈ વાર પણ.

૭૮-૯. એ જ રીતે સિંધુના જળમાં લીન થઈ ગયેલી ‘શીપ’—છીપ સ્વાતિનક્ષત્રમાં વરસતા મેલનું જ પાણી પિયે છે. યમુનાની ‘ધાર’—ધારાને ‘હૃદયિ’—મહાસાગરના ‘હૃદ’—પાણીનો સ્પર્શ નથી, તેથી યમુનામાં માછલાં જીવે છે. યમુના સમુદ્રમાં મળતી હોય તો પ્રવાહમાં મળેલાં માછલાં સમુદ્રના ખારા જળમાં મરણ જ પામે. અનન્યોત્થયનું આ દર્શન કવિ રજૂ કરે છે.

૭૮-૧૦ ‘નિજ જન’—યોનાનાં પ્રજનનો ‘અમર’—દેવોને પૂજે એનાથી ‘જોકુવરાય’—કૃષ્ણ ‘પ્રસન્ન’—(સં. પ્રસન્ન) થયા હોય તો ‘ઇંદ્રયજ્ઞ’—ઇંદ્રના યજ્ઞને ‘હતી’—હણીને ‘સિક્ષા’—સજા ‘ન દે’—ન આપે. ઇંદ્રને સજા કરી એની પાછળનો હેતુ પ્રજવાસીઓએ અન્યાય કર્યો એ હતો. સજા કરી ઇંદ્રને અને અન્યાય દાણ્યો પ્રજનનોતો.

૭૮-૪. દર્શનથી પૂછે છે : ‘વહિ’—અગ્નિ અને ‘દીપ’—દીવા વચ્ચે ફેર શો ? ‘કૃષ્ણ’—અવનારી અને એના બીજા અવતાર એ બેઠે વચ્ચે ફેર શો ?

૭૯-૫. 'અંતર્યામી'-(સં. અંતર્યામી) શિષ્યના અંતરની વાત જાણનાર આચાર્ય મુરુ.

૭૯-૭. 'કારણ-કારણ-ભેદ'-ભગવાન કારણ અને અન્ય અવતારો કાર્ય એવો ભેદ છે. સરખાવો :

एते चांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान् स्वयम् ॥

(ભાગવત ૧-૩-૨૮)

૭૯-૭. જે પંચગિયા જેવા કુદ્ર શ્રવે છે તેઓને 'અનુભવ' અર્થે અને 'જ્યોત' અર્થે વચ્ચે તફાવત નથી, પણ જે રસિક દેખી ચકાર શ્રવે તેઓને તો 'અંતર' અર્થે ચિંતા તૃપ્તિ થતી નથી.

૭૯-૮ થી ૮૦-૪ સુધી. 'ભગવાન' કૃષ્ણની ન્યૂનાધિકતાના ઉદાહરણ. દરિના અન્ય અવતારોની પાંચ જન્મ સુધી ભક્તિ કરે તો હૃદયથી ભગવાનની ભક્તિ થાય. દસ જન્મ સુધી હૃદયથી ભક્તિ કરે તો નૃસિંહ ભગવાનની ભક્તિ પામે. આ ૩૫ 'કૌરવ્યુત' કૌરવ્યુત-મણિનું છે. હજાર જન્મ સુધી નૃસિંહની ભક્તિ કરે ત્યારે નારાયણની ભક્તિ મળે. એક કરોડ જન્મ સુધી નારાયણની ભક્તિ કરવાથી ગમભક્તિ મળે અને અનંત જન્મો પછી ચીરામયદ્રજની ભક્તિ કરે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ મળે.

૮૦-૫ થી ૮૧-૧૦. શ્રીકૃષ્ણ પગાપર પરમાનંદ છે અને બીજા અવતારો વચ્ચે એ પ્રભુનાં જુદાં જુદાં આશ્રયો અને ઉપારજો છે એ બતાવવામાં આવ્યું છે.

૮૦-૫ 'વૃદ્ધાર્ણવ' - વૃદ્ધાર્ણવ, અર્થાં 'યુગલ' - એક 'ગોપી' - એક એક કૃષ્ણ એ પ્રકારનો 'વનિગસ' - રાસરમણ છે. એ જ્યાં અવતારોના નિવાસ છે.

૮૦-૬. 'મનવંતર' - રસિક - પદાવતા ભગવાને, આકૃતિનાં રુચિથી શયેલા (ભાગવત ૧-૩-૧૨)

૮૦-૧૦. 'મગલ' - હંસાવતાર. 'કિરીટી' - અર્જુન કુંજનો. અવતાર. 'હય-ચિર' - હૃદયથી ભગવાન મનુષ્યની વનમાગનો અવતાર.

૮૧-૫. 'બ્રુમા'—કામવાન, 'ક્ષીરાબ્ધિ'—ક્ષીરસાગરમાં છે તે આદિનારાયણ વગેરે. એ પછી પ્રભુન્ન અનિરુદ્ધ વાસુદેવ અને સંકર્ષણ એ ચાર વ્યૂહાવતાર.

૮૧-૬. એલોક, અક્ષરબ્રહ્મ, સ્વેતહીષ એ હરિનાં 'કામ'—ધામ છે.

૮૧-૭. શ્રીકૃષ્ણનાં ઐશ્વર્ય : ઐશ્વર્ય વીર્ય યશ શ્રી જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ છ નારાયણનાં રૂપ છે. છ નારાયણ 'વસ્તુશ્ચંદ્રીપિકા' માં છે : આદિનારાયણ, શ્રીનારાયણ, સેષનારાયણ, સ્વર્ગનારાયણ, વેદનારાયણ અને નરનારાયણ. મન ભુદિ ચિત્ત અને અહંકાર એ ચાર અંતઃકરણ તે ચાર વ્યૂહ હિષર કલા છે.

૮૧-૮. સત્ તે વિરાટ, ચિદ્ તે અક્ષર બ્રહ્મ, અને નારાયણ આનંદ, શ્રીકૃષ્ણ પરમાનંદરૂપ છે.

૮૧-૧૦. બધા દેવો પ્રાકૃત, 'જહલક'—અક્ષર બ્રહ્મ તે 'મથુતાનંદ'—એના આનંદની મધુતરી ધામ છે (તૈત્તિરીય ઉપનિષદ), શ્રીકૃષ્ણ એ શ્રીપુરુષોત્તમ. શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના નીચેના શ્લોકનો અનુવાદ :

પ્રાકૃતાઃ સકલા દેવા મણિતાનન્દર્કઃ શુદ્ધાઃ ।

પૂર્ણામન્દો હરિઃ.....(કૃષ્ણાશ્રય ૮)

૮૨-૧. 'કૃટરથ'—અક્ષર બ્રહ્મ સુધી બધાં સ્વરૂપોનો આનંદ ગણી શકાય છે. ગીતામાં કૃટસ્વોડધર યજ્યતે (૧૫-૧૬) કહ્યું છે.

૮૨-૩ થી ૬. તૈત્તરીય ઉપનિષદમાં જે આનંદનો ક્રમ બતાવ્યો છે તેનાથી સ્વતંત્ર રીતે જ કવિ અહીં બતાવે છે : દેસાધિપતિના આનંદ-થી સો—ગણો દીપ—પતિનો, એનાથી સો—ગણો ચક્રવર્તીનો, એનાથી સો—ગણો ઇન્દ્રનો, એ પછી સો—સો—ગણો ક્રમે મહર્લોક, જનલોક, તપોલોક, 'વિધિ'—મહાલોક અને શિવલોક; એનાથી સો—ગણો 'અક્ષર—ઓક'—અક્ષરધામનો. આ શ્રીકૃષ્ણનું 'સદન'—(સં. સદન) ધામ છે. એ પ્રભુનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે શ્રી પુરુષોત્તમ એવરથી પર છે, જે આદિ વૃંદાવનમાં અચળ વિહાર કરે છે, જ્યાં 'ગો—મન' ઇન્દ્રિયો અને

મનની પદોચ નથી. ચતો વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સદ્ (તેતિ-
રીય. ૨-૬) આ પંક્તિઓ સાથે ગોપાલદાસના 'વલ્લભાખ્યાન'ની
નીચેની પંક્તિઓ સરખાવો :

“તેહ ચક્રી પુરુષોત્તમ અળગા, લીલા અચળ વિહાર;
અડધાની ને સુકિતમારગી સ્વપ્ને નદિ ંદેવાર. ૭
જહાં વૃંદાવન આદિ અચલ યશી, સરદ-રેણુ બહુવેશ”

(૧ હું આખ્યાન)

૮૨-૯. ‘પુનરાવર્તિ’-(સં. પુનરાવર્તિ) ફરી જન્મવા આવવાનું

૮૨-૧૦. જ્યાં બધી જ સુંદરીઓનો ‘માત્ર’-સમૂહ છે, તેથી
હર-હિરપ્રગર્ભ=સિવ અને અહા વગેરેની અતિ પજુ નથી ત્યાં માત્ર
પૂર્ણકામ એક પુરુષ પુરુષોત્તમ જ છે. ‘પુરુષેક’-(સં. પુરુષેક) એક પુરુષ.

૮૩-૧. અહીંથી આદિ વૃંદાવનનું વર્ણન કવિએ સ્વનંત્ર રીતે
પ્રાંચઃ આપ્યું છે; કોઈ કોઈ પંક્તિ જ ‘વલ્લભાખ્યાન’ની સાથે મળે છે.

૮૩-૨. ‘ક્ષમા’-જમીનની સપાટી.

૮૩-૪ થી ૯. ‘યુગ્મ પ્રસિન’ (સં. યુગ્મ) એ કંઠા. ‘સોપાન’
પગથિયાં. ‘નાના-અનિગાન’ અનેક અમરોનાં ‘માન’-ગુંજન.
સરખાવો ‘વલ્લભાખ્યાન’માંથી :

“જહાં સરિતા આમીકર અણિગણુ ઉભય બર્હ-સોપાન

કમલ કુસુદ નાના અણિ સુંદર મધુર કરે તર્હાં ગાન. ૧-૬”

“કનકસતા માલતી મલ્લિકા, ત્રિવિધ કુસુમ મકરંદ ૧-૧૦”

“પદ્માગ મરકત અણિ રક્ષાટિક ઓગોવર્ધન સોહે ૧-૧૧”

“શ્યામા સ્વતંત્ર નયન-સુંદરી, જૂથ તણો નદિ પાર.

વિવિધ રાસ મંડળ-રચના રચિ, એલે શ્રીનંદકુમાર ૧-૧૩”

‘જહદ્વામન પુરાણ’માંનું અનુસંગ્ય ગોપાલદાસનું અને એનું
કવિમાં જણાય છે ‘બહુલ’-ગોપાલદાસ. ‘દિગ્ગજ’-પદ્મીઓનો સમૂહ.
‘દત્તપત્ર-સોચન’-કમળસોચની.

૮૩-૧૦. આદિ વંદાવન ધામની સૃષ્ટિ પ્રભુએ પોતાના જંગમથી જ ઉત્પન્ન કરી છે. જુઓ એ વિશેનું શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનું નીચેનું રચન, 'પુષ્ટિપ્રવાદમર્યાદામેદ'માંથી :

૮૪-૧ થી ૪. = इच्छामात्रेण मनसा प्रवाहं सृष्टवान् हरिः ।

वचसा वेदमार्गं हि, पुष्टिं कायेन निव्ययः ॥ १ ॥ "

પ્રવાહી સૃષ્ટિ મનથી, મર્યાદાસૃષ્ટિ વચનથી અને પુષ્ટિસૃષ્ટિ કાયાથી સરજી છે. હવે કહે છે કે 'શ્રીવલ્લભદેવ'—શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના સ્વરૂપે આઠજીરૂપે શ્રીપુરુષોત્તમ પોતે જ પ્રગટયા છે. સામાન્ય રીતે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીને પુષ્ટિપ્રવાદમાં આધિદેવિક અગ્નિના અવતાર ગણવામાં આવ્યા છે; અગ્નિનું સ્થાન પ્રભુના મુખમાં છે તેથી પ્રભુના મુખાવતાર પણ ગણાય છે. અને મુખમાં જ વાણીનું સ્થાન હોઈ વાણીના અવતાર—વાગીશ્વર પણ કહ્યા છે. ભાગવત—સુભોધિની ટીકાના આરંભમાં અયં તસ્ય વિવેચિતું નહિ વિભુવેશ્વાનરાદ્યાક્ષતેઃ માં 'અગ્નિ' અને 'વાકુપતિ' એમ શ્રી વલ્લભાચાર્ય પોતે કહ્યું છે. અને 'વલ્લભાદેવ'માં ખતાવ્યા પ્રમાણે વસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવ પણ સ્વીકારવામાં આવ્યા છે.

૮૪-૫. શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના આત્મજ શ્રીવિઠ્ઠલેશોચાર્ય—શ્રી વિઠ્ઠલનાથ ગુસાર્જીજીના રૂપમાં ૫-બ્રહ્મ પૂર્ણપુરુષોત્તમ પોતે દેવી કાયે કરવા પ્રગટયા છે. 'સકૃષ્ણ'—કૃષ્ણ સહિત

૮૪-૬. આ માર્ગ દેવળ પ્રમેયબળે—ન્યા પ્રમાણને પ્રવેશ નથી તેવા બળે પ્રગટ કર્યો છે; કેવળ દેવી જીવોના હિદ્દાર માટે. સરખાવે 'વલ્લભાખ્યાન'માંથી :

“શ્રીપુરુષોત્તમે વળી વિચાર્યું: હવે પ્રકાર સ્થો દરિયે. મહારી સેવા અને ક્યારસ નિરૂપવા. તત્તુ ધરિયે. બક્ત જીવનાં બાજ્ય વિસ્તર્યા, ધમ્મી કરી હરિ સાર. તેણે હોતે આપોયે પ્રગટયા શ્રીવલ્લભરાજ—કુમાર. પૂર્ણ બ્રહ્મ શ્રીલક્ષ્મણમુત, પુરુષોત્તમ વિઠ્ઠલનાથ શ્રીગોકુલમાં પ્રગટ પધાર્યા, સ્વજન કીર્ધા સનાય. (૧-૨૨ચીરજ)”

[શ્રીવલ્લભચરિત્ર = શ્રીવલ્લભચરિત્રના પુત્ર શ્રીવલ્લભાચાર્ય]

ભક્તકવિ દયારામને શુદ્ધાદૈત-પુષ્ટિમાર્ગના સ્થાપક આચાર્યો અને વંશજો પ્રત્યે કેવો અનુપમ આદર છે એ આ ૮૪ માં પદમાં સ્પષ્ટ થાય છે. 'પથ-પુષ્ટિ'-પુષ્ટિમાર્ગ.

૮૪-૭ થી ૯. 'પુષ્ટિમાર્ગ'ના સંક્ષેપમાં સિદ્ધાંત : ૧. સર્વાત્મ-ભાવે શઃણ, ૨. ભગવત્સેવા, ૩. હર્ષિ-ગુરુ-સંતમાં હૃદય વિશ્વાસ, ૪. કેવળ નિઃસ્વાધનતા, ૫. અસમર્પિત વસ્તુને ત્યાગ, ૬. અનન્યાશ્રય, અને ૭. આત્મી સિદ્ધિ માટેનાં જ માત્ર સાધન.

'અસમર્પિત' - પ્રભુને ન ધરેલી. 'હતિ' - નાશ

૮૪-૧૦. શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ વિસ્તારેલો 'પુષ્ટિ-પથ'-પુષ્ટિમાર્ગ. સ્વરૂપો :

'હેવો મારગ શ્રીવલ્લભચરિત્રો, જ્યાં નદિ પ્રવેશ વિધિ-દગ્ધો.'

(વલ્લભાખ્યાન ૫-૭)

૮૫-૧ થી ૧૦. વૈષ્ણવી દીક્ષા વગેરે હવે સ્પષ્ટ કરે છે. 'નામ-નિવેદન' - પદ્મેમાં શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના વંશજ આચાર્ય દ્વારા ભાગ્યકેતે ધીજીવ્ણ દારણ મમ આપવામાં આવે છે; આ 'નામદીક્ષા' દેહેવાય છે. એ પછી 'નિવેદન-દીક્ષા' થાય છે. આ દીક્ષા ભગવાનના સ્વરૂપ સમક્ષ આચાર્ય શઃણ્યોને પોતાના સર્વસ્વનું નિવેદન 'ગદ્યમંત્ર' થી જાણીતા મંત્રથી કરાવે છે. આ મંત્ર :

"સદ્દશારદિત્તરમિત-કાલજાત-વૃષ્ટિવિયોગઝનિતનાપકેશાનન્દ-નિરો-માવોઽહ મગવતે કૃણાય દેહેન્દ્રિયપ્રાણાન્તકરણાનિ તદ્દમાંય દારાગાર-પુત્રાત્તવિત્તેદગરાણિ આત્મના સદા સમર્પયામિ, દાસોઽહ. જૃણ, ત્વાન્મિ ॥

અસખ્ય વર્ષોનો સમય વીતી જતાં યથેલા ભગવાનના વિયોગમ'થી થતા જોઈતા તાપકલેષ અને અનુનંદને જોઈ નિરાશાય થયો છે તેવો દુઃ—આ ૯૧, ૯૯ ઇતિય પ્રજા અંતઃકંજ અને એના ધર્મ, તેમજ

શ્રી ધર પુત્ર સર્ગા સંપત્તિ ઔદિક અને પારલૌકિક સર્વ કાંઈ આત્મા સહિત ભગવાન કૃષ્ણને અર્પણ કરુ છું; હું દાસ છું; હે કૃષ્ણ, હું તારો છુ ”—આ મત્ર બોલાવી ભગવાનના ચરણોમાં શુભસી અર્પણ કરાવે ॥ ભગવાને ગીતામાં અતે સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેક દારણ વ્રજ અર્જુનને ઉપદેશ્ય છે એની આ મત્રમાં ભાવના રપટ છે ઉપરાંત ભાગવતના નીચેના શબ્દ આમાં ઓતપ્રોત છે :

યે દારાગારપુનાપ્તાન્ પ્રાણાન્ વૃત્તિમિમ પરમ્ ।

હિત્વા મા દારણ ચાતાસ્તાન્ કય ત્યક્તુમુત્સહે ॥

(ભાગવત ૯-૪-૧૫)

દીક્ષાર્થી શરણાર્થીની એ ભાવના છે કે જે કાંઈ કરુ છુ તે પ્રશુનાં એક વહીવટદાર તરીકે કરું છુ, મારો વસ્તુ ઉપર અધિકાર નથી ।
‘ભાગ્યે-દારા’-દારભાવે, સ્વીકારે. ‘પુટ-ભક્ત’-જેના ઉપર કૃપા વત્સી છે તેવો વૈષ્ણવ, તાદસી વૈષ્ણવ ‘પતિ-જાર’-પ્રભુ જાર-પતિ છે એ ભાવ. ‘વાત્સલ્યતા’-વાત્સલ્ય (‘તા’ જેવડો પ્રત્યય નકામો) ભાવમાં પ્રભુ બાળક છે-એમ માતા-ભાવે.

૮૫-૫ થી છ ભાસ ઉપર દગ્ધિદનનુ ‘જર્ષપુક’ જલુ સીધુ તિલક એ તિલકમાં ગોપીયદનની મુદ્રાઓ કરવી શરીરના બાગ અંગમાં એ પ્રમાણે તિનકમુદ્રા કરવી ગળામાં શુભસીની કઠી ધરી, શુરુ-ગોવિંદનુ ચરણામૃત લેલુ, હમેશાં પ્રભુને ધરનામાં આવ્યા પછીનો પ્રસાદ લેવો.

૮૫-૮. ભાગવત, ગીતા, અને શ્રીવલ્લભના માર્ગના અંચેનો નિત્યપાઠ કરવો, સ્વમાર્ગીય વૈષ્ણવ વિદ્વાનને મોઢેથી એનું શ્રવણ કરવું, પુષ્ટિ-પથનો ટેક રાખવો.

૮૫-૯. શ્રીવલ્લભાચાર્યની આરા છે કે

ચિન્તા કાપિ ન કર્યાં નિવેદિતાત્મમિ કદાપિ (નવગ્ન-૧)
અવિશ્વાસો ન કર્તવ્ય સર્વયા વાધવસ્તુ ॥ (નિવેદધર્માચર્ય-૨૫)

૮૬-૩ ‘વતર્મ-વલ્લભી’-વલ્લભીય માર્ગ, પુષ્ટિમાર્ગ

૮૬-૪. ‘આત્મ’-(સ. આર્તિ) ધવવાનટ, તાપકલેશ.

૮૬-૭ થી ૯ અહીંથી સપ્રદાયની કેટલીક મહત્ત્વની વાતો વિગે પ્રશ્નો છે. શ્રીસ્વામિનીજી-રાધાનું ના પ્રદાય પ્રમાણે સ્વરૂપ, પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ, શ્રીયમુનાજી દુવસી પ્રભુને શા માટે પ્રિય છે, ચતુર્ભુજ, મહાપ્રસાદ, ગાળા, ઊર્ધ્વપુરૂ નિવક-આ વિશે

૮૬-૧૦ અહીં ચિતાત્મા અને દૃઢ વિશ્વાસ કેમ થાય એ વિશે પ્રશ્નો છે

૮૭-૧ થી ૫ આમાં સુખદુખના કર્તા કેણ, એ વિશે પ્રશ્ન પૂછી જૂની માન્યતાઓમાં શું સાચું એ વગેરે બજાવા માગે છે

૮૭-૭ થી ૮૮-૧૦ સુધીમાં રાધા સ્વામિનીના સ્વરૂપનો વિચાર છે

૮૭-૮ 'બધે'-મને કિંમ કહેવાય છે, અભિન છે 'ખેળ'-ગોધી કાઢ

૮૭-૯, ૧૦ મુનિવાક્ય 'एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म (૭ાં ૬-૨-૧) એક જ અદ્વિતીય બ્રહ્મ ' છે આનાથી બ્રહ્મ સિવાય બીજું કશું જ નથી એમ સમજીય પણ એકમેવ બ્રહ્મ કશું હોત તો ચાતલ, અદ્વિતીય શા માટે શબ્દ વાપર્યો? કવિ કહે છે કે વેદના મનમાં 'જુમ'-(સ યુગ) બે છે, એ મળીને એકરૂપે દેખાય છે એક અને અદ્વિતીય એ પુનરુત્થિ આ માટે કરી છે કૃષ્ણ અને રાધા એ એકરૂપ જ એ યુક્તિ છે

૮૮-૧ થી ૪ ઉ ત ચણાનો દણેલ દાણાને બે દગ છે, ૭નાં દાણો એકરૂપ જ છે એ જ રીતે અણગણની કૃષ્ણ-રાધા એકરૂપમાં વીટળાયેલાં છે -મધ્ય એકથી ન થાય સ દ્વિતીયમચ્છન્ (જદદા ૧ ૪-૩) -માટે પોતાનું બીજું સમાન રૂપ પ્રભુએ ઇચ્છ્યું તે રાધા

૮૮-૫ ૬ હૃદયમાં રહેનો સ્ત્રીભાવ રાધારૂપે પ્રગટ કર્યો

૮૮-૭ થી ૧૦ પટોળાના અને દીપકના ઉદાદગ્ધથી એકરૂપના બતાવે છે અહીં ઉપનિષદની આત્મા મૈ રાધિકા પ્રોક્તા એ મુનિનો કવિ દર્શીત્વ કરે છે

૮૯-૧ થી ૭. 'યુગવરૂપ'—શ્રીકૃષ્ણરાધિકા, એના વિહારના શ્રમનું વારિ-પસીનો એ શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ છે. શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ તો યમુનાજીમાં સકલમોર્ધિકાસંગમસરશ્રમજલાણુમિઃ સકલગાત્રજૈઃ સંગમઃ (૮) દલી યમુનામાહાત્મ્ય માયું છે. દરિ એને પોતાની રીતે ઘટાવી બાવના કરે છે. 'તુર્થપ્રિયા'—શ્રીકૃષ્ણની અઠ અંતરંગ પ્રિયાઓમાં યમુના 'તુર્થ'—ચોથા પ્રિય ગણાય છે. યમુનાજીકર્મા શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ નમત કૃષ્ણતુર્થપ્રિયામ્ (૩) કહ્યું છે જ.

સ્વભાવ જીત્યાનો ઉપાય યમુનાજી બતાવે છે : યમુનાજીકર્મા : સ્વમાવિગમયો મવેત્ (૯). એના જલનું પાન કરનારને યમનાસ નથી થતો. યમોડપિ મેંગિનીમુતાન્ કમ્યસુ હન્તિ, પ્રિયો મવતિ સેવનાત્ (યમુના. ૧). યમુનાજી યમની બહેન છે તેથી યમુનામાં સ્નાન કરનારા બાણેન ધર્મા-તેઓને યમ ક્લી રીતે મારે! અને ન જાતુ ગમયાતના મવતિ તે પયઃ-પાનતઃ (૬).

યમુનાજીમાં સ્નાન કરનારને નવો જ દેહ મળે છે : તતુનવસ્ત્વ-મેતાવતા (યમુના. ૭). શ્રીપશુના અને કૃષ્ણ એકરૂપ જ છે.

૮૯-૭ થી ૧૦. તુલસીની કંઠીનું માહાત્મ્ય : તુલસી હરિને પ્રિય છે. જલધરને હણી વિષ્ણુએ વૃદા-તુલસી સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં એ સંજ્ઞ છે, તેથી 'રાધા-મૂક્ત-સંજ્ઞધી' એ મુખ્ય સ્વામિની રાધાના શ્રીર્ચનનો સુમધ ધારણ કરે છે. પ્રેમને ધગવત્રામાં આવતી બધી જ સામગ્રીમાં તુલસીપત્ર મૂકવામાં આવે છે. તુલસીપત્ર ન હોય તેવો કોઈ પણ પદાર્થ પ્રભુ આગમના નથી. શ્રીકૃષ્ણના પદ-અક્ષર પ્રહરણે રહેલા શાસ્ત્રિયામ તો પોતાના મસ્તક ઉપર તુલસી-પત્ર ધારણ કરે છે. તુલસીસ શાસ્ત્રિયામ ઉપર ગણવત્રાનો વિધિ છે.

૯૦-૧ થી ૯૧-૧૦ સુધી તુલસીમાહાત્મ્ય.

૯૦-૬. 'ત્રાસ-અંતર'—તુલસીને જળ રેણુથી કાઢને ત્રાસ થાય છે, એ દર થાય છે.

૯૦-૭. 'અમમ્મામન'—પૂજ્ય સ્ત્રીઓ સાથેના વ્યભિચાર.
'મદાપાતિક-મળો'—(સં. મદાપાતિક-મલિત) મોટા પાપોથી મળેલો-
બરેલો.

૯૦-૮. 'તીર્થ' પ્રાપ્ત ન હાય—મળેને બીજા કોઈ તીર્થને પામ્યો
ન હોય.

૯૦-૧૦. જગવાનને વૃંદાવન અને રૂંદા એ એ નામ ખૂબ પ્રિય છે.

૯૧-૨. 'વેધ'—(સં. વિધિ) વિધિવિધાન.

૯૧-૩. 'સુદામ' દોરી. 'પ્રસાદી-શ્રીધન રથામ'—શ્રીધનરથામના
અરણ્યમાં ધરાયેલ હોઈ પ્રસાદરૂપે રહેલી તુલસીમાળા.

૯૧-૫. 'પ્રાપ્તિ'—(સં.) પાપના નિવારણ માટે પશ્ચાત્તાપ-
પૂર્વક કરવામાં આવતું વિધિવિધાન. 'અશુચિ તત્ત્વ'—અપવિત્ર શરીર.

૯૧-૬. 'સુમતિ'—સારી ભુદ્ધિ. 'હરિ-ઝેહેર'—હરિની મહેર-કૃપા.

૯૧-૭. 'શ્રીવ'—(સં. શ્રીવા) ભક્તના મળામાં. 'લખિ'—
સદૃશ કરી, જોઈ. 'કૃતિ-દેવ-પિત્રી'—(સં. દેવ-પિતૃ-કૃતિ) દેવ અને
પિતૃઓને લગતા કામ. સરખાવો :

તુલસીવાદ્યમાલાભિર્ભૂપિતઃ કર્મ આચરન્ ।

વિષ્ણુર્વા દેવતાનાં ચ કૃતં કોટિગુણ મયેત્ ॥

૯૧-૮. 'કુર્નિમિત્ત'—(મં. કુર્નિમિત્ત) અપશુકન. 'નદિ કદાપિ
અતિ મંદ'—તુલસીમાળા ધારણ કરનારની મનિ કદી મંદ પડતી નથી.

૯૧-૯. 'પાપ-મોહિત મુગ્ધ' જે તુલસીકાક-માળા નથી ધરતાં
તેને નરકથી નિવૃત્તિ થતી નથી, એ હરિના કોપરૂપી અગ્નિથી દગ્ધ
થાય છે ' સરખાવો :

ધારયન્તિ ન ચે માલાં હૈતુકા પાપપ્રદયઃ ।

નરકાજ ન નિવર્તન્તે દગ્ધા કોપાગ્નિના હરેઃ ॥

૯૧-૧૦. રઠંડપુરાણનું વાક્ય :

યજ્ઞોપવીતવદાર્યા ધણે તુલસિમાલિકા ॥

૯૨-૧ થી ૧૦. ઉર્ધ્વપ્રંદ તિલકાં આલસ્ય :

૯૨-૪. 'શ્વપચ'—ચાડાળ.

૯૨-૭. સરખાવેા રહંદુરાણુનું વાક્ય :

અશુચિર્વાપ્યનાચારો મહાપાપ સમાચરેત્ ।

શુચિરેવ ભવેજિત્યં કર્ત્વપુણ્ડાદ્વિતો નરઃ ॥

૯૨-૯. ઊર્ધ્વપુંડ્ર એની વચ્ચે 'સહિદ્ર'—ખાલી જખ્યાવાળું કરવું;
આવા તિલકને 'હરિસદન'—હરિમંદિર કહે છે :

एकान्तिनो महाभागाः सर्वभूतहिते रताः ।

सान्तरालं प्रवृत्तिं पुण्ड्रं हरिपदाकृतिम् ॥

આંત્રી ખાલી જખ્યા ભરી દેવામાં આવે તો એવા તિલકને
દૈત્રાના પંગલા જેવું અધમ કહ્યું છે.

૯૨-૧૦. 'અહ્યાડચે'—અહ્યાડપુરાણમાં ઊર્ધ્વને બદલે ત્રાસું તિલક
કરનાર દુમેશાં નરકનો અધિકારી બનવાનું કહ્યું છે.

૯૩-૧, ૨. ગોપીજનોનું સ્વરૂપ બાગવત-દશમસ્કંધના સડતા-
ળીસમા અધ્યાયમાં કહેવામાં આવ્યું છે 'સદત'—(સં. તદત) તેની જેમ
બાધી રહેવું : एताः परं तनुमृतो भुवि गोपबन्धो गोविन्द एव निखिलात्मनि
रुढभावाः वगेरे ५८ थी १३ सुधीना श्लोक.

૯૩-૫. 'વૈષ્ણવીદીક્ષાયુક્તા'—એ 'ચાર સંપ્રદાય' પ્રમાણુ-શ્રુતિ'
વેદથી પ્રમાણિત થયેલા છે; ચારે સંપ્રદાય શ્રીકૃષ્ણરૂપમાં આસક્ત છે.

૯૩-૬ થી ૮. 'વિશિષ્ટાદૈતનું બીજું નામ 'શ્રી-સંપ્રદાય;
શ્રીરામાનુજાયર્થનો સિદ્ધાંત એ સિદ્ધાંતમાં જીવ ઈશ્વર તે માયા ત્રણે
અનાદિ છે, અત્રાંત-સ્પષ્ટ રીતે. અર્ધ્વાચાર્યનો મત 'દૈત' છે;
'નિંબાદિત્ય'—નિંબાકાર્યનો મત 'દૈતાદૈત' છે; શ્રીવિષ્ણુ-
સ્વામીનો પથ-માર્ગ અને શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યનો માર્ગ 'શુદ્ધદૈત'
છે; આ ચારે સંપ્રદાયના વેદાંતસિદ્ધાંત 'માયાવાદ'ના વિરોધી છે;
ઉપાસનાની દૃષ્ટિએ ચારેમાં બિલ પ્રકાર છે : રામાનુજ સંપ્રદાયમાં ઇષ્ટ
નારાયણ છે, જ્યારે બાકીના વેદ-પ્રામાણિક શ્રીકૃષ્ણોપાસક છે.

૯૩-૯. શ્રી યંકરાચાર્યનો મત 'અદૈત' છે.

૯૪-૧. 'પાદાદક-ચંચુનું જલ, ચંચુમૃત.' શુચિના-આગર-
પવિત્રતાના વાસણ.

૯૪-૩. 'કોટયાનાધ'-(સં. કોટિ-અવધિ=કોટયવધિ) કોટિ
પવંતન. 'સવ'-'નર'.

૯૪-૫. 'આશુચ'-(સં. આશૌચ) અપવિત્રતા, સુતક 'ઉભયોપિ'
-(સં. ઉભયમ્+અપિ) બેઉ-જ-મનુ. સુતક અને 'મરણનું' સુતક
અથવા બાળ અને આનર.

૯૪-૭. 'હરિપદ-તોષ'-'હરિના ચરણનું પાણી, ચરણમૃત.

૯૪-૮. ભગવાનના 'નૌનાનજલથી' બીજેથી 'મૃદાસન'-'માટીનું
અસન-બેસણું. 'જવ-મુક્ત'-(સં.) જવતો છતાં મોક્ષ જેવી દયા-પામેદો.

૯૪-૯. 'આશયિન'-'ન કહેલાં. 'અપ'-'પાપ. 'સંયિન'-'એકા
ધર્મેણ. 'પ્રલે'-'(સં. પ્રપથ) નાચ. 'રોમ-રુજ'-'રોમ' (એકાધ
બને રુજ-એ રીતે યુનરુજા કર્યા છે.) 'હરિ-અગ્નિ-હર'-'મનુના
ચરણનું જલ, ચંચુમૃત.

૯૪-૧૦. 'મધુપદમૃત માટય' મંઝા મધુનું ચરણમૃત છે માટે
થી શિવજીના શીશ ઉપર મંઝા અચળ નિગળે છે. મંઝાજીને કારણે
સહુ 'માટય'-'પાદો ઉપર તીર્થો તીર્થરૂપ છે, પવિત્ર છે.

૯૫-૧ થી ૧૦. હરિપ્રસાદનું માહાત્મ્ય :

૯૫-૨. હરિ પ્રસન્ન હોય 'સવયે'-'તેથી હૃદિનો પ્રસાદ-લેવાય.
'પ્રસાદ'-'મધુને ધર્મા પત્રી મળેથી પ્રસાદી અતસામપ્રી વગેરે.

૯૫-૩. 'શુકને'-(સં. 'શુકા' જુ. ક. નો કિંવાપદ તરકિ પ્રયોગ
સરખાવો : ઉચ્છિદ્રમોવિનો દાઘાત્તવ'માર્ગાં જ્યેમહિ (ભા. ૧૧-૬-૪૬)

૯૫-૪. 'અચન'-'જમવાનું.

૯૫-૫. 'અપવાસ'-(સં. ઉપવાસ) અત્ર ન લેવાનું એ
'શુક્યાથી'-(જુઓ ઉપર 'શુકને) આધારી.

૯૫-૬. 'સિક્ષે' સિક્ષે'-(સં. સિક્ષ) કોગિયે કોગિયે.

‘ચાંદ્રાયણ-મન’-મહિનાની વદિ એકમથી પંદર કાળિયાથી એક એક ગિતરતાં અમાસે એક કાળિયો અને સુદિથી ચતુર્તા પાછા પૂનમે પંદર પંદર કાળિયા ખાવા-આ ‘કૃષ્ણ-ચાંદ્રાયણ મન’

૬૧-૭. ‘નાનાવિધી’-(સં. નાનાવિધ) અનેક પ્રકારના ‘મખ’ -યોનું સુપ્ત.

૬૫-૮. ‘દાન-પુલાપુરુષ’-જાળવામાં એક ખાજુ માથુસ અને સામી ખાજુ એટલું સોનું; એટલા સોનાનું દાન-એ વિધિ. ‘ભુકતે’-ખાવાથી .

૬૬-૧ થી ૧૦. ગોપીચંદનનું માહુલ્ય :

૬૬-૧. ‘અગતિ’-અવગતિયા ‘જપુ’-જીવની.

૬૬-૫. સરખાવો :

ગોપીચંદનમૃત્સ્નાયા લિખિતે થસ્ય વિગ્રહે ।

શક્ત્યક્ષ્મગદાપદ્મ તસ્ય દેહે ભવામ્બહમ્ ॥ (પદ્યપુરાણ)

૬૬-૭. ‘યાવત’- (સં. યાવન્) જ્યાંસુધી.

૬૭-૧. ‘કાણુ’-કાણુ ?

૬૭-૪. ‘દક્ષ’-ચતુર. પ્રજા બાહસ્વરૂપ હોઈ ‘કૃષ્ણ’-કર્મકરીએ અને કર્મકર રાખ પશુ કરે.

૬૭-૬. કર્મ કાળ સ્વભાવ મદની અસર મનને અને જીવને થાય છે, એ કહેવા માત્ર છે, કર્તા તો પ્રજા જ છે; માત્ર એ પોતા ઉપર ન લેતા એ કર્મ વગેરે મુજબ અને દોષના માફક પાત્ર છે.

૬૭-૭. ‘વહિ’-વહી, ચોપડો. ‘લેણુ’-લખાણુ, ગણિત, દિસાખ. ‘વંચક’-વાચક, વાંચનાર. ‘સ્થાવર’-જડ પદાર્થોની ‘કરણિ’-કર્તવ્ય તો ‘દાન’-સામાન્ય માત્ર છે.

૬૭-૮. કાળને પણ કંઈ તાકાત નથી. એ પ્રજાને અધીન છે. દરિના બળથી મુલે એ કાળ ઉપર પત્ર ચાપ્યો છે-મુલ પોતે અમર બન્યો છે.

૯૭-૬. 'પ્રકૃતિ'—સ્વભાવ 'અટલ'—ન ટળે એવો છે, પણ હરિએ
ધણા જનોની પ્રકૃતિ ફેરવી નાખી છે.

૯૭-૧૦. 'નવ'—નવની સંખ્યાના મહેને રાવણે બાંધ્યા હતા,
છોડ્યા પણ હતા. વારુ, રાવણ ઉપર ત્યારે 'કણ'—કોણે 'ફડૂ'—
રોષ કર્યો અને 'તૂડૂ'—પ્રસન્નતા જતાવી ?

૯૮-૧. મન—(સં. મનસ) ભગવાન 'માધવ'ની વિશ્વતિ છે,
સ્વતંત્ર નથી.

૯૮-૪. મનનું ચલણ નથી, મનનું કશું ચાલતું નથી, તેથી સહી
રહે છે.

૯૮-૮. 'હંપદ'—અહંકારે એ હરિની 'ભાયા'—વ્યામોહ કરનારી
શક્તિનું જોર છે. જ્યારે એવા જીવનો પ્રભુ 'કર'—હાથ 'મહે'—પકડે
ત્યારે અહંતા અને મમતા ટળે છે.

૯૮-૯. 'અહંતા'—મમતાની ત્યારે જ સંજ્ઞતા જ્યારે 'હું
હરિનો' અને 'હરિ મારા' એવી ઉત્તમ પ્રકૃતિની 'અહંતા'—મમતા
ધાય, હરિકૃપા એ 'તરકર-વેળાવા'—ચોરોથી બચવા વળાવિયાના જેવી
છે, જેથી અહંતા મમતા સૌકિક મદી ભગવાનના વિષયની ઘઈ સંજ્ઞ
બની જાય છે.

૯૮-૧૦. શુભ અને અશુભ કૃતિઓનું જળ દીવા સાથે સરખાવ્યું
છે. દીવો બાંછો કે વધુ પ્રકાશ આપે, પણ દીવાને તેથી 'નિભે'—કશું
નથી. એ જ પ્રમાણે પ્રભુને કાર્ધ 'એષ'—ગાધા નથી.

૯૯-૩, ૪. કરે છે બધું ભગવાન, પણ જીવ એ બધું 'હું કરું'—હું
કરું' એમ માને છે, એ 'આન'—કૃતરો ગ્રાહ નીચે ચાલ્યો જાય ને
'સકટ'—ગ્રાહને પોતે ઉઠાવી ચાલ્યો જાય એવું માને એના જેવું છે.
એ તો પ્રભુની જેવી અને જેટલી ઈચ્છા હોય તેટલું જ જીવનું 'મીધું'—
કપું ઘડું હોય છે.

૯૯-૧૦. 'આનક'—સાવચેનીપૂર્વકનો હિતસાહ.

૧૦૦-૨. 'ફિકર'—ચિંતા બધી ફિકર તજવાની છે, તો પછી

પ્રભુના બળન વિશેની ચિંતા શા માટે કરવી ?-એવો શિષ્યનો પ્રશ્ન છે.
યદ્ ભાવિ તદ્ભવતિ

૧૦૦-૬. બળન પણ જે પ્રારબ્ધથી ચતું હોય તો પછી વેદ-
શાસ્ત્રોએ 'પ્રભુ બધું કરાવે છે' એવું કહ્યું છે એ 'બ્યથા'-'ખોટું' કરે.

૧૦૦-૮. મનુષ્યદેહ જ એક એવો છે કે એમાં પ્રભુમજન થઈ
શકે. બીજાં પ્રાણીઓના દેહોમાં આ શકિત નથી.

૧૦૦-૯. 'અતખંડ'-(સં. અતખંડ) અતભૂમિમાં માનુષ-દેહ
મળવાની દેવો પણ 'બુખ'-'વાંછા' કરી રહ્યા છે. એવી બૂમમાં આવો
દેહ મળ્યો ને કશું સિદ્ધ ન થયું તો 'હસ્તપીયૂષ'-(સં. હસ્તપીયુષ)
હાથમાં આવેલું અમૃત ગયું સમગ્રવું સરખાવો :

અહો અમીષાં કિમકારિ શોભન પ્રસન્ન एषा સ્વિદુત સ્વય હરિઃ ।
યૈર્જન્મ લબ્ધ નૃપુ ભારતાજિરે મુકુન્દસેવૌપયિક સ્પૃહા હિ નઃ ॥ ૨૧ ॥

પ્રાપ્તા નૃજાતિ ત્વિહ ચે જન્તયો જ્ઞાનક્રિયાદ્રવ્યકલાપસમૃતામ્ ।
ન વં યતેરણપુનર્ભવાય તે મૂયો વનોઽકા ઇવ યાન્તિ મન્થનમ્ ॥ ૨૫ ॥

(ભાગ ૫-૧૬-૨૧, ૨૫)

૧૦૧-૩ 'નામી'-'નામવાળા' બ્રમવાન.

૧૦૧-૬. 'ગડેશ'-'રાક્ષાપતિ'-'રાત્રિનો' પતિ 'ચંદ્ર'-'પૂર્ણચંદ્ર'-'
ચંદ્રની બીજી કળાઓ' અપૂર્ણ છે. એ પૂર્ણચંદ્ર સમાન નથી જ.

૧૦૧-૭. 'રકથે'-'રક'દંતુગણમાં નાગયજ્ઞો વિધિ-અઘાજ્ઞને કહેવા
પચનનું અનુસંધાન કરે છે

૧૦૧-૧૦. સરખાવો શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનું પચન :

તસ્માત્ સર્વાત્માના નિત્યં શ્રીકૃષ્ણઃ શરણ મમ ।

યદદ્વિરેવ સતત સ્યેયમિત્યેવ મે મતિઃ । (નવરત્ન ૯)

અને અતઃ સર્વાત્માના શશ્વદ્ ગોકુલેશ્વરપાદયોઃ ।

સ્મરણ મત્તન ચાપિ ન ત્પ્રાજ્યમિતિ મે મતિઃ । (ચતુર્થોદાહી-૪)

૧૦૨-૨. 'દેહાધ્યાસ'-'દેહ જ હું છું' એવું આભાસરૂપ
દેહાધ્યાસ ન્યાં ન્યાં નડે ત્યાં ત્યાં બગવદ્મજન છૂટી જાય.

૧૦૨-૫ સરખાવો : ચિત્તોદ્વેગ વિધાયાચિ હરિચંચત્કરિષ્યતિ ।

સર્વથ તસ્ય લીલા..... (નવન-૮)

પિના પુત્રને સગા દરે-દુઃખ આગે, પણ એમાં પુત્રનું મુખ
'ગ્રમ'-ધુપાણેકું છે; બેસક, એની 'ચિત્તુ'-પુત્રને સમજ નથી હે ની.

૧૦૨-૭, ૮. 'વેદ-વચન'-(સ. વેદ-વચન) વેદમાં આ દડીકન
બતાવી છે 'નિવ'-એ 'પથ'-'દિનકારક; મીરાંનું ઉદાહરણ

૧૦૩-૧ થી ૧૦. કર્તુ સમર્થ, અર્તુ સમર્થ અને અન્યથાકર્તુ
સમર્થનાં ઉદાહરણ આપ્યાં છે. ૧૦૩-૧ થી ૪. કર્તુ સમર્થનો દાખલો
આત્મમિય; બીજો દાખલો મણિકા; અતમમથે 'સુત-શુક-મિત્ર' પુત્રને
બદાને 'નારાયણ' નામ લેવાયાથી પ્રભુપામનો અધિકારી થયો; મણિકા
'શુક'-પોપટને 'રામ' નામ લેવાયાથી પ્રભુપામની અધિકારી થઈ.
આમ 'મીમાંસાસાત્ત'-'કર્મસાત્ત'નાં બે દગ ખડી નાખ્યાં અર્તુનું
ઉદાહરણ : ગગન બજારીયને દુર્વાસાએ હેગન કરવા કહ્યું ત્યારે પ્રભુએ
સુદર્શન ચક્ર મૂકી દુર્વાસા ઝાપિનું હમન કહ્યું; દુર્વાસા હરિને શરણે
આવી નમી પડ્યા.

૧૦૩-૫ જમદીસ દુર્વાસાના પ્રિયમાં 'બ્રહ્મવર્ચસ'-'બ્રહ્મજુને મુખ
આપનાગ ન થયા, 'શરણાગનવત્સન'-'શરણે આવી રહેના અંબરીષ
ગગના રક્ષક થયા

૧૦૩-૭ થી ૧૦ અન્યથાકર્તુ સમર્થનાં ઉદાહરણ : સૌમરિ ઝાપિ
સસા-થી બચવાને માટે પાણીમાં જઈને રક્ષા અને અવિનાશ પ્રભુનામનો
સનત જપ કરવા લાગ્યા. મત્સ્યોની રતિ કીડા જોઈ એમનું ચિત્ત ચળ્યું
ને પચાશ સ્ત્રી પરંપચા રાગ ભગતે પાણીમાં પડેલા મૃગપાળને ઉઠેપેઈ
અને એમાં પ્રેમ થવાથી બીજે બંને મૃગનો અનનાર લેવો પડ્યો

અર્ધનામથી મણિકાને મુક્તિ આપનારા પ્રભુએ કાવચવનનો શુદ્ધમાં
મુચ્ચુકદના દર્શનથી નાશ કરાવતી વેળા મુચ્ચુકદને દર્શન આપ્યા છતાં
રાગ મુચ્ચુકદની મુક્તિ ન થવા દીધી.

રામચંદ્ર સ્વપામમાં પધાર્યા ત્યારે 'અયોદ્યા'-'અયોધ્યામાંથી પોતાના

મહાપાપી પાર્થી ગીધ વગેરે સૌને અપવર્ગ મોક્ષ આપ્યો, જ્યારે પિતા તરફ પૂરો પ્રેમ છતાં એમને સ્વર્ગ આપ્યું.

‘અતરક-મહાત્મ’-(સં. અતકર્ચ-મહાત્મ્ય)

૧૦૪-૧ થી ૧૦. વહું, અહું, અન્નયાહું સમર્થનાં બીજાં ઉદાહરણ

પ્રાદ્યવારથળાની પૂર્વે યુસળનો ભૂકા કરી નાખી દેવામાં આવ્યો તે ભૂકાના કણમણીમાંથી નવા અસ્ત્રો ભાગ્યા-એ પાદે પાદે ચાલેલા પરમ્પર લડી નાશ પામ્યા સોનાની લકા હનુમાને જાળી, સેતુમધર્મ પૃથ્વર તરાવ્યા ધૃતરાષ્ટ્રને દિવ્યચક્ષુ આપી મહાભારતના યુદ્ધનાં દર્શન કરાવ્યાં સનક વગેરે મહાતાની મુનિઓને પણ ક્રોધ ઉપજાવ્યો, જેમને જ્યવિજ્યે વૈકુંઠમાં અટકાવતાં એમણે શાપ આપ્યો બ્રહ્મા મહાતાની છતાં અપાસુરના વધ પછી કૃષ્ણનાં વાછગડાં હરી જવાતું અત્યંત પામ્યા. દ્રૌપદીનો બાર્હ શિખડી સી હતો તેમાંથી યુરૂષ જન્મ્યો, તો સુદુન્ન નર છતાં નારી મન્મથો. ‘વૃદ્ધ વૃણિ’-વૃણિનસના વૃદ્ધ યયાતિ રાજાએ પુત્ર પાસેથી યુવાવસ્થા મેળવી, પુત્ર પૂરુએ પિતાની વૃદ્ધાવસ્થા મેળવી દ્વાકામાંના બ્રાહ્મણના મહેતા યુત્રોને સચ્ચવન કરી આપ્યા વૈકુંઠને પામેલા જ્ય વિજય દ્વારપાળોને સનકાદિના શાપથી પૃથ્વી પર પાછું આવવું પડ્યું. અનેક અમુરોને પોતાના લોકના વામી પ્રભુએ જનાવ્યા અવતારોએ ધર્મ ચલાવ્યા, ભુદાવતારમાં વેદવિરુદ્ધ અધર્મ ચલાવ્યો, અથવા રાજા સુધિષ્ઠિ-‘ધર્મરાજ પાસે નરો વા કુજરો વા એવું અચત્યામાં નામનો હાથી મર્યો ત્યારે દ્રોણ પ્રતિ કહ્યોગાયું. અધર્મો અભિન જોવાને સદ્ ગુણી ક્યાં. અમરીષ શિવજી વગેરેને મારવા કૃત્વા ‘દુર્વાસા’ વૃકાસુર વગેરે પાસેથી મર્યાવ્યા. જગદાન પામેલા અનેક અમર દેવોનો સહાર કર્યો ધર્મના અધર્મનાં અને અધર્મના ધર્મના જનિરાજ અને કસ વગેરે ઉદાહરણ કર્મના અધર્મનું ક્ષુ પ્રગાપનિ, અકર્મના કર્મનું ગોપીજનો. ગોપાળોને પોતાનો લોક જનાવવા બ્રહ્મણે કુમારના ને પછે જહાર કાઢવા અવિઓએ અનેકને શાપ આપ્યા હતા તેવાઓમાંથી

ધણાને પ્રભુએ જાણ્યા—આ વગેરે જુદાં જુદાં અનેક દર્શાત. અન્ય જાગ્યવાળાને જાગ્યશાળી કર્યાનું ઉદાહરણ સુદામો વગેરે.

‘દૈયાટલું’-‘દૈયાદ્વગ્નું’ નાસીપાસ થવું. દીનતા રાખી ભક્તિ કરનારનું દિત થાય. શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ ભાગવત દશમસ્કંધ-રાસ-પંચાધ્યાયોમાં એક કારિકામાં દૈન્ય ત્વતોપકારણમ્ કહ્યું છે એ અહીં કવિ અનુસંહિત કરતા લાગે છે.

૧૦૫-૧. ‘સુપથ’-સન્માર્ગ.

૧૦૫-૮. ‘અસદાલાપ’-ખેડી વાતચીત. સરખાવો શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની આશા :

વૃથાલાપકિવાધ્યાનં સર્વથૈવ પરિત્યજેત્ ।

(તત્સાર્થ’ દીપ નિમજ્ઞ-સર્વનિષ્ક્રિય પ્રકરણ-૨૪૭)

૧૦૫-૯. ‘ઓ’-ચાર જયંતીઃ જન્માષ્ટમીની કૃષ્ણજયંતી, રામ-જયંતી, નૃસિંહજયંતી અને વામનજયંતી.

૧૦૬-૧ થી ૪. ભગવદીય જનોમાં દોષ હોય તો એ જોવા નહિ-એ વિશેની શંકા. સંત હોય તો સદોષ ન હોય, સદોષ હોય તો સાધુ-સંત ન હોય.

૧૦૬-૬ થી ૮. પ્રભુના પૂર્ણ સંજવાળો ભક્ત પૂર્ણ થાય; પૂર્ણ થવાથી પછી મદ થવાની શક્યતા. ‘મધુસૂન્ન’-ગર્વના દરનાર, ‘માધવ’-લક્ષ્મીના પતિ. ‘બદ’-ઉપાધિ, નામ. એમના આશ્રયથી સદુ દોષ શુશુરૂપ જની જાય છે. મદ થવાથી દોષ થાય. દોષ એ ન્યૂનતા છે; એનાથી ‘દીનતા’-દૈન્ય આવે. દોષ પછી એ દીનતા થવા પ્રભુ ધરે છે. પોતાના દોષ વિચારી ભક્તો દીન જન્યા રહે; બીજી રીતે તો એ ‘સદ્યજ્ઞોસ’-સદ્યજ્ઞોના કાંઠાર-૩૫ જ હોય છે.

૧૦૬-૯, ૧૦. ગમાવતારમાં દેવોને વાનર કરીને નિકટ રાખ્યા, તો કૃષ્ણાવતારમાં દેવોને ગોવાળિયા કરી નિકટ રાખ્યા. સરખાવો જલ્લજીએ દેવોને કરેલી આશા :

પુરૈષ પુસાવધૃતો ઘરાજ્જરો મવદ્ધિરશૈર્યદુષ્પજન્યતામ્ ।

અને વસદેવગૃહે સાક્ષાદ્ મગવાન્ પુરુષઃ પરઃ ।

જનિષ્યતે તત્પ્રિયાર્થં સંમવન્તુ સુરસિયઃ ॥

(ભાગવત ૧૦-૨-૨૨, ૨૩)

૧૦૭-૧ થી ૪. કાંઈ દોષયુક્ત પણુ ભક્તમળન હોય તો એ માતા બાળકને ગાલ ઉપર કાળજીનું ટપકું કરે છે તેમ વહાલથી ભગવાને એ દોષ જળવાવી રાખ્યો હોય છે.

૧૦૭-૫. ભક્તમતિઃ અવયુષ્યુ 'ગોપાળ-ધૃત'-ભગવાને ધરી રાખેલો સમઝવો.

૧૦૭-૬. જે દોષ 'જનન'-મન કરવાથી દૂર થાય તે કૃષ્ણને। મૂક્યો ન જાયવો. ભગવાને મૂકેલો દોષ તો કાંઈ પણ પ્રકારે-અનેક ઉપાયો કરતાં પણ મટતો નથી.

૧૦૭-૭. 'લખી'-લક્ષ્ય કરી, જોઈ. 'નારકી નિંદક હોય'-નિંદા કરનારો છવ નરકનો વાસી થાય.

૧૦૭-૮. ભગવદીય જનના દોષ જોવા એ બધા 'દોષ-દૃષ્ટ'-દોષોને। રાજ છે. દોષ જોવા રૂપી મહાદોષને કાંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી. એ દોષ તો ભોગવવાથી કે પ્રભુને કે પેલા ભક્તને પ્રસન્ન કર્યે જ જાય.

૧૦૭-૯. ગાય ગમે તેવી હોય તોયે એને સંતોષ આપવામાં આવે તો એ ફળ સંતોષનું છે, એને તક્લીફ આપવામાં આવે તો એ જ રીતે દોષ છે.

૧૦૭-૧૦. 'હરિ-આનું'-ભક્તને હરિના બહાનાથી સેવવાનો છે; એમ કરવાથી પ્રભુનું 'અર્ચન'-(અર્ચન) પૂજન થાય છે.

૧૦૮-૪. હરિ કરતાં ચે તમારી-ગુરુની સેવા 'અધિકી'-અધિક ગમતી છે.

૧૦૮-૬. 'વચ્ચો'-(સં. વિચ્છિત્ત)-ચચોલો, જટ થયેલો. શિષ્ય પોતાની દીનતા બતાવવા પોતાને દુઃસગી વગેરે શબ્દોથી બતાવે છે.

૧૦૮-૬. 'સરે-કલિલ'-(સં. સંશય-કલિલ) સંશયપી કાર્ય.

૧૦૮-૧૦. 'પ્રત્યુપકારને'—પ્રત્યુપકાર કરવા માટે. મારી પાસે છે માત્ર કરોડો પ્રજામ. તમારો ઉપકાર તે તમે મને પૂર્ણકામ શ્રીકૃષ્ણના દર્શન કરાખ્યા એ.

૧૦૮-૧. 'વરનન'-(સં. વણન). 'પુષ્ટિપંથ'—પુષ્ટિમાર્ગ, શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ વિકસાવેલો ભક્તિમાર્ગ.

૧૦૮-૪. 'આચરણ'-(સં. આચરણ) વર્તન. 'વરશે'—પ્રાપ્ત કરશે.

૧૦૮-૬. કમ-(સં. કર્મન) કર્મ

૧૦૮-૭ થી ૯. 'કવિનું' નિવાસસ્થાન વગેરે: નર્મદ-કિનારે 'અડિમુરી'—અણોદ (મૂળ સં. અણ્વ તો ચણ્વપદ્ર>પ્રા, ચણ્વરદ) ગામ, જ્યાં 'શેષશાઈ' (સં. શેષશાયી) વિષ્ણુનું મંદિર આવેલું છે; શ્રીકૃષ્ણનો દાસ આ કવિ ત્યાંના નિવાસી. સાદોદગ નામર ધાંદલ શાનિનો, 'ભટ્ટ' અવદંક, પિતાનું નામ 'અનુરામ,' પોતાનું નામ 'દયાશંકર,' 'શ્રીહરિ-અંશ'—ધર્મે મળાદી વેષ્યવ.

'શક'—અહીં વિક્રમ સવત્સર જ ઈષ્ટ છે. સં. ૧૮૮૪ના આવણ સુદિ અગિયારસ-પવિત્રા અગિયારસ ને શુરુવાર—એ દિવસે આ મથનો નિસ્તાર થયો, પૂરો થયો. પાદાંતરથી 'મથસાંતિ સાર'—આ મથ પૂરો થયો.

૧૦૮-૧૦. 'શ્રીગોપીપતિ'—કૃષ્ણ 'પોતાના જન 'દયા'—દયાશંકરનો. 'નિજ જાણી'—પોતાનો જાણી હાથ આવ્યો. છે પ્રજા, આપની પ્રેમ-ભક્તિ અને આપો; મારા માથે ચરણ ધરો.

૧૦૮-૧૧. દરેક પદમાં ૧૦ 'ચરણ'—કડી, એવાં ૧૦૮ પદ, (આ વધાગનું ૧૦૮નું). શ્રીનાથજી શ્રીગોવર્ધનપરણ ભગવાન કૃષ્ણ એ
(તા. ૧-૬-૧૯૬૧)